

ชื่อวิทยานิพนธ์ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง
ของเกษตรกรในเขตจังหวัดอ่างทองและพระนครศรีอยุธยา

ผู้วิจัย นางมัลลิกา เขียวหวาน **ปริญญา** ศีษศาสตรมหาบัณฑิต (การศึกษานอกระบบ)

อาจารย์ที่ปรึกษา (1) รองศาสตราจารย์ ดร.สมประสงค์ วิทย์เกียรติ (2) อาจารย์ ดร.ปาน กิมปี
(3) อาจารย์ ดร.นันทา บุรณนัง **ปีการศึกษา** 2546

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง (2) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง (3) เสนอแนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

ประชากรในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ เกษตรกรที่ทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงในเขตจังหวัดอ่างทองและพระนครศรีอยุธยา โดยคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ผู้นำเกษตรกรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง 6 กลุ่ม จาก 6 ตำบล ๆ ละ 1 กลุ่มในเขต 5 อำเภอของจังหวัดอ่างทองและพระนครศรีอยุธยา รวมทั้งสิ้น 51 คน และเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในตำบล อำเภอ และจังหวัดที่ดำเนินการวิจัย จำนวน 10 คน เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสัมภาษณ์การสนทนากลุ่มและแบบสังเกต ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ และวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า (1) กิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่เกษตรกรมีส่วนร่วมมี 6 กิจกรรมได้แก่ การฝึกอบรม การดูงาน การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร การประชุมสัมมนา การทำแปลงสาธิต และการเผยแพร่ความรู้ โดยระดับการมีส่วนร่วมส่วนใหญ่อยู่ที่ระดับการมีส่วนร่วมรับรู้ รองลงไป ได้แก่ ร่วมรับประโยชน์ และร่วมทำ ส่วนการมีส่วนร่วมคิดและร่วมประเมินผลนั้นมีน้อยถึงไม่มีเลย (2) ปัจจัยที่เกี่ยวข้องต่อการมีส่วนร่วม พบว่า ปัจจัยภายในที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เวลาว่าง ตำแหน่งทางสังคม ศักยภาพส่วนบุคคล ความต้องการบริการจากรัฐ เจตคติ กิจกรรมการเกษตร และทรัพยากรที่มีอยู่ การเปิดรับข่าวสารส่วนรายได้และการศึกษาไม่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม ซึ่งไม่สอดคล้องกับทฤษฎี แต่สอดคล้องกับผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ส่วนปัจจัยภายนอกที่สนับสนุนการมีส่วนร่วม ได้แก่ เจ้าหน้าที่ของรัฐหรือหน่วยงาน ผู้นำชุมชน และเครือข่ายกลุ่มอาชีพ (3) แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วม ต้องส่งเสริมปัจจัยที่เกี่ยวข้องและพัฒนาวิธีการจัดการเรียนรู้ให้เกษตรกรมีส่วนร่วมปฏิบัติจริง สอดคล้องกับความต้องการและเงื่อนไขทางสภาพแวดล้อมของเกษตรกร เน้นเนื้อหาการพึ่งตนเองและการจัดการทรัพยากรการเกษตร

คำสำคัญ การมีส่วนร่วม กิจกรรมการเรียนรู้การเกษตร เศรษฐกิจพอเพียง เกษตรกร

Thesis title: THE FARMERS' PARTICIPATION IN AGRICULTURAL LEARNING ACTIVITIES IN LINE WITH SUFFICIENT ECONOMY IN ANG THONG AND PHRANAKHON SI AYUTTHAYA PROVINCE.

Researcher: Mrs.Mulliga Keowan; **Degree:** Master of Education (Nonformal Education); **Thesis advisors:** (1) Dr. Somprasong Witayakiat, Associate Professor; (2) Dr. Pan Kimpee; (3) Dr. Nanta Buranatanang; **Academic year:** 2003

ABSTRACT

The purposes of this study were to (1) study levels of farmers' participation in agricultural learning activities in line with sufficient economy; (2) study factors affecting farmers' participation; and (3) propose guidelines for promotion of farmers' participation in agricultural learning activities in line with sufficient economy.

The research populations were farmers who practiced farming based on the sufficient economy concept in Ang Thong and Phra Nakhon Si Ayutthaya provinces. The research sample consisted of six groups of farmer leaders, totaling 51 persons, who were selected as key informants from six tambons in five district areas of Ang Thong and Phra Nakhon Si Ayutthaya provinces. Also included in the sample were 10 agricultural extension officials responsible for organizing agricultural learning activities in the areas under study. Research data were collected with the qualitative data collection methods including the use of questionnaires, interviews, focus grouping, and observation. Content analysis was employed to process and analyze data.

Research findings were as follows: (1) Six agricultural learning activities in line with sufficient economy in which farmers participated were training, study tour, information exchange, seminar, demonstration plot, and knowledge dissemination. Farmers' participation was mainly at the level of being informed, to be followed by benefits share, and collaboration; while they participated very little or not at all in sharing of ideas and collaborative evaluation. (2) As for factors related to participation, it was found that internal factors related to participation were free time, social position, individual potential, needs for state services, attitude, agricultural activity and resources, and information access whereas income and educational level were not. It was noticed that such findings did not conform to theory but were in agreement with some previous research findings. External factors supporting participation were government officials, local leaders, and career group network. (3) Regarding guidelines for participation promotion, efforts must be made to provide supports to the related internal factors and develop learning management methods that allow farmers to participate more in actual farm works relevant to their needs and environmental conditions with emphasis on self-reliance contents and agricultural resources management.

Keywords: Participation, Agricultural learning activity, Sufficient economy, Farmer

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เรื่อง “การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในเขตจังหวัดอ่างทองและพระนครศรีอยุธยา” นี้ สำเร็จลงได้ด้วยความร่วมมือและการสนับสนุนจากผู้มีอุปการะคุณหลายฝ่ายที่ได้กรุณาให้คำปรึกษาชี้แนะ และให้ข้อมูลที่จำเป็นแก่ผู้วิจัย รวมถึงอนุเคราะห์อำนวยความสะดวกในขั้นตอนการรวบรวม วิเคราะห์ข้อมูล จนถึงการจัดพิมพ์รูปเล่ม ซึ่งผู้วิจัยต้องขอแสดงความขอบคุณเป็นอย่างยิ่งสำหรับบุคคลต่อไปนี้ ได้แก่ ท่านรองศาสตราจารย์ ดร.สมประสงค์ วิทยเกียรติ ที่ปรึกษาหลัก พร้อมด้วย อาจารย์ ดร.ปาน กิมปี และ อาจารย์ ดร.นันทา บุรณนัง ที่ปรึกษาร่วม ซึ่งได้กรุณาให้คำปรึกษา แนะนำแนวทางการดำเนินงานวิจัย และการจัดทำรายงานการวิจัยจนสำเร็จเป็นรูปเล่ม รวมถึงการให้ความเอาใจใส่ติดตามผลความก้าวหน้าในการดำเนินงานทุกระยะ ซึ่งเป็นกำลังใจให้ผู้วิจัย จัดทำงานวิจัยครั้งนี้จนสำเร็จ นอกจากนี้คุณอาจารย์ที่ปรึกษาแล้ว ต้องขอขอบพระคุณท่านผู้อำนวยการสำนัก นายอภิชาติ อติเวทิน และท่านผู้อำนวยการส่วน นายวิทยา อธิปอนันต์ ที่ลงนามรับรองในหนังสือขอความอนุเคราะห์อำนวยความสะดวกต่องานวิจัยและให้โอกาสในการเก็บรวบรวม ข้อมูลในพื้นที่ ขอขอบคุณเพื่อนร่วมงานที่อำนวยความสะดวกด้านต่าง ๆ ในการเก็บรวบรวมข้อมูล เอกสารอ้างอิง และขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่กรุณาช่วยตรวจสอบเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ผู้อำนวยการ ฐวรินทร์ พานิชโยทัย ผู้อำนวยการ ดร.ชัยยศ อิ่มสมบุญ ผู้อำนวยการ วิทยา อธิปอนันต์ รองศาสตราจารย์ ดร. รุจ ศิริสัตยญลักษณ์ และ รองศาสตราจารย์ ดร.เอมอร อังสุรัตน์ นอกจากนี้ผู้ทรงคุณวุฒิแล้วต้องขอขอบพระคุณผู้ให้ข้อมูลหลักทุกท่าน ได้แก่ กลุ่มส่งเสริม จัดไร่นาของตำบลทั้ง 6 ตำบลในเขตพื้นที่การวิจัย รวมถึงนักวิชาการส่งเสริมการเกษตรในพื้นที่ดังกล่าวทุกคนที่ร่วมให้ข้อมูล และที่จะลืมเสียไม่ได้คือผู้ที่ให้กำลังใจในการทำวิทยานิพนธ์ ตลอดจนสนับสนุนแนวคิดให้ศึกษาต่อระดับปริญญาโทตั้งแต่เริ่มต้นมาโดยตลอด ได้แก่ รองศาสตราจารย์บำเพ็ญ เขียวหวาน และสมาชิกทุกคนในครอบครัว ทุกท่านที่กล่าวนามมานี้ รวมถึงอีกหลายท่านที่ไม่ได้ระบุนามไว้ล้วนเป็นผู้ที่ทำให้งานวิจัยครั้งนี้สำเร็จลงได้ตามวัตถุประสงค์ และหวังว่าจะได้นำผลการวิจัยครั้งนี้ไปเป็นแนวทางในการพัฒนาการเรียนรู้ของเกษตรกรต่อไป ขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่ง

มัลลิกา เขียวหวาน

กุมภาพันธ์ 2547

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญตาราง	ณ
สารบัญภาพ	ญ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
กรอบแนวคิดการวิจัย	4
ขอบเขตการวิจัย	4
นิยามศัพท์	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	6
บทที่ 2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	7
ความหมายของการมีส่วนร่วม การเรียนรู้ และเศรษฐกิจพอเพียง	7
แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม	12
แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้	19
แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรตามทางเศรษฐกิจพอเพียง	28
ความสัมพันธ์ของตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้	33
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	37
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	40
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	40
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	41
การเก็บรวบรวมข้อมูล	44
การวิเคราะห์ข้อมูล	45

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	51
ตอนที่ 1 การนำเสนอเป็นรายการนี้ศึกษา 6 กลุ่ม	53
ตอนที่ 2 ภาพรวมของการมีส่วนร่วมของเกษตรกร ในกิจกรรมการเรียนรู้ จาก 6 กรณีศึกษา	111
บทที่ 5 สรุปการวิจัย อภิปราย และข้อเสนอแนะ	132
สรุปการวิจัย	132
อภิปรายผล	144
ข้อเสนอแนะ	151
บรรณานุกรม	154
ภาคผนวก	160
ก รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือ	161
ข รายชื่อผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นเกษตรกร	164
ค รายชื่อผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นเจ้าหน้าที่	168
ง แบบสัมภาษณ์สำหรับเกษตรกร	170
จ แบบสัมภาษณ์สำหรับเจ้าหน้าที่	180
ฉ แบบสังเกต	185
ช ตารางวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ	189
ประวัติผู้วิจัย	202

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 2.1 ระดับ รูปแบบ ประเภทของการฝึกอบรม และเป้าหมายของการมีส่วนร่วม	14
ตารางที่ 2.2 เปรียบเทียบการศึกษาในระบบโรงเรียนกับระบบการเรียนรู้ของชุมชน	22

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 3.1 กรอบแนวคิดการวิจัย	46
ภาพที่ 4.1 แผนที่แสดงพื้นที่การเกษตรตำบลโคกพุทรา อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง	55
ภาพที่ 4.2 แผนที่แสดงพื้นที่การเกษตรตำบลอินทประมูล อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง ...	65
ภาพที่ 4.3 แผนที่แสดงพื้นที่การเกษตรตำบลคลองวัว อำเภอเมือง จังหวัดอ่างทอง	73
ภาพที่ 4.4 แผนที่ตำบลนาคู อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	84
ภาพที่ 4.5 แผนที่ตำบลสิงหนาท อำเภอลาดบัวหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	95
ภาพที่ 4.6 แผนที่ตำบลบ้านหลวง อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	102
ภาพที่ 4.7 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ของเกษตรกร	128
ภาพที่ 4.8 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับระดับการมีส่วนร่วม ในกิจกรรมการเรียนรู้ 5 ประเภท	129

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549) เป็นแผนที่ได้อัญเชิญแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มาเป็นปรัชญานำทาง ในการพัฒนาและบริหารประเทศ โดยยึดหลักทางสายกลาง ความพอประมาณอย่างมีเหตุผล มีการสร้างภูมิคุ้มกันและพึ่งตนเองได้ เพื่อให้ประเทศรอดพ้นวิกฤติ สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง และนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุล มีคุณภาพและยั่งยืน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ และสถานการณ์ต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

นโยบายกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545 – 2549) ในด้านการผลิตภาคเกษตร เน้นการปรับโครงสร้างการผลิตภาคเกษตรเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยดำเนินการใน 2 แนวทางควบคู่กันไป คือ ด้านการผลิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง และการผลิตเพื่อการแข่งขัน นอกจากนี้ด้านการผลิตแล้ว ในด้านเกษตรกรและองค์กรเกษตรกร ได้เน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตัวเกษตรกรและสมาชิกในครัวเรือนเกษตรกร และสร้างรากฐานความเข้มแข็งขององค์กรเกษตรกรในด้านการจัดการทรัพยากรในไร่นา เพื่อการพึ่งตนเองรวมทั้งสนับสนุนให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาการเกษตรทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540

การพัฒนาการผลิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ดำเนินการอยู่ เช่น การส่งเสริมไร่นาสวนผสมและเกษตรผสมผสาน เกษตรอินทรีย์ เกษตรทฤษฎีใหม่ เป็นต้น โดยเน้นการถ่ายทอดเทคโนโลยีการจัดการฟาร์ม ซึ่งเป็นเทคนิควิชาการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรในไร่นาที่มีจำกัด ให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยการวางแผนการผลิต วางผังฟาร์ม และบัญชีฟาร์ม ซึ่งการถ่ายทอดเทคโนโลยีดังกล่าวได้ใช้วิธีการหลายรูปแบบ เช่น การประชุม สัมมนา การฝึกอบรม ศึกษาดูงาน เผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร จัดทำคู่มือปฏิบัติงาน เอกสารวิชาการ แปลงสาธิตหรือแปลงตัวอย่าง การจัดงานวันสาธิต เป็นต้น ซึ่งการถ่ายทอดความรู้สู่เกษตรกรในอดีตที่ผ่านมา ส่วนใหญ่เกษตรกรจะถูกจัดให้เป็นผู้รับเทคโนโลยี โดยนักวิชาการเกษตรหรือเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรเป็นผู้บรรยายวิชาการ โดยคาดหวังว่าเกษตรกรจะนำไปปฏิบัติ วิธี

การดังกล่าวอาจจะไม่ตรงกับความต้องการที่แท้จริงของเกษตรกรในแต่ละท้องถิ่น การถ่ายทอดความรู้เท่าที่ดำเนินการยังไม่ทำให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้การปฏิบัติได้ด้วยตนเอง ต้องอาศัยเจ้าหน้าที่และโครงการของรัฐในการช่วยเหลือเป็นส่วนใหญ่ ถ้ามีการปรับปรุงวิธีการถ่ายทอดความรู้ให้เหมาะสม เกษตรกรมีส่วนร่วมมากขึ้นย่อมจะนำไปสู่การเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองมากขึ้น

กรมส่งเสริมการเกษตร (พ.ศ.2545) ซึ่งได้ตระหนักถึงความจำเป็นในการพัฒนาปรับปรุงแนวทางการส่งเสริมการถ่ายทอดความรู้ให้เหมาะสมกับเกษตรกรและสถานการณ์อยู่ตลอดเวลา จึงได้กำหนดยุทธศาสตร์การส่งเสริมขึ้น โดยในส่วนของกรมส่งเสริมการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ได้สรุปยุทธศาสตร์ส่งเสริมจัดการฟาร์ม (จัดไร่นา) ไว้ 7 ข้อ ได้แก่

1. พัฒนาขีดความสามารถของเจ้าหน้าที่ เกษตรกร และองค์กรในการจัดการฟาร์ม
2. พัฒนาระบบสารสนเทศและฐานข้อมูลให้ชุมชนใช้ประโยชน์ในการตัดสินใจได้
3. พัฒนาระบบการถ่ายทอดเทคโนโลยีแบบมีส่วนร่วม
4. ส่งเสริมการจัดตั้งกองทุนจัดการฟาร์ม
5. ส่งเสริมการรวมกลุ่มและสร้างเครือข่ายเพื่อการผลิตและการตลาด
6. ส่งเสริมให้เกษตรกรจัดการฟาร์มตามระบบภูมินิเวศน์ โดยใช้ทรัพยากรในชุมชน

อย่างมีประสิทธิภาพ

7. ปรับปรุงพัฒนาเทคโนโลยีและองค์ความรู้การจัดการฟาร์มและระบบการเกษตรให้เหมาะสมกับเกษตรกรทุกระดับ

เมื่อพิจารณายุทธศาสตร์ดังกล่าวจะเห็นได้ว่ายุทธศาสตร์ส่วนใหญ่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมเป็นวิธีการที่ทำให้ได้มาซึ่งความต้องการที่แท้จริงของเกษตรกรในแต่ละประเด็นที่จำเป็นสำหรับการประกอบอาชีพของเกษตรกร เช่นข้อมูล เทคโนโลยี กลุ่ม/องค์กร เครือข่ายการตลาด การจัดการกิจกรรมการเรียนรู้ เป็นต้น โดยเฉพาะการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดเทคโนโลยีแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้การจัดการฟาร์ม(จัดไร่นา) ซึ่งเป็นวิชาการจัดการขั้นพื้นฐานในการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่ตรงกับความต้องการ และสามารถพัฒนาทักษะการทำการเกษตรดังกล่าวได้ แต่ปัญหาสำคัญอยู่ที่แนวทางส่งเสริมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมดังกล่าว ควรจะดำเนินการอย่างไร มีปัจจัยใดบ้างที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมการเรียนรู้ และควรจัดกิจกรรมการเรียนรู้อย่างไรให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง โดยทำการศึกษาวิจัย ค้นหาคำตอบจากเกษตรกรและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (stakeholder) ในการพัฒนาตามแนวทางการเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อนำคำตอบที่ได้ไปใช้ในการปฏิบัติงานด้านการพัฒนาการจัดการกิจกรรม

การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมตามยุทธศาสตร์ดังกล่าว สำหรับประเด็นปัญหาการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย

1.1 เกษตรกรมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ในกิจกรรมใดบ้าง

1.2 ระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่เจ้าหน้าที่ของรัฐจัดขึ้นเป็นอย่างไร

1.3 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรมีอะไรบ้าง

1.4 แนวทางในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ควรจะเป็นอย่างไร

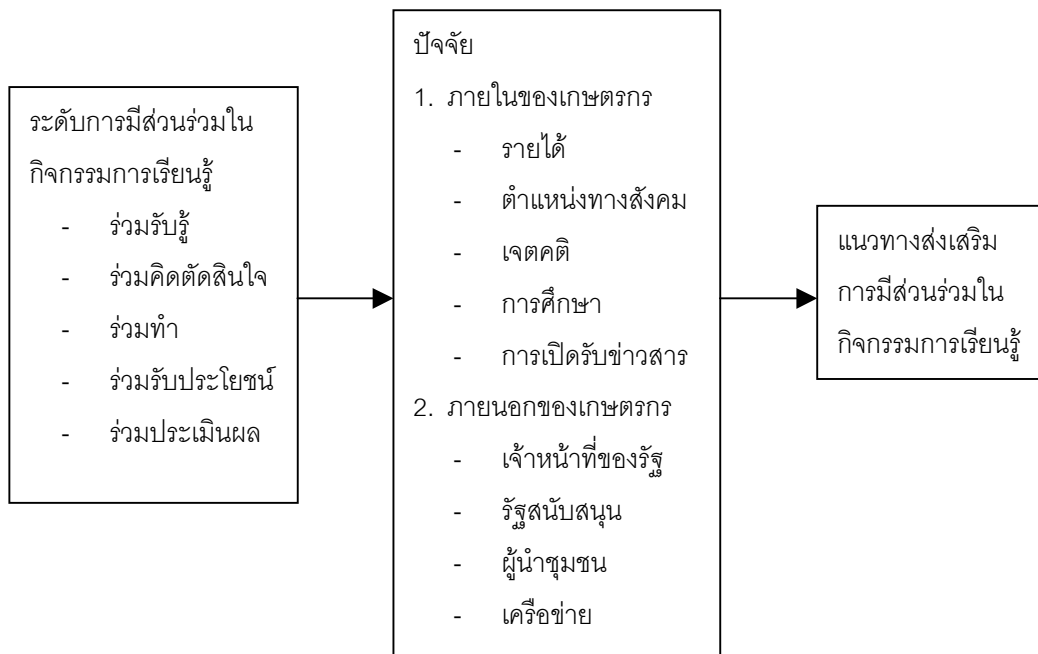
2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

2.2 เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

2.3 เพื่อเสนอแนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

3. กรอบแนวคิดในการวิจัย

ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อหาแนวทางส่งเสริมปัจจัยดังกล่าว

4. ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ทำการศึกษาการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ของเกษตรกรในเขตจังหวัดอ่างทองและพระนครศรีอยุธยา ที่ทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ ไร่นาสวนผสม เกษตรผสมผสาน และเกษตรทฤษฎีใหม่

5. นิยามศัพท์

5.1 การมีส่วนร่วมของเกษตรกร หมายถึง การที่เกษตรกรมีโอกาสเข้าไปร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ โดยแบ่งระดับการมีส่วนร่วมออกเป็นร่วมรับรู้ ร่วมคิดตัดสินใจ ร่วมทำ ร่วมรับประโยชน์ และร่วมประเมินผล

5.2 กิจกรรมการเรียนรู้ หมายถึง กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อให้เกษตรกรเกิดการรับรู้ และเปลี่ยนแปลงความคิดหรือการปฏิบัติในการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงอย่างถูกต้อง นำไปปฏิบัติได้ ได้แก่ การฝึกอบรม ดูงาน การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร แปลงตัวอย่างหรือแปลงสาธิต และการประชุมสัมมนา

5.3 การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง การทำการเกษตรโดยยึดหลักการพึ่งตนเองในการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อให้เกิดผลผลิตที่เพียงพอต่อการดำรงชีพในครัวเรือนหรือชุมชน ได้แก่ การเกษตรผสมผสาน ไร่นาสวนผสม และเกษตรทฤษฎีใหม่เท่านั้น ไม่รวมเกษตรทางเลือกอื่น ๆ

5.4 เจ้าหน้าที่ของรัฐ หมายถึง เจ้าหน้าที่ภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรของกรมส่งเสริมการเกษตร หรือหน่วยงานอื่นในสังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เท่านั้น

5.5 ไร่นาสวนผสม หมายถึง การทำกิจกรรมการเกษตรหลายๆ อย่าง (ตั้งแต่ 2 อย่างขึ้นไป) ในพื้นที่เดียวกัน เพื่อลดความเสี่ยงจากราคาผลผลิตที่ไม่แน่นอนและตอบสนองต่อการบริโภค กิจกรรมการเกษตรดังกล่าวไม่จำเป็นต้องเกี่ยวเนื่องกัน แต่อาจจะมีบ้างซึ่งเป็นการเกี่ยวเนื่องที่เกิดขึ้นเองมากกว่าที่จะเกิดขึ้นโดยการจัดการ

5.6 เกษตรผสมผสาน หมายถึง ระบบการเกษตรที่มีการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ หลายๆ ชนิด ในพื้นที่เดียวกัน โดยที่กิจกรรมการผลิตแต่ละชนิดสามารถเกี่ยวเนื่องประโยชน์ต่อกันอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด โดยอาศัยหลักการอยู่ร่วมกันระหว่างพืช สัตว์ และสิ่งแวดล้อมในระบบนิเวศวิทยา เป็นแนวทางในการดำเนินกิจกรรมการผลิต

5.7 เกษตรทฤษฎีใหม่ หมายถึง การจัดการทรัพยากรดิน น้ำ และปัจจัยอื่น ๆ เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในพื้นที่ของตนเอง โดยการผสมผสานทั้งพืช สัตว์และประมง ให้เกิด กิจกรรมการเกษตรที่หลากหลายในพื้นที่จำกัด เพื่อความมั่นคงเพียงพอในปัจจัย 4 ของชีวิต ในระยะแรก ๆ เมื่อมั่นคงแล้วจึงก้าวต่อไปถึงการรวมกลุ่มเพื่อผลิตเพื่อค้าจนถึงการค้าขายและการพัฒนาคุณภาพชีวิต

5.8 รายได้ หมายถึง ผลตอบแทนทั้งหมดที่เกษตรกรหาได้ในรอบปี ทั้งจากภาคเกษตรและนอกภาคเกษตร

5.9 ตำแหน่งทางสังคม หมายถึง บทบาทของเกษตรกรกลุ่มเป้าหมายที่มีต่อชุมชน ในด้านการปกครอง การประกอบอาชีพ การพัฒนาชุมชน หรือด้านอื่น ๆ โดยเป็นบทบาทที่นอกเหนือจากการเป็นสมาชิกของกลุ่มหรือชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต. ประธานหรือกรรมการกลุ่มเกษตรกร ประธานหรือกรรมการกลุ่มจัดไร่นา วิทยากรเกษตรกร เกษตรหมู่บ้าน กรรมการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ฯลฯ

5.10 เจตคติ หมายถึง ความคิดความเห็นของเกษตรกรกลุ่มเป้าหมายที่มีต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ การทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

5.11 **การเปิดรับข่าวสาร** หมายถึง การที่เกษตรกรกลุ่มเป้าหมายมีความสนใจและโอกาสในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารด้านการเกษตร การประกอบอาชีพ การพัฒนาท้องถิ่น การบริหารบ้านเมือง หรือวิชาการต่าง ๆ

5.12 **รัฐสนับสนุน** หมายถึง รัฐมีโครงการหรือกิจกรรม หรือนโยบายในการช่วยเหลือ ส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมการเรียนรู้ด้านเศรษฐกิจพอเพียง

5.13 **เครือข่าย** หมายถึง กลุ่มบุคคลหรือองค์กรที่มีการรวมกันเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ในการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

6.1 ทำให้ทราบสภาพการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

6.2 ทำให้ทราบความคิดเห็น เจตคติและความต้องการของเกษตรกรที่มีต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เจ้าหน้าที่ของรัฐดำเนินการ

6.3 ทำให้หน่วยงานด้านการส่งเสริมการเกษตรสามารถนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ในการจัดกิจกรรม การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมให้เหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการของเกษตรกร สามารถเสริมสร้างความเข้าใจ เจตคติและทักษะที่ถูกต้องยิ่งขึ้นในการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของเกษตรกร และเป็นรากฐานที่มั่นคงสำหรับเศรษฐกิจของชาติ

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่องแนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการเรียนรู้ด้านการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงในครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้รวบรวมแนวคิด ทฤษฎี รวมทั้งผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัย สรุปประเด็นได้ดังนี้

1. ความหมายของการมีส่วนร่วม การเรียนรู้ และเศรษฐกิจพอเพียง
2. แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม
3. แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้
4. แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรตามทางเศรษฐกิจพอเพียง
5. ความสัมพันธ์ของตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ความหมายของการมีส่วนร่วม การเรียนรู้ และการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

1.1 การมีส่วนร่วม

มีผู้ให้ความหมายของคำว่า “การมีส่วนร่วม” ไว้มากมาย ขึ้นกับลักษณะงานที่เกี่ยวข้องและเป้าประสงค์ (Goal) ของงานนั้น ดังนี้

สุรีย์ ตันท์ศรีสุโรจน์ (2531) ให้ความหมาย การมีส่วนร่วม ว่าเป็นการร่วมมือร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบด้วยกัน ไม่ว่าจะ เป็นของปัจเจกบุคคล หรือของกลุ่ม ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการดำเนินการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่องค์การต้องการ และเพื่อบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

เดวิด และนิวสตรอม (Davis and Newstrom, 1989: 232 อ้างถึงในเสาวนีย์ เลวลย์ 2545: 58) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วมเป็นเรื่องของความเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ และความรู้สึกนึกคิดของแต่ละคนที่มีต่อกิจกรรมหนึ่งของกลุ่ม หรือเป็นแรงกระตุ้นที่ช่วยทำให้มีความสำเร็จ ซึ่งเป็นเป้าหมายของกลุ่ม หรือเป็นความรับผิดชอบต่อกิจกรรมร่วมกันด้วยการเข้าไปเกี่ยวข้อง (involvement) ช่วยเหลือ (contribution) และร่วมรับผิดชอบ (responsibility)

เกียรติศักดิ์ เรือนทองดี (2536) ได้สรุปว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน ในการพัฒนาชุมชน หมายถึงการร่วมคิดแก้ไขปัญหา การดำเนินการ และกิจกรรมในชุมชน ร่วมวางแผน วางโครงการ ร่วมปฏิบัติงานในรูปของการเสียสละแรงงาน การบริจาคเงิน วัสดุสิ่งของ และร่วมติดตามผลงาน บำรุงรักษาสาธารณประโยชน์ในหมู่บ้าน ทั้งนี้ การแสดงออกในการมีส่วนร่วมอาจเป็นการแสดงออกของบุคคลโดยตรง โดยผ่านองค์กร ประชาชนในชุมชนนั้น ๆ เอง

ในด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนในการศึกษา นั้น ประยูร ศิริประสาธน์ และคณะ (2541: 3) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดและบริหารการศึกษาว่า หมายถึงการเปิดโอกาส หรือจัดให้ประชาชนได้เข้าร่วมเป็นกรรมการของหน่วยงาน หรือเข้าร่วม ในการดำเนินงานกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งของหน่วยงานหรือเข้าร่วมแสดงความคิดเห็น เพื่อการดำเนินงานของหน่วยงานที่รับผิดชอบการจัดและบริหารการศึกษาในระดับกระทรวง ทบวง กรม จังหวัด อำเภอและสถานศึกษา

เสาวนีย์ เลวลีย์ (2545: 58) สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชน ในทางการศึกษาไว้ว่า หมายถึง การที่องค์กรประกอบต่าง ๆ ทั้งครู ผู้เรียน ผู้บริหารการศึกษา ผู้นำชุมชน และสมาชิกชุมชนมาร่วมดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยในการดำเนินการมี ลักษณะกระบวนการ (process) ที่มุ่งหมายจะให้เกิดการเรียนรู้ (learning) อย่างต่อเนื่องเพื่อ สร้างความยั่งยืนในความสัมพันธ์ของทุกฝ่ายที่เข้าร่วมซึ่งมีความหลากหลายตามความเกี่ยวข้อง ของกิจกรรมที่จะทำ

และในทัศนะของทวี นาคนบุตร (2545: 88, 91) การมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้ามาปฏิบัติกิจกรรมในฐานะที่มีส่วนได้ส่วนเสียร่วมกัน ในสถานะที่เท่าเทียมกัน และด้วยความสมัครใจของแต่ละคน การมีส่วนร่วมสำคัญเพราะเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาทั้งปวงที่มี ผลยั่งยืน ส่งเสริมความเป็นมนุษย์และความเสมอภาค การมีส่วนร่วมนั้นเป็นกระบวนการที่เป็น ประชาธิปไตย ความเท่าเทียมกัน การถ่ายทอด และการรับรู้ปัญหาให้กลายเป็นเป้าหมาย ในการดำเนินการเลือกแก้ปัญหาาร่วมกัน ระดับของการมีส่วนร่วมนั้นขึ้นอยู่กับความเต็มใจจะ เข้าร่วมกิจกรรมนั้นโดยไม่มีกำบัง ขู่เข็ญ หรือกดดันใด ๆ และหากผู้เข้าร่วมกิจกรรมไม่มีสิทธิ ที่จะควบคุมการดำเนินงานของเขาเอง (อยากหยุดหรือลงมือทำเมื่อไรก็ได้) แล้วการกระทำของ เขาก็ไม่อาจถือได้ว่ามีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้น และการมีส่วนร่วมนั้นควรที่บุคคลทุกคนจะได้ปฏิบัติ หรือทำกิจกรรมอย่าง แข็งขันและกระตือรือร้น การมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพมากคือการร่วม กระทำการตั้งแต่การร่วมคิด วางแผน กำหนดวิธีการทำงาน ลงมือทำงาน และประเมินผลการ ทำงาน แต่การเข้าร่วมส่วนใดส่วนหนึ่งก็ถือว่ายังมีประโยชน์

เมื่อประมวลความหมายของการมีส่วนร่วม จากผู้ทรงคุณวุฒิและนักวิชาการสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกิจกรรมนั้น ไม่ว่าจะเป็นผู้แทนภาครัฐ เอกชน หรือชุมชน เข้ามาร่วมคิดร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการและร่วมประเมินผล อย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้งหมดในฐานะที่มีส่วนได้ส่วนเสียร่วมกัน ในสถานะที่เท่าเทียมกันและด้วยความสมัครใจของทุกฝ่าย เพื่อให้กิจกรรมนั้นบรรลุผลสำเร็จ

1.2 การเรียนรู้

ผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการ นักการศึกษาหลายท่านได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ (learning) ไว้ดังนี้

สมบุญณี ศาลยาชีวิน (2526) ให้ความหมายของการเรียนรู้ว่า เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเกิดจากการฝึกหัดหรือประสบการณ์ของแต่ละบุคคล หรือเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการที่ผู้เรียนรู้ปรับตัวเองเพื่อตอบสนองสิ่งเร้า เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย และในกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงนี้ครอบคลุมถึงระบบการทำงานต่าง ๆ ของร่างกาย รวมทั้งด้านอารมณ์ ทักษะคิด และการปรับตัวด้านสังคม

โรเจอร์ (Rogers, 1986 อ้างถึงในพรทิพย์ อุดมสินและคณะ มปป.) กล่าวว่า การเรียนรู้หมายถึงการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้ได้รับความรู้ ความเข้าใจ ทั้งนี้โดยขึ้นอยู่กับความสามารถในการจำได้ ซึ่งการเรียนรู้ในความหมายของการเปลี่ยนแปลงนั้น สามารถพิจารณาได้ใน 2 ลักษณะ คือ

1) เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีลักษณะเป็นไปโดยอัตโนมัติ ในการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ โดยเฉพาะการเรียนรู้ตามอรรถศาสตร์ หรือการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นไปโดยที่ผู้เรียนอาจไม่ได้ตั้งใจ

2) เป็นการเปลี่ยนแปลงโดยตั้งใจ และต้องใช้ความพยายาม นั่นก็คือ ต้องมีการวางแผนในการเรียน การกำหนดขั้นตอนในการเรียนรู้และผู้เรียนจะมีความรอบรู้เชี่ยวชาญหลังจากได้เรียนแล้ว

อย่างไรก็ตาม ลักษณะของการเปลี่ยนแปลงในการเรียนรู้ที่กล่าวมาแล้วทั้ง 2 ลักษณะ จะต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ค่อนข้างถาวรด้วย

ศิริชัย กาญจนวาสี (2534) กล่าวว่า การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเป็นผลมาจากประสบการณ์ของการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมนี้ รวมความถึงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมภายนอกที่สังเกตเห็นได้ และการเปลี่ยนแปลงภายในที่

ไม่สามารถสังเกตเห็นได้ เมื่อบุคคลเกิดการเรียนรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งแล้ว อาจแสดงให้เห็น ปรากฏออกมาเป็นการกระทำหรืออาจไม่แสดงออกมาก็เห็นก็ได้

สุชา จันทน์เอม (2536) กล่าวว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่อินทรีย์ตอบสนองต่อสิ่งเร้าและปรับปรุงพฤติกรรมให้เหมาะสมกับสถานการณ์เพื่อเอาชนะอุปสรรคต่าง ๆ

สุมน อมรวิวัฒน์ (2541) กล่าวว่า การเรียนรู้มีความหมายกว้างขวางครอบคลุมทั้งการศึกษาและการฝึกอบรม เนื่องจากมนุษย์เป็นเวไนยบุคคล ตามนัยของพระพุทธศาสนา หมายความว่า มนุษย์มีความสามารถที่จะเรียนรู้ได้และเป็นผู้ที่รับการศึกษาและฝึกอบรมให้พัฒนาขึ้นได้อย่างต่อเนื่อง มนุษย์สามารถเรียนรู้ด้วยตัวเอง เพื่อมีชีวิตรอดส่วนหนึ่ง และเรียนรู้ได้โดยกระบวนการศึกษาและการฝึกอบรมอีกส่วนหนึ่ง

กล่าวโดยสรุป การเรียนรู้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวรของบุคคล อันเป็นผลเนื่องมาจากประสบการณ์ของการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม มนุษย์มีความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตัวเอง และเรียนรู้ได้โดยกระบวนการศึกษาและฝึกอบรม

1.3 เศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง (Sufficient Economy) เป็นพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ได้ทรงชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทย พระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ถือว่าเป็นมิติใหม่ทางความคิดด้านการพัฒนา รัฐบาลโดยหน่วยงาน ต่าง ๆ ของรัฐ เช่น กรมการพัฒนาชุมชน ได้ยึดถือเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ และการพัฒนาประเทศไทยในช่วงแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 จะดำเนินยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงนี้

สุเมธ ตันติเวชกุล (2542: 53) เลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา ได้สรุปความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง หรือระบบเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้ว่า หมายถึง

“ความสามารถของชุมชนเมือง รัฐ ประเทศ หรือภูมิภาคหนึ่ง ๆ ในการผลิตสินค้าและบริการทุกชนิดเพื่อเลี้ยงสังคมนั้น ๆ ได้โดยพยายามหลีกเลี่ยงที่จะต้องพึ่งพาปัจจัยต่าง ๆ ที่เรามีได้เป็นเจ้าของ” และ

“เศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคลนั้น คือ ความสามารถในการดำรงชีวิตได้โดยไม่เดือดร้อน กำหนดความเป็นอยู่อย่างประมาณตนตามฐานะ ตามอัตภาพ และที่สำคัญไม่หลงไหลไปตามกระแสของวัตถุนิยม มีอิสรภาพ เสรีภาพ ไม่พัวพันการอยู่กับสิ่งใด”

วิทยา อธิปอนันต์ (2542) ได้สรุปความหมายไว้ว่า ตามกระแสพระราชดำริของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง เป้าหมายหรือปรัชญาการดำเนินชีวิต หรือวิถีชีวิตของคนไทยให้อยู่อย่างพอประมาณ ทางสายกลาง มีความพอเพียงและพอดี โดยไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน สิ่งสำคัญต้องรู้จักพึ่งพาตนเองและทรัพยากรที่เรามีอยู่มาใช้ให้เกิด ประโยชน์ ก่อนจะไปพึ่งพาคนอื่นหรือปัจจัยภายนอก หรือหมายถึง การที่ผู้ผลิตตนเองได้ให้ มีความพอเพียงกับตัวเอง ครอบครัว และชุมชน

กรมวิชาการ (2542: คำนำ) สรุปว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” และ “ทฤษฎีใหม่” ตามแนวพระราชดำริเป็นหลักการและแนวทางสำคัญในการบริหารจัดการที่ดินและน้ำเพื่อการ เกษตรในที่ดินขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์สูงสุด รวมทั้งแนวความคิดการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของ เกษตรกรอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยเน้นการช่วยเหลือและพัฒนาให้เกิดการพึ่งตนเอง

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า องค์พระประมุขของไทย ได้พระราชทานหลักการดำรง ชีวิตของประชาชนคนไทยทุกระดับ ทุกสาขาอาชีพ ตลอดจนจนถึงแนวทางการพัฒนาและบริหาร ประเทศ ให้เป็นไปในทางสายกลาง มีความพอประมาณ มีเหตุผล รู้จักพึ่งตนเอง และ ทรัพยากรที่เรามีอยู่ นำมาใช้ประโยชน์ด้วยความรอบรู้ รอบคอบ เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันในตัวให้เกิด สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงของโลก ซึ่งหลักการนี้มีความสำคัญในการนำไป บริหารจัดการที่ดินและน้ำเพื่อการเกษตรในที่ดินที่มีจำกัดเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด สร้างความ มั่นคงด้านการดำรงชีวิตให้แก่เกษตรกรและสังคมโดยรวมของไทย

จากการรวบรวมความคิดเห็น ความเข้าใจที่เกี่ยวข้องกับความหมายของ “การมีส่วนร่วม” “การเรียนรู้” และ “เศรษฐกิจพอเพียง” ของผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการ นักการศึกษา ผู้รู้สาขาต่าง ๆ และหน่วยงานแล้ว กล่าวโดยสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของ เกษตรกรในการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง การที่เกษตรกรมีส่วนร่วม เข้าร่วมในกิจกรรมการศึกษาและฝึกอบรมด้านการเกษตรที่ยึดหลักการจัดการในลักษณะการพึ่ง ตนเอง ซึ่งอาจเป็นการร่วมคิด ร่วมวางแผน ตัดสินใจ ร่วมฝึกปฏิบัติ หรือร่วมประเมินผล เพื่อให้เกิดความรู้และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวรในการทำการเกษตรและ การเลือกวิถีการดำรงชีวิตโดยยึดหลักความพอเพียง คือ พอประมาณ มีเหตุผล มีความมั่นคงใน ครอบครัว ชุมชน และสังคม

2. แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม

แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม มีผู้ศึกษาและนำเสนอไว้มากมาย เพราะการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้อง เป็นกลยุทธ์ที่สำคัญในการพัฒนางานทุกสาขา รวมถึงการพัฒนาชุมชนและสังคมของประเทศหรือของโลก ผู้ศึกษาได้รวบรวมแนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วมภายใต้หัวข้อต่อไปนี้

2.1 ขั้นตอนการมีส่วนร่วม

โคเฮน และอัฟฮอฟ (Cohen and Uphoff, 1980: 223 อ้างถึงในเสาวนีย์ เลวลีย์ 2545: 61) ได้จำแนกขั้นตอนการมีส่วนร่วมออกเป็นเรื่องของการตัดสินใจ (decision making) การดำเนินการ (implementation) ผลประโยชน์ (benefits) และการประเมินผล (evaluation) ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ในกระบวนการของการตัดสินใจนั้น ประการแรกที่สุดที่จะต้องกระทำก็คือ การกำหนดความต้องการและการจัดลำดับความสำคัญ ต่อจากนั้นก็เลือกนโยบายและประชากรที่เกี่ยวข้อง การตัดสินใจในช่วงเริ่มต้น การตัดสินใจช่วงดำเนินการวางแผนและการตัดสินใจในช่วงการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ในส่วนที่เป็นองค์ประกอบของการดำเนินงานโครงการนั้น จะได้มาจากคำถามที่ว่า ใครจะทำประโยชน์ให้แก่โครงการได้บ้าง และจะทำประโยชน์ได้โดยวิธีใด เช่น การช่วยเหลือด้านทรัพยากร การบริหารงานและประสานงาน และการขอความช่วยเหลือ

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์นั้นนอกจากความสำคัญของผลประโยชน์ในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพแล้ว ยังจะต้องพิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่มด้วย ผลประโยชน์ของโครงการนี้รวมทั้งผลที่เป็นประโยชน์ในทางบวก และผลที่เกิดขึ้นในทางลบที่เป็นผลเสียของโครงการ ซึ่งจะเป็นประโยชน์และเป็นโทษต่อบุคคลและสังคมด้วย

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล การมีส่วนร่วมในการประเมินผลนั้นสิ่งสำคัญที่จะต้องสังเกต คือความเห็น (views) ความชอบ (preferences) และความคาดหวัง (expectations) จะมีอิทธิพลสามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่าง ๆ ได้

ดิเรก ฤกษ์ห่วย (2527: 73-74) ชี้ให้เห็นขั้นตอนของการมีส่วนร่วม ซึ่งเขาเรียกว่าเป็นขอบเขตของการมีส่วนร่วมที่สำคัญ 6 แบบ คือการวิเคราะห์ปัญหาความต้องการของชุมชน หรือของกลุ่ม การกำหนดแนวทางการดำเนินการให้บรรลุผลในการแก้ปัญหา หรือบรรลุ

เป้าหมาย การระดมทรัพยากรทั้งในและนอกชุมชน การปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้ การควบคุมติดตามและประเมินผล และการจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นอย่างยุติธรรม

ส่วนเจมส์ค็อกซ์ ปิ่นทอง (2529: 25 อ้างถึงในวิริยา ตูดยสุข 2535) สรุปการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาไว้ 4 ขั้นตอนดังนี้

- 1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
- 2) การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม
- 3) การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
- 4) การมีส่วนร่วมติดตามและประเมินผล

ปรารมภ์ ยานะวิมุติ (2541) ได้ศึกษาถึงขั้นตอนการมีส่วนร่วมในกิจกรรมแปรรูปผลผลิตเกษตรของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ซึ่งได้แบ่งเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

1) การมีส่วนร่วมคิด คือ ร่วมในการประชุมปรึกษาหารือเพื่อดำเนินการวางแผนกิจกรรมต่าง ๆ

2) การมีส่วนร่วมตัดสินใจ คือ กิจกรรมต่าง ๆ ที่กลุ่มเสนอ จะต้องนำมาพิจารณาและตัดสินใจเลือกทำกิจกรรมที่เหมาะสมและเป็นไปได้มากที่สุด เพื่อให้บรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของโครงการ

3) การมีส่วนร่วมปฏิบัติ คือ การเข้าร่วมจัดทำโครงการดังกล่าวตามแผนที่วางไว้ให้ลุล่วงไป

4) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ คือ ร่วมในการรับผลประโยชน์ที่ได้จากการจัดทำกิจกรรมหรือโครงการที่ได้วางแผนและปฏิบัติไว้

5) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล คือ การเข้าร่วมประเมินผลการทำงานของสมาชิกและของกลุ่มเพื่อทราบปัญหาและหาแนวทางแก้ไขปรับปรุงให้ประสบผลสำเร็จให้ดียิ่งขึ้น

2.2 ระดับการมีส่วนร่วม

องค์การวิจัยอย่างมีส่วนร่วมในเอเชีย (Participatory Research in Asia หรือ PRIA) เป็นผู้ริเริ่มการทำงานแบบมีส่วนร่วม และได้นำเสนอรูปแบบของการจัดระดับการมีส่วนร่วมของสหกรณ์หมู่บ้านในอเมริกากลางและใต้ (ละตินอเมริกา) ในการประชุมเรื่องการจัดหมู่บ้านสหกรณ์ในละตินอเมริกา (Adult Education and Development Vol.25, 1985: 55-70) ได้เสนอระดับและรูปแบบ ประเภทการฝึกอบรม และเป้าหมายของการมีส่วนร่วมดังนี้

ตารางที่ 2.1 ระดับ รูปแบบ ประเภทของการฝึกอบรม และเป้าหมายของการมีส่วนร่วม

ระดับ	รูปแบบ	ประเภทของการฝึกอบรม	เป้าหมาย
การรับรู้ร่วมกัน จะรับหรือไม่รับ (consensus)	การพบปะกัน อย่างไม่เป็นทางการ	การให้ข้อมูลทั่ว ๆ ไป เกี่ยวกับลักษณะของโครงการ	ข้อตกลง ร่วมกัน
การใช้แรงงาน (การร่วมมือกันในงานก่อน สร้างต่าง ๆ)	การจัดกลุ่ม คณะทำงาน มีผู้นำกลุ่ม	การฝึกอบรม ในทักษะเฉพาะอย่าง	ลดราคา ค่าใช้จ่าย
การตัดสินใจ (รับรองทิศทางของ โครงการ/การดำเนินงาน) และออกแบบการวางแผน	การพบปะกัน อย่างเป็นทางการ มีผู้นำกลุ่ม และการ พบปะเป็นคราว ๆ ของผู้ที่เกี่ยวข้องด้วย	การฝึกอบรมเกี่ยวกับ ข้อมูลบางอย่างเป็นการเฉพาะ	การใช้ระบบทาง ประชาธิปไตยและ การทดลองกำหนด เป้าหมายของตนเอง
การควบคุมกระบวนการ (การแบ่งปัน ทรัพยากร การเสี่ยง และการดำเนิน กิจกรรมต่าง ๆ โดยผู้ร่วม กิจกรรมทั้งหมด)	รูปแบบทางมวลชน ขององค์กร การมีส่วนร่วม ร่วมของชุมชนทั้งหมด การพบปะกันบ่อย ๆ และการมอบหมายงาน	การฝึกอบรมอย่างเป็นทางการ เกี่ยวกับข่าวสารข้อมูลและการ ศึกษาด้วยตนเองในเรื่องต่าง ๆ ตามวัตถุประสงค์เฉพาะ	การทำให้ชุมชน มีอำนาจ (ในการ ตัดสินใจและดำเนิน การต่าง ๆ ด้วยตน เอง)

ที่มา: UNICEF (Paris) / Verhagen, Koenraad “Glossary: Community Participation: What does it mean?” *Adult Education and Development*. 25 (1985): 55-70.

ส่วนศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ศนอ.) ซึ่งมีประวัติอันยาวนานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบท แบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น 3 ระดับตามบริบทที่เหมาะสมกับประเทศไทย คือ

1. ระดับเป็นผู้ใช้ประโยชน์ เป็นการเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง ด้วยการรับประโยชน์เพียงอย่างเดียว ถือเป็นระดับต่ำสุดของการมีส่วนร่วม หน่วยงานราชการไทยมักมีประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในระดับนี้ และที่ก้ำกึ่งทั้งหมดนี้คือ การมีส่วนร่วม

2. ระดับเป็นผู้ให้ความร่วมมือ ระดับนี้ประชาชน หรือหน่วยงานอื่นที่เข้ามาเกี่ยวข้องโดยการให้ความร่วมมือในเรื่องต่างๆ เท่าที่จะให้ได้ หน่วยงานต่าง ๆ มักมีส่วนร่วมกับประชาชน หรือระหว่างกันและกันในระดับนี้ และเข้าใจว่านี่คือเนื้อหาทั้งหมดของการมีส่วนร่วม

3. ระดับเป็นผู้ตัดสินใจ ระดับนี้ซึ่งถือว่าเป็นระดับสูงสุด ประชาชนจะเป็นผู้ศึกษาสถานการณ์ และตัดสินใจที่จะดำเนินการในเรื่องต่าง ๆ ตั้งแต่การวางแผน การดำเนินงาน การประเมิน และการแบ่งปันผลประโยชน์นักพัฒนาอาจเป็นเพียงผู้ให้คำแนะนำ หรือหุ้นส่วน ในฐานะที่เท่าเทียมกัน (ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 2537: 4)

ดุสิต เวชกิจ (2535: 213-214 อ้างถึงในเบญจมาศ อยู่ประเสริฐ 2544) แบ่งระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น 7 ระดับคือ

1) ระดับ 1 ไม่มีส่วนร่วมเลย เป็นลักษณะที่ทางหน่วยงานของรัฐเข้าไปดำเนินการให้ประชาชนทั้งหมด หรือบางครั้งบังคับประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมโดยไม่มีทางเลือกเลยได้ เพราะประชาชนเกรงความผิดที่อาจเกิดขึ้น รวมทั้งเกรงว่าจะต้องสูญเสียผลประโยชน์บางประการ เช่น การถูกปรับ การถูกเพ่งเล็งจากทางราชการ แต่ถ้าหลีกเลี่ยงได้ ประชาชนจะไม่เข้ามามีส่วนร่วม

2) ระดับ 2 มีส่วนร่วมน้อยมาก ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเพราะมีสิ่งล่อใจ หรือผลประโยชน์บางประการที่จะได้รับ เช่น ได้รับเงินค่าตอบแทนจากการใช้แรงงาน ได้มีโอกาสไปทัศนศึกษาออกสถานที่ การได้มีชื่อเสียง ฯลฯ แต่ตัวประชาชนเองมิได้มีความเลื่อมใสต่อกิจกรรม ดังนั้น เมื่อไรก็ตามที่ประชาชนเห็นว่าตนเองไม่ได้รับประโยชน์เพียงพอที่จะเข้ามามีส่วนร่วมก็จะไม่เข้ามามีส่วนร่วม

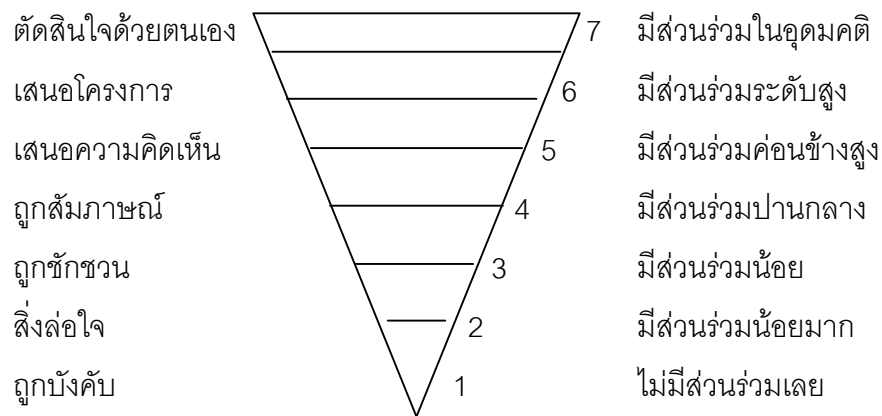
3) ระดับ 3 มีส่วนร่วมน้อย ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเพราะถูกชักจูงใจโดยโฆษณา ประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ ที่มุ่งเน้นเห็นถึงผลดี และผลประโยชน์ที่จะได้รับ ซึ่งไม่ได้คำนึงถึงความต้องการของประชาชนท้องถิ่น และประชาชนมิได้มีส่วนเสนอความเห็นใด ๆ ทั้งสิ้น ถ้าประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม แล้วจะได้รับผลประโยชน์อาจให้ความร่วมมือต่อไป

4) ระดับ 4 มีส่วนร่วมปานกลาง ทางราชการจะทำการสอบถามประชาชนถึงความต้องการของท้องถิ่น และสภาพข้อเท็จจริงที่เป็นอยู่ แล้วทางราชการจะนำข้อมูลที่ได้เหล่านี้ไปทำการกำหนดแผนงานเพื่อให้ประชาชนปฏิบัติตาม ซึ่งแผนงานที่กำหนดขึ้นนี้บางครั้งอาจไม่ตรงตามความประสงค์ของประชาชนได้

5) ระดับ 5 มีส่วนร่วมค่อนข้างสูง ทางราชการจะมีการยอมรับให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมค่อนข้างสูงโดยเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็นต่าง ๆ รวมทั้งแนวทางแก้ไข ปัญหา ความประสงค์ของประชาชน แต่การตัดสินใจในการกำหนดแผนงานจริง ๆ ยังขึ้นอยู่กับอำนาจ และหน้าที่ของทางราชการ

6) ระดับ 6 มีส่วนร่วมสูง ทางราชการจะเปิดโอกาสอย่างมากให้ประชาชน แสดงข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับกิจกรรมที่มีส่วนร่วมจากประชาชนโดยใกล้ชิด การดำเนินการ ขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของประชาชนเองว่าจะแก้ไขปัญหาชุมชนอย่างไร

7) มีส่วนร่วมในอุดมคติ ประชาชนในท้องถิ่นจะร่วมมือดำเนินการด้วยตนเอง โดยตลอดนับตั้งแต่เริ่มต้น จนกระทั่งสิ้นสุดการดำเนินงาน เป็นการอาศัยพื้นฐานความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นเอง จึงได้รับการร่วมมือจากประชาชนเป็นอย่างดี ทางราชการอาจเข้ามา มีส่วนร่วมในแง่ของการช่วยเหลือหรือสนับสนุนสิ่งที่เกินความสามารถของประชาชนเท่านั้น (ดั่งภาพ)

2.3 วิธีการวัดการมีส่วนร่วม

อนงค์ พัฒนจักร (2535) ได้แบ่งวิธีการวัดการมีส่วนร่วมได้เป็น 4 แบบ คือ

- 1) วัดตามประเภทของขั้นตอนการมีส่วนร่วม ในขั้นตอนเริ่มพัฒนา การค้นหา ปัญหาและสาเหตุ การกำหนดความต้องการและการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการ ขั้นตอนการวางแผน ขั้นตอนการดำเนินการ ขั้นตอนรับผลประโยชน์ และขั้นตอนประเมินผล
- 2) วัดตามลำดับความเข้มของการมีส่วนร่วม โดยแบ่งเป็นระดับการตัดสินใจ ระดับความร่วมมือ และระดับการใช้ประโยชน์
- 3) จำแนกตามประเภทของผู้มีส่วนร่วม ซึ่งแบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ บุคคล ในท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ของรัฐ และเจ้าหน้าที่ต่างชาติ
- 4) จำแนกตามรูปแบบการมีส่วนร่วม แบ่งออกเป็นการมีส่วนร่วมทางตรง และการมีส่วนร่วมทางอ้อม

2.4 เครื่องชี้วัดระดับการมีส่วนร่วม

แชปปีน (Chapin 1977: 215-217) ได้เสนอเครื่องชี้วัดระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนทางสังคม โดยได้กำหนดระดับความสำคัญของการมีส่วนร่วมกิจกรรมของสมาชิกในองค์กร ดังนี้

- 1) การมีความสนใจในกิจกรรมและการเข้าร่วมประชุม
- 2) การให้การสนับสนุนช่วยเหลือ
- 3) การเป็นสมาชิกและกรรมการ
- 4) การเป็นเจ้าหน้าที่

ทั้งนี้จะดูลักษณะต่าง ๆ ที่แสดงออก คือ การเป็นสมาชิกกลุ่ม การเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ การบริจาคเงินทอง วัสดุสิ่งของ การเสียสละเวลา แรงงาน การเป็นสมาชิกของคณะกรรมการ และเป็นผู้ดำเนินการในกิจกรรมนั้นโดยตรง

2.5 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม

2.5.1 ทฤษฎีบทบาท (Role Theory)

บีดเดิลและโทมัส (Biddle and Thomas, 1996: 96 อ้างถึงใน ปราบรมณ์ ยานะวิมุติ 2541) กล่าวว่าระบบสังคมหนึ่ง ๆ ประกอบขึ้นด้วยชายของตำแหน่งต่างๆ ที่สัมพันธ์โดยบุคคลอยู่ในตำแหน่งนั้น จะมีบทบาทแตกต่างกัน ชายสังคมส่วนบุคคลประกอบด้วยบทบาทต่าง ๆ ที่กระทำ ซึ่งขึ้นอยู่กับสภาพทางเศรษฐกิจ สังคมของแต่ละบุคคล รวมทั้งกฎระเบียบสังคมและวัฒนธรรมที่แต่ละสังคมได้กำหนดไว้ โดยที่ในแต่ละบทบาทบุคคลเผชิญกับความคาดหวังต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับพฤติกรรมที่จะต้องแสดงออก ความคาดหวังเหล่านี้อาจจะกำหนดจากปทัสถานทางสังคม กลุ่มบุคคลหรือ ชนชั้นทางสังคม ดังนั้น พฤติกรรมของบุคคลจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับสภาพทางเศรษฐกิจสังคมเพียงอย่างเดียว หากยังขึ้นอยู่กับความ คาดหวังของบุคคลอื่น ๆ ที่อยู่ในข่ายสังคมของเขาก็ด้วย

แต่อย่างไรก็ตามบุคคลไม่เพียงแต่จะพยายามแก้ปัญหาและปรับตัวให้เข้ากับความคาดหวังทางสังคมต่าง ๆ เท่านั้น หากยังริเริ่มสร้างสรรค์ปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงลักษณะความสัมพันธ์ที่เขามีกับบุคคลอื่นด้วย กล่าวคือ บุคคลกระทำการใด ๆ ไม่เพียงแต่เพื่อตอบสนองต่อความคาดหวังทางสังคมในแต่ละสถานการณ์เท่านั้น แต่ยังทำเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวอีกด้วย

จากทฤษฎีบทบาท สรุปได้ว่า มนุษย์ทุกคนมีบทบาทต่างกัน ทั้งนี้ เนื่องจากหน้าที่ ตำแหน่ง สภาพทางเศรษฐกิจและความคาดหวังของบุคคลอื่น ๆ ทฤษฎีนี้สนับสนุนบทบาททางสังคมและรายได้ ซึ่งเป็นตัวแปรที่ผู้วิจัยสนใจศึกษา

2.5.2 ทฤษฎีเจตคติ (Attitude Theory)

คำว่า “เจตคติ” ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Attitude” มาจาก คำว่า Aptus ในภาษาลาติน บางท่านอาจใช้คำว่า “ทัศนคติ” หรือ “ท่าที” แต่ในที่นี้ขอใช้คำว่า “เจตคติ”

องค์ประกอบของเจตคติ

แม้จะมีผู้ให้ความหมายของเจตคติแตกต่างกันมากมาย แต่ก็มีแนวความคิดสอดคล้องกันว่าเจตคติประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ คือ (ประภาเพ็ญ สุวรรณ, 2526 : 3)

1) องค์ประกอบทางด้านพุทธิปัญญา (Cognitive Component) เป็นองค์ประกอบในด้านความรู้ความเข้าใจของบุคคลที่มีต่อสิ่งเร้าต่าง ๆ ทั้งทางด้านดีหรือไม่ดี หรือเป็นความเชื่อต่อความรู้ต่าง ๆ ซึ่งช่วยในการประเมินค่าและสรุปผลที่มีต่อสิ่งเร้าต่าง ๆ

2) องค์ประกอบด้านท่าที ความรู้สึก (Affective Component) เป็นองค์ประกอบทางด้านความรู้สึกหรืออารมณ์ ที่สืบเนื่องมาจากการที่บุคคลได้ประเมินผลต่อ สิ่งเร้านั้น ๆ แล้วว่าพอใจหรือไม่พอใจ ต้องการหรือไม่ต้องการ ดีหรือเลว เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย

3) องค์ประกอบด้านพฤติกรรม (Behavioral Component) เป็นองค์ประกอบที่มีแนวโน้มของบุคคลที่จะประพฤติหรือปฏิบัติตอบสนองต่อสิ่งเร้าในทิศทางที่จะสนับสนุนหรือต่อต้าน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความคิดหรือความรู้สึกของบุคคลที่ได้รับมาจากการประเมินผล

ความสัมพันธ์ระหว่างเจตคติดกับพฤติกรรม

นักจิตวิทยาสังคม ได้หันมาศึกษาว่าเมื่อคนเรากระทำพฤติกรรมใด เขาจะมีเจตคติสอดคล้องไปกับการกระทำของเขาหรือไม่ คำถามนี้เท่ากับว่า ถ้าเรารู้พฤติกรรมของบุคคล เราก็ย่อมจะรู้เจตคติของเขาด้วย จากการวิจัยของลิเบอร์แมน (Lieberman, 1956 อ้างถึงใน สิทธิโชค วรรณสันติกุล, ม.ป.ป. : 112) เกี่ยวกับการจัดการโรงงาน ผลปรากฏว่าบุคคลที่ได้แสดงพฤติกรรมไปตามบทบาทที่ตนได้รับจะเปลี่ยนเจตคติของตนไปตามพฤติกรรมที่ทำไป

นอกจากนี้เจตคดียังเป็นสาเหตุและเป็นผลของพฤติกรรมด้วย จะเห็นได้จากเวลาที่บุคคลแสดงพฤติกรรมตามความคิดความต้องการของเขาจะได้รับประสบการณ์ที่ทำให้เขาเกิดมีความคิด ความรู้สึกบางอย่างต่อการกระทำนั้น (สงวนศรี วิรัชชัย, 2527 : 63)

จากทฤษฎีเจตคติ สรุปได้ว่า เจตคติเป็นนามธรรมที่ใช้แทนกลุ่มของการกระทำหรือพฤติกรรมหลาย ๆ อย่าง เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการแสดงออกด้านการปฏิบัติ เป็นเรื่องของจิตใจและความรู้สึกนึกคิดของบุคคลที่ส่งผลให้แสดงพฤติกรรมออกมาทั้งในทางบวกและทางลบ ซึ่งผู้วิจัยได้นำทฤษฎีนี้มาสนับสนุนปัจจัยเจตคติที่มีต่อการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง และเจตคติต่อการมีส่วนร่วม

2.5.3 ทฤษฎีติดต่อสื่อสาร (Communication Theory)

โรเจอร์ (Roger 1971: 45) กล่าวว่า การยอมรับสิ่งใหม่ ๆ ว่าขึ้นอยู่กับกระบวนการติดต่อสื่อสาร ซึ่งประกอบด้วยแหล่งกำเนิดสาร ช่องทางการสื่อสาร และผู้รับสาร สำหรับช่องทางสื่อสาร ได้แก่ ช่องสื่อสารระหว่างบุคคล (Inter Person Channel) เป็นการติดต่อเพื่อถ่ายทอดข่าวสารระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสารและช่องสื่อสารมวลชน เป็นการถ่ายทอดข่าวสารโดยการผ่านสื่อมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ วิทยุ เป็นต้น โรเจอร์ ยังได้กล่าวอีกว่า สื่อมวลชนมีความสำคัญในแง่ของการเพิ่มความรู้และปรับเปลี่ยนทัศนคติของบุคคลได้

การศึกษาครั้งนี้ จึงได้นำเอาความถี่ของการได้รับข่าวสารของเกษตรกร เป็นปัจจัยที่น่าจะมีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการเรียนรู้

3. แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้

การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์จากประสบการณ์ที่ได้รับ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดขึ้นตลอดทุกช่วงอายุที่มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ แต่ละช่วงของมนุษย์จะมีกระบวนการเรียนรู้ที่แตกต่างกันไปตามวัยและสภาพแวดล้อมของมนุษย์ มนุษย์ต้องเรียนรู้เพื่อความอยู่รอด และเพื่อเลือกวิถีทางการดำรงชีวิต กล่าวโดยสรุป “มนุษย์จึงต้องเรียนรู้ตลอดชีวิต” (สุมน อมรวิวัฒน์ 2541)

3.1 ประเภทและระดับการเรียนรู้

บลูม (Bloom) และคณะ (1956 อ้างในศิริชัย กาญจนวาสี 2534) ได้จัดประเภทของการเรียนรู้ ออกเป็น 3 ด้านได้แก่

- พุทธิพิสัย เป็นการเรียนรู้ด้านความคิด สติปัญญา
- เจตพิสัย เป็นการเรียนรู้ด้านอารมณ์ ความรู้สึก
- ทักษะพิสัย เป็นการเรียนรู้ด้านการปฏิบัติ

โดยแต่ละด้านจะมีระดับการเรียนรู้ที่แตกต่างกันออกไป ดังนี้

3.1.1 พุทธิพิสัย (cognitive domain) เป็นการเรียนรู้ด้านความรู้ ความคิด ซึ่งเกี่ยวกับความสามารถของสติปัญญา เช่น ความจำ ความคิด การเลือกวิธีแก้ปัญหา การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ การคิดรูปแบบ การตัดสินใจค่าของสิ่งต่าง ๆ เป็นต้น การเรียนรู้ทางด้านพุทธิพิสัย ย่อมมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ทางด้านเจตพิสัยและทักษะพิสัย

บลูม (Bloom) และคณะ ได้ศึกษาวิจัยการเรียนรู้ทางด้านความรู้ ความคิดของมนุษย์พบว่า โครงสร้างของพุทธิพิสัยประกอบด้วยความสามารถทางสติปัญญาจากง่ายสู่สิ่งที่ ซับซ้อน และจากรูปธรรมสู่นามธรรม ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น 6 ระดับดังนี้

1) *ความรู้ความจำ (knowledge)* ความสามารถในการจดจำหรือระลึกถึง สิ่งของ เรื่องราว กระบวนการหรือหลักการต่าง ๆ ตามเนื้อหาที่ได้เรียนหรือได้มีประสบการณ์ ไปแล้ว

2) *ความเข้าใจ (comprehension)* ความสามารถในการแปลความหมาย ตีความหมาย หรือขยายความ ข่าวดสาร แนวคิดในรูปแบบอื่น สรุปความด้วยคำพูดตนเอง หรือสรุปแนวโน้มจากข่าวสารที่ได้

3) *การนำไปใช้ (application)* ความสามารถในการเลือกใช้กฎหลักการหรือกระบวนการที่เหมาะสมสำหรับแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ใหม่

4) *การวิเคราะห์ (analysis)* ความสามารถในการแยกแยะส่วนประกอบความสัมพันธ์ หรือหลักการแยกออกจากกันเป็นส่วนประกอบย่อย ๆ จนเห็นลำดับขั้นของความสัมพันธ์ระหว่างส่วนประกอบย่อย ๆ อย่างชัดเจน

5) *การสังเคราะห์ (synthesis)* ความสามารถในการจัดการรวมส่วนประกอบย่อย ๆ ข้อความแผนงาน หรือหลักการรวมเข้าด้วยกันเป็นรูปแบบ โครงสร้าง หรือแนวคิดใหม่ ที่มีความหมายหรือความสำคัญแบบที่ไม่เคยเป็นมาก่อน

6) *การประเมินค่า (evaluation)* ความสามารถในการตัดสินคุณค่าของสิ่งของ กระบวนการ ผลผลิต หรือแนวคิด โดยใช้หลักการแห่งเหตุผลภายใต้หรือพัฒนาเกณฑ์มาตรฐานจากภายนอก

3.1.2 เจตพิสัย (affective domain) เป็นการเรียนรู้ด้านอารมณ์ ความรู้สึก ซึ่งเกี่ยวกับค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม เจตคติ เป็นต้น การเรียนรู้ทางด้านเจตพิสัยมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ทางด้านพุทธิพิสัย และทักษะพิสัย

แครทวอล บลูมและมาเซีย (Krathwohl, Bloom and Masia, 1964) ได้ศึกษาวิจัยการเรียนรู้ทางด้านอารมณ์ ความรู้สึกของมนุษย์ อันเป็นกระบวนการทางจิตใจที่เกิดขึ้นภายในแต่ละบุคคล และได้แบ่งระดับการเรียนรู้ด้านเจตพิสัยที่พัฒนาขึ้นในตัวบุคคลจากระดับต่ำจนถึงระดับสูงไว้ 5 ระดับ ซึ่งการเรียนรู้ในระดับที่สูงขึ้นจะต้องอาศัยพื้นฐานระดับการเรียนรู้ที่ต่ำกว่าดังต่อไปนี้

- 1) การรับรู้หรือการใส่ใจต่อสิ่งเร้า (*receiving of attending*) การที่บุคคลถูกกระตุ้นให้รับรู้ต่อสิ่งเร้าหรือปรากฏการณ์บางอย่างที่อยู่รอบตัวทำให้เกิดความตระหนัก ความตั้งใจที่จะรับรู้และให้ความสนใจต่อสิ่งเร้า นั้น
- 2) การตอบสนอง (*responding*) เมื่อบุคคลได้รับการกระตุ้นจากสิ่งเร้า จนเกิดความสนใจอย่างเต็มที่ บุคคลจึงยอมหรือเต็มใจที่จะตอบสนองและสร้างความพึงพอใจจากการตอบสนองต่อสิ่งเร้า นั้น
- 3) การเห็นคุณค่า (*valuing*) การที่บุคคลมีความเชื่อว่าสิ่งนั้นมีคุณค่า สำหรับตน แสดงความชอบสิ่งนั้นมากกว่าสิ่งอื่น และสร้างความผูกพันที่จะอุทิศตนเพื่อค่านิยมนั้น
- 4) การจัดระบบค่านิยม (*organization*) เมื่อบุคคลยอมรับและเห็นคุณค่าของค่านิยมนั้นแล้ว บุคคลก็จะรวบรวมค่านิยมต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กันให้อยู่ในหมวดหมู่เดียวกัน อาจ ทำการเปรียบเทียบจัดลำดับความสำคัญของค่านิยมพร้อมทั้งกำหนดแนวทางของพฤติกรรม หรือ การแสดงออก
- 5) การแสดงลักษณะตามค่านิยม (*characterization*) การที่บุคคลนำระบบค่านิยมที่สร้างขึ้นมาสอดคล้องเป็นส่วนหนึ่งของบุคลิกภาพและปรัชญาชีวิต ค่านิยมนั้นจึงเป็นแรงขับภายในที่กระตุ้นให้บุคคลแสดงออกทางพฤติกรรมตามค่านิยมนั้น

3.1.3 ทักษะพิสัย (*psychomotor domain*) เป็นการเรียนรู้ด้านทักษะการปฏิบัติ ซึ่งเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวกล้ามเนื้อส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย การประสานงานของ การใช้อวัยวะต่าง ๆ เช่น การเขียน การอ่าน การพูด การวาดภาพ การว่ายน้ำ การเล่นฟุตบอล เป็นต้น การเรียนรู้ด้านทักษะพิสัยย่อมส่งผลต่อการเรียนรู้ทางด้านพุทธิพิสัยเช่นเดียวกัน

ทักษะพิสัยเป็นทักษะทางร่างกายเกี่ยวกับการประสานงานของประสาทสัมผัส และกล้ามเนื้อ ซึ่งเน้นความคล่องแคล่ว รวดเร็ว ถูกต้อง และชำนาญ ตามความเป็นจริง แล้วทักษะพิสัยรวมอยู่ในการเรียนรู้ทุกอย่าง สำหรับการจำแนกระดับการเรียนรู้ทางด้านทักษะการปฏิบัติ ซิมสัน (Simpson 1966) ได้จำแนกพัฒนาการทางลักษณะการปฏิบัติไว้อย่างเป็นลำดับขั้น จากระดับง่ายจนถึงระดับซับซ้อนโดยจำแนกเป็น 7 ระดับ ดังนี้

- 1) การรับรู้ของระบบประสาทและกล้ามเนื้อ (*perception*) การใช้ระบบประสาททั้งห้าได้แก่ หู ตา จมูก ลิ้น และผิวหนังในการรับรู้และแปลความหมายสิ่งเร้าที่ประสบ จัดนำมาสัมพันธ์กันเพื่อจะได้นำไปปฏิบัติกิจกรรมนั้น ๆ
- 2) ความพร้อมที่จะปฏิบัติ (*set*) การเตรียมความพร้อมทางด้านสมอง อารมณ์ และร่างกายที่จะปฏิบัติกิจกรรมนั้น ๆ

3) การปฏิบัติตามข้อแนะนำ (guided response) การลงมือปฏิบัติการ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ด้วยการเลียนแบบ และการลองถูกลองผิด

4) การปฏิบัติจนเป็นนิสัย (mechanism) ปฏิบัติการตามลำดับขั้นได้ อย่างต่อเนื่องด้วยความมั่นใจจนเกิดความเคยชินติดเป็นนิสัย

5) การปฏิบัติที่สลับซับซ้อน (complex overt response) ปฏิบัติกิจกรรม ที่สลับซับซ้อนขึ้น โดยไม่ต้องใช้ความคิดมากนัก และกระทำได้อย่างคล่องแคล่วชำนาญ

6) การปรับเปลี่ยนปฏิบัติการ (adaptation) ปรับเปลี่ยนหรือพลิกแพลง ปฏิบัติการให้เข้ากับสถานการณ์ได้อย่างเหมาะสม

7) การสร้างปฏิบัติการใหม่ (origination) การสร้างปฏิบัติการใหม่ขึ้นมา ด้วยตนเอง โดยอาศัยการปรับปรุงปฏิบัติการเก่าที่เคยทำมา

การเรียนรู้ทั้ง 3 ด้านตามแนวของ บลูม (Bloom) และคณะ มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์และสามารถนำมาใช้ส่งเสริมซึ่งกันและกันได้จะทำให้เกิดลักษณะการเรียนรู้ที่สมบูรณ์

3.2 กระบวนการเรียนรู้

กระบวนการเรียนรู้มีทั้งที่มนุษย์เรียนรู้เองโดยธรรมชาติ และเรียนรู้จากการจัด กระบวนการเรียนรู้ให้โดยการศึกษาและฝึกอบรม กระบวนการเรียนรู้ทั้งสองระบบมีความแตกต่างกันอย่างมาก สีลาภรณ์ นาครทรรพ (2538 : 38-48) ได้สังเคราะห์ความแตกต่างระหว่าง การเรียนรู้ของชุมชนในสังคมกับการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน โดยเสนอเป็นตารางเปรียบเทียบไว้ดังนี้

ตารางที่ 2.2 เปรียบเทียบการศึกษาในระบบโรงเรียนกับระบบการเรียนรู้ของชุมชน

	ระบบโรงเรียน	ระบบการเรียนรู้ของชุมชน
องค์กร	- โรงเรียน	- องค์กรชุมชน
กลุ่มเป้าหมาย	- นักเรียน	- คนในชุมชนทั้งเด็ก - ผู้ใหญ่
ผู้สอน	- ครู	- วิทยากรท้องถิ่น ประชาชน ชาวบ้าน
วิธีการจัดการเรียนการสอน	- มีชั้นเรียน	- ไม่มีชั้นเรียน
การสอน	- เอาเนื้อหาวิชาที่สอนเป็นตัวตั้ง	- เอาปัญหาของชุมชนเป็นตัวตั้ง
การวัดผล	- มีการสอบ	- ไม่มี การสอบ วัดผลด้วยตัวเองว่า สามารถแก้ปัญหาได้หรือไม่
ระยะเวลา	- มีระยะเวลาเรียนจบหลักสูตรแน่นอน	- ไม่มีระยะเวลาแน่นอน การเรียนรู้ไม่สิ้นสุด

ที่มา: สีลาภรณ์ นาครทรรพ “ระบบการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน กรณีศึกษาชุมชน

อีสานใต้” วารสารสุโขทัยธรรมมาธิราช 8 (2538) 38-48

นอกจากนี้เกษม วัฒนชัย (2545: 12) ได้สรุปไว้ว่ากระบวนการเรียนรู้ เกิดจากการรับกรถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจ ความเชื่อ ศรัทธาเจตคติ ค่านิยม ทักษะ การงาน ทักษะชีวิต และการครองตน เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านความรู้สึกรู้จักคิด และพฤติกรรมของผู้เรียน ตามที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้

กระบวนการเรียนรู้เกิดกับผู้เรียน และโดยผู้เรียนเท่านั้น

ในส่วนของรูปแบบการเรียนรู้ เกษม วัฒนชัย (2545 : 21-24) ได้เสนอรูปแบบการเรียนรู้ไว้ 14 รูปแบบ ได้แก่

- 1) การบรรยาย (Lecture) โดยครูผู้สอน
- 2) วิทยากรรับเชิญ (Invited Speaker) ให้ความรู้และประสบการณ์แก่ผู้เรียน ในความเป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน หรือความชำนาญในฐานะผู้รับผิดชอบ หรือผู้ประกอบการ
- 3) ทีมผู้สอน (Team Teaching) ประกอบด้วยผู้สอนที่หลากหลายความคิดเห็น หรือหลากหลายความเชี่ยวชาญ เพื่อเสนอความรู้ที่ประสานกว้าง
- 4) นักเรียนเป็นผู้สอน (Peer Teaching) มีรูปแบบการจัดหลากหลาย เช่น
  - แบ่งกลุ่มผู้เรียนเป็นกลุ่มย่อย ให้ผู้เรียนเรียนรู้จากกันและกันในรูปของกลุ่มตัวเพื่อน กลุ่มสัมมนา กลุ่มอภิปราย
  - ชมรมสนใจพิเศษเฉพาะเรื่อง
  - นักเรียนรุ่นพี่เป็นพี่เลี้ยงนักเรียนรุ่นน้อง
- 5) การระดมสมอง (Brain Storming) เป็นการแสดงความคิดเห็นหลากหลายและเสรีโดยผู้เรียน เช่น เพื่อหาวิธีแก้ปัญหาแล้วจึงหาข้อสรุปร่วม
- 6) อภิปรายกลุ่มย่อย (Small Group Discussion) เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ความเห็นโดยให้ทุกคนมีส่วนร่วมมากที่สุดในหัวข้อที่กำหนด
- 7) การอภิปรายโดยกลุ่มวิทยากร (Panel Discussion) การนำเอาวิทยากร ผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ มาร่วมอภิปรายในหัวข้อเดียวกัน โดยมีผู้นำอภิปรายเป็นผู้นำการประชุม
- 8) การประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) การประชุมเชิงปฏิบัติการต้องกำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดว่าจะให้ปฏิบัติการเรื่องใดเรื่องหนึ่งให้สำเร็จตามเป้าหมาย เริ่มโดยการเชิญวิทยากรกลุ่มเล็กมาให้ความรู้แก่ผู้เข้าประชุม เพื่อเป็นการนำ แล้วจึงแบ่งกลุ่มผู้เข้าประชุมเป็นกลุ่มย่อย ๆ เพื่อฝึกปฏิบัติการ โดยมีวิทยากรประจำกลุ่มคอยให้ความเห็นหรือวิจารณ์ หรือชี้แนะ จนกลุ่มสามารถปฏิบัติการแล้วเสร็จตามเป้าหมาย

9) การสัมมนา (Seminar) เพื่อให้กลุ่มผู้เรียนขนาดเล็กได้ศึกษาลงลึกเฉพาะเรื่อง โดยการค้นคว้าจากเอกสารตำราหรือการวิจัย

10) การจำลองแบบและการเล่นเกมส์ (Simulation and Games) เพื่อสร้างเรื่องหรือสร้างสถานการณ์จำลอง เพื่อให้ผู้เรียนได้ตระหนักถึงประเด็นหรือปัญหา

11) การสาธิต (demonstration) เพื่อแสดงกระบวนการ แสดงการปรากฏจริงหรือสร้างความเข้าใจจากหุ่นจำลอง

12) กรณีศึกษา (Case Study) เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนจากกรณีที่เกิดขึ้นจริง ในการประกอบการ อาจเน้นที่เหตุการณ์ ประเด็นหลักของกรณี ประวัติ หรืองานวิจัยที่เกี่ยวข้องก็ได้ ใช้กรณีศึกษาเพื่อการสอนสาระของความรู้ สอนเทคนิควิธี สอนการตัดสินใจสอนการแก้ปัญหา สอนเจตคติและระบบคุณค่าคุณธรรมก็ได้

13) โครงการ (Project Work) มีการเตรียมโครงสร้างและรูปแบบของสาระ การเรียนรู้เพื่อการแก้ปัญหาในโลกแห่งความเป็นจริง ทำให้กระบวนการเรียนรู้มาจากประสบการณ์จริงมีความหมาย มีเป้าหมาย ให้แรงกระตุ้นและสร้างความกระตือรือร้นได้เป็นอย่างดี

14) การเรียนรู้มาจากแหล่งเรียนรู้นอกสถานที่ (On-Site Classes) นำนักเรียนไปศึกษานอกสถานที่ เช่น พิพิธภัณฑ์ หอสมุด หอดูดาว สวนพฤกษชาติ วนอุทยาน แหล่งท่องเที่ยว แหล่งโบราณสถาน แหล่งประวัติศาสตร์ และ ศาสนสถานอื่น ๆ สถานประกอบการ โรงงาน ฯลฯ

3.3 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ นั้น มีนักปราชญ์ นักคิดทั้งหลายได้นำเสนอไว้อย่างมากมาย แต่จะนำเสนอเฉพาะที่เกี่ยวข้องโดยตรง ดังนี้

3.3.1 ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม

ศิริชัย กาญจนวาสี (2534) ได้รวบรวมสาระสำคัญของทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม โดยกลุ่มนักจิตวิทยาที่มีชื่อเสียงได้แก่ แบนดูรา รอส เมนลอฟ (Bandura Ross และ Menlove) ไว้ดังนี้

1) *แนวคิด* ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมมีแนวคิดว่าการเรียนรู้เป็นผลจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับสิ่งแวดล้อม โดยผู้เรียนและสิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลต่อกันและกัน จากที่ผู้เรียนใช้การสังเกตเป็นเครื่องมือของการรับรู้สิ่งเร้า แล้วพยายามแสดงพฤติกรรมให้เหมือนตัวแบบ (modeling) ซึ่งอาจเป็นสิ่งมีชีวิต สัญลักษณ์ ภาพหรือตัวอักษร จึงเป็นสาเหตุของการเกิดพฤติกรรมการเรียนรู้ ซึ่งอาจจะแสดงออกมาเป็นการกระทำหรือไม่แสดงออกมาก็ได้ขึ้นอยู่กับความพร้อมของร่างกายและทักษะ

2) *กระบวนการเรียนรู้* นักทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมเชื่อว่า การเรียนรู้เกิดจากการที่มีผู้เรียนรู้สังเกตรับรู้สิ่งเร้ามีการสร้างรหัสหรือสัญลักษณ์ไว้ในความจำ แล้วเรียกใช้ด้วยการแสดงพฤติกรรมให้เหมือนตัวแบบ

กระบวนการเรียนรู้มีองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้

- (1) ความเอาใจใส่ในการสังเกตเพื่อเลือกสิ่งเร้าหรือตัวแบบ
- (2) การจดจำด้วยการบันทึกสิ่งที่สังเกตจากตัวแบบไว้ในความจำ

ระยะยาว

(3) การแสดงพฤติกรรมให้เหมือนตัวแบบซึ่งขึ้นอยู่กับความพร้อมของร่างกายและทักษะ

(4) การสร้างแรงจูงใจของการแสดงพฤติกรรมเหมือนตัวแบบ โดยคาดหวังว่าการเลียนแบบจะนำมาซึ่งประโยชน์

3) ปัจจัยสำคัญในการเรียนรู้

- (1) ผู้เรียนจะต้องมีความใส่ใจต่อการสังเกตหรือรับรู้ตัวแบบ
- (2) ผู้เรียนรู้ต้องบันทึกสิ่งที่สังเกตไว้ในความจำระยะยาว
- (3) ผู้เรียนรู้จะต้องมีโอกาสแสดงพฤติกรรมเหมือนตัวแบบ
- (4) ผู้เรียนจะต้องรู้จักประเมินพฤติกรรมของตนเองด้วยเกณฑ์ที่ตนเอง

ตั้งขึ้นหรือเกณฑ์มาตรฐานของผู้อื่น

3.3.2 ทฤษฎีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

สุมนทา พรหมบุญ และคณะนำเสนอในสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541)

สรุปได้ว่าการเรียนให้ “รู้” นั้นเกิดขึ้นที่จิตใจ หลักของการเรียนรู้ให้รู้ คือ การที่ผู้เรียนแต่ละคนเอาจิตใจเข้าร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ และเป็นศูนย์กลางของการเรียนการสอน ทำให้ตัวเขาเองเกิดการเรียนรู้ในสิ่งที่ผู้สอนอยากจะให้รู้ไม่โดยทางตรงก็ทางอ้อม

กลไกของการเรียนรู้ เริ่มต้นจากการรับข้อมูลจากสิ่งเร้าภายนอกและ ภายในร่างกายผ่านประสาทรับรู้ทั้ง 5 อย่าง คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย เข้าสู่สมองและ จิตที่ทุกข์หรือจิตที่สุขควบคู่ไปกับข้อมูลที่ได้รับเข้ามา จะประทับใจในความทรงจำได้รวดเร็ว และทนนานกว่าข้อมูลอื่น เนื่องจากธรรมชาติของจิตมักจะจดจำอยู่กับการแสวงหาความสุขหรือ หลีกหนีความทุกข์อยู่เสมอ ดังนั้นการทำให้จิตใจของผู้เรียนเข้าร่วมได้โดยง่ายที่สุดคือ การหา วิธีที่จะทำให้จิตสุขหรือทุกข์ไปพร้อม ๆ กับสิ่งที่อยากจะให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ นั่นเอง การเรียนรู้แบบนี้เรียก

ว่า การเรียนรู้แบบมีสุข/ทุกข์เงื่อนไข เงื่อนไขก็คือ การเสริมด้วยสุขหรือทุกข์แล้วแต่กรณี ถ้าจะให้ มีปฏิกริยาในทางบวกต่อข้อมูลก็เสริมด้วยเงื่อนไขสุข แต่ถ้าจะให้ มีปฏิกริยาในทางลบ ต่อข้อมูล นั้นก็เสริมด้วยเงื่อนไขทุกข์ การเรียนรู้ส่วนใหญ่ โดยเฉพาะการเรียนรู้ในวัยเด็กนั้นเป็นการเรียนรู้ แบบนี้ ส่วนการเรียนรู้ที่ไม่ต้องอาศัยสุขหรือทุกข์เป็นเงื่อนไขนั้นเกิดขึ้นได้เช่นเดียวกัน แต่จะเกิด จากจิตที่มีสติและปัญญาเป็นพื้นฐาน ผู้ที่มีจิตแบบนี้โดยสมบูรณ์ย่อมไม่ต้องอาศัยเทคนิคอะไร มากมายในการฝึกให้เกิดการเรียนรู้ เพราะจิตของเขาพร้อมที่จะเรียนรู้อยู่แล้ว

การจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาผู้เรียนไปสู่การเป็น “คนเก่ง ดี มีสุข” นั้น ครูจำเป็นต้องเปลี่ยนองค์ประกอบต่าง ๆ ของระบบการสอนให้สอดคล้องกันทั้งระบบ โดยวิธี หนึ่งที่ได้ผลก็คือ **ยุทธวิธี 4 ดาว** ซึ่งไม่ใช่ทางเลือก 4 ทาง แต่ต้องมีทั้ง 4 อย่าง และเชื่อมโยง กัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งยุทธวิธีที่ 2-4 จะสนับสนุนและส่งเสริมให้การสอนตามยุทธวิธี ที่ 4 ได้ผลดียิ่งขึ้น

ยุทธวิธี 4 ดาว ประกอบด้วย

ยุทธวิธีที่ 1 : วิธีการสอนแบบดาว 5 แฉก

ยุทธวิธีที่ 2 : การสร้างสิ่งแวดล้อมเพื่อกระตุ้นการเรียนรู้ด้วยตนเอง

ยุทธวิธีที่ 3 : การแนะแนวและจิตวิทยา

ยุทธวิธีที่ 4 : การประเมินผล

การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม จะช่วยให้ผู้เรียนได้ประสบการณ์ที่สัมพันธ์กับ ชีวิตจริง ได้รับการฝึกฝนทักษะการแสวงหาความรู้ ทักษะการบันทึกความรู้ ทักษะการคิด ทักษะ การจัดการกับความรู้ ทักษะการแสดงออก ทักษะการสร้างความรู้ใหม่ และทักษะการทำงาน กลุ่ม สิ่งเหล่านี้จะช่วยให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาไปสู่เป็นคนเก่ง ดี และมีความสุข ซึ่งเป็นสิ่งที่ปรารถนาของครู ผู้ปกครอง และสังคม

3.3.3 ปรัชญาการเรียนรู้โดยการนำตนเอง

นฤมล ตันธสุรเศรษฐ์ (2544: 41) ได้สรุปสาระสำคัญของการเรียนรู้ของ ผู้ใหญ่ไว้ว่า จากการค้นคว้าปรัชญาการศึกษาเกี่ยวกับการเรียนของผู้ใหญ่ การศึกษาทฤษฎี เกี่ยวกับการปรับตัวของผู้ใหญ่และทฤษฎีพฤติกรรมที่พัฒนาตามวัยทำให้ได้ข้อสรุปการเรียนรู้ของ ผู้ใหญ่ลักษณะหนึ่ง คือ การเรียนรู้โดยการนำตนเอง (self-directed learning) ในเชิงปรัชญา การเรียนนี้เป็นปรัชญาประยุกต์ มีพื้นฐานจากหลาย ๆ ปรัชญา คือ พื้นฐานจากปรัชญามนุษยนิยม เนื่องจากเป็นการเรียนรู้ที่เน้นความเป็นปัจเจกบุคคลและการพัฒนาตนเอง มีพื้นฐานจากปรัชญา พิพัฒนาการนิยมเนื่องจากเป็นการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนและประสบการณ์ของผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง

และมีพื้นฐานจากปรัชญาพฤติกรรมนิยม เนื่องจากผู้เรียนเป็นผู้วางแผนการเรียนเองโดยเน้นที่วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมของการเรียนรู้เป็นสำคัญ การเรียนรู้โดยการนำตนเองนี้เป็นการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นที่น่าสนใจของนักคิดและนักการศึกษาผู้ใหญ่เป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะการเรียนรู้ลักษณะนี้จะเปิดโลกทัศน์สำหรับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ให้กว้างขึ้น ทำให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับผู้เรียนวัยผู้ใหญ่ กระบวนการเรียนรู้ และท้ายที่สุดคือรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิต (lifelong learning) ของผู้ใหญ่ที่จะอยู่ในโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาได้อย่างมีความสุข (Rosemary, Caffarella, 1993 : 25, 33)

จากบทความของโรสแมรี คาฟฟาเรลลาและคาโรลีน คลาร์ก

(Rosemary Caffarella and Carolyn Clark, 1999: 97-100) กล่าวว่า การศึกษาเรื่องพัฒนาการของผู้ใหญ่เข้ามามีอิทธิพลต่อความคิดรวบยอดเกี่ยวกับการเรียนรู้และการจัดการเรียนการสอนผู้ใหญ่เป็นอย่างมาก นักการศึกษาผู้ใหญ่หลายท่านเน้นการจัดการเรียนรู้ที่พยายามให้ผู้เรียนเป็นผู้นำตนเอง (self-directed learning) มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เนื่องจากมีข้อสรุปเกี่ยวกับพัฒนาการของผู้ใหญ่ เมื่อคนเรามีวุฒิภาวะมากขึ้น เราจะพัฒนาไปสู่ความเป็นผู้นำตนเองมากขึ้น ความเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น ซึ่งเป็นพัฒนาการขั้นสูงสุดของมนุษย์

การเรียนรู้โดยการนำตนเองนี้ มัลคัม โนลส์ (Malcolm Knowles) กล่าวว่า เป็นกระบวนการที่บุคคลมีความคิดริเริ่มด้วยตนเองในการวินิจฉัยความต้องการในการเรียน กำหนดจุดมุ่งหมาย เลือกวิธีการเรียน จนถึงประเมินความก้าวหน้าในการเรียนรู้ ทั้งนี้ โดยได้รับหรือไม่ได้รับความช่วยเหลือจากผู้อื่นก็ตาม ซึ่งการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับพัฒนาการทางจิตวิทยาและกระบวนการทางธรรมชาติ คือ เมื่อยังเป็นเด็กจะต้องพึ่งพาคนอื่น ต้องการผู้ปกครองปกป้องเลี้ยงดูและตัดสินใจแทน เมื่อเติบโตมีพัฒนาการขึ้นก็ค่อย ๆ พัฒนาตนเองไปสู่ความเป็นอิสระ เพิ่มความเป็นตัวของตัวเองและชี้นำตนเองได้มากขึ้น

3.3.4 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้

พรทิพย์ อุดมสินและคณะ (ม.ป.ป.) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ แบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก สรุปได้ดังนี้

1) ปัจจัยภายใน ประกอบด้วย

(1) ตัวผู้เรียน หรือตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับผู้เรียน ได้แก่ วุฒิภาวะ และ ความพร้อม ผลการศึกษาพบว่า การเรียนรู้มีความสัมพันธ์กับระดับวุฒิภาวะของผู้เรียน นอกจากวุฒิภาวะแล้วตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับผู้เรียนรู้ได้แก่ อายุ เพศ ประสบการณ์เดิม สมรรถวิสัย (capacity) ความบกพร่องทางร่างกาย การจูงใจ สติปัญญา อารมณ์

(2) บทเรียน และตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับบทเรียน ได้แก่ ความอยาก
ง่าย ความจำเป็นสำหรับชีวิตของผู้เรียน ความหมายหรือประโยชน์ ความยาว ความสอดคล้อง
หรือขัดแย้งกับความรู้เดิม

(3) วิธีเรียน วิธีสอน การเรียนรู้ต้องอาศัยเทคนิคที่ดีเหมาะสมกับ
ผู้เรียนรู้

2) ปัจจัยภายนอก ประกอบด้วย

(1) วัฒนธรรม ความรู้สมัยใหม่อาจมีความสอดคล้องหรือขัดแย้งกับ
วัฒนธรรมของผู้เรียน ทำให้เกิดการเรียนรู้ การประยุกต์หรือการไม่ยอมรับได้ทั้งสองทาง

(2) สังคม การสื่อสารการคมนาคม ทำให้เกิดการกระจายข่าวสาร
อย่างรวดเร็วทั้งข่าวสารที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้

(3) เศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจมีผลต่อการเรียนรู้ การ
เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้เรียน

(4) การเมือง นโยบายหรือกฎระเบียบจากภาครัฐ บางครั้งเป็น
อุปสรรคต่อการเรียนรู้ เช่นส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกพืชเชิงเดี่ยว จนเกิดปัญหาสินค้าล้นตลาด
เป็นต้น

4. แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัส
ชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยโดยตลอดนานกว่า 25 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิด
วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และ
สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ

4.1 ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชน
ในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหาร
ประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลางโดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุค
โลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่
จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลง
ทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวัง
อย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะ

เดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกๆระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรมความซื่อสัตย์ สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี (ประมวลและกลั่นกรอง จากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งพระราชทานในโอกาสต่าง ๆ รวมทั้งพระราชดำรัสอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยคณะกรรมการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้ขอให้สำนักราชเลขาธิการนำความกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัย และพระบรมราชานุญาตนำบทความนี้ไปเผยแพร่ ซึ่งเมื่อได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณา ทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว ทรงพระกรุณาปรับปรุงแก้ไข พระราชทาน และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าพระราชทานพระบรมราชานุญาต ตามที่ขอพระมหากรุณาตามหนังสือสำนักราชเลขาธิการ ที่ รล 0003/18888 ลงวันที่ 29 พฤศจิกายน 2542)

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำรินี้ คือ ทางสายกลาง เพื่อมุ่งสู่มาตรฐาน ความพออยู่ พอกิน และส่งผลให้เกิดความมั่นคงในการดำรงชีวิต และสามารถพึ่งตนเองได้

สุเมธ ตันติเวชกุล (2542: 59) ได้กล่าวถึงนัยสำคัญของแนวคิดระบบเศรษฐกิจพอเพียงว่า มีองค์ประกอบหลัก 3 ประการ คือ

1. เป็นระบบเศรษฐกิจที่ยึดหลักการ “ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน” โดยเน้นการผลิตพืชผลให้เพียงพอต่อความต้องการในครัวเรือนก่อน เมื่อเหลือจากการบริโภคแล้ว จึงคำนึงถึงการผลิตเพื่อการค้า
2. เศรษฐกิจพอเพียงให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่มของชาวบ้าน ทั้งนี้กลุ่มหรือองค์กรชาวบ้านจะทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ ให้หลากหลาย เช่น การเกษตรแบบผสมผสาน ทัศนกรรม การแปรรูปอาหาร เพื่อให้เกิดเครือข่ายที่กว้างขวาง และองค์กรชาวบ้านเหล่านี้จะเข้มแข็ง ซึ่งจะช่วยให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น
3. เศรษฐกิจพอเพียงต้องอยู่บนพื้นฐานของความเมตตา ความเอื้ออาทร และความสามัคคี ของสมาชิกในชุมชน ซึ่งจะเห็นว่าเศรษฐกิจพอเพียง นอกจากจะก่อให้เกิดรายได้แล้ว ยังช่วยให้เกิดความมั่นคงทางสถาบันชุมชน สถาบันครอบครัว การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม และการรักษาประเพณีของท้องถิ่นด้วย

4.2 การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

วิทยา อธิปอนันต์ และคณะ (2542) สรุปภาพรวมของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวคิดของสุเมธ ตันติเวชกุล (2542) ผสมผสานกับแผนงานของกรมส่งเสริมการเกษตรไว้ดังนี้

เศรษฐกิจพอเพียงหากจะกล่าวในภาพรวมแล้วเป็นความสามารถของชุมชนเมืองรัฐ ประเทศหรือภูมิภาคหนึ่ง ๆ ในการผลิตสินค้าและบริการทุกชนิด เพื่อเลี้ยงสังคมนั้น ๆ ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยต่างๆ ที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของ

เศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคล ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นความสามารถในการดำรงชีวิตอย่างไม่เดือดร้อน มีความเป็นอยู่อย่างพอประมาณตามฐานะ ตามอัตภาพ และที่สำคัญไม่หลงไหลตามกระแสวัตถุนิยม มีอิสรภาพ ไม่พันธนาการอยู่กับสิ่งใด

เศรษฐกิจพอเพียงสำหรับเกษตรกร เป็นความสามารถในการจัดการและจัดสรรพื้นที่ โดยเฉพาะแหล่งน้ำ ดิน และกิจกรรมการเกษตรให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพพื้นที่และความต้องการของเกษตรกร โดยนำเรื่องทฤษฎีใหม่ขั้นที่หนึ่ง : ฐานการผลิตความพอเพียงมาใช้ในไร่ของตนเอง ซึ่งการผลิตการเกษตรสำหรับเกษตรกรในชนบทนั้น จะต้องทำการผลิตในลักษณะพึ่งพาอาศัยทรัพยากรในไร่และทรัพยากรธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ เน้นการพึ่งพาและผสมผสานภายในไร่ทำให้เกิดประโยชน์สูงสุด และเป็นการพัฒนาไร่ไปสู่ความยั่งยืน

ดังนั้น แนวทางการทำการเกษตรในลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงให้พออยู่พอกินโดยมุ่งเน้นหาข้าวปลาก่อนมุ่งเน้นหาเงินทอง หรือกล่าวได้ว่า ทำมาหากินก่อนทำมาค้าขาย พอสรุปแนวทางด้านการผลิตการเกษตรได้ ดังนี้

1. ส่งเสริมการทำไร่สวนผสมและเกษตรผสมผสาน
2. ส่งเสริมการปลูกพืชผักสวนครัว ลดค่าใช้จ่าย
3. ส่งเสริมการทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก และใช้วัสดุเหลือใช้เป็นปัจจัยการผลิต (ปุ๋ย) เพื่อลดค่าใช้จ่ายและบำรุงดิน
4. ส่งเสริมการเพาะเห็ดฟาง จากวัสดุเหลือใช้ในไร่
5. ส่งเสริมการปลูกไม้ผลสวนหลังบ้าน และไม่ใช้สอยในครัวเรือน
6. ส่งเสริมการปลูกพืชสมุนไพร ช่วยส่งเสริมสุขภาพอนามัย
7. การเลี้ยงปลาในร่องสวนในนาข้าวและแหล่งน้ำ เพื่อเป็นอาหารโปรตีนและรายได้เสริม

8. การเลี้ยงไก่พื้นเมือง และไก่ไข่ ประมาณ 10-15 ตัวต่อครัวเรือน เพื่อเป็นอาหารในครัวเรือน โดยใช้เศษอาหาร รำ และปลายข้าวจากผลผลิตการทำนา ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ จากการปลูกพืชไร่ เป็นต้น

9. การทำก๊าซชีวภาพจากมูลสัตว์

10. อื่น ๆ ที่เน้นการพึ่งพาทรัพยากรและเทคโนโลยีของชุมชน

4.3 ทฤษฎีใหม่

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ทรงมี

พระมหากรุณาธิคุณต่อปวงชนชาวไทย ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชน ด้วยทรงมีพระราชหฤทัยมุ่งมั่นในการช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาคความแปรปรวนของดินฟ้าอากาศ ฝนตกไม่สม่ำเสมอ ฝนทิ้งช่วง น้ำไหลป่าเมื่อฝนตกหนัก อันเกิดจากสภาพป่าถูกทำลาย และเกิดภาวะแห้งแล้ง เกิดการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรและการบริโภคในครัวเรือนเกือบทุกภาคของประเทศ ระดับน้ำในแม่น้ำลำธารต่าง ๆ ลดต่ำจนบางแห่งแห้งขอด อันถือเป็นวิกฤตที่สำคัญของชาวชนบทของประเทศร่วมกัน ซึ่งผลกระทบต่อประชากรทั้งประเทศ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงทราบด้วยพระปรีชาญาณของพระองค์และทรงมีพระราชดำริที่จะแก้ไขปัญหากายแล้งและยกระดับพัฒนาความเป็นอยู่ของราษฎรในภาคเกษตรกรรมให้เกิดความ “พออยู่พอกิน” พระองค์ทรงมีพระวินิจฉัย คำนคว้า สำนวจ รวบรวมข้อมูล และทดสอบเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรน้ำ ที่ดิน พันธุ์พืชเพื่อบริโภคและอุปโภค เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในพื้นที่ของตนเอง โดยตั้งเป็น “ทฤษฎีใหม่” ซึ่งผ่านการสรุปผลจากการทดลองของมูลนิธิชัยพัฒนาในพระองค์ที่วัดมงคลชัยพัฒนา ตำบลห้วยบง และตำบลเขาดินพัฒนา โดยการผสมผสานทั้งพืช สัตว์และประมง ให้มีความหลากหลายนานาพันธุ์บนเส้นทางพัฒนาแบบยั่งยืน โดยทำการเกษตรในลักษณะเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้เกิด “พออยู่พอกิน” ในระยะแรก ๆ

หลักการของทฤษฎีใหม่ 3 ขั้นตอน

ทฤษฎีใหม่: ขั้นที่หนึ่ง การผลิตเป็นการผลิตให้พึ่งตนเองได้ ด้วยวิธีง่าย ๆ

ค่อยเป็นค่อยไปตามกำลัง ให้พอมีพอกิน ไม่อดอยาก

- เป็นรูปแบบการทำเกษตร สำหรับเกษตรกรรายย่อย มีพื้นที่ทำกินประมาณ 15 ไร่
- เกษตรกรสามารถทำการเกษตรเลี้ยงตัวเองได้ในระดับที่พออยู่พอกิน
- เกษตรกรทำการผลิตข้าวไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นอันดับแรก หากผลผลิตเหลือจึงจำหน่าย

- เกษตรกรทำการปลูกพืชหลาย ๆ ชนิดในลักษณะปลูกพืชผสมผสาน เช่น ไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชไร่ และพืชผัก เป็นต้น
- มีแหล่งน้ำ (สระน้ำ) ในไร่นาสามารถเก็บน้ำไว้ใช้ได้ เมื่อมีการขาดแคลนน้ำ เช่น ฝนทิ้งช่วงในฤดูฝนและความแห้งแล้งในฤดูแล้ง

สัดส่วนการใช้พื้นที่ทำการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ ได้แก่ 30 : 30 : 30 : 10 ถ้าคิดตามสัดส่วนตัวเลขในพื้นที่ 15 ไร่ จะเป็นบ่อน้ำ 4.5 ไร่ นาข้าว 4.5 ไร่ ไม้ผล พืชไร่ พืชผัก 4.5 ไร่ และที่อยู่อาศัย 1.5 ไร่ แต่เพื่อให้ตัวเลขลงตัวและง่ายต่อการจดจำในพื้นที่ 15 ไร่ กรมส่งเสริมการเกษตร (2540: 6 อ้างถึงมูลนิธิชัยพัฒนา) ได้ประมาณการแบ่งการใช้พื้นที่ 15 ไร่ ไว้ดังนี้

- 1) สระน้ำ 3 ไร่ ลึก 4 เมตร (ประมาณ ร้อยละ 30 ของพื้นที่)
- 2) นาข้าว 5 ไร่ (ประมาณ ร้อยละ 30 ของพื้นที่)
- 3) พื้นที่ปลูกไม้ผลไม้ยืนต้น พืชไร่ พืชผัก 5 ไร่ (ประมาณ ร้อยละ 30 ของพื้นที่)
- 4) ที่อยู่อาศัย และอื่น ๆ 2 ไร่ (ประมาณ ร้อยละ 10 ของพื้นที่)

โดยยึดหลักพื้นที่การเกษตรควรมีพื้นที่ปลูกข้าวอย่างน้อย 5 ไร่ เพื่อให้เพียงพอต่อการบริโภคตลอดปี และพื้นที่ปลูกไม้ผลไม้ยืนต้น พืชไร่ และพืชผัก อีก 5 ไร่ รวมพื้นที่ 10 ไร่ ที่มีความต้องการใช้น้ำไร่ละ 1,000 ลูกบาศก์เมตร พื้นที่ 10 ไร่ จึงต้องการใช้น้ำทั้งสิ้นอย่างน้อย 10,000 ลูกบาศก์เมตร ซึ่งสระน้ำ 3 ไร่ ลึก 4 เมตร สามารถจุน้ำได้ 19,200 ลูกบาศก์เมตร

ทฤษฎีใหม่: ขั้นที่สอง เกษตรกรรวมพลังกันในรูปแบบกลุ่มหรือสหกรณ์ร่วมแรงใน

- 1) การผลิต
- 2) การตลาด
- 3) การเป็นอยู่
- 4) สวัสดิการ
- 5) การศึกษา
- 6) สังคมและศาสนา

เพื่อให้พอมีกินมีใช้ ช่วยให้ชุมชนและสังคมดีขึ้นไปพร้อม ๆ กันไม่รวยคนเดียว

ทฤษฎีใหม่: ขั้นที่สาม ร่วมมือกับแหล่งเงินและแหล่งพลังงาน ตั้งและบริการ
 โรงสี ตั้งและบริการร้านสหกรณ์ ช่วยกันลงทุน
 ช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชนบท ซึ่งไม่
 ใช่ว่าอาชีพเกษตรอย่างเดียว

ดังนั้น การพัฒนาตามแนวทฤษฎีใหม่นี้ จึงมีความจำเป็นต้องประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศและสิ่งแวดล้อม จึงเกิดประโยชน์สูงสุด

4.4 ไร่นาสวนผสม

อัจฉรา จิตตลดากร และ บำเพ็ญ เขียวหวาน (2540: 410-411) ได้ให้ความหมายไร่นาสวนผสมไว้ว่า เป็นการจักระบบการปลูกพืชที่มีการทำกิจกรรมหลายประเภทในฟาร์ม ทั้งการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ และประมง แต่เน้นในการกระจายการผลิตเพื่อลดความเสี่ยงจากราคาผลผลิตที่ไม่แน่นอน และการผลิตเพื่อตอบสนององการบริโภค ไม่เน้นการเกื้อกูลกันของกิจกรรมการเกษตร อย่างไรก็ตามการเกื้อกูลกันของกิจกรรมในไร่นาสวนผสม อาจเกิดขึ้นได้ แต่เป็นการเกื้อกูลที่เกิดขึ้นเองมากกว่าที่จะเกิดขึ้นโดยการจัดการ

4.5 เกษตรผสมผสาน

หมายถึง การทำกิจกรรมการเกษตรหลาย ๆ อย่างในฟาร์ม ทั้งกิจกรรมการปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ การประมง และกิจกรรมอื่น ๆ ที่สามารถเกื้อกูลผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน โดยการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในฟาร์ม คือ ที่ดินและแรงงานอย่างเหมาะสมเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด เป็นการลดค่าใช้จ่ายในการผลิต ตลอดจนนำวัสดุเศษเหลือในฟาร์มมาใช้ให้เกิดประโยชน์ เช่น การเลี้ยงปลาในนาข้าว การเลี้ยงไก่บนบ่อปลา เป็นต้น (กรมส่งเสริมการเกษตร อ้างใน อัจฉรา จิตตลดากร และ บำเพ็ญ เขียวหวาน 2540: 409)

กล่าวโดยสรุป “ทฤษฎีใหม่” การทำไร่นาสวนผสม และการเกษตรผสมผสาน เป็นการจัดการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อจัดการทรัพยากรดิน น้ำ และปัจจัยอื่น ๆ ให้เกิดกิจกรรมการเกษตรที่หลากหลายทั้งข้าว พืชไร่ พืชผัก ไม้ผล ปศุสัตว์ และประมง ในพื้นที่จำกัด เพื่อความมั่นคงในความเพียงพอของปัจจัย 4 เพื่อการดำรงชีวิต

5. ความสัมพันธ์ของตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมการเรียนรู้

ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมหลายปัจจัย ที่นักวิชาการ นักวิจัย หลายท่านได้เสนอไว้ได้แก่

ชูเกียรติ ภัยลี (2536) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม มี 3 ปัจจัย คือ

1. ปัจจัยส่วนบุคคล
2. ปัจจัยด้านสังคมและเศรษฐกิจ
3. ปัจจัยด้านการติดต่อสื่อสาร

เกียรติศักดิ์ เรือนทองดี (2536) ได้เสนอปัจจัยของการมีส่วนร่วม 3 ประการ คือ

1. ปัจจัยของสิ่งจูงใจ
2. ปัจจัยโครงสร้างของโอกาส หรือช่องทางในการเข้าร่วม
3. ปัจจัยด้านอำนาจ

ทวี นาคนบุตร (2545: 110) ได้กล่าวถึงอุปสรรคที่ทำให้คนจนไม่มีส่วนร่วมไว้ว่า ประมาณ 20 ปีที่แล้ว หากมีการพูดถึงปัญหาของชาวบ้านก็จะมีกล่าวถึงอยู่ 3-4 ปัญหา คือ โง่ (ไม่มีการศึกษาหรือระดับการศึกษาต่ำ) จน (สภาพทางเศรษฐกิจไม่ดี) เจ็บ (สุขภาพไม่ดี เจ็บป่วยอยู่เสมอ) และจ้อง (ขาดอำนาจต่อเรื่องมีชีวิตอยู่ภายใต้ความหวาดกลัว หรือไม่มีส่วนร่วมในกิจการใด ๆ)

โคเฮน และอัฟฮอฟฟ์ (Cohen and Uphoff, 1977 : 59-78) ก็ได้กล่าวถึงอุปสรรคของประชาชนในการเข้ามามีส่วนร่วมในแง่ของปัจจัยที่เกี่ยวข้องได้แก่

1. อายุและเพศ เพศชายในสังคมที่ผู้ชายเป็นใหญ่จะมีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ มากกว่าฝ่ายหญิง และช่วงอายุที่กระตุ้นให้ประชาชนต้องการมีส่วนร่วมมากที่สุดคือช่วงวัยทำงาน
2. สถานภาพในครอบครัว ผู้ที่เป็นผู้นำในครอบครัว มักสนใจที่จะเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ส่วนผู้ที่ไม่เป็นอะไรเลยมักไม่ค่อยสนใจที่จะร่วมกิจกรรมใด ๆ กับใคร
3. ระดับการศึกษา ผู้ที่มีระดับการศึกษาต่ำจะต้องการมีส่วนร่วมหากได้รับรู้เรื่องราวต่าง ๆ จนเข้าใจดี ส่วนผู้ที่มีระดับการศึกษาสูงจะสามารถเข้ามีส่วนร่วมด้วยตนเอง
4. สถานภาพทางสังคม เช่น ชั้นทางสังคม (ผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯ) ทางศาสนา (อิสลาม ฯลฯ) มีผลทำให้บุคคลมีความสนใจหรือถูกผลักดันทางอ้อมให้ต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน
5. อาชีพ ผู้ที่มีอาชีพมั่นคงและยังเป็นอาชีพที่พบปะกับผู้คนมาก ๆ ยิ่งช่วยให้บุคคลต้องการหรือมีโอกาสมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน
6. รายได้ และทรัพย์สิน หากบุคคลมีรายได้และทรัพย์สินมากพอควรก็พอจะแบ่งเวลาให้กับกิจกรรมสาธารณประโยชน์ได้ ส่วนผู้ที่ร่ำรวยมาก ๆ ก็เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อต้องการชื่อเสียงและการยอมรับ
7. ระยะเวลาในท้องถิ่น และระยะเวลาที่อยู่ในโครงการ การที่มีถิ่นพำนักอยู่ในที่ใดและได้ร่วมงานนาน ๆ ย่อมทำให้เกิดความผูกพันและเกิดพันธกรณีที่ต้องการร่วมในกิจกรรมของชุมชน
8. พื้นที่ดินที่ถือครอง และสถานภาพการทำงาน ผู้เป็นเจ้าของที่ดินและเป็นเจ้าของกิจการย่อมต้องการเข้าร่วมในกิจการของชุมชน

ส่วนนิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (อ้างในทวี นาคนบุตร 2545: 111) สรุปว่าปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของคนไทย ได้แก่

1. ความศรัทธาและความเชื่อที่มีต่อบุคคลสำคัญและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทำให้ ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน
2. ความเกรงใจที่มีต่อบุคคลที่ตนเองเคารพหรือมียศ ตำแหน่งที่น่าเกรงใจ
3. อำนาจบังคับที่เกิดจากบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่าทำให้ต้องเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้ง ๆ ที่ไม่มีความเต็มใจ

จะเห็นได้ว่าโคเฮน และอัฟฮอพพี เสนอแนะปัจจัยของการมีส่วนร่วมจากองค์ประกอบต่างๆ ของมนุษย์ แต่นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ เสนอประเด็นในด้านจิตใจ ซึ่งหมายถึงว่าหากบุคคลพร้อมในทุก ๆ ด้านแล้ว สิ่งที่ดีดลใจก็คือ องค์ประกอบ 3 ประการที่เขาเสนอ อย่างไรก็ตามเมื่อเราไม่ยอมรับ การถูกบังคับ หรือข่มขู่ในการมีส่วนร่วม ดังนั้น องค์ประกอบเดียวที่เหลืออยู่คือ ศรัทธาและความเชื่อเท่านั้นเอง

เสาวนีย์ เลวลีย์ (2545: 71) ได้ให้ความสำคัญของการมีส่วนร่วมและรูปแบบของการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ไว้ดังนี้

ผู้เรียนสำคัญที่สุดคือคำสำคัญซึ่งเป็นหัวใจของการปฏิรูปการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 เป็นคำกระตุ้นเตือนให้ทุกฝ่ายที่มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ได้หันกลับมาทบทวนตรวจสอบความคิด ความเชื่อและการปฏิบัติของตน พร้อมทั้งตระหนักถึงบทบาทหน้าที่และพันธกิจใหม่ในการจัดการเรียนรู้ เพื่อสนับสนุน สร้างเสริม และพัฒนาผู้เรียนให้คุณลักษณะตามความมุ่งหวังของสังคม

การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสำคัญที่สุด มีลักษณะเด่นประการหนึ่ง คือ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญนอกจากครูแล้วยังมีผู้เกี่ยวข้องสนับสนุนให้เกิดความสำเร็จหลายฝ่ายด้วยกัน แม้แต่ผู้เรียนเองก็ต้องมีส่วนร่วมอย่างจริงจังด้วย

ประชาคมการเรียนรู้มีขอบข่ายครอบคลุมบุคลากรทุกฝ่ายทั้งในและนอกสถานศึกษา ภายในสถานศึกษานอกจากครูและผู้บริหาร ยังมีบุคลากรที่สนับสนุนการเรียนการสอน คณะกรรมการการศึกษาของสถานศึกษา ขยายเครือข่ายสู่พ่อแม่ผู้ปกครอง ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน สถาบันผลิตครู หน่วยงาน องค์กร และสถานประกอบการ รวมทั้งสื่อมวลชน ซึ่งล้วนแต่สามารถร่วมกันสร้างสรรค์การเรียนรู้ได้ทั้งสิ้น

กิจกรรมต่าง ๆ ที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการเรียนรู้จะต้องมีบทบาทร่วมกัน ได้แก่

1. การสำรวจความต้องการ คือ สำรวจความต้องการเรียนรู้ของผู้เรียนรู้ โดยการซักถาม สังเกต สัมภาษณ์ ฯลฯ เพื่อสร้าง/กระตุ้นความสนใจ สำรวจความสนใจและพื้นฐานความรู้เดิมของผู้เรียนรู้เป็นรายบุคคล

2. การกำหนดมาตรฐาน คือ การกำหนดเป้าหมายและมาตรฐานของการเรียนรู้เพื่อให้ ผู้เรียนได้ศึกษาตามความถนัด ความสนใจและเรียนรู้ได้เต็มตามศักยภาพ

3. การวางแผนการเรียนรู้ คือ การวางแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน

4. กิจกรรมการเรียนรู้ คือ วิธีการปฏิสัมพันธ์ที่สร้างสรรค์ความรู้จากการคิด วิเคราะห์ วางแผน ปฏิบัติจริง

5. การประเมินผล คือ ประเมินประสบการณ์ด้านต่าง ๆ ของการจัดกระบวนการเรียนรู้ โดยเน้นผลที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนเป็นสำคัญ

6. การสรุปผลการเรียนรู้ คือ การนำผลจากการประเมินมาใช้เพื่อพัฒนาและปรับปรุงข้อบกพร่องจากการเรียนรู้ และกิจกรรมการเรียนการสอน

การมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ ช่วยให้ทุกฝ่ายเกิดความเข้าใจในคุณค่าของตน และนำคุณค่านั้นมาสนับสนุนส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพ

จากปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมและรูปแบบการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ พอจะกล่าวได้ว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมการเรียนรู้ ได้แก่

1. ปัจจัยภายในตัวบุคคล เช่น อายุ ตำแหน่งทางสังคม รายได้ ระดับการศึกษา การรับข้อมูลข่าวสาร เจตคติต่อเจ้าหน้าที่ ฯลฯ
2. ปัจจัยภายนอก เช่น การสนับสนุนของภาครัฐ หรือเอกชน โครงสร้างของโอกาส การมีส่วนร่วม อำนาจบังคับ วัฒนธรรมของชุมชน ฯลฯ

และเกษม วัฒนชัย (2545: 13) ได้สรุปปัจจัยในส่วนของผู้เรียนต่อการเรียนรู้ไว้โดยย่อว่า ขึ้นอยู่กับ

1. ความรู้ความสามารถของผู้เรียน
2. ประสบการณ์และความสำเร็จที่ผ่านมา
3. ความใส่ใจ และแรงบันดาลใจของผู้เรียน
4. ความพร้อมที่จะเรียนรู้ของผู้เรียน

ซึ่งปัจจัยดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาว่ามีผลต่อการมีส่วนร่วมการเรียนรู้ ในกิจกรรมการเรียนรู้รูปแบบต่าง ๆ เช่น การสำรวจความต้องการ การวางแผนการเรียนรู้ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ฯลฯ อยู่ในระดับใด

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม มีงานวิจัยที่สอดคล้องเท่าที่รวบรวมไว้ ดังนี้

สมใจ เข้มเจริญ (2531 : 69) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ : ศึกษากรณีตำบลสระเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ พบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ ปัจจัยส่วนตัว เช่น อายุ ระดับการศึกษา

บัวพันธ์ พรรคพิง และคณะ (2532 : 84-91) ศึกษาการเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาของชาวบ้าน เพื่อความเข้าใจเกี่ยวกับพฤติกรรมเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาหรือเหตุผลที่เกี่ยวข้องกับการเข้าร่วมในการพัฒนาของชาวบ้านในเขตตำบล วังม้า อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า ชาวบ้านโดยทั่วไปจะเข้าร่วมเพียงบางขั้นตอน เพราะมีความรู้สึกว่าเป็นความรับผิดชอบของทางราชการ ส่วนในกรณีการเข้าร่วมในโครงการของชาวบ้านนั้น พบว่า เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับบุคคลจำนวนน้อย รวมทั้งถูกจำกัดด้วยปัจจัยสนับสนุนด้านอื่น ๆ เช่น งบประมาณ และระยะเวลา เป็นต้น

พรรณี ธรรมโชติ (2532 : 7) ได้ศึกษาเรื่องปัจจัยบ่งชี้การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ในหมู่บ้านนิคม ตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา พบว่าปัจจัยด้านทัศนคติของสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตเป็นปัจจัยสำคัญมากที่สุดที่สามารถชี้้นำการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสมาชิกกลุ่ม

แนว โสทธิพันธ์ (2534 : 89) พบว่า ประชาชนในชนบทเขตพื้นที่จังหวัดสงขลา ที่มีความรู้ ในเรื่องการพัฒนาชุมชนมาก มีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชนมากกว่าผู้ที่มีความรู้ในเรื่องการพัฒนาชุมชนน้อย

สำหรับ ณรงค์ ทองใบ (2537 : 34) ได้ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน พบว่าทัศนคติที่มีต่อเจ้าหน้าที่ของศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน มีผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านที่แตกต่างกัน

ปรารมภ์ ยานะวิมุติ (2541) ศึกษาการมีส่วนร่วมในกิจกรรมแปรรูป ผลผลิตเกษตรสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรในจังหวัดยะลา พบว่า รายได้สูงมีผลต่อการมีส่วนร่วมคิดและร่วมประเมินผล เจตคติสูงมีผลต่อการมีส่วนร่วมตัดสินใจและร่วมรับประโยชน์ เจตคติต่อเจ้าพนักงานเคหกิจเกษตรมีผลต่อการมีส่วนร่วมปฏิบัติและรับผลประโยชน์ ส่วนอายุ รายได้ จำนวนปีที่ศึกษา

ในโรงเรียน ความรู้ด้านการแปรรูป ไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมมากที่สุด คือ เวลาว่าง

สันติภาพ วรรณเพิ่มพูล (2543) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของราษฎรบ้านโลกโขมงในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาสามหล่น จังหวัดสระบุรี พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่ เพศ อายุของหัวหน้าครอบครัว และการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มทางสังคมของสมาชิกในครัวเรือน ส่วนปัจจัยอื่น ๆ ได้แก่ ระดับการศึกษา จำนวนสมาชิกในครัวเรือน จำนวนพื้นที่ถือครองในครัวเรือน อาชีพหลัก อาชีพรอง รายได้ของครัวเรือน ไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในเขตพื้นที่แต่อย่างใด

ชำนาญ พูลพังกา (2543) ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้พื้นที่โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเทือกเขาพระ อำเภอนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่ ระยะเวลาในการตั้งถิ่นฐาน การได้รับข่าวสารและขนาดพื้นที่ถือครอง ส่วนปัจจัยอื่นได้แก่ เพศ อาชีพ ระดับการศึกษา รายได้ของหัวหน้าครอบครัว การเป็นสมาชิกกลุ่ม จำนวนแรงงานในครัวเรือน อาชีพรอง ไม่มีส่วนสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

จากผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า ผลการศึกษาที่สอดคล้องกับทฤษฎี ได้แก่ อายุ ระดับการศึกษา เจตคติ ความรู้ เจตคติต่อเจ้าหน้าที่ ฯ และไม่สอดคล้องกับทฤษฎี ได้แก่ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ อาชีพ แรงงาน จำนวนพื้นที่ถือครองฯ แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมและกิจกรรมการศึกษา แต่ปัจจัยด้านเจตคติ เป็นปัจจัยที่พบว่าไม่ว่าจะศึกษาการมีส่วนร่วมกิจกรรมใด เจตคติที่ดีหรืออยู่ในระดับสูงของประชากร จะมีผลต่อการมีส่วนร่วมทุกครั้ง ในด้านงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมการเรียนรู้ของชุมชน นั้น รวบรวมได้บ้าง ดังนี้

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540) ศึกษาวิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย พบว่า ลักษณะการเรียนรู้ของชาวบ้าน จนก่อให้เกิดการพัฒนาภูมิปัญญา ได้แก่

1. การลองผิดลองถูก เช่น การหาอาหาร การรักษาพยาบาล ฯลฯ
  2. การลงมือกระทำจริง เช่น การเดินทาง การปลูกพืช ฯลฯ
  3. การถ่ายทอดความรู้ โดยการบอกเล่า เช่น เพลงกล่อมเด็ก คำพังเพย ฯลฯ
- โดยการสร้างองค์ความรู้เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น ตำรายา ตำราโหราศาสตร์ นิทาน ฯลฯ
4. พิธีกรรม เป็นการเรียนรู้ในเชิงจิตวิทยา เน้นจิตสำนึกของผู้มีส่วนร่วม

5. ศาสนา เช่น หลักธรรมคำสอน พิธีกรรมทางศาสนา ฯลฯ
6. การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ การมีเครือข่ายแห่งการเรียนรู้
7. การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม เช่น สร้างรูปบูชา การทวงเจ้าเข้าผี ฯลฯ
8. ครูพักลักจำ

ปาน กิมปี (2540) ศึกษาความเป็นไปได้และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียน เพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน พบว่า ปัจจัยที่สำคัญ ได้แก่

- ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การให้ความสำคัญและความต่อเนื่องของรัฐต่อนโยบายการพัฒนาแบบพึ่งพาตนเองของชุมชน และการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก
- ปัจจัยภายในของชุมชน ได้แก่ ความตระหนักในปัญหาของชุมชน การมีผู้นำชุมชนที่มีความสามารถในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่ม การจัดกิจกรรมศึกษานอกโรงเรียนในรูปแบบและวิธีที่เหมาะสมกับการแก้ปัญหาของชุมชน ตลอดจนความสามารถในการประสานเชื่อมโยงกับองค์กรเครือข่าย

งานวิจัยดังกล่าวได้แสดงให้เห็นถึงกระบวนการเรียนรู้และปัจจัยที่มีผลต่อการเรียนรู้ของชาวบ้านและชุมชนไทย ซึ่งทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาต่อในส่วนของปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมการเรียนรู้ของเกษตรกรไทย

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่า ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน สามารถแบ่งได้เป็น 5 ระดับตามขั้นตอนของการเข้าร่วมกิจกรรม ได้แก่ ร่วมรับรู้ ร่วมคิด ตัดสินใจ ร่วมทำ ร่วมรับประโยชน์ และร่วมประเมินผล โดยมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งได้มีการศึกษาไว้ว่า ส่งผลต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่ รายได้ ตำแหน่งทางสังคม เจตคติ การศึกษา และการเปิดรับข่าวสาร ซึ่งเป็นปัจจัยภายใน และที่เป็นปัจจัยภายนอก ได้แก่ เจ้าหน้าที่ของรัฐ การสนับสนุนจากภาครัฐ ผู้นำชุมชน และเครือข่าย แต่ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาการมีส่วนร่วมในโครงการ หรือการพัฒนาต่าง ๆ ยังไม่พบการศึกษาเจาะลึกถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้ที่จัดขึ้นสำหรับเกษตรกร ผู้วิจัยจึงสนใจจะศึกษาการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อนำมาปรับใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้สำหรับเกษตรกร โดยเน้นไปที่การเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นหลักการสำคัญที่สร้างความมั่นคงของภาคเกษตรที่เป็นฐานทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจของไทย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในเขตจังหวัดอ่างทองและพระนครศรีอยุธยา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้วิธีการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ด้วยการศึกษาค้นคว้าเป็นกรณีศึกษาจากเกษตรกร 6 กลุ่ม ที่ทำการเกษตร ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ เกษตรกรที่ทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงเพียงในจังหวัดอ่างทอง และพระนครศรีอยุธยา โดยคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง จากอำเภอโพธิ์ทอง และอำเภอเมือง ของจังหวัดอ่างทอง และอำเภอผักไห่ อำเภอลาดบัวหลวง และอำเภอเสนา ของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นแหล่งการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงของจังหวัด โดยมีหลักเกณฑ์การคัดเลือกตำบลและกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยคัดเลือกตำบลและกลุ่มที่มีคุณสมบัติครบทั้ง 3 ข้อ ดังนี้

1.1 เป็นตำบลที่เป็นแหล่งที่มีการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงของแต่ละอำเภอและจังหวัดกล่าวคือมีพื้นที่และครัวเรือนเกษตรกรที่ทำการเกษตรในรูปแบบไร่นาสวนผสมเกษตรผสมผสานหรือทฤษฎีใหม่

1.2 เป็นตำบลที่มีการรวมกลุ่มของเกษตรกรที่ทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงตามหลักการส่งเสริมการเกษตรโดยใช้กระบวนการกลุ่มของกรมส่งเสริมการเกษตรจัดตั้งขึ้น เช่น กลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นา กลุ่มไร่นาสวนผสมหรือชื่ออื่น ๆ ที่มีผลบ่งบอกถึงกิจกรรมการจัดไร่นาซึ่งมีอยู่แล้วตำบลละ 1 กลุ่ม

1.3 กลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นาหรือกลุ่มไร่นาสวนผสมในตำบลนั้นต้องมีคณะกรรมการหรือสมาชิกที่มีคุณสมบัติต่อไปนี้

1.3.1 ประกอบอาชีพการเกษตรที่มีการจัดการผลิตพืช สัตว์ ประมง ในพื้นที่เดียวกันตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ เกษตรผสมผสาน ไร่นาสวนผสมและทฤษฎีใหม่

1.3.2 มีประสบการณ์ในการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงอย่างน้อย 2 ปี

1.3.3 เป็นผู้นำเกษตรกรที่เกษตรกรส่วนใหญ่ในหมู่บ้านเดียวกันหรือใกล้เคียง ยอมรับเป็นตัวอย่าง

จากหลักเกณฑ์ดังกล่าวข้างต้น ได้คัดเลือกตำบลที่มีคุณสมบัติครบ 3 ข้อ เป็นกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก อำเภอละ 1-2 ตำบล จังหวัดละ 3 ตำบล รวม 6 ตำบล ประกอบด้วยกลุ่มที่เป็นเกษตรกร และเจ้าหน้าที่ ดังนี้

1) เกษตรกรผู้นำจาก 6 กลุ่มในตำบลที่คัดเลือก ตำบลละ 7-9 คน โดยใช้หลักเกณฑ์การคัดเลือกพื้นที่และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักดังกล่าวข้างต้น รวมทั้งสิ้น 51 คน

- (1) กลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นา ตำบลโคกพุทรา อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง
- (2) กลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นา ตำบลอินทประมูล อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง
- (3) กลุ่มไร่นาสวนผสม ตำบลคลองวัว อำเภอเมือง จังหวัดอ่างทอง
- (4) กลุ่มส่งเสริมจัดไร่นา ตำบลนาคู อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- (5) กลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นา ตำบลสิงหนาท อำเภอลาดบัวหลวง จังหวัด

พระนครศรีอยุธยา

- (6) กลุ่มไร่นาสวนผสม ตำบลบ้านหลวง อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

2) เจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีบทบาทในการจัดการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงในระดับจังหวัด อำเภอ และตำบลในเขตพื้นที่จังหวัด อำเภอ และตำบลที่เป็นกลุ่มตัวอย่างจำนวน 10 คน (สำหรับระดับตำบลเป็นเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ตำบลที่คัดเลือกเป็นกลุ่มตัวอย่างดำเนินการวิจัย หรือพื้นที่ตำบลใกล้เคียง)

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นแบบสัมภาษณ์และแบบสังเกตที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเอง โดยกำหนดประเด็นเนื้อหาจากประเด็นปัญหา วัตถุประสงค์ และกรอบแนวคิดในการวิจัย ประกอบด้วย

2.1 แบบสัมภาษณ์การสนทนากลุ่ม สำหรับผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informant) ที่เป็นเกษตรกรกลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม (focus group discussion) โดยผู้วิจัยจัดทำขึ้น มีเนื้อหาครอบคลุมประเด็นต่อไปนี้

2.1.1 ข้อมูลทั่วไป ได้แก่ สภาวะของกิจกรรมการเกษตรที่ดำเนินการอยู่ ปัญหาหลักของเกษตรกรในพื้นที่

2.1.2 ปัจจัยภายในของเกษตรกรที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ได้แก่

- 1) รายได้
- 2) ระดับการศึกษา
- 3) เจตคติ ต่อการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงและเจตคติ

ต่อการมีส่วนร่วม

2.1.3 ปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

- 1) เจ้าหน้าที่ของรัฐ
- 2) การสนับสนุนของรัฐ
- 3) การสนับสนุนของผู้นำชุมชน
- 4) เครือข่ายการเรียนรู้การทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

2.1.4 การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงในกิจกรรมต่อไปนี้

- การฝึกอบรม
- การดูงาน
- การจัดทำแปลงตัวอย่างแปลงสาธิตและการเป็นวิทยากรเกษตรกร
- การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร
- การประชุมสัมมนา

โดยแบ่งระดับการมีส่วนร่วมเป็น 5 ระดับ (ตัวแปรตาม) ได้แก่

- 1) ร่วมรับรู้
- 2) ร่วมคิด (ตัดสินใจ วางแผน)
- 3) ร่วมทำ (ใช้แรงงาน)
- 4) ร่วมรับประโยชน์
- 5) ร่วมประเมินผล

2.1.5 สาเหตุที่เข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าวในข้อ (4)

2.1.6 ข้อเสนอแนะในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ดังกล่าวในข้อ (4)

2.2 แบบสัมภาษณ์สำหรับเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ครอบคลุมเนื้อหาต่อไปนี้

2.2.1 ข้อมูลทั่วไปของเจ้าหน้าที่ ได้แก่ ชื่อ ตำแหน่ง สังกัด ประสบการณ์การทำงาน เจตคติต่อการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

2.2.2 ความเข้าใจหลักการและยุทธศาสตร์การส่งเสริมการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

2.2.3 วิธีการสนับสนุนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ด้านการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

2.2.4 การสร้างโอกาสการมีส่วนร่วมให้กับเกษตรกร (วิธีคิดและวิธีดำเนินการ)

2.2.5 ปัญหาอุปสรรคที่พบจากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ รวมทั้งสาเหตุ

2.2.6 ข้อเสนอแนะ

2.3 แบบสังเกต สำหรับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรระดับตำบลที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ 6 ตำบลที่ดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ เป็นแบบสังเกตที่มีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชุมชนและภาพรวมของตำบล ดังต่อไปนี้

2.3.1 ภาพรวมของเกษตรกรในตำบล เช่น ศาสนา อาชีพหลัก ร้อยละของครัวเรือนเกษตรกรที่ทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น

2.3.2 ค่านิยมในการดำรงชีวิตของชุมชนในตำบล

2.3.3 กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งในด้านการผลิต การจำหน่าย

2.3.4 ความพอใจของเกษตรกรในการเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ด้านเศรษฐกิจพอเพียง

2.3.5 คุณสมบัติของเกษตรกรที่เข้าร่วมกิจกรรม

2.3.6 ความสนใจของเกษตรกรในการเปิดรับข้อมูลข่าวสาร และการสื่อสารภายในชุมชน

2.3.7 การรวมกลุ่มของเกษตรกรในชุมชน

แบบสัมภาษณ์และแบบสังเกตดังกล่าวได้ผ่านกระบวนการหาค่าความเที่ยงตรง โดยนำแบบสัมภาษณ์และแบบสังเกตที่ร่างแล้วไปปรึกษาผู้เชี่ยวชาญ 5 ท่าน แก้ไขปรับปรุงครั้งที่ 1 เพื่อตรวจสอบประเด็นการสัมภาษณ์แบบสนทนากลุ่มและแบบเจาะลึก ให้มีความเที่ยงตรงตามเนื้อหาผู้เชี่ยวชาญทั้ง 5 ท่านประกอบด้วย ผู้เชี่ยวชาญด้านการส่งเสริม การจัดการฟาร์ม การเกษตรผสมผสานเศรษฐกิจพอเพียง การวิจัยด้านการส่งเสริมการเกษตรการทำงานกับชุมชน การ

วางแผนปฏิบัติงาน การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนและการจัดการเกษตรตามรายชื่อที่ปรากฏ
ในภาคผนวก

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 การศึกษาจากเอกสารข้อมูลพื้นฐานของตำบลที่ได้รับการคัดเลือกเป็นพื้นที่ของการวิจัย ได้แก่ แผนที่ตำบล ข้อมูลพื้นฐานประจำตำบล ข้อมูลการเกษตรพื้นฐานของตำบล เพื่อศึกษาพื้นฐานของตำบลและนำพื้นฐานดังกล่าวไปจัดทำเป็นประเด็นเพื่อการพูดคุยหาข้อมูลเพิ่มเติมจากผู้ให้ข้อมูลหลักและผู้ให้ข้อมูลทั่วไป (เกษตรกรที่ไม่ใช่ผู้ให้ข้อมูลหลัก แต่เป็นเกษตรกรที่ทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงในตำบลนั้น ๆ)

การเก็บรวบรวมข้อมูลดังกล่าวดำเนินการ โดยใช้เวลาศึกษาสภาพพื้นที่ สังเกตและสัมภาษณ์ประมาณ 3 เดือน (พฤษภาคม – กรกฎาคม 2546) ในขอบเขตพื้นที่วิจัย ซึ่งเป็นแหล่งส่งเสริมการจัดไร่ในตำบลที่มีสมาชิก หรือกรรมการกลุ่มที่มีคุณสมบัติตามเกณฑ์ของผู้ให้ข้อมูลหลักดังกล่าวข้างต้นต่อไป

3.1.1 จังหวัดอ่างทอง ประกอบด้วย

- 1) อำเภอโพธิ์ทอง ตำบลโคกพุทรา และตำบลอินทประมูล
- 2) อำเภอเมือง ตำบลคลองวัว

3.1.2 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประกอบด้วย

- 1) อำเภอดักไถ่ ตำบลนาคู
- 2) อำเภอลาดบัวหลวง ตำบลสิงหนาท
- 3) อำเภอเสนา ตำบลบ้านหลวง

3.2 การทำการสนทนากลุ่ม โดยผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยใช้วิธีสัมภาษณ์ฉบับที่กและบันทึกเทปเป็นรายกลุ่ม 6 กลุ่ม (จังหวัดละ 3 กลุ่ม) สำหรับประชากรกลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยมีเงื่อนไขการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ การใช้ประสบการณ์ และความเป็นผู้นำ ในการพิจารณาคัดเลือกเกษตรกรผู้นำจำนวน 6 กลุ่ม ๆ ละ 7 - 9 คน (จังหวัดละ 3 กลุ่ม) ที่คัดเลือกจากเกษตรกรที่ทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ในเขตจังหวัดอ่างทองและพระนครศรีอยุธยา โดยใช้หลักเกณฑ์ดังกล่าวแล้วในข้อ 1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ผู้ให้ข้อมูลหลักส่วนใหญ่เป็นกรรมการ หรือสมาชิกกลุ่มส่งเสริมการจัดไร่ใน หรือกลุ่มไร่ในสวนผสม ซึ่งเป็นกลุ่มอาชีพที่กรมส่งเสริมการเกษตรจัดตั้งขึ้นตามหลักการส่งเสริมการ

เกษตร โดยใช้กระบวนการกลุ่มในการสนับสนุนให้เกิดการรวมกลุ่มเป็นกลุ่มธรรมชาติ (รวมตัวกันตามอาชีพ ภูมิศาสตร์ ทรัพยากรและตามความสมัครใจ) ไม่เป็นนิติบุคคล ตามรายชื่อผู้ให้ข้อมูลหลัก

3.3 สัมภาษณ์เจาะลึกสำหรับเจ้าหน้าที่ (Indepth Interview) ทั้ง 10 คน โดยคัดเลือกเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบการส่งเสริมการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัด อำเภอหรือตำบลที่เป็นขอบเขตของการดำเนินการวิจัย เป็นตำบลเดียวกับผู้ให้ข้อมูลหลัก หรือตำบลอื่นในจังหวัดเดียวกัน

3.4 การสังเกต โดยผู้วิจัยพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบงานส่งเสริมการเกษตรและเกษตรกรที่ทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงในตำบลที่เป็นขอบเขตการวิจัยพร้อมทั้งการสังเกตสภาพพื้นที่ในหมู่บ้านและพื้นที่การเกษตร โดยใช้แบบสังเกตเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis)

4.1 การใช้แนวคิดทฤษฎีและการสร้างกรอบแนวคิด สำหรับการวิเคราะห์

4.2 การตรวจสอบข้อมูล

4.3 การจัดบันทึกและทำดัชนีข้อมูล

4.4 การทำข้อสรุปชั่วคราว

4.5 การสร้างบทสรุปและตรวจสอบบทสรุปของการวิจัย

ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.1 การใช้แนวคิดทฤษฎีและการสร้างกรอบแนวคิด สำหรับการวิเคราะห์

การสร้างกรอบแนวคิดสำหรับการวิเคราะห์งานวิจัยครั้งนี้ใช้แนวคิดต่าง ๆ

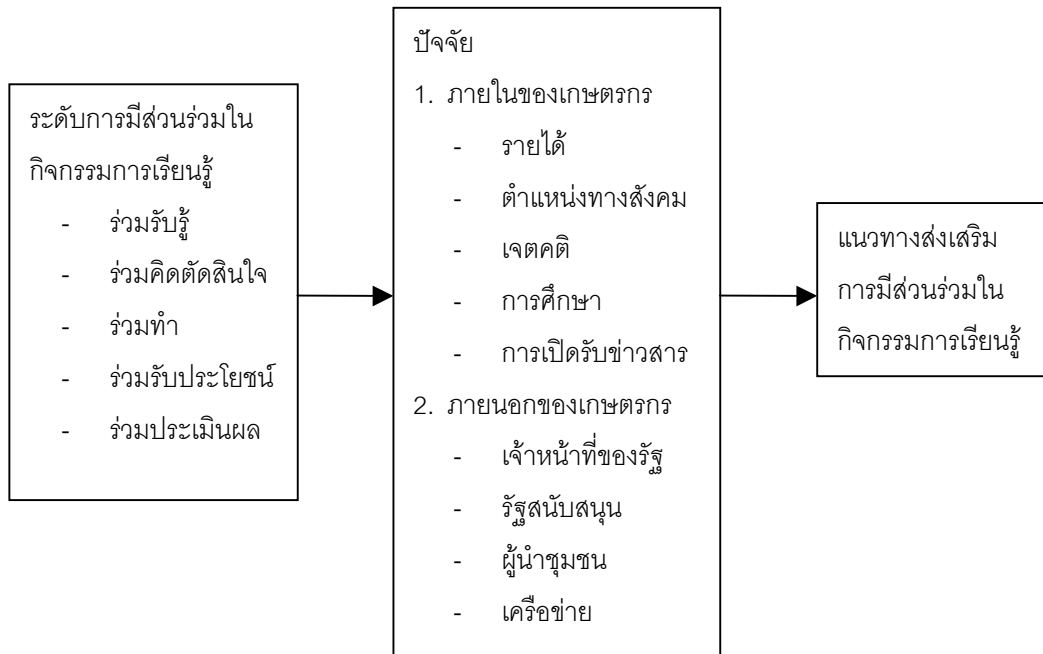
ดังต่อไปนี้

4.1.1 แนวคิดการวิเคราะห์ชุมชน คือแนวคิดที่ถือว่าชุมชนเป็นหน่วยรวมทางสังคม จำเป็นต้องวิเคราะห์หน่วยนี้ให้เห็นภาพรวมของปฏิสัมพันธ์ของระบบหรือสถาบันในชุมชนนั้น (สุภางค์ จันทวานิช : 2540)

4.1.2 แนวคิดการวิเคราะห์เครือข่ายสังคม คือแนวคิดที่เน้นการศึกษาความสัมพันธ์ ทั้งทางตรงและทางอ้อมระหว่างบุคคลหนึ่งกับบุคคลอื่น ๆ ซึ่งจะทำให้เกิดความเข้าใจ

เกี่ยวกับ การรวมกลุ่ม (สุภาวงศ์ จันทวานิช: 2540) และผลของความสัมพันธ์ที่มีต่อพฤติกรรมของบุคคล

4.1.3 แนวคิดด้านการเรียนรู้ เป็นแนวคิดตามหลักการเรียนรู้ที่ว่า การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคล อันเป็นผลมาจากประสบการณ์ พฤติกรรมดังกล่าวมี 3 ด้าน ได้แก่ความคิดทักษะและความรู้สึก ซึ่งทฤษฎีสถานามความรู้ (Cognitive filed Theory) ได้อธิบายว่าพฤติกรรมของมนุษย์เป็นผลจากความต้องการภายในและสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะทำให้เกิดกระบวนการคิด

ภาพที่ 3.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดดังกล่าวเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์พฤติกรรมการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้การดำรงชีวิตและการประกอบการอาชีพ การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมีปัจจัยทางสังคมในด้านต่าง ๆ ทั้งปัจจัยภายในของเกษตรกรเองและปัจจัยภายนอกของเกษตรกร ซึ่งเป็นปัจจัยแวดล้อมในชุมชนและปัจจัยภายนอกที่มีอิทธิพลต่อชุมชน เช่น นโยบายของรัฐ การติดต่อกับองค์กรภายนอกชุมชน ที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ตามภาพที่ 3.1 โดยได้นำแนวคิดดังกล่าวมาสร้างกรอบแนวคิดในการวิจัยใน 3 ขั้นตอนหลัก

- ก่อนเริ่มเก็บรวบรวมข้อมูล
- ระหว่างการเก็บรวบรวมข้อมูล
- วิเคราะห์ข้อมูลและสร้างบทสรุป

4.2 การตรวจสอบข้อมูลทำการตรวจสอบข้อมูลเพื่อ

4.2.1 หาความเชื่อถือได้ของข้อมูล โดยการเก็บข้อมูลจากกลุ่มบุคคลที่แตกต่างกันได้แก่ เกษตรกรผู้นำ เกษตรกรทั่วไป และเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรประจำตำบลซึ่งอยู่ในพื้นที่เดียวกัน ในช่วงเวลาเดียวกัน

4.2.2 ความครบถ้วนและคุณภาพของข้อมูล ได้แก่ ข้อมูลที่เป็นข้อคิดเห็น และข้อมูลที่เป็นรายละเอียด เหตุการณ์ของผู้ให้ข้อมูลหลัก

4.3 การจัดบันทึกและทำดัชนีข้อมูล

4.3.1 ในการจัดบันทึกจะแยกข้อมูลออกเป็น 2 ส่วนได้แก่

- 1) ข้อมูลความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูลและสภาพแวดล้อมในขณะที่ให้ข้อมูล
- 2) ข้อมูลที่เป็นคำบอกเล่าเหตุการณ์ สภาพข้อเท็จจริงของผู้ให้ข้อมูลหลัก

และข้อมูลจากการสังเกตของผู้วิจัย

4.3.2 ในการวิเคราะห์ ผู้วิจัยได้ทำดัชนีข้อมูลเป็น 3 ชนิด เพื่อแยกหมวดข้อมูลได้แก่

1) ดัชนีเชิงบรรยาย เช่น “จัดไร่นา” “เกษตรผสมผสาน” “ทฤษฎีใหม่” “ไร่นาสวนผสม” “สวนผสม” “ฟาร์ม” “สวน” อยู่ในหมวดเดียวกัน คือการเกษตรแบบเศรษฐกิจพอเพียงเป็นต้น

2) ดัชนีตีความ เช่น “การทำไร่นาสวนผสม” “การทำเกษตรพอเพียง” “การทำผักปลอดสาร” “การทำเกษตรท่องเที่ยว” “การทำปุ๋ยสกัดชีวภาพ” “ผลิตข้าวอินทรีย์” อยู่ในหมวดเดียวกัน คือกิจกรรมภายใต้การทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงเป็นต้น

3) ดัชนีอธิบาย เช่น “การทำปุ๋ยสกัดชีวภาพเพื่อลดต้นทุนการผลิตและปรับปรุงสิ่งแวดล้อม” เป็นความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง

4.4 การทำข้อสรุปชั่วคราวและการกำจัดข้อมูล

โดยการนำความคิดที่ผู้วิจัยประมวลได้จากการทำดัชนีข้อมูลมาเชื่อมโยงกันให้เป็นประโยค เช่น

- เกษตรกรได้รับการอบรมเรื่องการทำปุ๋ยน้ำสกัดชีวภาพ
- การใช้ปุ๋ยน้ำสกัดชีวภาพทำให้ต้นทุนการผลิตลดลง

- การใช้ปุ๋ยน้ำสกัดชีวภาพช่วยลดการใช้สารเคมี สภาพแวดล้อมดีขึ้น
- ฯลฯ

และเมื่อนำประโยชน์ของแต่ละตัวมาเชื่อมโยงกัน จะได้บทสรุปชั่วคราว เช่น

- เกษตรกรที่ทำการเกษตรพอเพียงโดยใช้ปุ๋ยน้ำสกัดชีวภาพ ช่วยลด ต้นทุนการผลิตทำให้สภาพแวดล้อมดีขึ้น
- ฯลฯ

การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการทำบทสรุปชั่วคราวใช้มุมมองของคนในพื้นที่และในเหตุการณ์

4.5 การสร้างบทสรุปและการพิสูจน์บทสรุป

4.5.1 การสร้างบทสรุป เป็นการนำข้อสรุปย่อยที่ทำไว้มาประมวลเข้าด้วยกันดังนี้

- 1) จัดกลุ่มข้อสรุปย่อยเข้ากลุ่มเดียวกันตามดัชนีที่ทำไว้
- 2) เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของข้อสรุปย่อย 2 ข้อเข้าด้วยกัน
- 3) พิจารณาเชื่อมโยงข้อสรุปย่อย จัดระดับของข้อสรุปจนได้บทสรุปย่อยของกลุ่ม และใช้ดัชนีบ่งชี้เชื่อมโยงหาคำตอบของประเด็นปัญหาแต่ละข้อดังนี้

(1) เกษตรกรมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนว

เศรษฐกิจพอเพียงในกิจกรรมใดบ้าง

สิ่งที่คาดว่าจะจะเป็นกำหนดจากกรอบแนวคิดการวิจัยและกำหนด

การวัดโดยใช้ดัชนีบ่งชี้

สิ่งที่คาดว่าจะจะเป็น	ดัชนีบ่งชี้
เกษตรกรควรมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่อไปนี้	การมีส่วนร่วมในระดับแรกคือร่วมรับรู้
1) การฝึกอบรม	1) การรับทราบและเข้าร่วมฝึกอบรม
2) การดูงาน	2) การรับทราบและเข้าร่วมดูงาน
3) การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร	3) การรับทราบและเข้าร่วมแลกเปลี่ยน
4) การประชุมสัมมนา	4) การรับทราบและเข้าร่วมสัมมนา
5) การทำแปลงสาธิต	5) การรับทราบและมีโอกาสจะได้ทำแปลงสาธิต

เหตุที่กำหนดดัชนีบ่งชี้ในระดับเริ่มต้นของการมีส่วนร่วม คือการรับทราบและเข้าร่วม เพราะต้องการทราบว่ารัฐหรือหน่วยงานอื่น ๆ ได้จัดกิจกรรมการเรียนรู้ประเภทใดบ้าง และจะมีการศึกษาระดับการมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนในประเด็นปัญหาต่อไป

(2) ระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่เจ้าหน้าที่ของรัฐและหน่วยงานที่ไม่ใช่ภาครัฐจัดขึ้นเป็นอย่างไร
 สิ่งที่คาดว่าจะเป็นการกำหนดจากกรอบแนวคิดการวิจัยและกำหนดการวัดโดยใช้ดัชนีบ่งชี้

สิ่งที่คาดว่าจะเป็ น	ดัชนีบ่งชี้
1) ระดับการมีส่วนร่วมรับรู้	1) การรับทราบและเข้าร่วม (หรือมีโอกาสจะเข้าร่วมในกิจกรรมการทำให้แปลงสาธิต)
2) ระดับการมีส่วนร่วมคิด ตัดสินใจ	2) - การมีโอกาสนำเสนอความต้องการในการฝึกอบรม ด้งาน ได้แก่ หัวข้อเรื่อง สถานที่ คน กำหนดเวลา - การมีส่วนร่วมกำหนดเวลา หัวข้อเรื่อง สถานที่ คน ในการประชุมสัมมนา และการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร - การมีส่วนร่วมคัดเลือกคนและพื้นที่ที่จะจัดทำแปลงสาธิต
3) ระดับการมีส่วนร่วมทำ	3) - การมีโอกาสร่วมทดลองและปฏิบัติ - การมีโอกาสด้งานและซักถามปัญหา - การมีส่วนร่วมพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น - การที่กรรมการหรือสมาชิกมีส่วนร่วมวางแผนฟาร์มหรือวางแผนการปลูกพืช หรือร่วมทำกิจกรรมในแปลงสาธิต
4) ระดับการมีส่วนร่วมรับประโยชน์	4) - การนำความรู้หรือสิ่งที่พบเห็นใหม่ ๆ มาทดลองหรือปรับใช้ - การได้รับความรู้ ประสบการณ์ ช่องทางตลาด ข่าวสารใหม่ ๆ ข้อมูล ความก้าวหน้าการเกษตร ตัวอย่างผู้ประสบผลสำเร็จ ฯลฯ - การได้เรียนรู้จากแปลงสาธิต

5) ระดับการมีส่วนร่วมประเมินผล

- 5) - การร่วมสรุปผลการจัดกิจกรรมการเรียนรู้
 - การนำผลการประชุมกลุ่มย่อยไปปฏิบัติแล้ว
 นำผลมาสรุปร่วมกัน
 - การเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัด
 กิจกรรมการเรียนรู้ให้ผู้จัดทราบ

(3) ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรมีอะไรบ้าง

สิ่งที่คาดว่าจะเป็น

ดัชนีบ่งชี้

ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

- 1) ปัจจัยภายในของเกษตรกร
- รายได้
  - ตำแหน่งทางสังคม
  - เจตคติ
  - การศึกษา
  - การเปิดรับข่าวสาร
- 2) ปัจจัยภายนอกของเกษตรกร
- เจ้าหน้าที่รัฐ
  - รัฐสนับสนุน
  - ผู้นำชุมชน
  - เครือข่าย

- 1) เป็นสาเหตุที่ทำให้เกษตรกรเข้าร่วม
 หรือไม่เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้
- 2) เป็นสิ่งเร้าที่ทำให้เกษตรกรที่เข้าร่วมกิจกรรม
 มีส่วนร่วมหรือไม่ร่วมในระดับต่าง ๆ ของการ
 มีส่วนร่วม
- 3) เป็นคุณสมบัติของเกษตรกรส่วนใหญ่ที่
 เข้าร่วมกิจกรรม
- 4) มีกระบวนการในการสร้างหรือทำลาย
 โอกาสการมีส่วนร่วมของเกษตรกร

4.5.2 การพิสูจน์บทสรุป ผู้วิจัยได้พิสูจน์บทสรุปโดยการเปรียบเทียบข้อมูล
 ระหว่างกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักทั้ง 6 กลุ่ม ซึ่งใช้วิธีการสัมภาษณ์ ช่วงเวลา และการสังเกตภายใต้
 กรอบแนวคิดและวิธีการเดียวกัน

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพของการวิจัย “การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในเขตจังหวัดอ่างทองและพระนครศรีอยุธยา” ประกอบด้วย การนำเสนอใน 2 ตอน ได้แก่ การนำเสนอผลการศึกษาและวิเคราะห์เป็นรายกรณีศึกษา และผลการวิเคราะห์ภาพรวมของ 6 กลุ่ม ดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 การนำเสนอเป็นรายกรณีศึกษา 6 กลุ่ม

นำเสนอเป็นบทวิเคราะห์จากการสัมภาษณ์กลุ่มเกษตรกรและเจ้าหน้าที่รวมถึงการสังเกตของผู้วิจัยโดยแต่ละกลุ่มเสนอเป็นหัวข้อดังต่อไปนี้

1.1 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน (ในที่นี้เป็นขอบเขตตำบล)

1.2 ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มเกษตรกรที่ทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่ดำเนินการศึกษา

- ความเป็นมา
- สภาพของกิจกรรมการเกษตรด้านเศรษฐกิจพอเพียง
- แหล่งการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง
- เจตคติของเกษตรกรที่มีต่อการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง
- เจตคติของเกษตรกรต่อการมีส่วนร่วม

1.3 ประเภทของกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่เกษตรกรมีส่วนร่วม

สรุปประเภทของกิจกรรม เรียงลำดับตามความถี่ของการจัดแต่ละกิจกรรมประกอบด้วย

- หัวข้อเรื่องและสถานที่จัด
- ผู้จัดและผู้เข้าร่วม

1.4 ระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่เจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือองค์กรต่างๆ จัดขึ้น ได้แก่กิจกรรมต่อไปนี้

1.4.1 การฝึกอบรม

1.4.2 การดูงาน

1.4.3 การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร

1.4.4 การทำแปลงสาธิต แปลงตัวอย่าง

1.4.5 อื่น ๆ

1.5 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตาม
แนวเศรษฐกิจพอเพียง

1.5.1 ปัจจัยภายในของกลุ่ม

- 1) รายได้
- 2) ตำแหน่งทางสังคม
- 3) เจตคติ
- 4) การศึกษา
- 5) การเปิดรับข่าวสาร
- 6) อื่น ๆ

1.5.2 ปัจจัยภายนอกของกลุ่ม

- 1) เจ้าหน้าที่ของรัฐ
- 2) รัฐสนับสนุน
- 3) ผู้นำชุมชน
- 4) เครือข่าย
- 5) อื่น ๆ

1.6 แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้การ
เกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

1.6.1 ข้อเสนอของเกษตรกร

1.6.2 ข้อเสนอของเจ้าหน้าที่

ตอนที่ 2 ภาพรวมของการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้จาก 6 กรณีศึกษา

2.1 ข้อมูลพื้นฐานตำบล

2.2 ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มเกษตรกรที่ทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่ ดำเนินการศึกษา

- ความเป็นมา
- สภาพของกิจกรรมการเกษตรด้านเศรษฐกิจพอเพียง
- แหล่งการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง
- เจตคติของเกษตรกรที่มีต่อการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง
- เจตคติของเกษตรกรต่อการมีส่วนร่วม

2.3 ประเภทของกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่เกษตรกรมีส่วนร่วม

2.4 ระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่เจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือองค์กรต่างๆ จัดขึ้น

2.5 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

2.6 แนวทางในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

ตอนที่ 1 การนำเสนอเป็นรายกรณีศึกษา 6 กลุ่ม

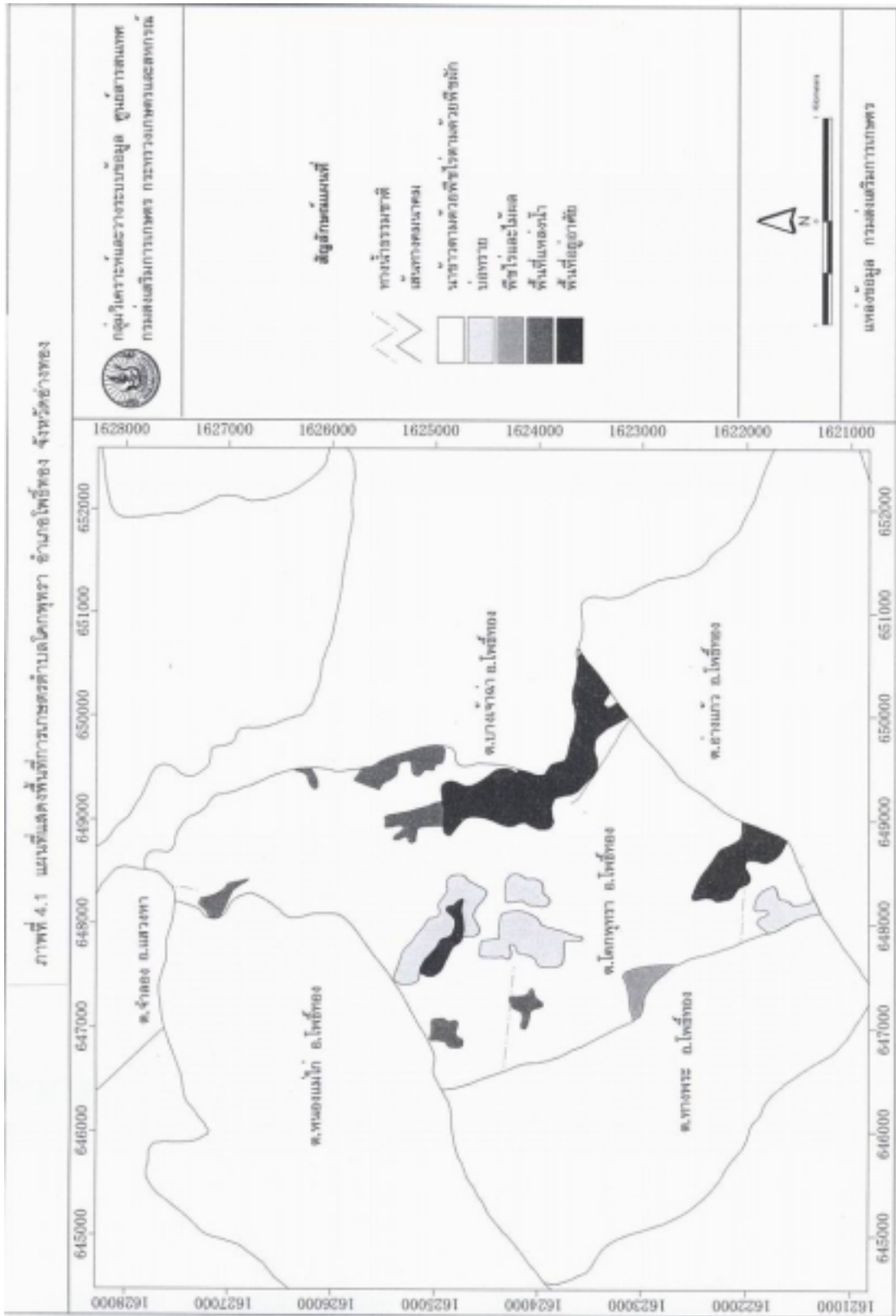
1.1 กลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นา ตำบลโคกพุทรา อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง

1.1.1 ข้อมูลพื้นฐานตำบลโคกพุทรา

ตำบลโคกพุทรา เดิมเรียกว่า “โคกพุตซา” อยู่ทางทิศเหนือของอำเภอโพธิ์ทอง สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ลุ่ม ดินเหนียวเหมาะกับการทำนา บางแห่งเป็นที่ลุ่มมากมีน้ำแช่ขัง ในฤดูฝน 4 – 5 เดือน พื้นที่ทั้งหมดอยู่ในเขตชลประทานโครงการชลประทาน ชัยนาท 5 ใช้น้ำจาก คลองชลประทานในการทำการเกษตรมีจำนวนหมู่บ้าน 7 หมู่บ้าน ประชากรจำนวน 3,035 คน 518 ครัวเรือน เป็นครัวเรือนเกษตรกร 410 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 79.2 ของครัวเรือน ทั้งหมด ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ เป็นชุมชนดั้งเดิม มีพื้นที่ทั้งหมด 6,989 ไร่ มีการ คมนาคมสะดวก ถนนลาดยางและถนนคอนกรีตมีครบทุกหมู่บ้าน และเชื่อมต่อกันได้ทั้งหมด

ในด้านการเกษตร ตำบลโคกพุทราที่มีพื้นที่การเกษตร 4,711 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 67.4 ของพื้นที่ทั้งหมด เป็นพื้นที่นา 4,112 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 87.3 ของพื้นที่การเกษตรที่เหลือเป็นพื้นที่ผัก ไม้ผล ประมงและปศุสัตว์ การทำนาเป็นอาชีพหลักของเกษตรกรส่วนใหญ่ทำนาต่อเนื่องกันตลอดปี ๆ ละ 2-3 ครั้ง คราวเรือนเกษตรกรที่ทำไร่นาสวนผสม มีทั้งสิ้น 137 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 33.4 ของครัวเรือนเกษตรกร แรงงานด้านการเกษตรเฉลี่ยประมาณครัวเรือนละ 2 คน พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ของตนเอง แต่มีพื้นที่เช่าอยู่มากพอสมควร ผู้ให้ข้อมูลไม่สามารถยืนยันตัวเลขได้ โครงสร้างพื้นฐานทางการเกษตร ได้แก่ ระบบชลประทานในด้านการตลาดผลผลิตเกษตรมีพ่อค้ามารับซื้อถึงแปลงผลิตเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนั้นบางครั้งเกษตรกรนำไปขายเอง หรือฝากเพื่อนบ้านไปขายที่ตลาดในอำเภอโพธิ์ทอง หรือตลาดในตัวจังหวัดอ่างทอง ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “ตลาดเขมร” เนื่องจากมีสินค้าจากเขมรมาขายมาก โดยเฉพาะ “ปลาแห้ง”

ปัญหาของชุมชน ส่วนใหญ่เป็นปัญหาโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ ไฟฟ้า โทรศัพท์ สะพานชำรุด ปัญหาสังคม ได้แก่ ยาเสพติด และปัญหาการเกษตร ได้แก่ ราคาผลผลิตต่ำ ปัจจัยการผลิตมีราคาแพงและมีปัญหาน้ำไม่เพียงพอในช่วงฤดูแล้ง เพราะชลประทานส่งน้ำเป็นรอบเวร ฤดูแล้งเดือนไหน ปีไหน ไม่ใช่อรอบเวรของตำบล จะไม่ได้รับน้ำชลประทาน

ภาพที่ 4.1 แผนที่แสดงพื้นที่การเกษตรตำบลโคกพุทรา อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง

1.1.2 ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นาตำบลโคกพุทรา

เริ่มรวมกลุ่มเพื่อจัดทำแปลงสาธิตไร่นาสวนผสม โดยปรับพื้นที่นาเป็นสวน ตามที่ได้รับโครงการจากกรมส่งเสริมการเกษตร ตั้งแต่ปี 2537 กิจกรรมของกลุ่มไม่ได้มีเฉพาะการจัดไร่นา แต่จะมีโครงการต่าง ๆ ที่ดำเนินการในพื้นที่ไร่นาสวนผสมด้วย เช่น การทำหน่อไม้ฝรั่ง การเลี้ยงโคนม ฯลฯ มีสมาชิกทั้งหมด 22 ราย มีเงินทุนขณะนั้นประมาณ 80,000 บาท หมุนเวียนให้สมาชิกยืมไปใช้จ่ายด้านการเกษตร

กิจกรรมการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงของสมาชิกในกลุ่ม ได้แก่ การทำนาข้าว ปลูกมะม่วง มะพร้าว น้ำหอม กระท้อน ส้มโอ ผักต่าง ๆ เช่น บวบ ถั่วฝักยาว มะเขือเทศ บางรายปลูกหน่อไม้ฝรั่งส่งบริษัทเล็ก ๆ โดยการสั่งซื้อตกลงล่วงหน้า นอกจากนี้มีการเลี้ยงโคนม สุกร เป็ด ไก่ สำหรับสมาชิกที่เลี้ยงโคนมเคยได้รับรางวัลเกษตรกรดีเด่นด้านปศุสัตว์ เมื่อปี 2545 และสำหรับกลุ่มเคยได้รับรางวัลกลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นาดีเด่นระดับอำเภอ และระดับจังหวัด นอกจากนี้ปศุสัตว์ยังมีการเลี้ยงปลาในร่องน้ำ กิจกรรมการเกษตรทั้งหมดใช้น้ำจากโครงการชลประทานชั้นสูงตร บ่อตอก และแหล่งน้ำธรรมชาติ

แหล่งการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนเกษตรในตำบล ได้แก่ ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร ซึ่งตั้งขึ้นเมื่อปี 2543 ก่อนหน้านั้นได้แก่เจ้าหน้าที่เกษตรจากสำนักงานเกษตรอำเภอ และโครงการส่งเสริมการจัดไร่นาของกรมส่งเสริมการเกษตรที่มาทำแปลงสาธิตและจัดอบรมให้เมื่อปี 2537 เพื่อลดพื้นที่ปลูกข้าวนาปรัง โดยเปลี่ยนที่นาให้เป็นไร่นาสวนผสม เพราะเมื่อก่อนบริเวณนี้ทำนาอย่างเดียวปีละ 2-3 ครั้ง จนน้ำไม่พอ เกิดแมลงระบาดในนา และข้าวราคาตก

ผู้ให้ข้อมูลหลักเห็นด้วยกับหลักการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากเป็นโครงการตามแนวพระราชดำริ ที่ช่วยทำให้มีรายได้กระจายออกเป็นรายวันรายเดือน มีอาหารกินเอง เพิ่มรายได้ลดรายจ่ายและทำให้เข้าใจเรื่องการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ของตน แต่ก็ยอมรับว่าการใช้สารเคมียังมีอยู่และยังไม่ประสบผลสำเร็จทุกสวน ส่วนการทำนาปีละหลายครั้ง (นาปรังครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2) ส่วนใหญ่ยังทำอยู่ เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่คิดว่าถ้าไม่ทำนาแล้วไม่รู้ว่าจะทำอะไร

ในด้านการมีส่วนร่วม ผลจากการพูดคุยและการสังเกตพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ให้ความร่วมมือกันดี โดยเฉพาะผู้ที่เป็นผู้นำเกษตรกร ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวว่า “ชุมชนโคกพุทรา ส่วนใหญ่จะเจอกันทุกวัน หรือตลอด ช่วยกันจัดการ แปลงสาธิต ผังฟาร์ม ทำ

พร้อมกัน” และ “การเลือกพืชปลูกที่เป็นพืชผัก เรารวมตัวด้วยกัน เราวางแผนการตลาดกันก่อน ใครจะปลูกพืชผักชนิดไหน ตอนไหน แต่ก็มีปลูกพละกันบ้าง”

1.1.3 ประเภทของกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่เกษตรกรมีส่วนร่วม

เกษตรกรในชุมชนโคกพุทรา ได้เข้าร่วมโครงการของรัฐหลายโครงการ ส่วนใหญ่เป็นโครงการของกรมส่งเสริมการเกษตรและกิจกรรมหรือโครงการอื่น ๆ ที่เกษตรกรแต่ละกลุ่มเชื่อมโยงเครือข่ายกัน สรุปประเภทของกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงตามความถี่ของการจัดได้ดังนี้

1) การดูงาน ไปดูงานทฤษฎีใหม่ที่โครงการชัชพัฒนา จังหวัดสระบุรี ดูการจัดการตามสัดส่วน 30:30:30:10 ในการจัดการระบบการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ เลี้ยงปลา ในพื้นที่ที่มีอยู่ ถ้าเป็นการดูงานไม่ผล หรือการแปรรูป ไปดูที่นครปฐม ตราด ระยอง จันทบุรี เชียงใหม่ ส่วนใหญ่หน่วยงานเกษตรเป็นผู้จัดพาไปดูงาน บางครั้งไม่ได้ไปเฉพาะกลุ่มจัดไร่เนา แต่มีกลุ่มเกษตรกร กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร หรือกลุ่มอาชีพอื่นๆ ไปด้วย ส่วนใหญ่จะเป็นคนที่ทำกิจกรรมด้านนั้น ๆ และมีเวลาว่าง นอกจากดูงานด้านเกษตร แล้วยังดูงานด้านการจัดการรวมกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร การขยายงานการจัดไร่เนา โรงสีชุมชน เช่น ไปตราดไปดูกระบวนการจัดตั้งกลุ่มการตั้งโรงสีชุมชน การปลูกสละ ไปเชียงใหม่ดูการจัดการกลุ่มผู้ปลูกไม้ตัดดอก ได้แก่ กุหลาบดอกโต ของกลุ่ม “ฮิมดอย”

2) การประชุมสัมมนา หน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่มีการเรียกประชุม สัมมนาบ่อยครั้งมาก บางครั้งต้องไปหลายวัน ไม่ค่อยมีเกษตรกรอยากไป เพราะงานยุ่ง ต้องทำงาน ส่วนใหญ่ด้านเกษตรพอเพียงจัดโดยเกษตรอำเภอ เกษตรจังหวัด เป็นเรื่องเกี่ยวกับโครงการเกษตรผสมผสาน การปลูกผักปลอดสาร ทฤษฎีใหม่ ฯลฯ ส่วนใหญ่จัดในจังหวัดอ่างทอง ออยุธยา หรือกรุงเทพฯ

3) การฝึกอบรม ส่วนใหญ่เป็นการฝึกอบรมที่เกษตร (เกษตรกรเรียกหน่วยงานส่งเสริมการเกษตรว่า “เกษตร”) จัดขึ้นภายในอำเภอ จังหวัด เป็นการอบรมเรื่องพืชหรือกิจกรรมในแปลงไร่เนาผสมผสาน ได้แก่การผลิตมะม่วงนอกฤดู การตัดแต่งกิ่ง หน่อไม้ฝรั่ง การทำปุ๋ยชีวภาพ ขี้วัว การตรวจนับแมลง (การป้องกันกำจัดศัตรูพืชแบบผสมผสาน) สำหรับผู้เข้าอบรมไม่ได้มีเฉพาะกลุ่มจัดไร่เนาแต่เป็นเกษตรกรทั่วไปที่มีกิจกรรมดังกล่าว วิทยากรมีทั้งเป็นเจ้าของไร่และเกษตรกรที่ประสบผลสำเร็จ

4) การทำแปลงสาธิต เคยได้รับแปลงสาธิตเมื่อปี 2537 เป็นแปลงสาธิตการจัดไร่เนาในลักษณะแปลงขนาดใหญ่ของกลุ่ม

5) การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร กลุ่มจัดกันเอง มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนกันหลังจากไปดูงานหรือไปสัมมนากลับมาหรือใช้หอกระจายข่าวในการเผยแพร่ข้อมูล นอกจากนี้ในกลุ่มแล้วมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์หรือสินค้าเกษตรระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ภายในอ่างทอง เช่นกลุ่มของตำบลรามศักดิ์ ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง ตำบลร่องไข่ ตำบลสามโก้ อำเภอวิเศษไชยชาญ นอกจากนี้เป็นการเผยแพร่ความรู้ทางเอกสารคำแนะนำของเกษตร

1.1.4 ระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่เจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือองค์กรต่าง ๆ จัดขึ้น

1) การฝึกอบรม ส่วนใหญ่จัดโดยเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรจากอำเภอหรือจังหวัดจัดตามกิจกรรมหรือโครงการที่ได้รับงบประมาณ รูปแบบการจัดเป็นการฝึกอบรมทั้งแบบบรรยายและปฏิบัติจริง โดยใช้วิทยากรจากหน่วยงานราชการและเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในเรื่องนั้น ๆ สื่อที่ใช้คือของจริงสำหรับฝึกปฏิบัติ อุปกรณ์ได้แก่ ปากกา กระดาษฟาง หัวข้อเรื่องที่ได้จัดอบรมไปแล้ว ได้แก่ การผลิตมะม่วงนอกฤดู การตัดแต่งกิ่ง แต่บางเรื่ององค์การบริหารส่วนตำบลมาร่วมจัดด้วย ได้แก่ การทำปุ๋ยน้ำชีวภาพ อบรมด้วยทำแจกด้วย โดยใช้วิทยากรจากศูนย์ชีวภาพจังหวัดชัยนาท (อยู่ในสังกัดกรมส่งเสริมการเกษตร) ผู้เข้ารับการอบรมได้กลับไปทำใช้ เนื่องจากเห็นว่ามีความประโยชน์ ตามที่ผู้ให้ข้อมูลหลักเล่าให้ฟังว่า “มีการอบรมน้ำหมักชีวภาพ จากศูนย์ไบโอ ชัยนาท เราไปร่วม อบรมก็จัด แจกด้วย อบรมแล้วกลับมาทำใช้ประจำอยู่หลายสูตร ต้นไม้งามดี ประหยัดปุ๋ยเคมีได้เยอะ” นอกจากนี้มีประโยชน์แล้ว เกษตรกรยังเห็นว่าใช้วัตถุดิบในท้องถิ่น หาไม่ยาก เช่น หอยเชอรี่ (ศัตรูพืช) ปลา เศษพืช นมวัวที่รับประทานไม่ได้ (แม้วัวเป็นโรคเต้านมอักเสบ) เป็นต้น และมีผลถึงการลดการใช้สารเคมีด้วย

การฝึกอบรมที่กล่าวไปข้างต้นเป็นการอบรมระยะสั้น 1-2 วัน เนื่องจากเกษตรกรไม่มีเวลาเข้าอบรมนาน ถ้าจัดระยะยาว ผู้เข้าอบรมจะไม่ค่อยเข้าร่วม หรือเปลี่ยนคนในครัวเรือนมาอบรมแทนกัน ทำให้ความรู้ได้รับไม่ต่อเนื่อง แต่ในระยะหลัง ๆ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรเริ่มจัดฝึกอบรมในรูปแบบโรงเรียนเกษตรกร โดยเน้นหลักสูตรเป็นรายพืช ส่วนใหญ่เป็นข้าว จัดอบรมตลอดฤดูกาลปลูกข้าวตั้งแต่เริ่มเตรียมดินจนถึงเกี่ยว ประมาณ 90-120 วัน แต่ไม่ได้อบรมทุกวัน จะนัดมาเป็นครั้ง ตามช่วงการเติบโตของพืช ครั้งละ 1 วัน ประมาณ 10 คน เพื่อมาอบรมเรื่องการดูแลรักษาข้าว ด้วยการปฏิบัติจริงในแปลง เช่น การตรวจนับแมลง เพื่อวินิจฉัยการระบาดของแมลง รวมแล้วตลอดฤดูปลูกจะนัดประมาณ 8-16 ครั้ง แต่ที่ผ่านมาผู้ให้ข้อมูลหลักให้ข้อมูลว่าเกษตรกรส่วนใหญ่บอกว่าไม่มีเวลา มาเข้าร่วมไม่ตลอด

2) การดูงาน ดำเนินการโดยเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร สอบถามความต้องการของกลุ่มในที่ประชุมคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการ

เกษตรประจำตำบล หรือที่ประชุมอื่น ๆ ในระดับตำบล เพื่อหาข้อตกลงเกี่ยวกับหัวข้อเรื่อง สถานที่ เช่น ปี 2546 นี้ต้องการไปดูวิธีการรวมกลุ่ม การขยายงานจัดไร่นา โรงสีชุมชน โดยเลือกไปดูที่กลุ่ม จัดไร่นา กลุ่มไม้ผล ที่จังหวัดตราด ระยอง จันทบุรี โดยการคัดเลือกคนที่จะไปดูงานเป็นบทบาทของกลุ่มคัดเลือกกันเอง โดยให้โควต้าแต่ละกลุ่มไปคัดเลือกมา เพราะการไปดูงานแต่ละครั้ง จะดูงานหลายเรื่องและให้โอกาสทุกกลุ่ม ได้แก่กลุ่มส่งเสริมจัดไร่นา กลุ่มเกษตรกร กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร คัดเลือกคนส่งไปดูงาน ในส่วนของกลุ่มส่งเสริมจัดไร่นาได้เลือกคนที่มีความรู้และมีประสบการณ์พอสมควร สามารถกลับมาถ่ายทอดได้ และมีเวลาพอ ความรู้ที่ว่านี้ไม่เกี่ยวกับระดับการศึกษา แต่เป็นความรู้ในงานที่ทำอยู่ ได้แก่การเกษตรสาขาต่าง ๆ

ผู้ให้ข้อมูลหลักได้ให้ข้อคิดว่า “การดูงานแต่ละครั้งแต่ละจุด เช่นไปตราดจะไปดูกระบวนการจัดตั้งกลุ่ม การจัดตั้งโรงสีมาใช้ แต่จะไปเอาความรู้เรื่องการปลูกสละมาใช้บ้านเราไม่ได้หรือไปกลุ่มฮิมดอย เชียงใหม่ เอากุหลาบดอกโตมาพัฒนาบ้านเราไม่ได้ แต่การไปดูงานหลายที่ เอาการจัดการของเขามาดัดแปลงได้” แสดงให้เห็นถึงความเข้าใจหลักการของเศรษฐกิจพอเพียงที่มุ่งเน้นการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่าและยั่งยืน และความเข้าใจที่มีต่อการเรียนรู้สิ่งต่างๆ จากการดูงาน

ในระหว่างดูงาน มีคนสรุปให้ฟัง และผู้เข้าร่วมดูงานมีโอกาสซักถาม บางครั้งมีการสรุปให้ฟังบนรถโดยช่วยกันสรุป ผู้มีความรู้ ประสบการณ์ช่วยกันวิเคราะห์จุดอ่อนจุดบอดและขั้นตอนการเติบโตของกลุ่มที่ประสบผลสำเร็จที่ไปดูมา กลับมาแล้วจะมาพูดคุยกันในกลุ่ม นำความรู้ที่ได้มาเผยแพร่ บางครั้งใช้หอกระจายข่าวในการเผยแพร่ข่าวสารความรู้ที่ได้รับมา ซึ่งหอกระจายข่าวนี้อันผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ดูแลอยู่ บางครั้งเขาให้คนที่ไปดูงานหรืออบรม มาพูดเอง การดูงานนี้เป็นกิจกรรมที่ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวถึงค่อนข้างบ่อยครั้งด้วยความพอใจ

3) การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ชุมชนโคกพุทรามีการพบปะพูดคุยกันบ่อย ๆ ในแต่ละกลุ่มอาชีพของแต่ละหมู่บ้าน ดังนั้นจึงมีการแลกเปลี่ยนความรู้ ข่าวสาร ข้อมูล อยู่บ่อยครั้ง แม้จะไม่ทั่วถึงทั้งตำบล แต่ถือว่าส่วนใหญ่ได้รับรู้ข่าวสาร นอกจากนี้ยังใช้หอกระจายข่าวช่วยในการเผยแพร่ข่าวสารอีกทางด้วย ในตำบลนี้ องค์การบริหารส่วนตำบลได้สนับสนุนกิจกรรมการเกษตรค่อนข้างมากทั้งงบประมาณ สถานที่จัดประชุม ส่วนในด้านเอกสารเผยแพร่ความรู้การเกษตร มีทั้งที่ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลและที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน ส่วนใหญ่ชาวบ้านชอบอ่านหนังสือพิมพ์มากกว่าเอกสารความรู้ นอกจากนี้รายการโทรทัศน์เป็นสื่อที่เกษตรกรได้รับความรู้รองลงไปจากหนังสือพิมพ์

สำหรับการแลกเปลี่ยนความรู้ข่าวสารข้อมูลกับกลุ่มอื่น ๆ นั้น กลุ่มได้ติดต่อเชื่อมโยงกับบุคคล หรือกลุ่มอื่นๆ ทั้งภายในอำเภอและนอกอำเภอ เพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าเกษตร เช่น การขายวัตถุดิบให้กลุ่มอื่นไปแปรรูป หรือติดต่อเชื่อมโยงด้านการตลาด แนะนำตลาดให้บ้าง หรือการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ด้านการผลิต การแปรรูป การตลาด เช่น การนำผลผลิตไปขายที่ตลาดสุวภัณฑ์ ในตัวเมืองอ่างทอง ซึ่งชาวบ้านเรียก “ตลาดเขมร” (เพราะมีสินค้าจากเขมรมาขายมาก โดยเฉพาะปลาแห้ง) โดยกลุ่มและเครือข่ายได้ช่วยกันรวบรวมผลผลิตไปส่งตลาด นอกเหนือจากที่จะหวังพึ่งพ่อค้ามารับซื้อถึงไร่นาแต่เพียงทางเดียว นอกจากเชื่อมโยงเครือข่ายแล้ว คณะกรรมการของกลุ่มบางท่านเคยได้รับเชิญให้ออกรายการเผยแพร่ประสบการณ์ด้านการจัดไร่นาทางสื่อมวลชน ได้แก่ โทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์ มาแล้วครั้งหนึ่ง

4) การประชุมสัมมนา ผู้ให้ข้อมูลหลักเล่าว่า “การประชุมสัมมนา มีบ่อยมากเกษตรกรไม่ค่อยมีใครอยากไป บางครั้งไปหลายวัน งานยุ่ง ต้องทำงาน” การที่มีการสัมมนาบ่อยครั้ง เนื่องจากคณะกรรมการกลุ่มจัดไร่นามีบทบาทในหลายกลุ่มและหลายหน่วยงาน ในขณะที่กลุ่มมีหลักเกณฑ์การคัดเลือกคนไปเข้าร่วมสัมมนา ต้องเลือกคนที่ถ่ายทอดให้คนอื่นเข้าใจได้ทั้งในที่สัมมนาและเมื่อกลับมาจากการสัมมนา ดังนั้นจึงต้องเป็นคนที่มีความรู้มาก และเป็นวิทยากรได้ซึ่งมีไม่มากนัก การจัดสัมมนาแต่ละครั้ง ผู้จัดได้แก่ หน่วยงานเกษตรหรือหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องเป็นผู้ดำเนินการทั้งหมด กลุ่มเพียงแค่คัดเลือกคนแล้วส่งเข้าร่วมเพื่อนำมาถ่ายทอดต่อ

5) การทำแปลงสาธิต ได้รับแปลงสาธิตจัดไร่นาครั้งแรกเป็นแปลงรวมขนาดใหญ่เมื่อปี 2537 ต่อมาได้เป็นแปลงย่อยรายละไม่เกิน 5 ไร่ ได้รับงบประมาณน้อย ไม่ได้รับทุกปี นานครั้งมากและยังมีแปลงของเกษตรกรเองที่ได้รับคัดเลือกเป็นแปลงตัวอย่างของตำบลอีกด้วย ในการคัดเลือกคนมาทำแปลงสาธิตที่เป็นแปลงรวม กลุ่มจัดประชุมคัดเลือกทั้งพื้นที่ที่เหมาะสมและคนที่ขยันตามที่ผู้ให้ข้อมูลหลักได้ชี้แจงให้ฟังว่า “เวลาเลือกคนมาทำแปลงสาธิต ต้องดูแผนการทำงาน ดูแปลง ดูคนต้องขยันด้วย” และ “แปลงสาธิต ฝั่งฟาร์มทำพร้อมกัน จัดตรงที่สมบูรณ์มีน้ำสมบูรณ์ ดูแลได้ ชมได้ การปรับพื้นที่ต่างคนต่างทำ ใช้เงินส่วนตัว แต่ใช้มติกลุ่ม คอยกระตุ้นให้แปลงสาธิตหรือแปลงตัวอย่างเป็นจุดเด่นของตำบล”

ในส่วนของการวางแผนการปลูกพืช หรือทำกิจกรรมการเกษตรในพื้นที่แปลง เช่น การปลูกผัก จะมีการตกลงวางแผนการตลาดร่วมกัน ว่าใครปลูกผักชนิดใด เมื่อไร จะได้ออกมาจนพ่อค้ากดราคาได้ แต่ถึงแม้ได้วางแผนแล้ว ยังมีการผิดพลาดกันบ้าง ไม่ทำตามแผน เพราะเกษตรกรบางรายยอมเสี่ยงปลูกพืชที่ตนเองถนัดเพียงอย่างเดียวตลอดปี เช่น มะเขือเทศ

โดยไม่สนใจว่าราคาจะเหลือเท่าไร นอกจากการวางแผนจัดระบบการปลูกพืชในรูปของกลุ่มแล้ว ได้จัดทำบัญชีฟาร์มตามแบบของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ด้วย เพื่อให้เป็นแปลงสาธิตและจุดดูงานของจังหวัดที่สมบูรณ์แบบ ผู้ให้ข้อมูลหลักคิดว่าการทำแปลงสาธิตที่เป็นจุดเด่นของจังหวัดเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการต่อรองขอโครงการจากภาครัฐมาพัฒนาตำบลของเขา เนื่องจากเป็นผลงานของจังหวัดเพื่อให้คนมาดูงานได้ในทุกระดับ

1.1.5 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้ การเกษตร ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

1) ปัจจัยภายใน

ผู้ให้ข้อมูลหลักได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ที่ภาครัฐจัดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการฝึกอบรม ดูงาน แปลงสาธิต การแลกเปลี่ยนด้านเศรษฐกิจพอเพียงว่า ส่วนใหญ่แล้วเป็นผู้ที่ทำกิจกรรมการเกษตรที่เกี่ยวข้องอยู่ เช่น เป็นเจ้าของแปลงจัดไร่นา หรือแปลงไม้ผล พืชผัก และเป็นผู้มีความรู้และประสบการณ์ด้านนั้น ๆ และพร้อมที่จะถ่ายทอดความรู้ให้เพื่อนบ้าน เป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกในกลุ่ม ส่วนใหญ่แล้วเป็นผู้มีตำแหน่งทางสังคม เช่น กรรมการกลุ่ม วิทยากรเกษตรกร เป็นต้น ที่สำคัญที่ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวถึงมากได้แก่ เป็นผู้เสียสละ มีเวลาพอ สำหรับระดับการศึกษาและรายได้นั้นผู้ให้ข้อมูลหลักไม่ได้ให้ความสำคัญ ดังที่ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวว่า “การคัดเลือกคน แต่ละกลุ่มคัดเลือกกันเอง เพื่อนำความรู้มาเผยแพร่ให้ชาวบ้านด้วยกัน ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะเลือกคนที่เสียสละ มีเวลาพอสมควร มีความรู้และประสบการณ์พอสมควร ความรู้ไม่เกี่ยวกับการศึกษา อยู่ที่เอาความรู้อะไรมาถ่ายทอดได้” (คำว่า “การศึกษา” เกษตรกรหมายถึงระดับการศึกษาตามหลักสูตร) และจากการสังเกตของเจ้าหน้าที่ในพื้นที่ที่อยู่มานานกว่า 9 ปีแล้วว่า เกษตรกรที่เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่เป็นเกษตรกรหัวก้าวหน้า มีตำแหน่งทางสังคม และต้องการบริการของรัฐ หรือ รัฐบาลให้บริการจากรัฐ

สำหรับเจตคติของเกษตรกรเกี่ยวกับการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ส่วนใหญ่เกษตรกรชุมชนโคกพุทราเห็นด้วยและมีความเข้าใจในหลักการตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตามที่ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวว่า “เศรษฐกิจพอเพียงทำให้อาชีพของเกษตรกรดีขึ้น คุณภาพชีวิตดีขึ้น รายได้เพิ่ม รายจ่ายลด มีพอกินพอใช้ หลักความพอเพียงอยู่ที่การจัดการของเจ้าของสวน รู้จักจัดสรรทรัพยากร” และ “การไปดูงานเศรษฐกิจพอเพียงที่โครงการชัยพัฒนาจังหวัดสระบุรี ดูการจัดการ 30:30:30:10 ดูการจัดการระบบพื้นที่ปลูกพืชเลี้ยงไก่ ตามพื้นที่ที่มี เราเอามาประยุกต์ใช้ได้ คงจัดได้ไม่เหมือนพระองค์ท่าน แต่มาประยุกต์ใช้กับบ้านเราได้” นอกจากนี้ชุมชนโคกพุทราเป็นชุมชนที่เปิดรับข่าวสารข้อมูลจากภายนอกตลอด

เวลา ชาวบ้านชอบอ่านหนังสือพิมพ์ และมีการเชื่อมโยงเครือข่ายกับกลุ่มต่าง ๆ ทั้งในและนอก อำเภอเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ซึ่งกันและกัน

2) ปัจจัยภายนอก

ชุมชนโคกพุทรามีกลุ่มต่าง ๆ มากมาย ตามสาขาอาชีพของคนในชุมชน เช่น ในด้านการเกษตร มีการรวมกลุ่มของผู้ที่ทำการเกษตรสาขาต่าง ๆ ได้แก่ กลุ่มเกษตรกร กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มหนองไม้ฝรั่งและกลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นา ซึ่งแต่ละกลุ่มมีคณะกรรมการที่มาจากผู้แทนชุมชนและเป็นเกษตรกรผู้นำในด้านนั้น จากการสัมภาษณ์และการสังเกตพบว่าผู้นำเกษตรกรเหล่านี้มีบทบาทอย่างมากในการเข้าร่วมและชักชวนเกษตรกรเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ เช่น ใช้มติกลุ่มกระตุ้นให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการพัฒนาแปลงสาธิตให้เป็นตัวอย่างของจังหวัด ซึ่งส่วนใหญ่กิจกรรมการเรียนรู้จะจัดขึ้นโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ ได้แก่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ที่มีทั้งกิจกรรมตามงบประมาณโครงการที่ได้รับเช่นแปลงสาธิต การฝึกอบรมการจัดสัมมนาและกิจกรรมที่จัดตามความต้องการของเกษตรกร เช่นการดูงาน การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร

ในส่วนของผู้นำชุมชนของโคกพุทรา ได้แก่ ผู้แทนองค์การบริหารส่วนตำบลและผู้แทนองค์การบริหารส่วนจังหวัด มีส่วนในการผลักดันกิจกรรมการเกษตร และกระตุ้นให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในกิจกรรมดังกล่าว ตามที่ผู้ให้ข้อมูลหลักชี้แจงว่า “อบต.สนับสนุนการอบรมการทำปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพมาเก้าหมื่น ซึ่งการทำแผนนั้นประธานและสมาชิกกลุ่มอยู่ในประชาคมของ อบต.ด้วย ผู้นำ อบต. ก็สนับสนุน ขณะที่ อบจ. ได้มาช่วยทำแผนและสนับสนุนการขุดร่องน้ำและทำถนนกั้นน้ำท่วมแปลงให้” และ “กลุ่มเรามีแปลงตัวอย่างที่สามารถปรับให้เป็นโรงเรียนเกษตรกร มีสมาชิก อบต.ที่ทำสวนอยู่มาเป็นทีมงาน ผลักเข้าแผน อบต. ด้วย ซึ่งตอนนี้เริ่มหันมาเน้นอาชีพหนึ่งเป็นแผน ๆ บาท เพราะทำโครงสร้างทั้งหมดแล้ว” (แปลงตัวอย่างเป็นกิจกรรมที่รัฐสนับสนุน)

ผู้ให้ข้อมูลหลักได้ให้ข้อมูลในส่วนของการสร้างเครือข่ายกับกลุ่มต่าง ๆ ไว้ดังนี้ “เราทำงานเป็นเครือข่าย ที่ไปพบบ่อย เช่น กลุ่มตำบลรามศักดิ์ อำเภอโพธิ์ทอง ตำบลสาวร้องไห้ อำเภอกวิเศษไชยชาญ กลุ่มที่สามโก้ และบางเจ้าฉ่า มีของอะไรก็แลกเปลี่ยนกัน มาแปรรูป เอาไปขายบ้าง แนะนำตลาดให้บ้าง” และ “แถวนี้มีพ่อค้ามารับซื้อ แต่เราก้จัดการโดยลักษณะกระบวนการกลุ่มรวมกลุ่มผู้ผลิต แล้วให้กลุ่มคนจัดการรวบรวมผลผลิต นำไปส่งตลาด”

1.1.6 แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

1) ข้อเสนอของเกษตรกร

(1) การจัดอบรมต้องควบคู่ไปกับการดูงานและเป็นเรื่องที่ชาวบ้านต้องการทราบหรือมีโอกาสเลือก ต้องมีทั้งการบรรยายได้เห็นของจริงและมีส่วนร่วม (ทดลองปฏิบัติ) เกษตรกรจึงจะนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตจริงได้

(2) การดูงานตามศูนย์วิจัย เป็นสิ่งที่ดีทั้งวิชาการ เห็นตัวอย่างของจริง แต่บางครั้งฟังไม่ทัน ไม่เข้าใจทำให้ไม่ยอมฟัง ดังนั้นการดูงานในแหล่งวิชาการจึงต้องมีวิธีการบรรยายที่เกษตรกรเข้าใจง่าย

(3) การจัดอบรมในรูปแบบโรงเรียนเกษตรกร ควรปรับปรุงจากแปลงสาธิตที่มีอยู่ให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ และควรนัดผู้รู้และผู้เข้าร่วมอบรม(เกษตรกร)มาพบกันบ่อย ๆ แต่ต้องดูเวลาว่างของเกษตรกรด้วย

(4) รัฐควรสนับสนุนกิจกรรมหรือโครงการที่กลุ่มหรือเครือข่ายในชุมชนทำเรื่องเสนอขอมากกว่าการสนับสนุนกิจกรรมที่เกษตรกรไม่ต้องการ

2) ข้อเสนอแนะของเจ้าหน้าที่

(1) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้แก่เกษตรกร ควรจัดในรูปแบบของโรงเรียนเกษตรกร ที่เน้นให้เกษตรกรทดลองปฏิบัติจริงในไร่นา เช่น โรงเรียนเกษตรกรข้าว สอนให้เกษตรกรตรวจนับแมลง เพื่อวินิจฉัยสภาวะการระบาดของแมลงในนาข้าว เป็นต้น

(2) การฝึกอบรมเกษตรกร ควรใช้วิทยากรที่เป็นผู้ที่มีประสบการณ์จริงในด้านการเกษตร เช่น เกษตรกรผู้ประสบผลสำเร็จในการเกษตรสาขาต่าง ๆ เป็นต้น เพราะเกษตรกรเรียนรู้จากเกษตรกรด้วยกันเองง่ายกว่าเรียนรู้จากนักวิชาการหรือนักวิจัย

(3) สนับสนุนงบประมาณหรืออุปกรณ์ เพื่อจัดหาตัวอย่างหรือวัสดุของจริงให้เกษตรกรได้ฝึกทดลองทำจริง

1.2 กลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นา ตำบลอินทประมูล อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัด

อ่างทอง

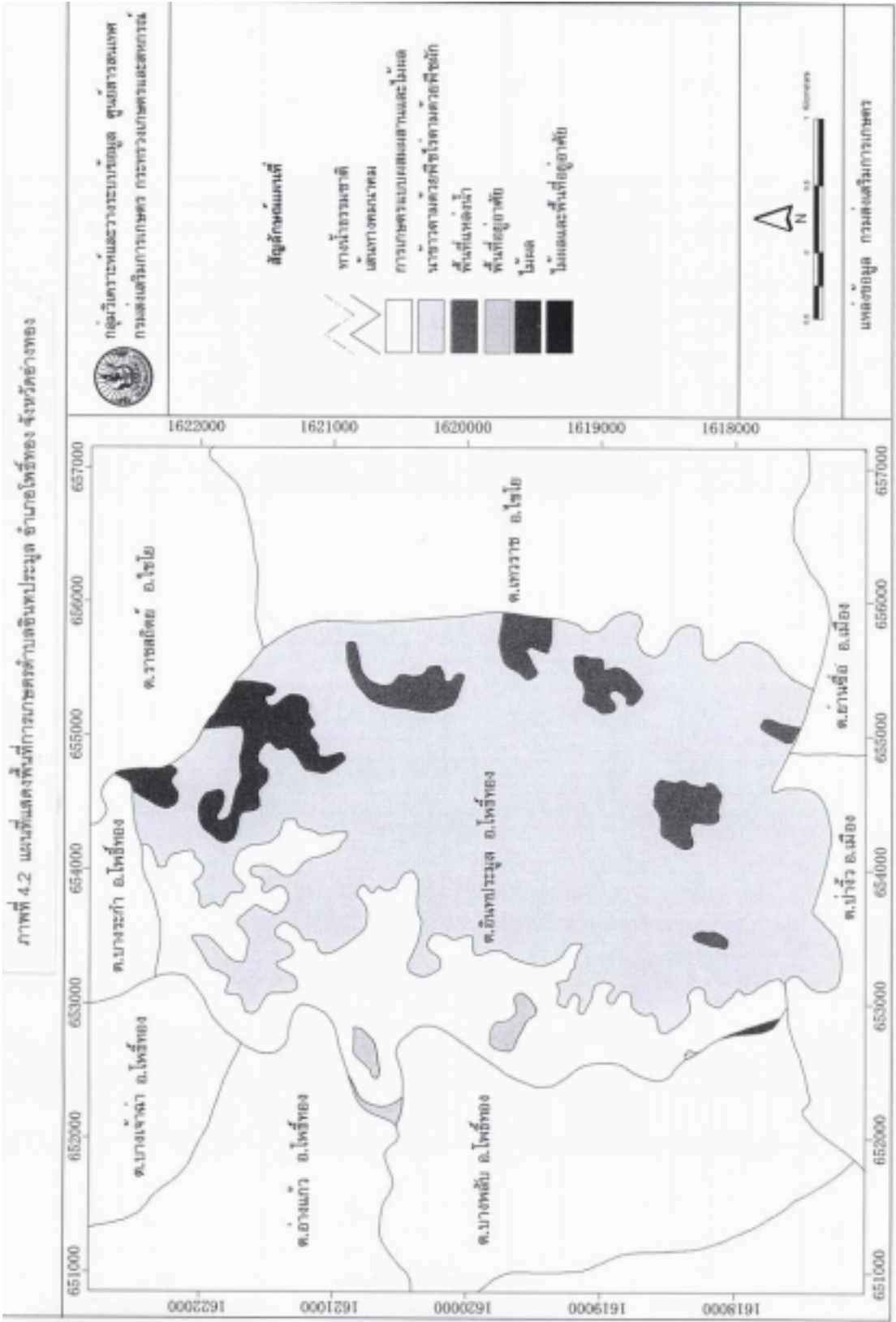
1.2.1 ข้อมูลพื้นฐานตำบลอินทประมูล

เป็นชุมชนดั้งเดิมตั้งแต่ก่อนสมัยอยุธยา ภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นที่ราบลุ่มดินเหนียวเหมาะแก่การทำนา ฤดูฝนมีน้ำท่วมขัง บางแห่งเป็นดินปนทราย อยู่ในเขตชลประทานโครงการยางมณี มีคลองส่งน้ำชลประทานไหลผ่านพื้นที่การเกษตรตลอดระยะทาง ตำบลอินทประมูลแบ่งเป็น 7 หมู่บ้าน จำนวนประชากร 3,446 คน ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ จำนวน คราวเรือน 689 คราวเรือน เป็นครัวเรือนเกษตร 464 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 67.3 มีพื้นที่ทั้งหมด 8,286 ไร่ ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเกษตรควบคู่กับอาชีพรับจ้าง

บางส่วนค้าขายและรับราชการ การคมนาคมสะดวกมีถนนคอนกรีตและลาดยางครบทุกหมู่บ้าน เชื่อมต่อถนนใหญ่ได้และเชื่อมต่อกันทั้งหมด

ในด้านการเกษตร ตำบลอินทประมูลมีพื้นที่การเกษตร 6,566 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 79.2 ของพื้นที่ทั้งหมด เป็นพื้นที่นา 5,298 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 80.69 ของพื้นที่ การเกษตร เกษตรกรส่วนใหญ่ทำนาปีละ 2-3 ครั้ง (2 ปี 5 ครั้ง) ที่เหลือเป็นที่สวน ประมง และปศุสัตว์ พื้นที่การเกษตรส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เช่า มีครัวเรือนเกษตรกรที่ทำไร่นาสวนผสม 125 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 26.9 ของครัวเรือนเกษตรกร แรงงานด้านการเกษตรเฉลี่ยครัวเรือนละ 2 คน ตลาดสินค้าเกษตรส่วนใหญ่ได้แก่ตลาดสุวภัณฑ์อยู่ในตัวจังหวัดอ่างทอง ชาวบ้านเรียกกันว่า “ตลาดเขมร” เพราะมีสินค้าจากเขมรมาขายมาก โดยเฉพาะ “ปลาแห้ง” การขายผลผลิตประเภทพืชผักไม้ผล จะนำไปขายเองที่ตลาดหรือฝากเพื่อนบ้านไปขาย

ปัญหาของชุมชนส่วนใหญ่เป็นปัญหาด้านเศรษฐกิจ ราคาผลผลิตตกต่ำ ขาดแคลนแรงงานภาคเกษตร น้ำท่วมไร่นาเรือกสวนเสียหาย (ปี 2538 และ 2545) ขาดแคลนเงินทุนจะฟื้นฟูและปัญหาหนี้สิน

ภาพที่ 4.2 แผนที่แสดงพื้นที่การเกษตรตำบลอินทประมูล อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง

1.2.2 ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นาตำบลอินทประมูล อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง

กลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นาเริ่มรวมกลุ่มกันตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร เพื่อรับความรู้ด้านการส่งเสริมการจัดไร่นาตามโครงการของกรมส่งเสริมการเกษตร โดยรวมผู้ที่ทำไร่นาสวนผสมไว้ด้วยกัน กลุ่มนี้มีเงินทุนหมุนเวียนอยู่จำนวนหนึ่ง คิดดอกเบี้ยตามข้อตกลงของกลุ่ม ซึ่งกำหนดประชุมกันทุก 4 เดือน

กิจกรรมด้านการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มนี้ มีทั้งที่มีนาด้วยและไม่มีที่นาปลูกข้าว ส่วนใหญ่เน้นไปทางส้มเขียวหวาน มะม่วง กระท้อน ฝรั่ง ปลูกผักเลี้ยงไก่ เลี้ยงปลาในร่องน้ำ ปลาที่เลี้ยงได้แก่ ปลานิล แรด สวาย ตะเพียน รูปแบบการทำกรเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงในกลุ่มนี้มีอยู่ 3 แบบ ได้แก่

1) แปลงยกร่อง อาจมีนาข้าวปนอยู่ในฟาร์มเดียวกัน ปลูกผักและไม้ผลบนร่อง ในร่องน้ำเลี้ยงปลา

2) ยกคันล้อมรอบ กรณีที่มีการยกคันดินกั้นน้ำล้อมรอบแปลง มักจะมีนาท้ายคันดินรอบนอก ส่วนใหญ่ปลูกไม้ผล มีผักแซมบ้าง มีการเลี้ยงปลาในบ่อใหญ่ มีโรงเรือนเลี้ยงไก่เนื้อ

3) แบบทฤษฎีใหม่ โดยการจัดระบบการทำฟาร์มใกล้เคียงกับสัดส่วนการแบ่งตามแนวทฤษฎีใหม่ ในสัดส่วน นาข้าว : ไม้ผล-ผัก:แหล่งเก็บน้ำ: ที่อยู่อาศัย-สวนครัว ประมาณ 30:30:30:10 พื้นที่ในรูปแบบนี้มีทำอยู่ 7 ราย พื้นที่ประมาณ 50 ไร่

กิจกรรมการเกษตรทั้งหมดใช้น้ำจากคลองชลประทานโครงการยางมณี ซึ่งส่งน้ำตลอดปี แหล่งการเรียนรู้การเกษตรของชุมชนนี้ ได้แก่ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร เพื่อนบ้านข้างเคียง รายการโทรทัศน์ “เกษตรลูกทุ่ง” โดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลให้ความเห็นว่ารายการโทรทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรควรจะเป็นตอนเช้าก่อนโม่งเช้า (7.00 น.) หรือตอนค่ำมีดหลังจากกลับจากไร่นา

ในด้านเจตคติของเกษตรกรที่มีต่อการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ผู้ให้ข้อมูลหลักให้ความเห็นว่า เห็นด้วยกับการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้มีพอกินพอใช้ ในครัวมีอาหารพอกินพอใช้ แต่ไม่พอใช้หนี้ ทำการเกษตรตามแนวนี้แล้วไม่สามารถหาเงินจากในไร่นาไปใช้หนี้ได้พอ หนี้ส่วนใหญ่อยู่นอกการจัดการในฟาร์ม

ส่วนการลดต้นทุนการผลิตโดยการลดการใช้สารเคมีนั้น เกษตรกรส่วนใหญ่ ยังนิยมใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชเพราะเห็นว่าได้ผลเร็ว สะดวก ไม่เสียเวลาและไม่มีเวลาไปทำปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ หรือสารไล่แมลง เช่นเดียวกับความคิดเห็นด้านการใช้สารเคมี เกษตรกร คิดว่ายังมีความจำเป็นเพราะดินเสื่อมมาก ใช้ปุ๋ยเคมีแล้วได้ผลเร็ว เกษตรกรมีความเชื่อว่าการใช้ ปุ๋ยเคมีในอัตราสูงมีความจำเป็นเพราะต้องเร่งบำรุงดิน (ซึ่งความเชื่อนี้ขัดกับหลักวิชาการเกษตร)

ในด้านการมีส่วนร่วม ผู้ให้ข้อมูลหลักให้ข้อมูลว่าในชุมชนมีการพูดคุยกันดี มีกลุ่มส่งเสริมอาชีพหลายกลุ่ม แต่ในส่วนของกลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นา จะพบกันประมาณ 4 เดือนครั้ง นอกจากนั้นพูดคุยกันถ้าเจอกัน ส่วนกิจกรรมเกษตรในไร่นา ส่วนใหญ่จะต่างคนต่าง ทำของตนไปเช่นเดียวกับการขาย ใครสะดวกขายผลผลิตที่ไหน อย่างไร ต่างคนต่างทำเอง เนื่องจาก แรงงานภาคเกษตรน้อย มีครัวเรือนละ 2 คน ไม่มีแรงงานจ้าง มีแต่ไปรับจ้างที่อื่น

1.2.3 ประเภทของกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ที่เกษตรกรมีส่วนร่วม

เกษตรกรในตำบลอินทประมูลได้เข้าร่วมในโครงการของรัฐไม่มากนัก ปฏิเสธโครงการหลายโครงการที่เห็นว่าต้นทุนสูงได้ผลไม่คุ้มหรือไม่มีเวลาเข้าร่วมโครงการ เช่น โครงการผักปลอดสารหรือผลิตพืชส่งโรงงาน เป็นต้น โดยผู้ให้ข้อมูลหลัก ให้ความคิดเห็นว่า “ผักปลอดสารไม่ค่อยปลอดภัย ผักกางมุ้งก็ไม่ค่อยทำ เพราะมุ้งแพง” และ “ปลูกผักส่งโรงงานก็ไม่ ทำเพราะทำลำบาก มาตรฐานเยอะ ต้องทำให้ได้มาตรฐาน เช่น กระเจี๊ยบ ดูแล้วไม่คุ้มทำยาก ทำไม่ไหว ต้นทุนก็ต้องให้เขา บางครั้งไม่ได้มาตรฐานเขาก็ส่งกลับ” และ “ทำนาเหนียวครั้งเดียว ทำสวนเหนียวทั้งปี” ดังนั้นกิจกรรมการเรียนรู้ที่เกษตรกรเข้าร่วมจึงไม่มาก สรุปตามความถี่ของการจัด ได้ดังนี้

1) การฝึกอบรม มีการอบรมที่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรจัดขึ้น ได้แก่ การจัดทำบัญชีฟาร์ม (ใช้วิทยากรกรมตรวจบัญชีสหกรณ์) มะม่วงนอกฤดู ทำนาไม่ไถพรวน การป้องกันกำจัดศัตรูพืช การใช้ปุ๋ยเคมี และการขยายพันธุ์พืช ส่วนใหญ่เป็นการบรรยายและฝึกปฏิบัติ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรบรรยายเอง โดยมีวิทยากรเกษตรกรเข้าร่วมด้วยในหัวข้อการขยายพันธุ์พืช จัดที่สำนักงานเกษตรอำเภอ ผู้เข้าร่วมอบรมส่วนใหญ่เป็นผู้แทนเกษตรกรจากกลุ่มต่าง ๆ ในตำบล

2) การดูงาน ไปดูงานเรื่องโครงการพระราชดำริ (มูลนิธิชัยพัฒนา) ที่ สระบุรีไปดูการจัดทำไร่นา สวนออร์แกนิก บริเวณภาคตะวันตก (สุพรรณบุรี, กาญจนบุรี) ไปดูงานแปลงจัดไร่นาของเกษตรกรดีเด่นคุณสมจิต เริงโพธิ์ ที่คลองวัว อำเภอเมือง ดูการทำปุ๋ยหมักเห็ดฟางของกลุ่มจัดไร่นาตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง การดูงานแต่ละครั้งใช้เวลา 1 วัน

3) การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร มีการพบปะพูดคุยกันตามปกติในระหว่างสมาชิก ถ้าสมาชิกมีโอกาสไปน้อย คนที่ไปได้กลับมาคุยกัน ส่วนการแจกเอกสารมีแจกมากหลายเรื่องและมีการประสานเชื่อมโยงกับกลุ่มจัดไร่นาตำบลอื่นบ้าง แต่ไม่บ่อย นอกจากนี้มีการให้คำแนะนำจากเจ้าหน้าที่เกษตรในบางเรื่อง เช่น การใช้ปุ๋ยเคมี การลดการใช้สารเคมี เป็นต้น

4) การประชุมสัมมนา เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรเป็นผู้จัด จัดที่สำนักงานเกษตรอำเภอ เรื่องจัดไร่นา มีไม่บ่อยนัก

5) การทำแปลงสาธิต ไม่มี

1.2.4 ระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่เจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือองค์กรต่าง ๆ จัดขึ้น

1) การฝึกอบรม ส่วนใหญ่จัดโดยเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรจากอำเภอหรือจังหวัด จัดตามกิจกรรมหรือโครงการที่ได้รับงบประมาณ รูปแบบการจัดเป็นการอบรมทั้งแบบบรรยายและปฏิบัติจริง โดยใช้วิทยากรจากหน่วยราชการและวิทยากรเกษตรกรที่ประสบผลสำเร็จในเรื่องนั้น ๆ สื่อที่ใช้คือ วัสดุของจริงสำหรับการฝึกปฏิบัติ วิทยุบอร์ด ปากกา ภาพพลิก บางครั้งมีภาพสไลด์ วีดิทัศน์ สำหรับการคัดเลือกผู้เข้าอบรม ส่วนใหญ่ประธานกลุ่มจะไป ถ้าให้โควตาสมาชิกจะได้ไปหลายคนซึ่งกลุ่มคัดเลือกกันเอง

ผู้ให้ข้อมูลหลักได้ให้ข้อคิดเห็นว่าไปอบรมมาแล้ว บางครั้งฟังไม่เข้าใจหรือไม่เห็นด้วยจึงนำมาปฏิบัติไม่ได้ตามที่กล่าวว่า “เรื่องนุ้ยน้ำสกัดชีวภาพ ไปรับการอบรมที่ตำบลบางเจ้าฉ่า อบรมแล้วยังไม่ได้ทดลองทำ ทำแต่ปุ๋ยหมักธรรมดา ไม่ได้ทำตามที่เขาบอก เพราะถ้าทำตามแบบเขาเราไม่มีเวลาจะทำ คนในครอบครัวมีน้อย” และ “การบรรยายดีกว่าสไลด์ เพราะภาพไม่ชัดมองไม่เห็น แต่ถ้ามาทดลองให้ดูก็ง่าย เข้าใจง่าย” หรือ “เขาบรรยายมาก ละเอียดแต่เราตามไม่ทัน ถ้าเราเห็นเราจะจำได้” และ “อบรมการทำนาไม่ไถพรวน ย่ำซังไปเลย อบรมแล้วมาลองทำครั้งหนึ่ง แต่ใช้เวลามาก ต้องหมักฟาง ถ้าเราไม่ทำตามขั้นตอนก็ไม่ได้ผล”

2) การดูงาน การไปดูงานเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรเป็นผู้จัดและเสนอหัวข้อเรื่องแล้วให้สมาชิกกลุ่มเลือกกันเอง ตกลงกันเอง ส่วนใหญ่ไปวันเดียว ไปหลายแห่งแวะดูงานไปตลอดทาง ดูงานแล้วกลับมาคุยกัน บางคนกลับไปทดลองทำ แต่ส่วนใหญ่ไม่ได้ทำ

ผู้ให้ข้อมูลหลักได้สรุปผลที่ได้รับจากการดูงานว่า ถ้าไปดูงานในพื้นที่ที่ต่างกันสภาพดินต่างกัน การลงทุนสูง หรือเป็นกิจกรรมที่ทำยาก ต้องใช้เวลามาก เห็นผลช้าแล้วจะไม่สามารถกลับมาปรับใช้ได้ เกษตรกรไม่ค่อยมีเวลา และต้องการทำแบบสะดวก รวดเร็ว เห็นผลทันทีไม่ต้องลงทุนสูง ตามที่ผู้ให้ข้อมูลหลักได้กล่าวว่า “ไปดูงานไร่นาสวนผสมที่สระบุรี

อำเภอเฉลิมพระเกียรติ ดูแล้วสภาพดินต่างกัน บ้านเขาเป็นดินดำดินดีกว่า หลังจากดูแล้วเราปรับใช้ไม่ได้” หรือ “ถ้าเราไปดูงานที่ลงทุนสูง ราคาสูง เราฟังแล้วเราก็ไม่มีปัญญา ใช้เครื่องจักร ใช้แรงงานจ้าง เราก็ทำไม่ได้ พวกเขามีทุนสูงส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรดีเด่น ของเราเป็นแค่ เศรษฐกิจพอเพียง” และ “ปุ๋ยน้ำสกัดชีวภาพ เราก็ทำได้อยู่ พวกนั้นประโยชน์ออกช้าต้องฉีดซ้ำบ่อย ๆ เห็นผลช้า ผู้ของที่ซื้อมา(สารเคมี) ไม่ได้ วันเดียวเห็นผล เกษตรเขาแนะนำไม่ให้ใช้มีสารตกค้าง แต่เราชอบความสะดวกสบาย”

3) การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร กลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นา มีโอกาสพบปะพูดคุยกันบ้างตามสมควร ซึ่งเป็นโอกาสให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร แต่ไม่บ่อยครั้งนัก การกระจายข่าวสารข้อมูลใช้เฉพาะสื่อบุคคล เช่น เกษตรกรอาสาสมัคร ไม่มีหอกระจายข่าว

4) การประชุมสัมมนา มีการจัดการสัมมนาเรื่องการจัดไร่นาเพียงครั้งเดียว ที่สำนักงานเกษตรอำเภอ ซึ่งเจ้าหน้าที่เป็นผู้จัดและเชิญผู้แทนกลุ่มจัดไร่นาเข้าประชุมสัมมนา ซึ่งผู้ให้ข้อมูลที่เป็นเจ้าหน้าที่ได้ให้ข้อมูลว่า มีผู้เข้าร่วมจากกลุ่มจัดไร่นาตำบลอินทประมูลค่อนข้างน้อย เนื่องจากส่วนใหญ่ไม่มีเวลา

1.2.5 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้ การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

1) ปัจจัยภายใน

ผู้ให้ข้อมูลหลักได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับผู้เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ส่วนมากเป็นผู้มีตำแหน่งทางสังคม ได้แก่ประธานกลุ่ม หรือผู้แทนกลุ่มที่เป็นที่ยอมรับของสมาชิก หรือผู้ที่มีเวลาว่าง มักจะเป็นผู้ที่เคยเข้ารับการอบรมหรือเข้าร่วมในโครงการของรัฐมาบ้างแล้ว บางครั้งเป็นสมาชิกกลุ่มหรือเกษตรกรที่มีความต้องการรับบริการจากรัฐ แต่ในส่วนของรายได้และระดับการศึกษานั้นไม่มีผู้ใดกล่าวถึง

ในส่วนของเจตคติของผู้ให้ข้อมูลหลักที่มีต่อการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง แม้ว่าจะกล่าวว่าเห็นด้วย แต่เมื่อวิเคราะห์คำพูดของผู้ให้ข้อมูลหลักส่วนใหญ่แล้ว อาจจะมี ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนจากหลักการและวิธีการตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง รวมถึงความเข้าใจและความเชื่อของเกษตรกรที่คลาดเคลื่อนเกี่ยวกับเนื้อหาข้อเท็จจริงทางการเกษตรหลายประการ เช่น

“เศรษฐกิจพอเพียง ไม่พอใช้หนี้ แต่ในครัวมีพออยู่พอกิน ถ้าเราไปกู้เงินมาใช้นอกระบบไร่นาสวนผสม แล้วจะเอาเงินจากระบบไปใช้มันก็ไม่ใช้ หนี้ส่วนใหญ่มาจากเรื่องนอกสวน”

“15 ไร่ได้ข้าว 10 เกวียน หักแล้วได้กำไรแค่ 800 เพราะข้าวราคาไม่สูง ส่วนใหญ่เช่าเขา”

“กองทุนหมู่บ้านเป็นเงินหมุนเวียน เราต้องใช้เขา ถ้ากู้มาเราต้องเอาเงินกองทุนไร่นาสวนผสมไปหมุน”

“ดินบ้านเราต้องใช้ปุ๋ยเคมีมาก เพราะดินเสื่อม สภาพดินเป็นดินปนทรายต้องใช้ปุ๋ยเคมี” ซึ่งประโยคนี้นตรงกันข้ามกับหลักวิชาการเกษตร

“ผักปลอดสาร ไม่ค่อยปลอด ผักกางมุ้งก็ไม่ค่อยทำเพราะมุ้งแพง ยกตัวอย่างบวบต้องเก็บทุกวัน แดงไทยก็รอไม่ได้ ฉีดยาเข้า เย็นก็เก็บ” ประโยคนี้นผิดหลักการใช้สารเคมี

“ทำนาเหนียวครั้งเดียว ทำสวนเหนียวทั้งปี”

“หอยเชอรี่เดี๋ยวนี้ทำลายทั้งหมดเลยไม่ใช่แต่ข้าว บางคนให้ใช้ปูนแดงแต่ไม่ได้ผล ต้องใส่สารเคมี”

มีข้อน่าสังเกตว่า สาเหตุที่ทำให้เกษตรกรมีความเข้าใจหรือความเชื่อดังกล่าวอาจมีหลายประการตามที่ได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์และการสังเกต ได้แก่

(1) สมาชิกกลุ่มจัดไร่นาสวนมากถูกน้ำท่วม ทำลายไร่นาเรียกสวนเสียหายเกือบสิ้นเชิง เมื่อช่วงปลายปี 2545 ซึ่งเพิ่งผ่านมาไม่นาน และยังไม่สามารถฟื้นฟูสวนใหม่ได้ ทำให้เกิดความท้อแท้ในการทำสวน

(2) เกษตรกรในตำบลนี้มีความคุ้นเคยและเชื่อถือพ่อค้ายาและปุ๋ยเคมีค่อนข้างมาก ทำให้คิดว่าสารเคมีสามารถแก้ปัญหาได้เร็ว แต่ไม่ทราบถึงพิษตกค้างและการทำลายสภาพแวดล้อม

(3) การเปิดรับข้อมูลข่าวสารการเกษตรอยู่ในวงจำกัด มีเฉพาะเอกสารและสื่อบุคคลเป็นหลัก ทำให้ข้อมูลไม่หลากหลาย การตัดสินใจจึงอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อตามพ่อค้ายาและปุ๋ย

(4) เกษตรกรประกอบอาชีพรับจ้างควบคู่กันไปด้วย ทำให้ไม่มีเวลาทำการเกษตรอย่างเต็มที่จึงไม่ต้องการเลือกกิจกรรมการเกษตรที่ใช้เวลามากหรือต้องทำแบบประณีต เช่น การทำสวน

อย่างไรก็ตาม การเก็บข้อมูลครั้งนี้ได้พบภูมิปัญญาชาวบ้านที่น่าสนใจ แสดงให้เห็นกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านจากการสังเกตเรียนรู้จากประสบการณ์ ได้แก่ การป้องกันกำจัดหอยเชอรี่ ผู้ให้ข้อมูลหลักได้เล่าให้ฟังว่า

“หอยเชอร์รี่เดี่ยวนี้อายุขัยทั้งหมดเลยไม่ใช่แต่ข้าว บางคนให้ใช้ปูนแดง แต่ไม่ได้ผล ต้องใส่สารเคมี แต่ที่ดีที่สุด คือ นกปากห่าง แต่ถ้ามาเรื่อยๆ ย่ำข้าวตายหมด ข้าวหัก เน่า คืออย่างก็เสียอย่าง ถ้ากินหอยหมด มันก็พักอยู่ตามคันนา มาทั้งปี หน้าแล้งไม่มา ต้องมีน้ำในนา จึงจะมา หอยเชอร์รี่เดี่ยวนี้นิยมตัวเป็น พอน้ำเริ่มยุบหาดัวไม่เจอ นกกินหอย เฉพาะเนื้อใน ปล่อยเปลือกทิ้งไว้ บาดเท้า ต้องใส่รองเท้าหวนข้าวแล้วเดี่ยวนี้อายุขัย”

ดังนั้น การที่จะสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องให้เกษตรกรควรต้องอาศัย การสร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และเปรียบเทียบข้อดีข้อเสียให้เรียนรู้ด้วยตนเอง

2) ปัจจัยภายนอก

ผู้ให้ข้อมูลหลักได้กล่าวถึงบทบาทของผู้ที่สนับสนุนการมีส่วนร่วมใน กิจกรรมการเรียนรู้ของเกษตรกรในชุมชนอินทพระมุลนั้น ถ้าเป็นด้านหน่วยงานของรัฐ มีหน่วยงาน เดียวคือเกษตร ซึ่งเป็นผู้จัดกิจกรรมการเรียนรู้ต่าง ๆ ให้โดยเน้นการให้ความรู้ทางวิชาการ แต่ที่ เกษตรกรต้องการมากในปัจจุบัน (2546) คือ ปัจจัยการเกษตรต่าง ๆ ที่จะช่วยฟื้นฟูบูรณะสวน ของเกษตรกร ปัจจัยดังกล่าวได้แก่ วัสดุเกษตร หรืองบประมาณ ตามที่กล่าวว่า “น้ำท่วมปี 45 หมดเลยยังไม่ทันได้เก็บผลเลย ท่วมแล้วก็หมดทุน ไม่คิดจะลงทุนใหม่แล้ว ท่วมร่วม 2 เดือน เหลือแต่ตอ ตอนนี้อยู่ปลูกแต่ผัก กระทบก็เปลี่ยนกร่อน ตายหมดแล้ว ต้นแตกตาย กรณีนี้เราไม่ได้ปรึกษาใคร แต่เกษตรกรตำบลรู้อยู่แล้ว ได้เงินมาเป็นทุนบ้างก็ดี เราไม่ไว้วางใจว่าถ้าลงแล้วน้ำจะท่วมอีกหรือไม่” และ “ต้องการให้เกษตรมาช่วยเหลือปัจจัยที่จะมาทำสวน ก่อนน้ำท่วมเราได้ผล ดีมาพอควรแล้ว ปี 45 กำลังพอดี (เป็นปีที่ 4) น้ำท่วมสูญหมด”

ในส่วนของผู้นำชุมชนและเครือข่าย มีบทบาทบ้างแต่ไม่มากนัก พิจารณาจากการบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลหลักว่า “ผู้ใหญ่บ้านมาแนะนำเหมือนกัน แต่เป็นรายได้ เสริมพวกจักสาน แต่ก็ไม่ได้ทำ เพราะไม่มีเวลา” และ “เคยประสานกลุ่มจักสานที่บางเจ้าฉ่า และกลุ่มจัดไร่นาที่เคยปลูกดาวเรือง ทำปุ๋ยหมัก เราไปติดต่อ แล้วก็ส่งตัวแทนมาคุยกัน ไปกัน ทั้งหมด ได้ความรู้มาแต่ทำได้บ้างเล็กน้อย เช่นทำปุ๋ยหมัก ทำเห็ดฟาง”

สำหรับการสนับสนุนจากองค์กรอื่น ๆ ได้แก่ องค์กรการบริหารส่วนตำบล หรือองค์กรพัฒนาในพื้นที่นั้นกลุ่มให้ข้อมูลว่าไม่เคยได้รับการสนับสนุน

1.2.6 แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้ ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

1) ข้อเสนอของเกษตรกร

(1) การจัดอบรมหรือดูงาน ควรบรรยายควบคู่ไปกับการปฏิบัติจริง บรรยายช้า ๆ ง่าย ๆ ให้เกษตรกรเข้าใจและให้โอกาสลองทำ เพื่อจะได้จำได้และนำไปทำต่อได้

(2) การดูงาน อบรม สัมมนา ไม่ต้องจัดนานนัก ไม่ค่อยมีเวลา วันเดียวเพียงพอแล้ว แต่ควรจัดให้สมาชิกกลุ่มได้มีโอกาสไปกันมาก ๆ

(3) ต้องการปัจจัยหรือเงินที่จะมาฟื้นฟูส่วนที่ถูกน้ำท่วมเสียหายไปหมดแล้วเกษตรกรไม่มีเงินทุนจะฟื้นฟู หนี้สินมีมาก

2) ข้อเสนอของเจ้าหน้าที่

(1) ต้องทำความเข้าใจ ประชาสัมพันธ์ให้เกษตรกรเข้าใจข้อดี ข้อเสนอในการเข้าร่วมกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ ว่าต้องเป็นการเข้าร่วมตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมวางแผน แสดงความคิดเห็น และกำหนดวิธีการทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่

(2) การอบรม ดูงาน สัมมนา ควรให้วิทยากรเกษตรกรเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้เกษตรกรสอนกันเอง จะเชื่อถือกันและชักนำให้ร่วมมือกันมากกว่า

(3) ต้องมีงบประมาณสนับสนุนโครงการตามความต้องการของเกษตรกร เกษตรกรจะได้มีแรงจูงใจ การให้ความรู้เพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอที่จะให้งานสำเร็จ

1.3 กลุ่มไร่นาสวนผสมตำบลคลองวัว อำเภอเมือง จังหวัดอ่างทอง

1.3.1 ข้อมูลพื้นฐานของตำบลคลองวัว

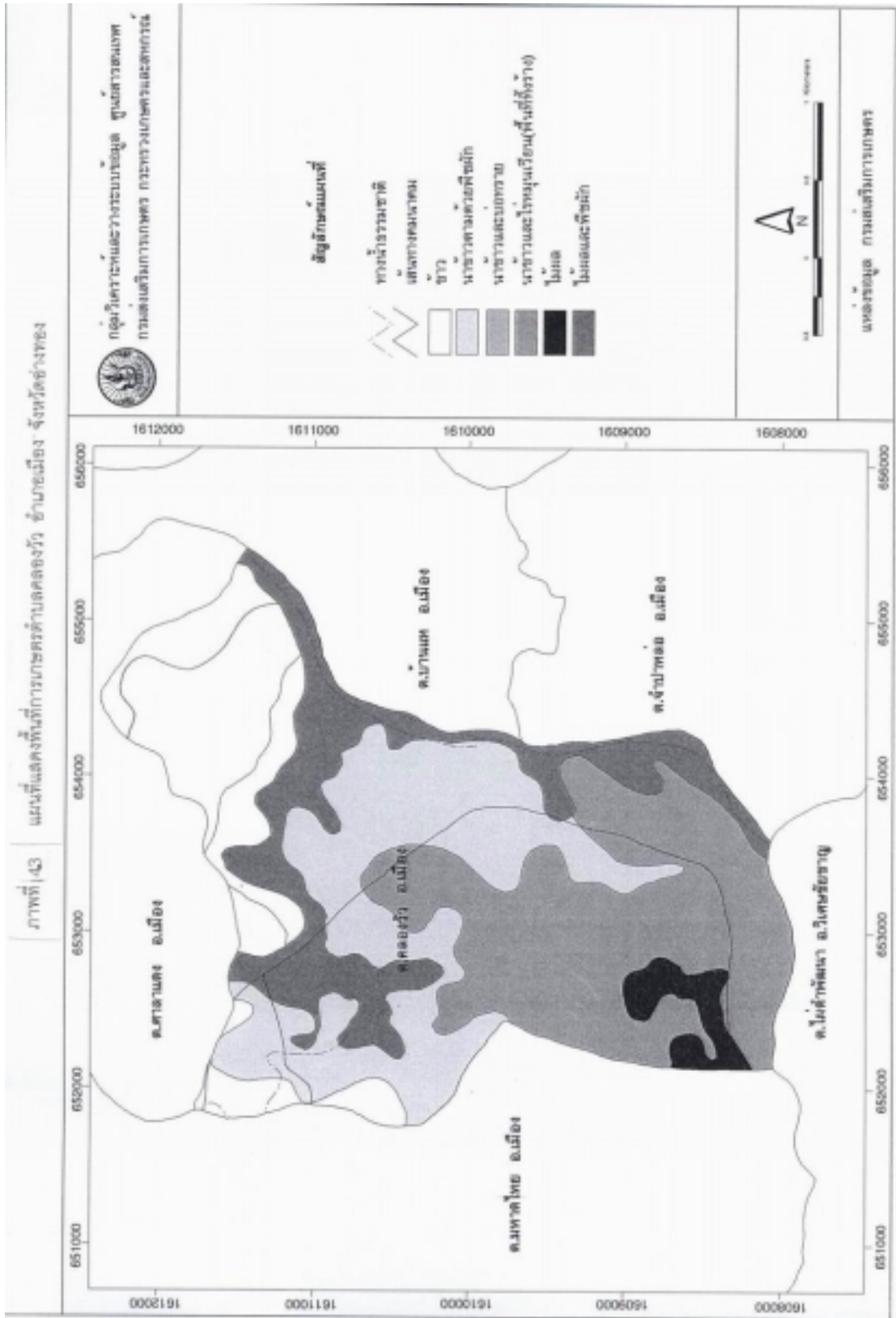
ชุมชนคลองวัวเป็นชุมชนดั้งเดิมในพื้นที่ ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ประกอบอาชีพทางการเกษตรเป็นหลัก อยู่ในเขตโครงการชลประทานยางมณี สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มเหมาะสำหรับการทำนา ในช่วงฤดูน้ำหลาก (ตุลาคม – พฤศจิกายน) อาจมีน้ำท่วมถึง แหล่งน้ำที่สำคัญได้แก่คลองบางตาแพน คลองศาลาแดง-คลองวัว ซึ่งเป็นคลองธรรมชาติติดต่อกับคลองชลประทานในโครงการยางมณี นอกจากนี้มีหนองน้ำใหญ่ตามธรรมชาติหรือสระน้ำเพื่อการเกษตรที่ขุดขึ้น ตำบลคลองวัวประกอบด้วย 5 หมู่บ้าน มีพื้นที่ทั้งหมด 5,529 ไร่ เป็นพื้นที่การเกษตร 5,031 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 90.99 ของพื้นที่ทั้งหมด มีครัวเรือนทั้งหมด 409 ครัวเรือน เป็นครัวเรือนเกษตรกร 349 ครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 85.33 การคมนาคมสะดวก

ในด้านการเกษตร ตำบลคลองวัวมีพื้นที่นา 3,654 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 72.62 ของพื้นที่การเกษตรนอกนั้นเป็นพื้นที่ไร่ ไม้ผล พืชผัก บ่อปลา เลี้ยงไก่ มีครัวเรือนที่ทำไร่นาสวนผสม 80 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 22.92 ของครัวเรือนเกษตรกรในตำบล อาชีพหลักของเกษตรกรคือการทำนาข้าว ส่วนใหญ่ทำนาปีละ 2-3 ครั้ง เนื่องจากอยู่ในเขตชลประทานจนบางปีน้ำไม่เพียงพอทำนาในฤดูแล้ง สำหรับเกษตรกรที่ทำไร่นาสวนผสมด้วย บางรายทำเฉพาะนาปี บางรายทำทั้งนาปี-นาปรัง นอกจากข้าวแล้วมีไม้ผลด้วย เช่น มะม่วง กัลย ฝรั่ง

กระท้อน เป็นต้น ผลผลิตที่ได้บางชนิดมีพ่อค้ามารับซื้อถึงสวน บางครั้งนำไปขายที่ตลาดตัวเมือง
อ่างทอง ที่ตลาดสุวภรณ์ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ตลาดเขมร”

ปัญหาของชุมชนส่วนใหญ่เป็นปัญหาด้านการเกษตร ได้แก่ การระบาดของ
ของโรคแมลงศัตรูพืช น้ำไม่พอทำนาปรัง ราคาผลผลิตข้าวต่ำ ต้นทุนการผลิตสูง เนื่องจากปุ๋ย
และยาเคมีมีราคาแพง มะม่วงล้นตลาด และปัญหาหนี้สิน

ภาพที่ 4.3 แผนที่แสดงพื้นที่การเกษตรตำบลคลองวัง อำเภอมือง จังหวัดอ่างทอง

1.3.2 ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มไร่นาสวนผสมตำบลคลองวัว

กลุ่มไร่นาสวนผสมตำบลคลองวัว เริ่มจากการรวมตัวของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการของกรมส่งเสริมการเกษตรตั้งแต่ปี 2537 ซึ่งได้รับการสนับสนุนให้ปรับพื้นที่นาเป็นสวน ไร่ละ 5-15 ไร่ โดยสนับสนุนให้รวมกลุ่มพื้นที่ใกล้เคียงกันในตำบลเดียวกัน ขณะนั้นคุณสมจิต เรืองโพธิ์ เป็นเจ้าของแปลงสาธิต จึงได้ปรับพื้นที่เพิ่มจากเดิมที่มีอยู่แล้ว 2 ไร่ ขุดเพิ่มอีก 13 ไร่ เพื่อทำการเกษตรในรูปแบบเกษตรผสมผสาน และกลุ่มนี้ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานเกษตรจังหวัดอ่างทองต่อเนื่องมาตลอด จนมาเข้าร่วมโครงการทฤษฎีใหม่เมื่อปี 2542 ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เนื่องจากผลงานของกลุ่มที่เป็นที่ยอมรับและเป็นจุดดูงานด้านเกษตรผสมผสานของจังหวัดอ่างทอง โดยคุณสมจิตเองได้รับรางวัลมากมายเช่น เกษตรกรดีเด่นระดับชาติ ผู้นำสตรีดีเด่นระดับจังหวัด เป็นต้น และกลุ่มเองได้รับแปลงไร่นาสวนผสมดีเด่นประเภทกลุ่ม โดยปัจจุบัน(2546) คุณสมจิต เป็นประธานกลุ่ม มีสมาชิกทั้งหมด 31 ราย ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง(แม่บ้านเกษตรกร) มีการประชุมทุกเดือน มีกองทุนหมุนเวียนประมาณ 60,000 บาท เพิ่งเริ่มระดมทุนเมื่อเดือนกรกฎาคม 2544 ยังไม่ได้ให้กู้ยืม อยู่ระหว่างการศึกษาวิธีการจัดการเงินทุนหมุนเวียน เพื่อป้องกันปัญหาการเงิน

กิจกรรมการเกษตรด้านเศรษฐกิจพอเพียงของสมาชิกในกลุ่ม ได้แก่ มะม่วง ฝรั่ง กระท้อน มะพร้าว มะปราง นาข้าว ผัก เลี้ยงปลาในร่องสวน ได้แก่ ปลาสรวย ยี่สก ทับทิม กด แรด ปลาน้ำ ปลาเบญจพรรณ ส่วนใหญ่เป็นแบบขุดยกร่อง เนื่องจากเป็นที่ลุ่ม พื้นที่หลักจะเป็นมะม่วง ส่วนผักเดี๋ยวนี้ปลูกไม่ค่อยได้ เพราะต้นไม้ใหญ่โตหมดแล้ว เป็นร่มเงาเสีย เป็นส่วนใหญ่ พวกที่ปลูกผักต้องปลูกในที่โล่งแดดจัด ใกล้เคียงน้ำ ส่วนรายที่ปลูกข้าว บางรายมีเวลาและแรงงานน้อย จะทำเฉพาะนาปี แต่ถ้ามีเงินจ้างแรงงานจะทำนาปรังด้วย

แหล่งการเรียนรู้ด้านการเกษตรของชุมชนเกษตรในตำบล ได้แก่ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรทั้งที่อยู่ประจำตำบล ได้แก่ คุณสนอง พ่วงดี และที่อยู่สำนักงานเกษตรอำเภอเมือง คุณชูชีพ นาคสัมฤทธิ์ ซึ่งเป็นที่ปรึกษาด้านการเกษตรของกลุ่มมาโดยตลอด และที่ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลคลองวัวเป็นที่รวบรวมข้อมูลการเกษตร มีเอกสารเผยแพร่ข้อมูลให้กับเกษตรกรในตำบล โดยคุณสมจิต ประธานกลุ่มเป็นคณะกรรมการบริหารศูนย์ดังกล่าว และทำหน้าที่เป็นวิทยากรเกษตรกรเผยแพร่ความรู้ให้เพื่อนบ้านและผู้สนใจทั่วไปด้วย นอกจากนี้แปลงสาธิตของกลุ่ม และของคุณสมจิต ยังเป็นแหล่งการเรียนรู้ด้านเกษตรผสมผสานของตำบลและของอำเภอ จังหวัดอีกด้วย

ความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูลหลักเกี่ยวกับการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง เห็นด้วยอย่างยิ่ง และมีความเข้าใจและศรัทธาในหลักการตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นอย่างยิ่งโดยเฉพาะหลักการพึ่งตนเอง และการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืน จากที่กล่าวว่า “เศรษฐกิจพอเพียงดีมาก จากโครงการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระองค์นี้ ท่านทำให้เกษตรกรอยู่ได้ เรามีของกิน มีข้าวกิน มีไม้ผล มีพืชผักกินตลอดปี ไม่อดตาย” และ “จะไม่ให้เงินหลวงเงินรัฐบาลมาจุมโดยไม่มีประโยชน์ อย่าเอาเงินของเขามาทิ้งตรงนี้ เขาเอามาให้เราต่อมือต่อเท้าให้เราเหมือนกับซื้อเบ็ดให้เราตก ไม่ใช่ซื้อปลาให้กิน กินแล้วก็หมดไป ไม่ใช่ เราต้องพยายามตกปลากันเอง เราไม่ตกเราก็อด เบ็ดเราก็จะได้มีต่อเรื่อย ๆ” นอกจากนี้คณะกรรมการกลุ่มยังมีทัศนคติที่ดีมากต่อเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในพื้นที่ที่อยู่มานาน และได้สร้างศรัทธาให้ชาวบ้านให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีมาตลอด จากกรรทีกกลุ่มไรรณา สอนผสมได้ให้ข้อมูลว่า “เกษตรจังหวัด เกษตรตำบล ไม่เคยทอดทิ้ง บุคคลเหล่านี้สนับสนุนเรา มาตลอด” และ “มีการสนับสนุนจากเกษตรอย่างเดียว ไม่เคยทำแผนของบ อบต. หรือ กำหนด ผู้ใหญ่บ้านเลย ปีที่แล้วเรายังไม่ขอเลย” หรือ “คุณสนอง พ่วงดี (ชื่อเจ้าหน้าที่เกษตร) แก่คุม 2 ตำบล การบริหารงานก็ไม่มื่ออะไร ไม่มีปัญหา หรือมีปัญหากการเกษตรก็ปรึกษาเกษตร”

ในส่วนของการมีส่วนร่วม กลุ่มไรรณาสอนผสมให้ความสำคัญกับการให้ความร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐ หรือเครือข่ายมากกว่าการเข้าไปมีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มวางแผน โดยยังคิดว่าเจ้าหน้าที่มีความรู้มากกว่า และรู้ดีกว่าเกษตรกรในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการอบรม การดูงาน เจ้าหน้าที่ควรเป็นคนวางแผน เลือกลงสถานที่ หลักสูตรและผู้เข้าร่วม โดยจัดการให้สอดคล้องกับแผนการผลิตของกลุ่มและของสมาชิกแต่ละราย ซึ่งเท่าที่ผ่านมา เจ้าหน้าที่เหล่านี้ทำงานได้ดีตรงกับความต้องการของเกษตรกร ดังนั้น กลุ่มไรรณาสอนผสม จึงไม่เห็นความจำเป็นในการมีส่วนร่วมในการวางแผนซึ่งจากการสอบถามเจ้าหน้าที่และเกษตรกรอื่น ๆ พบว่าเจ้าหน้าที่เข้ามาเยี่ยมเยียนสอบถามปัญหาความต้องการของเกษตรกรอยู่บ่อย ๆ

1.3.3 ประเภทของกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่เกษตรกรมีส่วนร่วม

เกษตรกรในชุมชนคลองวัวได้รับการสนับสนุนโครงการจากรัฐหลายโครงการ ส่วนใหญ่เป็นโครงการของกรมส่งเสริมการเกษตร สรุปรูปประเภทของกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงตามความถี่ของการจัดได้ดังนี้

1) การฝึกอบรม จัดโดยเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร จัดตามความต้องการในแผนการผลิตของเกษตรกร ได้แก่ เรื่องการทำปุ๋ยหมัก การปลูกพืชผัก การใช้สารเคมี การใช้ปุ๋ย การใช้ที่ดิน การทำบัญชีฟาร์ม วิธีการอบรมใช้การบรรยายประกอบตัวอย่างของจริง

และการปฏิบัติจริงในแปลง บางครั้งใช้สื่อสไลด์ วีดีทัศน์ ประกอบผู้เข้าร่วมการอบรมคัดจาก ผู้เข้าร่วมในโครงการที่ทำกิจกรรมการเกษตรในแต่ละเรื่อง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นสมาชิกของกลุ่ม อาชีพต่าง ๆ ในตำบล เช่น กลุ่มไร่นาสวนผสม กลุ่มผู้ปลูกผัก กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร โดย เจ้าหน้าที่จะเน้นการอบรมโดยใช้กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมกระตุ้นการแสดงความคิดเห็น ของเกษตรกร ซึ่งไม่ค่อยจะแสดงความคิดเห็นเท่าที่ควร

2) การดูงาน ส่วนใหญ่เป็นการดูงานในพื้นที่ใกล้เคียง เจ้าหน้าที่ส่งเสริม การเกษตรจะจัดดูงานในแปลงไร่นาสวนผสมที่ประสบผลสำเร็จโดยดูรูปแบบการใช้ที่ดิน กิจกรรม เกษตรตามความเหมาะสมกับพื้นที่ การแปรรูป บรรจุภัณฑ์ ผลตอบแทนของกิจกรรม ปัจจัยที่ ทำให้เกิดผลสำเร็จ การบริหารเงินกองทุนและการทำแผนปฏิบัติงาน โดยพาไปดูแปลงเกษตรกร ดีเด่นของนครปฐม กาญจนบุรี สมุทรสาคร นครนายก จันทบุรี ตราด ระยอง การพาไปดูงาน ส่วนใหญ่ไปบ่อยครั้งแต่ไม่ไปนาน ประมาณ 1-2 วัน เพราะเกษตรกรไม่มีเวลาว่างมาก บางคน ค้างคืนไม่ได้ การคัดเลือกคนไป ส่วนใหญ่เจ้าหน้าที่คัดเลือกจากคนที่เข้าร่วมโครงการ และมี แผนการผลิตสอดคล้องกับหัวข้อที่จะไปดู พยายามให้เกษตรกรส่วนใหญ่มีโอกาสไป บางครั้ง กลุ่มเขาก็คุยกันเอง เลือกกันเอง

3) การทำแปลงสาธิต ได้รับการสนับสนุนแปลงสาธิตเมื่อปี 2537 ต่อมา ได้รับการสนับสนุนการปรับปรุงระบบการให้น้ำแบบท่อในแปลง และในปี 2542 ได้รับการ สนับสนุนแปลงตัวอย่างตามแนวทฤษฎีใหม่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการสนับสนุนในภาพรวมของกลุ่ม ซึ่งมีแปลงหลัก ๆ อยู่ที่แปลงของคุณสมจิต คุณอุไรฯ ล่าสุดที่ได้รับการสนับสนุนคือการสร้างห้อง น้ำสาธารณะสำหรับนักท่องเที่ยวตามโครงการเกษตรท่องเที่ยว เนื่องจากเป็นทั้งจุดดูงาน และ กำลังจะผลักดันให้เป็นจุดท่องเที่ยว โดยมีหัวข้อเรื่องเด่น ๆ ในฟาร์ม ได้แก่ มะม่วงพันธุ์ทวาย การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ การลดการใช้สารเคมีและผลตอบแทนจากกิจกรรมต่าง ๆ ในฟาร์ม

4) การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ในกลุ่มไร่นาสวนผสมและชุมชนใน ตำบลคลองวัวมีการติดต่อสื่อสารแลกเปลี่ยนพูดคุยกันบ่อย ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มย่อย ๆ หรือเป็น กลุ่มเครือข่ายกัน เช่น กลุ่มไร่นาสวนผสม กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร และกลุ่มผู้เลี้ยงไก่สามสาย (ชื่อพันธุ์ไก่ที่กรมปศุสัตว์ส่งเสริมเป็นลูกผสมสามสายพันธุ์) เป็นกลุ่มเครือข่ายที่คุยแลกเปลี่ยน ประสบการณ์ และช่วยกันทำงานตลอด นอกจากนี้ยังเป็นเครือข่ายกับกลุ่มจัดไร่นาที่สามไก่ นอกจากนี้คุณสมจิตยังเป็นคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร ประจำตำบลคลองวัว ได้ร่วมจัดทำกิจกรรมเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลด้านการเกษตร ทั้งเอกสารและ ผ่านหอกระจายข่าวให้แก่เกษตรกรในตำบลด้วย

5) การประชุมสัมมนา เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรได้คัดเลือกผู้นำเกษตรกรเข้าร่วมสัมมนา เรื่องการใช้ปุ๋ยอินทรีย์และปุ๋ยเคมี การปรับปรุงไร่นาสวนผสม โดยให้เกษตรกรนำเสนอข้อมูล และวิเคราะห์ร่วมกัน

6) การเผยแพร่ความรู้และผลงานของกลุ่ม เป็นกลุ่มที่มีศักยภาพในการเผยแพร่ความรู้จากประสบการณ์ในการทำงานด้านการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง และผลงานของกลุ่มให้กับผู้สนใจที่มาดูงาน โดยเป็นจุดดูงานของจังหวัด และต่อไปมีแผนจะเผยแพร่ความรู้และประสบการณ์ดังกล่าวให้กับนักท่องเที่ยว ตามแผนงานโครงการเกษตรท่องเที่ยวและมีแนวคิดจะอบรมกรรมการของกลุ่มให้รู้ภาษาอังกฤษสำหรับนักท่องเที่ยวอีกด้วย

1.3.4 ระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่เจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือองค์กรต่าง ๆ จัดขึ้น

1) การฝึกอบรม เจ้าหน้าที่จัดขึ้นตามความต้องการในแผนการผลิตของเกษตรกรและคัดเลือกผู้เข้าร่วมโครงการของรัฐ เข้ารับการอบรม กลุ่มไร่นาสวนผสมไม่ได้คัดเลือกหัวข้อเรื่องและผู้เข้าอบรม ด้วยเหตุผลที่ว่า “การอบรมเจ้าหน้าที่จัดให้หมด เราไม่ได้เสนอว่าเราอยากดูอะไรหรืออบรมอะไร เพราะเราไม่มีปัญหา คนเสนอเรื่องไปต้องมีปัญหา เราทำแบบนี้ได้ประโยชน์อยู่แล้ว ไม่มีปัญหา”

ในระหว่างการอบรม ผู้ให้ข้อมูลหลักเล่าว่า “การบรรยาย บางทีก็หลับ เกษตรกรคุยกันเอง จะเข้าใจง่าย ถ้าเจ้าหน้าที่บรรยาย ชาวบ้านบางคนก็ไม่ค่อยกล้าถาม แต่ถ้าเป็นเกษตรกรด้วยกันจะคุยกันง่ายกว่า” และเมื่อกลับจากอบรมแล้วเรื่องใดที่เป็นประโยชน์ได้นำมาทดลองทำและเผยแพร่ให้สมาชิกในกลุ่ม เรื่องที่กลับมาทำต่อได้แก่

“ปุ๋ยชีวภาพ ก็ทำใช้ประจำ ทำมา 3 ปีกว่าแล้ว ตั้งแต่ปี 42 ใช้หอยเชอรี่หัวปลา ผลไม้ ปุ๋ยพืชสด ยังใช้ปุ๋ยเคมีบ้างเป็นบางครั้ง แต่ลดอัตราลงมา ใช้ปุ๋ยคอก ปุ๋ยขี้วัว ขี้ค้างคาวบ้าง ปุ๋ยชีวภาพ ช่วยปรับปรุงดินให้่วนซุย ถ้าเราใช้ปุ๋ยเคมีไปนาน ๆ ดินจะแน่น รดน้ำไม่ค่อยซึม”

“เราทำบัญชีฟาร์มมาตั้งแต่นั้นแล้ว ประมาณปี 34 เราทำตามที่เราเคยทำรายได้เล่ม รายจ่ายเล่ม จดไปเรื่อย ๆ ปี 37 มีคนแนะนำ บางคนว่าทำเองดีกว่า เราส่งประกวดแปลง โดยส่งบัญชีฟาร์มให้กรรมการดูตั้งแต่ปี 34 ทั้งกลุ่มเราเน้นให้ทำบัญชีฟาร์มทุกคน”

2) การดูงาน เจ้าหน้าที่จัดขึ้นตามความต้องการในแผนการผลิตของเกษตรกรและคัดเลือกผู้เข้าร่วมโครงการ เข้าร่วมไปดูงาน บางครั้งให้กลุ่มเลือกเอง แต่ส่วนใหญ่กลุ่มจะไม่เลือก สถานที่ดูงาน อาจเลือกคนเองบ้างตามเวลาที่ไปร่วมได้ ตามที่ผู้ให้ข้อมูลหลักเล่าว่า “การเลือกสถานที่ดูงาน เจ้าหน้าที่เลือกให้ ไม่เสนอความเห็นแล้วแต่เจ้าหน้าที่คิดว่า

เจ้าหน้าที่น่าจะรู้ดีกว่าเรา” โดยในตอนนี้ ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นเจ้าหน้าที่ได้ชี้แจงว่า “จัดสถานที่ดูงานให้ตามแผนการผลิตและการจัดการที่จำเป็น โดยจัดให้เลยได้แก่ แปลงดีเด่น แปลงที่เกษตรกรประสบความสำเร็จ เพื่อให้เขาดูแล้วนำกลับมาใช้ได้”

สำหรับการดูงานแล้วนำกลับมาใช้นั้น ผู้ให้ข้อมูลหลักได้แสดงความเห็นว่า “เวลาเราไปดูงาน ถึงพื้นที่ไม่เหมือนกัน แต่ถ้าหนาวร้อนไม่ต่างกันมาก ก็พอจะมาปรับปรุงได้” หรือ “ดูเรื่องข้าวโพดที่เมืองกาญจนบุรี ดูการบรรจุหีบห่อมะพร้าวที่สมุทรสาคร ดูมาแล้วทำได้ก็ทำ ทำไม่ได้ก็ทำของเราไป แต่ก็ต้องดูข้างนอกไว้บ้าง ไม่ใช่ของเราทำได้ดีแล้ว ทำแต่ของเรา ไม่ดูใคร เราดูเพื่อศึกษา นำมาแลกเปลี่ยนความรู้ ถ้าเขาทำดีกว่าเราเราก็เอามาปรับปรุง” และ “ตอนไปตลาดเราก็ไปดูปัญหาการจัดการกองทุนหมุนเวียน เพราะคนมีมาก และเรื่องเงินผิดใจกันง่าย ต่อไปถ้าต้องให้กู้กึ่งกลาง จะได้ป้องกันปัญหาไว้ก่อน”

3) การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร กิจกรรมนี้ส่วนใหญ่เกษตรกรจัดการกันเอง โดยจัดเป็นเวทีย่อยเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์อย่างไม่เป็นทางการ นอกจากการพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยน สมาชิกบางคนเป็นสมาชิกทั้ง 2 กลุ่ม ในความคิดของผู้ให้ข้อมูลหลักได้ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้จากเครือข่ายดังนี้ “เป็นเครือข่ายกัน แลกเปลี่ยนดูงานกัน เครือข่ายนี้มีไปถึงตำบลอื่น ๆ ได้ช่วยกันทำ ช่วยกันคิด การถ่ายทอดเทคโนโลยีเป็นสิ่งจำเป็น เรากำลังแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันอยู่”

4) การประชุมสัมมนา ผู้ให้ข้อมูลหลักให้ข้อมูลว่าในการประชุมสัมมนาที่เจ้าหน้าที่จัดขึ้นหรือที่หน่วยงานอื่นจัด มักจะพยายามให้แสดงความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนกับผู้ร่วมประชุมอื่น ๆ แต่ที่จริงแล้วเกษตรกรไม่ค่อยอยากออกไปประชุมนอกบ้าน ถ้าออกไปแล้วงานในบ้าน งานในสวนจะลดลง ไม่มีใครทำ

5) การทำแปลงสาธิต เป็นกิจกรรมที่กลุ่มได้รับการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องด้วยเหตุที่เป็นแปลงที่ประสบผลสำเร็จจนเป็นจุดดูงานของจังหวัด และเป็นกิจกรรมที่สมาชิกกลุ่มได้เข้ามามีส่วนร่วมและเรียนรู้ประสบการณ์อยู่บ่อย ทั้งในด้านวิชาการและกระบวนการกลุ่ม เพราะเป็นทั้งจุดถ่ายทอดความรู้และจุดดูงานของอำเภอและจังหวัดในส่วนที่เกี่ยวกับการดูแลแปลงสาธิต คุณสมเจตและครอบครัวรับผิดชอบเอง ไม่มีการจ้างแรงงาน นอกจากทำเองแล้วยังเป็นวิทยากรให้เพื่อนบ้านได้มาเรียนรู้ด้วยในเรื่องต่าง ๆ เช่น “ที่นี่เน้นสวน เลยกทำเฉพาะนาปี แต่เราไม่ค่อยทำเพราะเน้นคุณภาพในสวน” หรือ “เกษตรกรต้องรู้ว่าปลูกอะไร ถึงจะขายได้ เงิน จะมีแรงดูแลไหว ต้องรู้ด้วย พี่ชบางอย่างเช่นส้มทำเป็นไร่สวนผสมไม่ได้ ต้องทำเป็นสวนส้มล้วน ๆ” หรือ “ที่นี่เน้นการตกแตงกิ่งให้โปร่ง แมลงไม่มากวน” และ “ใช้สารสะเดา ตะไคร้หอม สาบเสือไล่แมลง”

6) การเผยแพร่ความรู้และผลงานของกลุ่ม ภาระงานกลุ่มและกรรมการ บางท่านทำหน้าที่เป็นวิทยากรเกษตรประจำจุดถ่ายทอดของตำบล เพื่ออธิบาย บรรยายความรู้ ด้านการจัดไร่นาให้สมาชิกกลุ่ม เพื่อนบ้าน และผู้สนใจมาดูงาน และมีโครงการเกษตรท่องเที่ยว มาร่วมพัฒนาจุดถ่ายทอดนี้ให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ โดยการจัดการของกลุ่มร่วมกับ หน่วยงานราชการ

1.3.5 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้ การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

1) ปัจจัยภายใน

การที่กลุ่มไร่นาสวนผสมเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการของรัฐ และ กิจกรรมการเรียนรู้ต่าง ๆ นั้น ส่วนใหญ่แล้วต้องยอมรับว่าเป็นเพราะผู้นำที่เข้มแข็ง ชยัน และ ความสามัคคีของคนในกลุ่มทำให้เกิดผลงานดีเด่นจนเป็นตัวอย่างสำหรับพื้นที่อื่น ๆ ได้ โดยกลุ่ม ผู้ให้ข้อมูลได้เล่าถึงเหตุผลหรือเงื่อนไขต่าง ๆ ของเกษตรกรที่จะเข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วมกิจกรรม การเรียนรู้ต่าง ๆ เช่น “การดึงคนเข้าร่วมกิจกรรม ถ้าไม่ไปคือไม่มีเวลา ไม่มีคนเฝ้าบ้าน ไปค้างคืนบาง คนไปไม่ได้” และ “การเข้าร่วมกิจกรรมโครงการต้องดูความพร้อมของพื้นที่และแรงงาน ชาวบ้าน ส่วนใหญ่ จะรู้กันว่าใครเข้าได้” และ “สมาชิกบางคนทำงานดี แต่มาร่วมประชุมน้อยเพราะมี เวล่าน้อย” เป็นต้น นอกจากนี้เงื่อนไขเรื่องเวลาแล้ว ผู้ให้ข้อมูลที่ป็นเจ้าหน้าที่ได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติม ว่าเกษตรกรตำบลนั้นนอกเหนือจากกรรมการกลุ่มแล้วไม่ค่อยกล้าแสดงออกเท่าที่ควรไม่ซักไม่ถาม ต้องใช้วิธีกระตุ้นให้แสดงความคิดเห็นด้วยการชวนคุยหรือถามคำถาม ดังนั้นคนที่เข้าร่วมกิจกรรม ส่วนใหญ่เป็นคนที่เคยเข้าร่วมกิจกรรมบ่อย ๆ หรือเป็นเกษตรกรผู้นำ

ในส่วนของรายได้และการศึกษานั้น ผู้ให้ข้อมูลหลักไม่ค่อยได้กล่าวถึง มากนัก มีเพียงว่า “ที่นี่เน้นว่ารายได้เหลือมากกว่ารายจ่าย” โดยสมาชิกทุกคนต้องทำบัญชีฟาร์ม นอกจากนี้ในเรื่องของการเปิดรับข่าวสาร ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวว่า “ไม่ค่อยได้ดูรายการเกษตร ทางโทรทัศน์ ดูบ้างตอนเย็นบางวันไม่ดูเลย เพราะยุ่งทั้งวัน เก็บมะม่วงหมดเวลาทั้งวันเลย” แต่เมื่อถามถึงเอกสารคำแนะนำด้านการเกษตร หรือหนังสือเกี่ยวกับการเกษตร สมาชิกกลุ่ม กล่าวไว้ว่า “เอกสารเปิดอ่านดู เก็บอย่างดีมีตู้ใส่เอกสารไว้ให้ทุกคนหยิบมาอ่านเวลาที่ต้องการใช้” และ “ไปอยู่ที่ศูนย์ (ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล) กันบ่อย ข้อมูล มีพร้อมที่ศูนย์ ใครต้องการข้อมูลอะไร หาได้” รวมทั้งที่นำเสนอไปแล้วว่ามี การพบปะพูดคุยกัน บ่อย ทั้งในระหว่างสมาชิกและกลุ่มเครือข่าย ยังมีผู้เสนอว่าควรจะทำอบรมภาษาอังกฤษให้กับ สมาชิกกลุ่ม เพราะต้องการจะคุยกับชาวต่างประเทศที่ไปเยี่ยมชมกิจกรรมของกลุ่มอยู่บ่อยครั้ง (หน่วยงานเกษตรและหน่วยงานอื่น ๆ พาไปดูงาน)

สำหรับเจตคติของกรรมการและสมาชิกกลุ่มเกี่ยวกับการเกษตรตาม แนวเศรษฐกิจพอเพียงนั้น มีความเห็นด้วยอย่างมาก และยังมีความศรัทธาในหลักปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียงขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างยิ่ง ตามที่ได้นำเสนอไปแล้วใน ส่วนข้อมูลพื้นฐานของกลุ่ม และยังมีข้อมูลยืนยันได้อีกว่า “อย่างที่เขาบอกว่าไม่มีความยากจนใน หมู่คนที่ขยัน มีน้อยทำน้อย มันอยู่ที่ความขยัน มีบัญชีฟาร์ม มีการลดต้นทุนการผลิต ให้ได้ผลผลิตเพิ่มขึ้น” และ “ที่นี้เน้นสวน คุณภาพในสวน เราไม่ดูแลข้าว แต่เพราะทำนาสมัยนี้จ้างทุก ขึ้นตอน หักต้นทุนแล้วเหลือนิดเดียว เหลือไม่เท่าไร พอประทังกันไป” นอกจากความเข้าใจใน เรื่องของการพึ่งตนเอง ความพอเพียงและการจัดการทรัพยากรแล้ว กรรมการกลุ่มนี้ยังมีความ รอบคอบในด้านการจัดการเงินเป็นอย่างดี จากการที่ได้ระดมทุนของกลุ่มในปี 2544 ตั้งเป็น กองทุนของสมาชิก แต่ยังไม่ได้เปิดให้กู้ เนื่องจากมีข้อตกลงกันว่าจะต้องศึกษาปัญหาการจัดการ กองทุนหมุนเวียนก่อน และหาวิธีการจัดการเพื่อป้องกันปัญหา เพราะเรื่องเงินเป็นเรื่องที่ทำให้ เกิดผิดใจกันง่าย อาจทำให้กลุ่มเกิดปัญหาได้

นอกจากปัจจัยต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วยังมีปัจจัยด้านครอบครัวที่ผู้ให้ ข้อมูลหลักได้นำเสนอว่า “มีคนถามว่าทำไมไม่ส่งพ่อบ้านเข้าประกวดกลุ่มไร่นาสวนผสม เป็น เพราะพ่อบ้านไม่ค่อยละเอียด แต่เขาไม่ขัด เขาไปประชุมอะไรมากลับมาทำก็ไม่ขัด ขัดกันไม่ได้ ถ้าขัดกันก็ไม่ประสบผลสำเร็จ”

2) ปัจจัยภายนอก

ข้อมูลที่ได้รับจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก แสดงให้เห็นถึงบทบาทของ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐในพื้นที่กระตุ้นให้เกษตรกรมีส่วนร่วมใน กิจกรรมการเรียนรู้ต่าง ๆ รวมถึงการที่รัฐสนับสนุนโครงการต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ทำให้เกษตรกร กระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมโครงการของรัฐ ข้อมูลดังกล่าว เช่น “ความรู้ด้านการลดการใช้สารเคมี หน่วยราชการเกษตรเป็นคนแนะนำ” “หน่วยงานอื่นก็มีพัฒนาชุมชนจะอยู่ในกลุ่มแปรรูป หมู่ 1” “ก่อนขุดร่องต้องวางแผน จะขุดอะไร จะปลูกตรงไหน เกษตรจังหวัดจัดซื้อของตรงตามแผน” “เจ้าหน้าที่ให้คำแนะนำโดยเฉพาะการทำคั้นล้อยอดสูงและแน่น” รวมทั้งข้อมูลที่ได้นำเสนอไป แล้วในส่วนของเจ้าหน้าที่ที่มีบทบาทในการจัดการอบรมดูงาน ทั้งการเลือกหัวข้อสถานที่และ ผู้เข้าร่วมกิจกรรม เนื่องจากสมาชิกกลุ่มมีความไว้วางใจเจ้าหน้าที่เป็นอย่างดีว่าเจ้าหน้าที่นำสิ่ง ที่ดีมาให้เสมอ

ในส่วนของผู้นำชุมชน ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า “มีการสนับสนุนจากเกษตรเพียงแห่งเดียว” และ “ไม่เคยทำแผนของบจาก อบต. หรือกำนัน ผู้ใหญ่บ้านเลย ปีที่แล้วเรายังไม่ขอ แต่ อบต. เขาร่วมกับเรา แล้วเขาก็เปิดโอกาสให้เสนอโครงการ”

สำหรับในส่วนของเครือข่ายนั้น ได้นำเสนอไปแล้วว่า มีบทบาทอย่างมากในการกระจายข่าวสารข้อมูลเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ดูงานกันในระหว่างเครือข่าย และเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่สมาชิกกลุ่มจัดกันเอง ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวนี้นอกเหนือจากเครือข่ายการเรียนรู้แล้ว อาจพัฒนาไปเป็นเครือข่ายการตลาดได้ในอนาคต

1.3.6 แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

1) ข้อเสนอของเกษตรกร

(1) การถ่ายทอดความรู้ต้องสอดคล้องกัน ทั้งการฝึกอบรม การดูงาน หรือวีดิทัศน์ ที่จะนำมาประกอบการอบรม ไม่จำเป็นต้องบรรยายมาก

(2) วิทยากรที่มาให้ความรู้ ควรเป็นวิทยากรเกษตรกรที่ประสบผลสำเร็จ เพราะจะทำให้เกษตรกรกล้าซักถาม เกษตรกรคุยกันเองจะเข้าใจง่ายกว่า

2) ข้อเสนอของเจ้าหน้าที่

(1) ให้เกษตรกรเป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้ เจ้าหน้าที่คอยชี้แนะ กระตุ้นให้เกษตรกรช่วยกันคิด วิเคราะห์ ช่วยกันหาข้อมูลและปัญหาด้านการเกษตรของตนเอง และร่วมกันค้นหาแนวทางการแก้ไขปัญหา ช่วยกันตัดสินใจ และเป็นพี่เลี้ยงคอยให้ความสะดวก ให้เกษตรกรได้พูดคุยวิเคราะห์กันอย่างเป็นระบบ

(2) ตัวเจ้าหน้าที่ต้องทราบข้อมูลของเกษตรกรที่รับผิดชอบอยู่ ต้องศึกษาความต้องการของเกษตรกรและเปิดโอกาสให้เกษตรกรได้แสดงออกถึงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ

(3) จัดเวทีแลกเปลี่ยนและกิจกรรมนันทนาการให้เหมาะกับวัยของเกษตรกร

(4) การเรียนรู้ควรเน้นการปฏิบัติจริงในแปลง และดูงานแปลงที่ประสบผลสำเร็จ เพื่อศึกษาวิธีการจัดการจากประสบการณ์ของเกษตรกรตัวอย่างเหล่านั้น นำมาปรับใช้

(5) การให้คำแนะนำหรือการส่งเสริมการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ต้องให้ความรู้ทั้งด้านวิชาการเกษตร การจัดการทรัพยากรต่าง ๆ ในไร่นา และต้องให้

เหตุผล ความจำเป็นในการลดการใช้สารเคมีเพื่อปรับปรุงสภาพแวดล้อมในไร่นา เปรียบเทียบ
ข้อดี ข้อเสีย ต้นทุน รายได้ ทั้งที่เป็นตัวเงินและคุณภาพชีวิตของเกษตรกรและผู้บริโภค

1.4 กลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นา ตำบลนาคู อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

1.4.1 ข้อมูลพื้นฐานตำบลนาคู

ตำบลนาคู ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของอำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีคลองนาคู เป็นคลองสายหลัก อยู่ในเขตชลประทานโครงการชลประทานสุทร สภาพภูมิประเทศทั้งหมดเป็นที่ราบลุ่ม เส้นทางการคมนาคมสะดวกอยู่ใกล้ถนนใหญ่ ประชากรมีจำนวน 2,290 คน ครัวเรือนทั้งหมด 558 ครัวเรือน เป็นครัวเรือนเกษตรกร 259 ครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 46.4 ของครัวเรือนทั้งหมด

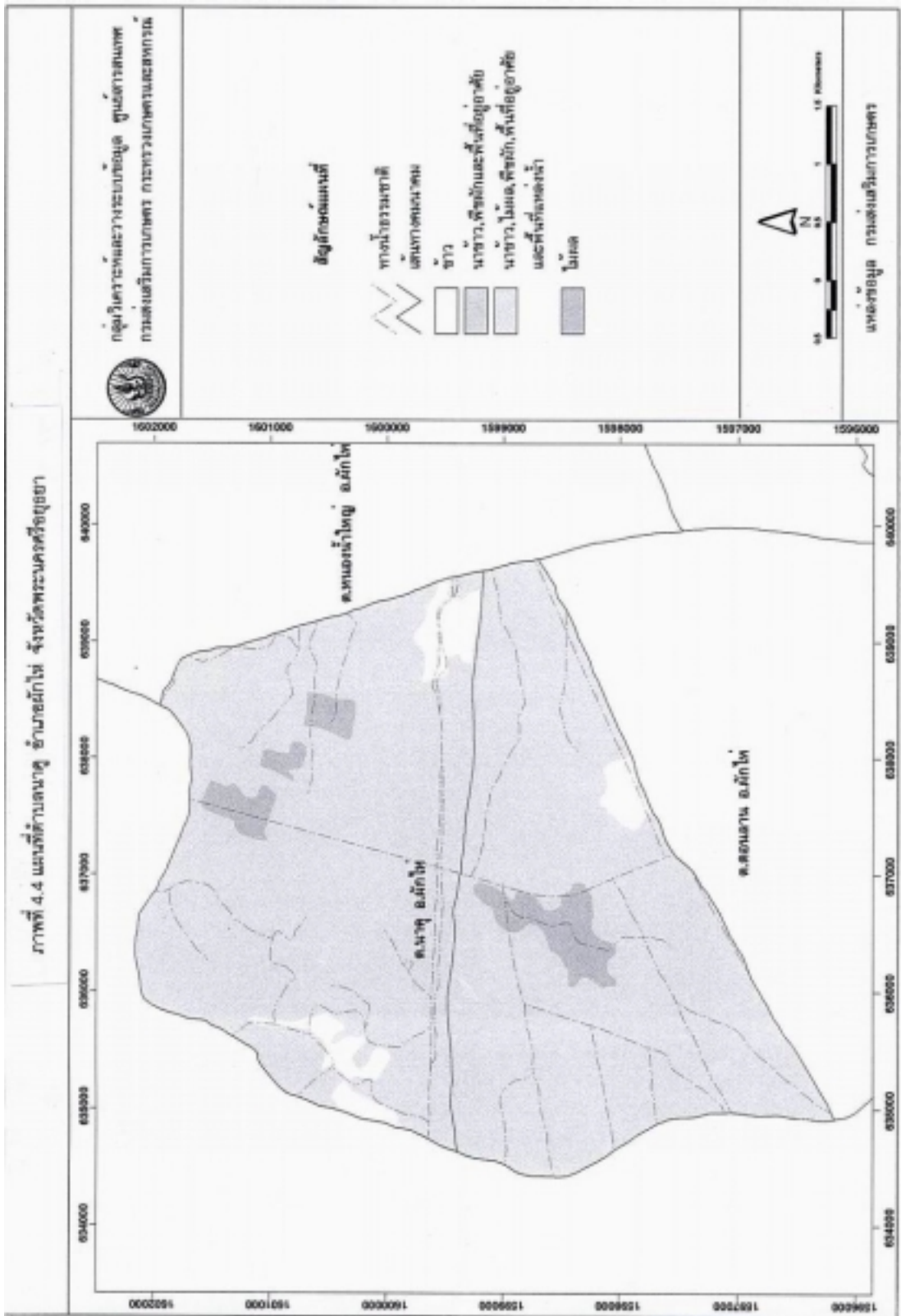
ในด้านการเกษตร ตำบลนาคูมีพื้นที่ดินเป็นที่ราบลุ่มที่มีสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นดินเหนียวเหมาะสมกับการทำนา มีพื้นที่ทำการเกษตร 8,920 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 91.53 ของพื้นที่ทั้งหมด พื้นที่ส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 70 เป็นพื้นที่นา ส่วนที่เหลือประมาณร้อยละ 30 เป็นพื้นที่ผัก ผลไม้ และประมง มีเกษตรกรประมาณ 33 ครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 12.74 ของจำนวนครัวเรือนเกษตรกรทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงเช่น ไร่นาสวนผสม เกษตรผสมผสาน เกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ เป็นต้น โครงสร้างพื้นฐานทางการเกษตร ได้แก่ ระบบชลประทาน ลานตากข้าว 1 แห่ง โรงสีขนาดเล็ก 1 แห่ง หอกระจายข้าว 8 แห่ง และโรงอัดเม็ดปุ๋ยอินทรีย์ 1 แห่ง มีแรงงานภาคเกษตรเฉลี่ยครัวเรือนละ 2 คน มีครัวเรือนเกษตรกรเพียงร้อยละ 37 ที่มีที่ดินเป็นของตนเองร้อยละ 35 มีที่ดินของตนเองแต่ต้องเช่าทำกินเพิ่มเติมและร้อยละ 28 ต้องเช่าที่ดินทำกิน ตลาดผลผลิตส่วนใหญ่มีพ่อค้ามารับซื้อ หรือบางครั้งเกษตรกรบรรทุกรถไปขายที่ตลาดกลางของกลุ่มเกษตรกรทำนาคูและไปขายตลาดแถวจังหวัดอ่างทองและจังหวัด สุพรรณบุรี

ชุมชนตำบลนาคูเป็นชุมชนใหญ่จัดตั้งบ้านเรือนอยู่ริมคลองนาคู และตามถนนสายผักไห่ สุพรรณบุรี ทั้งสองฝั่งคลองและสองข้างถนนตามสองฝั่งคลอง อยู่กันเป็นชุมชนใหญ่ตามประเพณีคนไทยภาคกลาง เชื้อสายเป็นคนไทย นับถือศาสนาพุทธ มีการรวมกลุ่มกันหลายกลุ่ม ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มอาชีพ หรือกลุ่มกองทุนที่จัดตั้งขึ้นตามโครงการต่าง ๆ ของภาครัฐ เช่น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นา กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน เป็นต้น แต่ละกลุ่มมีสมาชิกประมาณ 20-50 ราย เกษตรกรบางรายเป็นสมาชิกหลายกลุ่ม เกือบทุกกลุ่มมีการระดมทุนจากสมาชิกรวมกับทุนที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อเก็บไว้ใช้จ่ายในระหว่างสมาชิกกลุ่ม เช่น กลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นา มีสมาชิก 33 ราย มีเงินทุนประมาณ 500,000 บาท

มีบุคลากรที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านในหลายด้าน เช่น ด้านการจักสานไม้ไผ่ทำส้อมไม้ หรือภาชนะต่าง ๆ มีวิทยากรเกษตรกรด้านการทำปุ๋ยน้ำสกัดชีวภาพ การแปรรูปผลผลิตมีภูมิปัญญาด้านการป้องกันกำจัดศัตรูพืช เช่น กำจัดหอยเชอรี่ด้วยปูนแดง (ปูนกินกับหมาก) เป็นต้น

ปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนมีมากมายหลายด้าน และมีความรุนแรงของปัญหาแตกต่างกันไป ในที่นี้กล่าวถึงเฉพาะปัญหาด้านการเกษตร ซึ่งมีลำดับความสำคัญของปัญหา ดังนี้

- 1) ปัจจัยการผลิตมีราคาแพง ทำให้ต้นทุนการผลิตสูง
- 2) ตลาดรับซื้อผลผลิตไม่แน่นอน มีจำกัด
- 3) ราคาผลผลิตตกต่ำ ไม่แน่นอน
- 4) น้ำไม่เพียงพอในฤดูแล้ง เนื่องจากมีการจัดสรรรอบการส่งน้ำ ทำให้ได้
รับน้ำปีเว้นปี
- 5) แรงงานด้านการเกษตรไม่เพียงพอ ต้องจ้างแรงงาน ทำให้เพิ่มต้นทุน
การผลิต
- 6) เงินทุนด้านการพัฒนาอาชีพการเกษตรไม่เพียงพอ
- 7) ดินเสื่อมคุณภาพ เนื่องจากใช้ปุ๋ยเคมี สารเคมี จำนวนมากติดต่อกัน
เป็นระยะเวลานาน
- 8) ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง
- 9) เกษตรกรมีหนี้สินมาก

ภาพที่ 4.4 แผนที่ตำบลนาคู อำเภอดักไถ่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

1.4.2 ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นาตำบลนาคู

จากปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เกษตรกรผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่มีความคิดเห็นตรงกันว่า เป็นปัญหาที่สะสมมานาน จากการทำนาเพียงอย่างเดียวตลอดทั้งปี ทำแล้วขาย เอาเงินมาซื้อข้าวกิน ปีไหนขายข้าวได้ราคาก็ร่ำรวย แต่ปีไหนข้าวราคาตกหนี้สินก็เพิ่มพูน และยิ่งทำนาไปนาน ๆ ดินก็เสื่อม โรคแมลงสะสมทำให้ผลผลิตตกต่ำ ต้องเพิ่มปุ๋ยเคมี เพิ่มสารเคมีมากกว่าเดิม หักต้นทุนแล้วเหลือเงินน้อยมาก ดังนั้น เมื่อประมาณพ.ศ. 2537 เกษตรกรส่วนหนึ่งจึงปรับพื้นที่นาเปลี่ยนเป็นไร่นาสวนผสม ตามโครงการส่งเสริมของกรมส่งเสริมการเกษตรและรวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นาตำบลนาคู โดยรวมทั้งเกษตรกรที่เริ่มทำการปรับเปลี่ยน พื้นที่นา และเกษตรกรที่ทำไร่นาสวนผสมอยู่เดิมแล้วประมาณ 9-10 ครัวเรือน จนถึงปี (2546) มีประมาณ 30 กว่าครัวเรือนแล้ว

กลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นาตำบลนาคู มีสมาชิกกระจายอยู่ใน 8 หมู่บ้าน จำนวน 33 ครัวเรือน สภาพของกิจกรรมการเกษตร ส่วนใหญ่เป็นไร่นาสวนผสม หรือเกษตรผสมผสาน ตามโครงการของกรมส่งเสริมการเกษตรหรือที่ทำการตั้งเดิมอยู่แล้ว มีเพียง 2 รายที่ทำเกษตรทฤษฎีใหม่ตามโครงการของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ สภาพกิจกรรมการเกษตรส่วนใหญ่จะคล้าย ๆ กัน คือ เป็นไร่นาสวนผสม ที่มีข้าวเป็นพืชหลัก โดยปลูกข้าวทั้งนาปี นาปรัง (นานอกฤดูการทำนาปี) พืชรองลงมาได้แก่พืชผัก ซึ่งให้รายได้ตลอดปี โดยเฉพาะในช่วง 2-3 ปีมานี้ (ปี 2544) เริ่มมีการผลิตพืชผักปลอดภัยจากสารพิษ (เน้นหนักคะน้า) มากขึ้น รองลงไปเป็นไม้ผล ได้แก่ มะม่วง ฝรั่ง ไม้ผลอื่น ๆ สัตว์ปีก และเลี้ยงปลาในร่องคูน้ำ กิจกรรมที่กำลังรณรงค์ในปี 2546 ได้แก่ การทำปุ๋ยน้ำสกัดชีวภาพ เพื่อลดการใช้ปุ๋ยเคมี การทำสารสะเดา เพื่อใช้แทนสารเคมีกำจัดศัตรูพืช นอกจากนี้มีเกษตรกรก้าวหน้าบางรายเริ่มเพาะและขยายเชื้อจุลินทรีย์แบซิลลัส (bacillus) เพื่อใช้กำจัดหนอน แต่ยังคงอยู่ในระยะทดลอง

พื้นที่ตำบลนาคูนี้ ไม่จำเป็นต้องขุดบ่อน้ำ เนื่องจากมีคลองนาคู เป็นแหล่งน้ำธรรมชาติ และอยู่ในเขตโครงการชลประทานชั้นสูง แต่ก็ได้รับน้ำปีเว้นปีตามข้อตกลงของการจัดรอบเวรการส่งน้ำ สมัยก่อนน้ำในคลองชลประทานมีตลอดปี แต่พอเกิดไร่อ้อยขึ้นแถวรอยต่ออ้อยยูง-อ่างทอง ทำให้น้ำไหลมาไม่ค่อยถึง มีปัญหาขาดน้ำบ้างในช่วงฤดูแล้ง ส่วนฤดูฝนรอบ ๆ สวนต้องทำคันล้อมป้องกันน้ำหลากฤดูน้ำท่วม ทำเป็นร่องคู เลี้ยงปลาได้ด้วย ต้องขอย่องไว้เพื่อการระบายน้ำ ถ้าฝนตกหนักน้ำไหลไม่ทัน ท่วมสวนผัก พื้นที่เป็นดินเหนียว ระบายน้ำยาก การปลูกผักต้องยกแปลงขุดเป็นหลังเต่า เพื่อกันน้ำท่วม

นอกจากกิจกรรมการเกษตรแล้ว ยังมีกิจกรรมเสริมด้านการท่องเที่ยว โดยบริเวณแปลงเศรษฐกิจพอเพียงนี้จะมีคณะนักท่องเที่ยวจากญี่ปุ่นมาดูงานบ่อย ๆ

แหล่งการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ส่วนใหญ่แล้วได้ ความรู้จากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรระดับตำบล (ชาวบ้านเรียกเกษตรตำบล หรือ ผอ.ศูนย์หรือ เกษตร) นอกจากนี้ก็มีรายการเกษตรตอนเช้าตี 5 ทางโทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ เอกสารต่าง ๆ สำหรับหน่วยงานที่มาให้ความรู้มีทั้งเกษตรอำเภอ เกษตรจังหวัด ศูนย์ชีวภาพจังหวัดชัยนาท (อยู่ในสังกัดกรมส่งเสริมการเกษตร) กรมพัฒนาที่ดิน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.)

ความคิดเห็นที่มีต่อการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ส่วนใหญ่ เห็นด้วยว่า “ช่วยลดรายจ่าย เพราะเดิมเคยมีปัญหาเงินขาดมือเป็นช่วงยาวถึงครึ่งปี แต่เดี๋ยวนี้ จะมีรายได้มาเรื่อยๆ ตลอดปี แม้จะไม่มากนักแต่ก็หมุนเวียนสลับไปได้เรื่อยๆ เพราะปลูกพืช อายุสั้น เงินจะไม่ขาดมือเป็นเวลานาน เป็นหนี้ก็ไม่นาน ผ่อนใช้ไปเรื่อยๆ ผักปลาไม่ต้องซื้อ สมัยก่อนซื้อเขาทั้งนั้น” นอกจากนี้ผู้ให้ข้อมูลบางท่านได้เสริมว่า “เศรษฐกิจพอเพียง มีที่เท่าไรก็ทำได้ แต่ถ้าตัวเองมีน้อยแต่ใจใหญ่ ไปกู้มาเยอะ แต่ลงทุนนิดเดียว นอกนั้นไปกินไปเที่ยว มันก็มีหนี้ เยอะตามตัว ทุกอย่างอยู่ที่เจ้าตัวเขาว่าจะใช้หนี้ได้หมดหรือไม่ ไม่ใช่ว่าทำเศรษฐกิจพอเพียงแล้ว ไม่พอใช้หนี้”

1.4.3 ประเภทของกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่เกษตรกรมีส่วนร่วม

ที่ผ่านมาเกษตรกรได้เข้าร่วมโครงการของรัฐ ได้แก่ กิจกรรมของกรมส่งเสริมการเกษตร กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) และกิจกรรมที่กลุ่มจัดกันเอง กิจกรรมต่าง ๆ เหล่านั้น สรุปเป็นประเภทและเรียงลำดับตามความถี่ของการจัดกิจกรรมนั้นได้ดังนี้

- 1) การฝึกอบรม เช่น เรื่องทฤษฎีใหม่ ไร่นาสวนผสม บัญชีภาพ ผักปลอดภัยจากสารพิษ การป้องกันกำจัดศัตรูพืชโดยใช้ชีววิธี บัญชีฟาร์ม การวางแผนฟาร์ม ฯลฯ
- 2) การดูงาน สถานที่ดูงาน เช่น ห้วยทราย เพชรบุรี ห้วยองคต กาญจนบุรี วัดมงคลชัยพัฒนา สระบุรี โครงการพระราชดำริที่ลาดบัวหลวง ออยุธยา และที่ กาศิรินทร์
- 3) การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ประชุมกลุ่มย่อย กลุ่มจัดกันเอง พูดคุยแลกเปลี่ยนกันหลังจากไปดูงานหรือไปได้ข้อมูลใหม่ ๆ มา
- 4) การประชุมสัมมนา ส่วนใหญ่เป็นของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จัดสัมมนาเกษตรทฤษฎีใหม่ และ พอช. จัดสัมมนาเครือข่ายชุมชน

5) การทำแปลงสาธิต แปลงตัวอย่าง ส่วนใหญ่เป็นของกรมส่งเสริมการเกษตร (2-3 ปีที่แล้ว) และกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (ปี 2543)

6) การเผยแพร่ความรู้ ประธานกลุ่มและเลขา รวมทั้งสมาชิกบางท่าน เป็นวิทยากรด้านนี้ให้กับโรงเรียนต่าง ๆ ในเขตอยุธยา

1.4.4 ระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่เจ้าหน้าที่ของรัฐจัดขึ้น

กิจกรรมการเรียนรู้ที่เจ้าหน้าที่ของรัฐจัดขึ้นนั้น ส่วนใหญ่เกษตรกรจะมีส่วนร่วมในหลายขั้นตอนแตกต่างกันไปในแต่ละกิจกรรม ดังนี้

1) การฝึกอบรม เวลาจะจัดฝึกอบรม ทางกลุ่มจะทำเรื่องแจ้งไปที่สำนักงานเกษตรอำเภอ เพื่อขอวิทยากรมาบรรยาย หรือบางครั้งทางเจ้าหน้าที่เกษตรจะเสนอทางเลือกให้กลุ่มเลือกว่าจะอบรมเรื่องใด เมื่อไร ถ้ามีตรงกับกลุ่มต้องการก็เลือกแล้วให้เกษตรจัดอบรม แต่บางครั้งก็ยืดเยื้อมาให้เลย โดยเฉพาะโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ ให้มา 5,000 บาท ทำแปลงสาธิต พอเข้าโครงการแล้วก็เริ่มอบรมไม่หยุด อบรมบ่อยมาก บางครั้งไปนานเกิน 3 วัน เกษตรกรบ่นว่า "ผักตายหมด ไม่มีใครรดน้ำ เดินทางกันทั้งปี บางครั้งไม่คุ้มค่ารถ บางครั้งต้องควักกระเป๋าไปเอง อบรมมาแล้วไม่คุ้ม" ทำให้เกษตรกรไม่ยอมไปอบรมอีก

การฝึกอบรม ส่วนใหญ่ใช้วิธีบรรยาย ถ้าไม่เข้าใจก็จะสาธิตในแปลง บางครั้งก็ให้ดู สไลด์ วิดีทัศน์ ทางที่ดีต้องจัดรวมกันทั้งบรรยายและปฏิบัติ ถ้าจัดกันเองในส่วนของเกษตรจะนัดหรือแจ้งล่วงหน้าปรับแผนกันได้ บอกก่อนประมาณครึ่งเดือน เวลาจัดเจ้าหน้าที่เกษตรเป็นคนจัด เกษตรกรเป็นผู้เข้ารับการอบรม มีการซักถามระหว่างการบรรยายบ้างไม่มากนัก อบรมเสร็จ กลับบ้าน อบรมแล้วถ้านำมาใช้ได้ ตรงกับปัญหาที่มีอยู่ จะทดลองทำดู เช่น น้ำสกัดปุ๋ยชีวภาพ แต่ถ้าไม่ตรงนัก เช่น การทำบัญชีฟาร์ม กลุ่มจะนำมาประยุกต์ใช้ โดยทำเป็นบัญชีง่าย ๆ แบบชาวบ้านไม่ทำตามที่อบรมเพราะยาก เช่น ค่าเสื่อมราคาคิดยากมากและเป็นนิสัยของชาวบ้านที่ไม่ชอบทำบัญชี พวกที่ไปอบรมเมื่ออบรมแล้วจะมาคุยแลกเปลี่ยนกันฟังในระหว่างสมาชิกกลุ่ม เพราะคนในกลุ่มพบกันบ่อย เกือบทุกเย็น

การคัดเลือกคนเข้าอบรม ส่วนใหญ่ต้องหากคนที่มีความว่าง หรือไม่ก็ต้องฝากงานคนอื่นทำได้ เช่น งานรดน้ำผัก นอกจากนี้จะต้องเป็นคนที่ยากลำบากเรื่องให้กลุ่มฟังได้ หรือทำตัวอย่างให้เพื่อนบ้านเห็นได้ด้วย ซึ่งส่วนมากจะเป็นคนที่ทำเรื่องนั้น ๆ อยู่ เช่น อบรมเรื่องจัดไร่นา เลือคนทำไร่นาสวนผสมอยู่บ้างหรือเคยช่วยทำ และมีพื้นที่ที่เหมาะสมกับการทำไร่นาสวนผสม หรือเกษตรผสมผสาน หรือทฤษฎีใหม่ ดูความเหมาะสมของพื้นที่ด้วย สำหรับคนที่ไม่มีที่ดิน เขาไม่ชอบเข้าอบรมเพราะกลัวเจ้าของเอาที่ดินคืนไม่ยอมลงทุนปรับปรุงและ

ต้องการเร็ว มีบ้างบางคนที่เลือกแล้วไม่ยอมไปอบรม เช่น อบรมฝึกปลอดภัยจากสารพิษ เพราะเขาชอบใช้สารเคมีเห็นผลเร็ว เขาคิดว่าปุ๋ยชีวภาพสู้สารเคมีไม่ได้

สำหรับผู้จัดอบรมมีหลายหน่วยงาน ส่วนใหญ่เป็นสำนักงานเกษตรอำเภอหรือจังหวัด (เกษตรกรเรียก “เกษตร”) ศูนย์เกษตรชีวภาพจังหวัดชัยนาท (เกษตรเรียกว่า “ศูนย์ BIO”) สำนักพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) สำนักงานเกษตรและสหกรณ์ (เกษตรกรเรียก “โครงการทฤษฎีใหม่”)

2) การดูงาน การคัดเลือกสถานที่ดูงาน กลุ่มจะคุยกันว่าต้องการดูงานหัวข้ออะไร ที่ไหน แล้วไปบอกเจ้าหน้าที่เกษตร บางครั้งเจ้าหน้าที่เกษตร จะเสนอสถานที่ดูงานให้กลุ่มเลือกตามงบประมาณที่เขามีแล้วพาไป กลุ่มอยากไปดูงานที่ดูแล้วกลับมาทำได้ หรือดูงานที่ดูแล้วเกิด กำลังใจ เคยไปดูงานหลายแห่งเกี่ยวกับไร่นาสวนผสมหรือทฤษฎีใหม่ เช่น วัดมงคลชัยพัฒนา จังหวัดสระบุรี ห้วยทราย จังหวัดเพชรบุรี ห้วยองคต จังหวัดกาญจนบุรี โครงการพระราชดำริเรื่องข้าวที่ลาดบัวหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โครงการพระราชดำริที่กาฬสินธุ์ เป็นต้น “ที่กาฬสินธุ์เขากันดารกว่าเราตั้งเยอะทำไมเขาทำได้ แล้วทำไมเราจะทำไม่ได้” ดูแล้วต้องนำมาประยุกต์ใช้ เช่น “ดูงานที่วัดชัยพัฒนา เขาชุดสระใหญ่ เขาต้องชุดเล็กเพราะเขาไม่มีแม่น้ำลำคลองหรือคลองธรรมชาติไหลผ่าน แต่เราทำแบบเขาไม่ได้ เราต้องทำร่องระบายน้ำฝนตกต้องรีบวิดออกปล่อยให้ขังนานไม่ได้”

การดูงานแต่ละครั้ง คัดเลือกผู้นำที่กลับมาเล่าเรื่องให้เพื่อนบ้านฟังได้ บางครั้งไปกันทั้งหมดไม่ต้องเลือก ถ้ามีงบประมาณ เวลาไปดูงานได้ซักถามเจ้าหน้าที่ของสถานที่ส่วนใหญ่ถามเพื่อหาทางนำคำตอบมาใช้ในแปลงของตนเอง ดูงานแล้วได้ประโยชน์ถ้าคนที่ไปดูรู้วิธีนำมาปรับใช้ และถ้าได้ดูงานตรงกับที่อยากจะมีประโยชน์มาก เวลาไปดูงานไปสักวันเดียวเพียงพอแล้ว ถ้าต้องค้างคืนไม่ค่อยมีใครอยากไป ยิ่งถ้าไปดูนานเกิน 3 วันยิ่งหาคนไปยาก ยกเว้นพวกอยากไปเที่ยว

การดูงานแต่ละครั้งมีการกลับมาคุยกันในกลุ่ม ดูว่าเรื่องไหนใช้ประโยชน์ได้ คล้าย ๆ กับการอบรม ซึ่งการดูงานนี้ ผู้ให้ข้อมูลคิดว่าควรจัดควบคู่กันไประหว่างการอบรมแบบบรรยาย การดูงาน และการสาธิต

3) การทำแปลงสาธิต กลุ่มนี้เคยได้รับแปลงสาธิตปีเดียว เมื่อปี 2539 แล้วได้อีกครั้งตาม โครงการทฤษฎีใหม่ ปี 2543 (ให้เงินมา 5,000 บาท) แปลงสาธิตที่ได้รับในช่วงปี 2539 ได้จาก กรมส่งเสริมการเกษตร มีการสาธิตและการให้ความรู้ก่อนทำแปลง การคัดเลือกคนทำแปลงสาธิต เกษตรกรเลือกกันเอง ใครเก่ง มีเวลาว่าง ไปอบรมได้สะดวก จะเลือกให้

คนนี้ไปทำ ถ้าได้หลายแปลงจะหมุนเวียนกันไป แต่ที่ผ่านมาไม่ได้รับมาก ถ้าแปลงสาธิตได้ผลดี จะมีคนทำตามอย่างกัน

การทำแปลงสาธิต ต้องทำตามขั้นตอนที่เกษตรกรเขามาชี้แจง เช่น วางผังฟาร์ม ขุดดินปรับพื้นที่ วางแผนปลูกพืช ตามที่เกษตรกรแนะนำ แปลงสาธิตจะอยู่ริมถนน เวลาที่กลุ่มมีแปลงสาธิตที่กลุ่มร่วมมือกันทำเองอยู่ใกล้ถนน เน้นการปลูกผักปลอดสารพิษ เป็นจุดที่รถนำเที่ยวเข้าได้ จะมีคณะนักท่องเที่ยวจากญี่ปุ่นมาดูงาน มาเยี่ยมชมบ่อย ๆ พยายามอธิบายให้นักท่องเที่ยวฟัง แต่ไกด์บอกว่าไม่ต้องอธิบายมาก เดี่ยวเขาจะไปทำตาม ซึ่งไม่ทราบว่าเป็นเพราะไกด์ไม่ยอมแปล หรือเพราะกลัวญี่ปุ่นจะมาขโมยความรู้

การวางแผนการปลูกพืชในแปลงสาธิต จะดูตลาดเป็นตัวนำ พืชไหนขายได้ก็ปลูกพืชชนิดนั้น แต่ทยอยปลูกและปลูกหลาย ๆ ชนิด เพื่อไม่ให้ผลผลิตออกพร้อม ๆ กัน ราคาจะตก อย่างเช่น ค่ะน้ำขายได้กิโลกรัมละ 20 บาท แต่ถ้าทยอยปลูก และผลผลิตไปออกช่วงที่ผักขาดตลาด เคยขายได้ถึงกิโลกรัมละ 35 บาท ถ้าลงทุนน้อยโดยใช้ปุ๋ยชีวภาพแทนปุ๋ยเคมี ใช้ สารสะเดาหรือจุลินทรีย์แทนสารเคมี ก็จะได้กำไรเพิ่มขึ้น เพราะตลาดรับซื้อราคาเดียวกันทั้งผักปลอดสารพิษ และผักทั่วไป แต่ผักปลอดภัยจากสารพิษบางครั้งก็มีปัญหาน้ำที่ใช้รดที่ไหลมาตาม ลำคลอง มีสารพิษตกค้างของสารเคมีจากที่อื่นไหลมากับน้ำด้วย ดังนั้นเวลานำไปขายกับคนรับซื้อที่เขามีเครื่องตรวจสารพิษ จึงไม่ผ่านการตรวจ

การทำแปลงสาธิตตามโครงการของกรมส่งเสริมการเกษตรไม่ค่อยมีเงื่อนไขมาก กลุ่มสามารถดำเนินการได้และต้องการให้มีกิจกรรมนี้ทุกปี แต่แปลงสาธิตบางโครงการ เช่น ทฤษฎีใหม่ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์) มีเงื่อนไขมาก จนกลุ่มเองไม่ต้องการเข้าร่วมอีก เพราะเข้าร่วมแล้วต้องเดินทางไปอบรม สัมมนา บ่อยมากและไปหลายวัน มีผลเสียต่องานในไร่ นา บางครั้งต้องออกค่าใช้จ่ายเองทำให้ทำแปลงสาธิตแล้วไม่ได้ผลตอบแทนที่คุ้มค่า ผลผลิตในแปลงไม่ได้ดีเท่าที่ควร ตามที่ผู้ให้ข้อมูลเล่าว่า “เขาให้เงินค่าแปลงมาปุ๊บ เชิญไปอบรมทันที ไร่ไม่ได้ทำ ไม่คุ้มจริง ๆ ทำผักได้มากกว่านี้ อบรมทั้งปี ผักไม่ได้อร่อยไม่ได้ดูแลไป 3 คืนเสียของ ไม่คุ้ม”

5) เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในกลุ่มสมาชิก จัดกันบ่อย ๆ แบบไม่เป็นทางการ เพราะมีที่นัดพบกันบ่อยอยู่แล้วที่บ้านประธานกลุ่ม เวลาใครไปอบรม ดูงาน หรือไปร่วมกิจกรรมใด ๆ หรือไปพบเห็นอะไรใหม่ ๆ ก็มาเล่าสู่กันฟัง สำหรับกิจกรรมเช่นนี้ ภาครัฐไม่ได้จัดให้ แต่จะมีบ่อยครั้งเจ้าหน้าที่เกษตรออกมาให้คำแนะนำ แล้วกลุ่มจะนัดสมาชิกพูดคุยแลกเปลี่ยนกัน ถ้าเรื่องไหนดีก็ลองกลับไปทดลองทำดู ถ้าดีก็บอกต่อ ๆ กัน

สำหรับการแลกเปลี่ยนข้อมูลด้วยเอกสาร คำแนะนำ ส่วนใหญ่จะรับเอกสารคำแนะนำจากเกษตรกรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่มากกว่า ถ้าดีตรงกับที่ต้องการก็จะทำก็นำมาประยุกต์ใช้ นอกจากนี้ได้รับความรู้จากสื่อต่าง ๆ เช่น รายการโทรทัศน์ (ตอนตี 5) ที่เกี่ยวกับการเกษตร รายการวิทยุ หนังสือต่าง ๆ แต่ส่วนใหญ่เป็นการรับเอกสารมา ไม่เคยมีการเสนอ ผลงานของกลุ่มเป็นเอกสาร มีแต่ประธานกลุ่มและเลขานุการกลุ่มที่ออกไปเป็นวิทยากรให้ตามที่ต่าง ๆ ที่เขาเชิญมา ส่วนใหญ่เป็นโรงเรียน สอนเด็กนักเรียน ประธานกลุ่มเล่าว่า “สอนเด็ก ๆ ดีกว่า เพราะต้องเริ่มจากฐานรากให้เขารู้พื้นฐานเกษตรอินทรีย์ ในช่วงโมงเกษตรของโรงเรียน” และ “สังเกตว่าสอนคนโต ๆ ให้เปลี่ยนพฤติกรรม (เช่นการใช้สารเคมี) ไม่ค่อยฟังหรอก สอนยังไงก็ไม่ฟัง โบราณว่าไม่อ่อนดัดง่าย ไม่แก้ดัดยาก”

6) การประชุมสัมมนา มีการเชิญเกษตรกรในกลุ่มเข้าร่วมประชุมสัมมนาบ่อยครั้ง ส่วนใหญ่ไปนั่งฟัง มีการซักถามได้บ้างแต่น้อย แต่ที่เกษตรกรได้รับความรู้ใหม่ ๆ เป็นการสัมมนาของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ที่เชิญไปประชุมทั่วประเทศ จะตั้งสภาเกษตรอินทรีย์เพื่อทำให้เกษตรกรของไทยเป็นที่น่าเชื่อถือของต่างชาติในการผลิตอาหารปลอดภัย ผู้ให้ข้อมูลเล่าว่า “ที่เขาชักชวนตั้งสภาเกษตรอินทรีย์ คือตัวเราต้องมีเครดิต มีคนรับรองว่าของเราปลอดภัย” และ “เขาจะมองทุกชั้น มองว่าไม่ผ่านการตรวจตรงที่แหล่งน้ำ ถ้าเราใช้น้ำในบ่อก็สบาย แต่ถ้าเป็นน้ำที่ไหลมาเราป้องกันไม่ได้ มันจะมีสารตกค้าง พอตรวจยังไงก็ไม่ผ่าน ส่วนใหญ่เป็นยาหอยเชอรี่ ชาวบ้านเรามองข้ามไปว่าน้ำที่ใช้รดผักมีสารเคมี” ความรู้เหล่านี้เป็นสิ่งที่เกษตรกรมองข้ามไป และได้รับรู้จากการสัมมนาที่จัดขึ้นเพื่อมาแลกเปลี่ยนประสบการณ์จากผู้ผลิต ผู้ค้าที่เกี่ยวข้องกับเกษตรอินทรีย์

อย่างไรก็ตามผู้ให้ข้อมูลหลักเสนอว่ากิจกรรม ฝึกอบรม ดูงาน การสาธิต การบรรยายและการปฏิบัติต้องจัดควบคู่กันไป จึงจะทำให้เข้าใจดี

กิจกรรมการเรียนรู้ทุกข้อที่รวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก เมื่อสัมภาษณ์ถึงขั้นตอนของการประเมินผล ได้แก่การสรุปผลหรือเสนอความเห็นเกี่ยวกับการจัดกิจกรรม ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ไม่ระบุว่ามีการประเมินผลเป็นทางการ เนื่องจากไม่มีหน่วยงานใดที่จัดการประเมินผลร่วมกับเกษตรกรอย่างเป็นทางการ มีแต่มาสอบถามความพอใจบางเรื่อง เช่น เกษตรทฤษฎีใหม่ จัดไร่นา ฯลฯ โดยแจ้งให้ทราบว่าเป็นเพื่อประเมินผลโครงการ แต่ในระหว่างเกษตรกรด้วยกันมีการประเมินผลด้วยตัวเกษตรกรเองอยู่แล้วว่ากิจกรรมใดคุ้มหรือไม่กับการที่เราร่วม แต่ไม่ได้มีการนำผลประเมินของกลุ่มนำเสนอเจ้าของโครงการอย่างเป็นทางการ และ

เกษตรกรเองก็ไม่เคยมีโอกาสร่วมวางแผนหรือดำเนินการในการประเมินผลกิจกรรมการเรียนรู้ที่รัฐจัดขึ้น ส่วนใหญ่เป็นเพียงผู้ให้ข้อมูล

1.4.5 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้ การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่เจ้าหน้าที่ของรัฐจัดขึ้น

1) ปัจจัยภายใน

ผู้ให้ข้อมูลหลักได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ที่ภาครัฐจัดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการอบรม ดูงาน แลกเปลี่ยนข้อมูลและประสบการณ์ หรือการประชุมสัมมนาด้านเกษตรพอเพียงว่า ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นคนที่มีพื้นที่เหมาะสมที่จะทำกิจกรรมการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง เป็นเจ้าของที่เอง ไม่ได้เช่าเขาทำหรือเช่าบ้างเป็นส่วนน้อย โดยเช่าในสวนที่เขากำนา หรือปลูกพืชไร่ ไม่ใช่แปลงที่ทำเกษตรผสมผสาน ไร่นาสวนผสม หรือเกษตรทฤษฎีใหม่ โดยจะต้องมีเวลาว่าง หรือหาคนทำงานแทนได้ด้วย เวลาที่ต้องเดินทางไปเข้าร่วมกิจกรรม นอกจากนี้ ผู้ที่เข้าร่วมส่วนใหญ่จะมีประสบการณ์ด้านการทำเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงมาบ้างแล้ว

ผู้เข้าร่วมกิจกรรมการศึกษาดังกล่าวมีพื้นฐานการศึกษา ไม่แตกต่างกันมากนัก ผู้ให้ข้อมูลหลักให้ความคิดเห็นว่าส่วนใหญ่ก็เรียนหนังสือพอ ๆ กัน เพียงแต่ประสบการณ์การทำงานต่างกัน บางคนเคยเป็นทหาร บางคนมีญาติทำงานโรงงาน บางคนชอบทดลองความรู้ใหม่ ๆ ทำให้แต่ละคนมีความรู้ความคิดที่แตกต่างกัน คนที่สนใจและเห็นด้วยกับแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง จึงเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ มากกว่าคนที่ไม่เห็นด้วย ส่วนบางคนก็เห็นด้วยหรืออยากลองแต่ถ้าเช่าที่เขาก็จะไม่เข้าร่วม ตามที่ผู้ให้ข้อมูลหลักเล่าว่า “พวกเช่าที่ดิน กลัวเจ้าของเอาคืน ทำดีมากก็กลัวเขาเอาคืน ต้องรีบทำเลยต้องใส่สารเคมี เพราะสารอินทรีย์ต้องลองผิดลองถูก ใช้เวลานาน อย่างข้าวถ้าเราทำข้าวอินทรีย์แล้วดินดีก็เป็นของเจ้าของนา ไม่ใช่ของเรา”

ในกรณีของรายได้ รายได้ต่ำในความคิดของชาวบ้าน ก็คือ “ขาดทุน” แต่ให้เทียบเป็น ตัวเงินเกษตรกรไม่สามารถให้ข้อมูลได้ เพราะไม่ถนัดด้านคำนวณ และจำตัวเลขข้อมูล จปฐ (ความจำเป็นพื้นฐาน) ไม่ได้

ในกลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นากลุ่มนี้ เกษตรกรที่เข้าร่วมส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรทั่วไปที่ทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงด้วย และทำเพื่อขายด้วย มีบ้างที่เป็นผู้นำชุมชน เป็นวิทยากรเกษตรกร แต่เมื่อคัดเลือกให้เข้าร่วมกิจกรรม ประชานและเลขานุการจะได้เข้าร่วมกิจกรรมบ่อยกว่า เพราะเข้าร่วมแล้วมาถ่ายทอดได้นำความรู้กลับมาทดลองทำ และขยายผลต่อได้

2) ปัจจัยภายนอก

ผู้เข้าร่วมกิจกรรมส่วนใหญ่ ได้รับข้อมูลข่าวสารทางเกษตรจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร จากผู้นำเกษตรกร จากเอกสารคำแนะนำ และจากโทรทัศน์ วิทยุ ฯลฯ ผู้เข้าร่วม กิจกรรมเหล่านี้ได้รับข่าวสารข้อมูลก่อนเกษตรกรทั่วไปอยู่แล้ว โดยจะได้รับจากการเข้าร่วมกิจกรรม

ผู้ให้ข้อมูลหลักได้เล่าถึง กลุ่มเครือข่ายที่ติดต่อกันอยู่ได้แก่ เครือข่ายชุมชนของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) กลุ่มผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ ที่เคยติดต่อกันอยู่โดยการประชุมสัมมนาที่ พอช. จัดหรือพบปะพูดคุยกันมีโอกาสต่าง ๆ เช่นการจัดงานของภาครัฐในพื้นที่ หรืองานประเพณี เครือข่ายเหล่านี้ได้ให้ความรู้ ประสบการณ์ต่างๆ แก่สมาชิกกลุ่ม เช่น สูตรทำปุ๋ยชีวภาพแบบต่าง ๆ เป็นต้น

1.4.6 แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

ผู้ให้ข้อมูลหลักได้เสนอความเห็นต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรพอเพียง ซึ่งประมวลผลได้ดังนี้

1) ข้อเสนอของเกษตรกร

(1) ประเภทของกิจกรรมการเรียนรู้ที่เกษตรกรต้องการให้จัดมากที่สุด คือ การฝึกอบรม และดูงานแต่ผู้ให้ข้อมูลหลักได้ขยายความคิดของการจัดกิจกรรมนี้ไว้ว่า ต้องจัดควบคู่กันไป และจัดให้ตรงกับที่เกษตรกรต้องการ ได้แก่ เนื้อหาหรือหัวข้อ เป็นเรื่องที่เกษตรกรต้องการทราบหรือมีความจำเป็นที่จะต้องนำไปใช้แก้ปัญหา และถ้าเป็นการดูงานต้องเป็นสถานที่ที่มีความใกล้เคียงกับเกษตรกร ได้แก่ พื้นที่คล้ายกัน สภาพภูมิอากาศคล้ายกัน หรือกันดารกว่าจะได้นำมาประยุกต์ใช้ได้หรือไม่ก็เป็นกำลังใจให้ได้ว่าเขากันดารกว่ายังทำจนสำเร็จได้

(2) วิธีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ควรจัดกิจกรรมต่างๆ ควบคู่กันไป หลาย ๆ รูปแบบ และใช้วิธีการหลายวิธีการในการจัดกิจกรรม เช่น การฝึกอบรม การดูงาน ต้องจัดควบคู่กันไป หรือในการฝึกอบรมต้องมีวิธีการบรรยายควบคู่ไปกับการทดลองปฏิบัติ หรือการดูงานต้องมีทั้งการบรรยาย การซักถาม การพาสมตัวอย่างของจริง หรือในการจัดทำแปลงสาธิต ต้องชี้แจงให้คำแนะนำทั้งก่อนและระหว่างทำแปลงสาธิต

(3) แผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ จะจัดเรื่องอะไร ที่ไหน เมื่อไร ถ้าบอกล่วงหน้าแล้วให้เกษตรกรมีโอกาสตัดสินใจ เหมือนที่ทำอยู่แล้ว เป็นสิ่งที่ทำให้เกษตรกรพอใจที่จะร่วมกิจกรรมและทำให้สามารถนำความรู้ที่ได้มาขยายต่อให้เพื่อนบ้านได้ เพราะเป็นหัวข้อที่เกษตรกรสนใจอยู่แล้ว หรือถ้าจะให้จัดกันเองเกษตรกรก็จัดได้ ขอให้สนับสนุนงบประมาณ หรือวิทยากร หรือเครื่องมือที่จำเป็น

(4) ระยะเวลาในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ควรจัดในช่วงเวลาที่เกษตรกรมีเวลาว่างจากอาชีพประจำ เช่น ตอนเย็น และไม่ควรรใช้เวลานาน ผู้ให้ข้อมูลหลักส่วนใหญ่ไม่ต้องการให้จัดกิจกรรมมากกว่า 1 วัน เพราะต้องรดน้ำผักทุกวันและไม่ควรจัดบ่อยเกินไป เกษตรกรไม่มีเวลาดูแลไร่ นา หรือถ้าจะให้ดีควรจัดในตำบล หรือในหมู่บ้าน (ถ้าไม่ใช่การดูงาน)

(5) ผู้จัดกิจกรรมการเรียนรู้ต้องเข้าใจหลักการและวิธีการของการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงและทำให้เกษตรกรเข้าใจด้วยว่าเศรษฐกิจพอเพียงสอนให้คนแก้ปัญหาความเป็นอยู่และการประกอบอาชีพด้วยความพอดีไม่โลภจนเกินไป ตามที่ผู้ให้ข้อมูลหลักเสนอไว้ว่า “เมื่อไปดูโครงการพระราชดำริทำให้เราคิดได้ว่าที่จริงแล้วถ้าเราไม่โลภจนเกินไป เราทำตามโครงการของพระองค์ท่าน เราอยู่ได้ไม่เดือดร้อนเท่าไร ต้องคำนึงว่ามีพื้นที่เท่าไร บางคนมีพื้นที่น้อย คิดว่าทำแล้วไม่พอใช้หนี้ แต่โครงการเศรษฐกิจพอเพียง มีที่เท่าไรก็ทำได้ แต่ถ้าตัวเองมีน้อยแต่ใจใหญ่ ไปเป็นหนี้เสียเยอะ มันต้องดูว่าถ้าเราไปกู้มาเยอะ แต่ลงทุนนิดเดียว นอกนั้นเอาไปกินไปเที่ยว มันก็หนี้เยอะตามตัว ทุกอย่างอยู่ที่เจ้าตัวเขาว่าจะใช้หนี้ได้หมดหรือไม่”

2) ข้อเสนอของเจ้าหน้าที่

(1) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ต้องจัดตามความต้องการของเกษตรกร ทั้งหัวข้อเรื่อง สถานที่ และเวลา โดยเฉพาะเวลา ต้องจัดช่วงเวลาที่เกษตรกรว่างจากภารกิจ

(2) สร้างโอกาสในการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็นซึ่งกันและกัน จัดเวทีเรียนรู้ให้ผู้ที่มีประสบผลสำเร็จและผู้ที่กำลังดำเนินการอยู่ได้พูดคุยแลกเปลี่ยนกันบ่อย ๆ

(3) พัฒนาเทคนิควิธีการทำงานของเจ้าหน้าที่ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ สร้างทีมวิทยากรด้านเศรษฐกิจพอเพียง

1.5 กลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นาตำบลสิงหนาท อำเภอลาดบัวหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

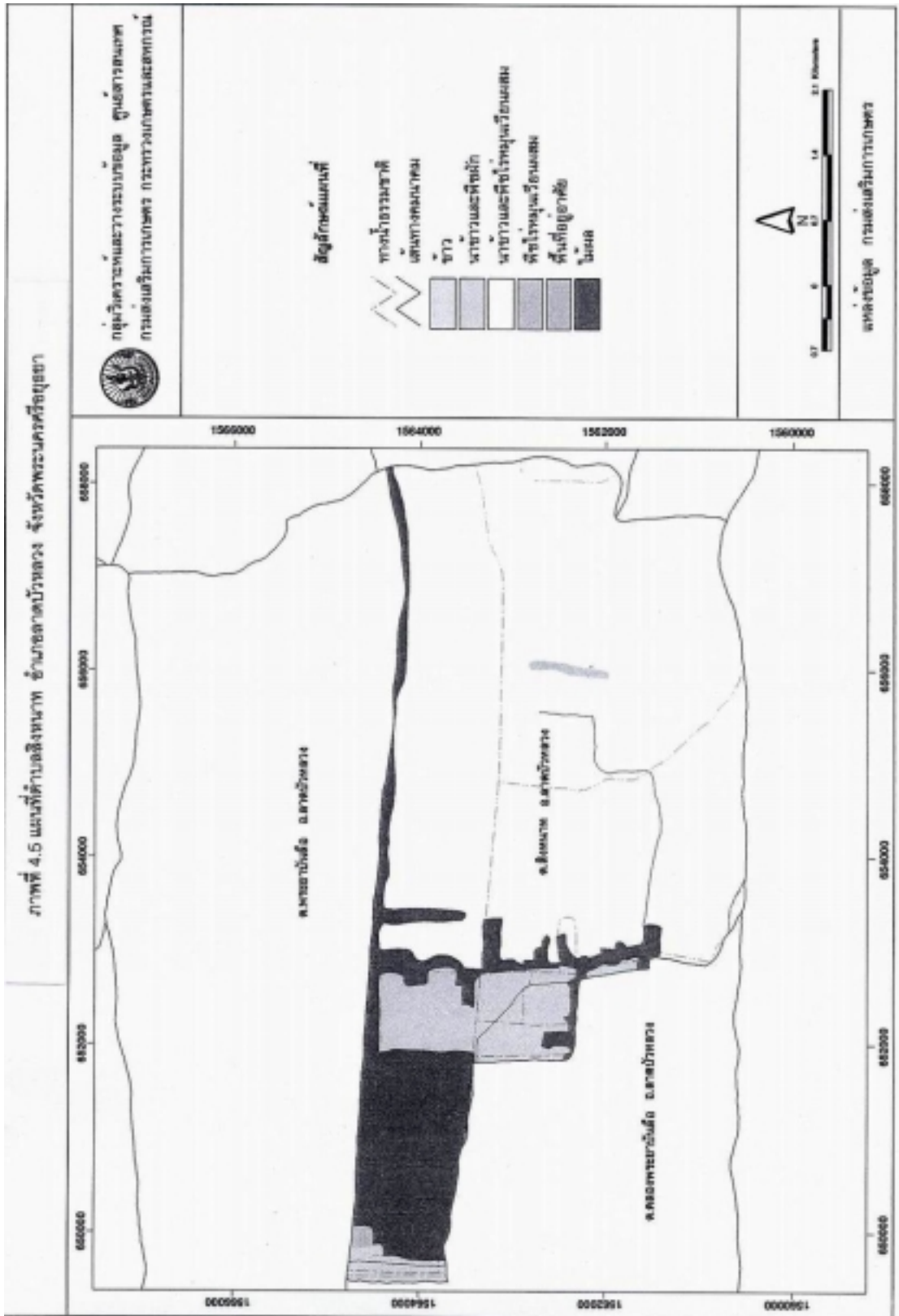
1.5.1 ข้อมูลพื้นฐานตำบลสิงหนาท

ตำบลสิงหนาทตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของอำเภอลาดบัวหลวง มีระยะห่างจากอำเภอประมาณ 14 กิโลเมตร มีสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม ดินเหนียวเหมาะแก่การทำนา บริเวณที่ลุ่มมาก ๆ จะมีปัญหาน้ำท่วมในฤดูฝน มีพื้นที่ทั้งหมด 17,155 ไร่ เป็นพื้นที่การเกษตร 14,986 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 87.35 ของพื้นที่ทั้งหมด ประชากรในตำบลมีจำนวน 3,156 คน 572 ครัวเรือน เป็นครัวเรือนเกษตรกร 507 ครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 88.63 ของครัวเรือนทั้งหมด ประชากรในพื้นที่นับถือศาสนาพุทธ และอิสลาม แบ่งออกเป็น 7 หมู่บ้าน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ค้าขาย และรับจ้างเป็นบางส่วน แหล่งน้ำที่สำคัญมีทั้งแหล่งน้ำธรรมชาติและระบบชลประทาน โดยอยู่ในเขตชลประทาน โครงการส่งน้ำพระยาบันลือ

และพื้นที่อยู่ในเขตปฏิรูปที่ดิน ส่วนมากมีที่ดินของตนเอง มีครัวเรือนที่เช่าที่ดินอยู่บ้างเป็นส่วนน้อย การคมนาคมสะดวก มีถนนเชื่อมต่อกับหมู่บ้านและเชื่อมกับถนนใหญ่

ในด้านการเกษตร ตำบลสิงหนาท เป็นพื้นที่นา 13,359 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 89.14 ของพื้นที่การเกษตร ซึ่งพื้นที่นาดังกล่าวส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทำนาตลอดปี ชาวนาจะปลูกข้าวปีละ 2-3 ครั้ง (ประมาณ 2 ปี 5 ครั้ง) นอกเหนือจากนั้นเป็นที่สวนสำหรับไม้ผล พืชผัก เลี้ยงปลา และเลี้ยงสัตว์ปีก มีครัวเรือนที่ทำไร่นาสวนผสม 101 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 20 ของจำนวนครัวเรือนเกษตรกร มีแรงงานเกษตรเฉลี่ยครัวเรือนละ 2 คน โครงสร้างพื้นฐานทางการเกษตร ได้แก่ ระบบชลประทานมีทั่วทุกหมู่บ้าน มีลานตากข้าว 1 แห่ง ในด้านตลาดผลผลิตการเกษตร ส่วนใหญ่จะมีพ่อค้ามารับซื้อ ไปขายเองมีบ้าง ไปขายที่ตลาดไท หรือขายตามโรงงานที่อยู่ชานป่าทุมธานี

ปัญหาของชุมชนส่วนใหญ่เป็นปัญหาเศรษฐกิจ ราคาข้าวตกต่ำ รายได้น้อย รายจ่ายสูง ต้นทุนทำนาสูง มีการใช้สารเคมีสูงทำให้เกิดมลพิษต่อชุมชนและผู้บริโภค นอกนั้นเป็นปัญหาสังคม ได้แก่ ยาเสพติด โทรศัพท์ ถนนชำรุด ชุมชนขาดความสามัคคี

ภาพที่ 4.5 แผนที่ตำบลสิงหนาท อำเภอลาดบัวหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

1.5.2 ข้อมูลพื้นฐานกลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นาดำบลสิงหนาท

ชุมชนตำบลสิงหนาทมีอาชีพหลักในการทำนาข้าว และทำติดต่อกันตลอดทั้งปี เกิดปัญหามากมาย ทั้งข้าวราคาต่ำ ดินเสื่อม ปัจจัยการผลิตราคาแพง เกิดโรคแมลงสะสม ดังนั้นเมื่อประมาณ 10 ปีมาแล้ว (ประมาณปี 2537) เกษตรกรจำนวนหนึ่งได้เข้าร่วมโครงการของกรมส่งเสริมการเกษตร โดยรวมตัวกันเป็นกลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นาดำบลสิงหนาท มีสมาชิก 10 ครัวเรือน (ปัจจุบันยังมีใกล้เคียงจำนวนเดิมคือประมาณ 10 ครัวเรือน) ดำเนินการปรับที่นา ขุดยกร่องทำเป็นสวนไม้ผล ปลูกผัก เลี้ยงปลา และไก่ สมาชิกส่วนใหญ่จะอยู่ในหมู่ 6 กลุ่มมีเงินกองทุนหมุนเวียนอยู่จำนวนหนึ่งแต่จำตัวเลขไม่ได้

สภาพการเกษตรของสมาชิกกลุ่ม มีสวนไม้ผล ได้แก่ มะม่วง มะพร้าว ขนุน พืชผัก ผักสวนครัว พืชหลักคือนาข้าว นอกจากนี้มีการเลี้ยงปลาในบ่อขุด พื้นที่ไร่นาสวนผสมบริเวณนี้มีการขุดบ่อขนาดใหญ่ไว้ เพราะแม้จะอยู่ในเขตชลประทาน แต่เป็นพื้นที่ปลายคลองชลประทาน มีโอกาสที่น้ำจะมาไม่ถึง หรือล่าช้า จึงต้องกักน้ำไว้ มีบางรายปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ ประเภทผักเคียงสำหรับอาหารเวียดนาม ชาวบ้านเรียกง่าย ๆ ว่า “ผักเวียดนาม” ส่งขายให้เยอรมัน ซึ่งมีบริษัทของเยอรมันส่งพันธุ์มาให้ปลูกแล้วมารับซื้อคืน โดยมีการตรวจสอบคุณภาพทุกขั้นตอนทั้งในแปลงผลิต และการตรวจสอบสารตกค้างในผลผลิตที่ตัดส่งไป ถ้าไม่ผ่านการตรวจจะส่งคืน แต่มีเพียง 1-2 รายเท่านั้น พื้นที่ประมาณ 10 ไร่ เพราะบริษัทเขาจำกัดปริมาณและควบคุมคุณภาพเต็มที่ ซึ่งการผลิตดังกล่าวนี้สร้างรายได้ที่ดีให้เกษตรกรผู้ผลิต ช่วยแก้ปัญหาการตลาดของเกษตรกรส่วนหนึ่งได้ แต่ถ้ามองในภาพรวมไม่ช่วยเสริมสร้างกระบวนการกลุ่ม

แหล่งการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนตำบลสิงหนาท ได้แก่ รายการวิทยุการเกษตร โทรทัศน์ เอกสารคำแนะนำซึ่งหาได้ที่ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลพร้อมทั้งปรึกษาปัญหาการเกษตรได้ที่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรประจำตำบล นอกจากนี้เป็นการเรียนรู้กันเองภายในกลุ่มอาชีพที่เป็นกลุ่มที่เข้มแข็ง ได้แก่ กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ และกลุ่มผลิตข้าวคุณภาพดี

ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นสมาชิกกลุ่มได้ให้ข้อคิดเห็นในการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงไว้ดังนี้ “เศรษฐกิจพอเพียงทำให้คนรักกันมาก มีกินแบบพออยู่พอกิน” แต่ “เศรษฐกิจพอเพียงนั้นได้กิน แต่ไม่พอใช้หนี้เก่า เขาหยุด 3 ปีพักหนี้ให้ ถ้าขายของไม่ได้ ลูกเรียนคนหนึ่ง ก็เอาไม่ไหวแล้ว”

ส่วนการมีส่วนร่วมนั้น ผู้ให้ข้อมูลหลักมีความคิดเห็นว่าชาวบ้านต้องมีส่วนร่วมจึงจะเกิดการเรียนรู้แล้วนำไปปฏิบัติได้ แต่มุมมองอยู่ในระดับความร่วมมือเท่านั้น ตามที่ผู้ให้ข้อมูลตอบคำถามถึงความจำเป็นของการมีส่วนร่วมในการฝึกอบรมว่า “ประชาชนมีส่วนร่วมทำ จะได้รู้ได้จำตลอด ถ้าประชาชนไม่มีส่วนร่วม กลับไปก็ทำไม่ได้”

1.5.3 ประเภทของกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่เกษตรกรมีส่วนร่วม

เกษตรกรที่สิงหนาทส่วนใหญ่ทำนา แม้แต่สมาชิกของกลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นา ส่วนใหญ่เป็นไร่นาสวนผสมที่มีข้าวเป็นพืชหลัก ฟาร์มที่ทำตามแนวทฤษฎีใหม่หรือเกษตรผสมผสานมีน้อยมาก ดังนั้นกิจกรรมการเรียนรู้ส่วนใหญ่จึงไม่ค่อยหลากหลายเท่าที่ควร ส่วนใหญ่เป็นเรื่องข้าว สำหรับประเภทของกิจกรรมไม่แตกต่างจากกลุ่มอื่น ๆ มากนัก แต่มีความถี่น้อยกว่า เจ้าหน้าที่ให้ข้อมูลว่างบประมาณโครงการเกี่ยวกับการส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงค่อนข้างน้อย และเกษตรกรเองเน้นการผลิตเพื่อขายเป็นหลัก เกษตรกรรุ่นใหม่มีน้อย ส่วนใหญ่ไปทำงานรับจ้างตามโรงงานในอยุธยาและปทุมธานี ด้วยเหตุผลที่ว่า “ทำงานโรงงานได้เงินแน่นอนกว่า”

ประเภทของกิจกรรมที่สรุปได้เรียงตามความถี่ของการจัด มีดังนี้

1) การฝึกอบรม เรื่องที่อบรม ได้แก่ ไร่นาสวนผสม ปุ๋ยน้ำชีวภาพ และโรงเรียนเกษตรกรข้าว ที่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรเป็นผู้จัด เรื่องทฤษฎีใหม่ ที่สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด สังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็นผู้จัด ส่วนใหญ่จัดที่สำนักงานเกษตรอำเภอ หรือในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้เข้าร่วมได้แก่เกษตรกรที่มีกิจกรรมการเกษตรที่เกี่ยวกับหัวข้อเรื่อง

2) การดูงาน หัวข้อเรื่องที่ได้ไปดูงาน ได้แก่ ข้าวอินทรีย์ตามพระราชดำริ และไร่นาสวนผสม สถานที่ดูงานคือหมู่ 6 ในอำเภอเดียวกัน และที่ตำบลพระยาบันลือ ซึ่งอยู่ใกล้เคียงกันในอำเภอ ไม่ได้ไปไกลที่ไหน แต่กิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมที่ผู้ให้ข้อมูลหลักส่วนใหญ่ระบุว่าชอบอย่างยิ่ง ดีกว่ากิจกรรมการเรียนรู้แบบอื่น

3) การทำแปลงสาธิต เรื่องทฤษฎีใหม่ อยู่ที่หมู่ 4

4) การประชุมสัมมนา มีการจัดการสัมมนาเรื่องทฤษฎีใหม่ ที่จัดโดยสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด สังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ที่ศูนย์ศิลปาชีพ บางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และการจัดประชุมให้คำแนะนำเรื่องการจัดไร่นา ที่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรจัดขึ้นที่แปลงของเกษตรกรในตำบล

5) การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร มีแต่การให้คำแนะนำและเอกสารวิชาการของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรที่ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล

และการจัดให้กลุ่มคุยกันในหมู่บ้าน โดยเจ้าหน้าที่เป็นคนกระตุ้นชักชวน เช่นคุยเรื่องมะม่วงที่บ้านประธานกลุ่ม นอกจากนั้นเป็นการพบปะพูดคุยของเกษตรกรกันเอง แต่มีน้อยมาก

1.5.4 ระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ที่เจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือองค์กรต่าง ๆ จัดขึ้น

1) การฝึกอบรม ส่วนใหญ่เจ้าหน้าที่เป็นผู้จัด และคัดเลือกเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการเข้าอบรม ยกเว้นเรื่องที่เกษตรกรสนใจเช่น การทำปุ๋ยน้ำชีวภาพ เกษตรกรจะช่วยกันกับเจ้าหน้าที่ในการดำเนินการเกี่ยวกับการจัดอบรม วิทยากรเป็นผู้ใหญ่บ้านชื่อคุณวิเชียร โชติเฉลิมพงศ์ เป็นวิทยากรเกษตรกรของตำบลที่มีความชำนาญด้านการทำปุ๋ยน้ำชีวภาพ นอกจากที่อบรมไปแล้ว เกษตรกรกำลังให้เจ้าหน้าที่ช่วยจัดทำโครงการปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ดจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) เพื่อขอสนับสนุนงบประมาณ สาเหตุที่สนใจเพราะต้องการลดต้นทุนการผลิต

ในระหว่างการฝึกอบรมนั้น เกษตรกรค่อนข้างจะเบื่อหน่ายกับการบรรยาย มีความต้องการดูของจริงหรือทดลองปฏิบัติมากกว่า ตามที่ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวว่า “บรรยายอย่างเดียวมันไม่เห็น บางทีก็ยกเมฆ ได้ดู ได้ทำจะจำได้” และ “วิดีโอ บางครั้งก็ฉายให้ดู แต่ผู้ของจริงไม่ได้”

สำหรับการฝึกอบรมที่ผ่านมา นั้น อบรมแล้วบางรายนำมาทดลองทำ เช่น ปุ๋ยน้ำชีวภาพซึ่งผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวว่า “อบรมแล้วมาลองทำกัน ลดต้นทุนจริง แต่ผสมมากไม่ได้ ต้นไม้ตาย” กิจกรรมบางอย่างมีการนำความรู้ที่ได้รับมาปรับใช้ แต่มีเพียงไม่กี่รายเท่านั้น ส่วนใหญ่จะไม่ทำมากกว่า เช่น การทำบัญชีฟาร์มที่ผู้ให้ข้อมูลหลักให้ข้อมูลว่า “เขาสอนทำบัญชี แต่มันจุกจิก ทำแบบของเราเอง ไม่ได้ทำแบบที่เขาสอน จดได้แค่รายรับ รายจ่าย”

2) การดูงาน จัดโดยเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร โดยที่เกษตรกรแจ้งความต้องการว่าต้องการดูงานหัวข้อเรื่องใด แล้วเจ้าหน้าที่จะให้คำแนะนำว่าจะไปดูที่ไหน ส่วนใหญ่จะพาไปบริเวณใกล้ ๆ เพราะงบประมาณมีน้อย การไปแต่ละครั้งใช้เวลาไม่มากนัก ไม่เกิน 1 วัน ในส่วนของการดูงานผู้ให้ข้อมูลหลักได้ให้ความเห็นว่า “ไปดูงานเหมาะที่สุดคือ 1 วัน ไปเข้าเย็นกลับ ไกลเกินไปก็ไปไม่ได้ เช่น เชียงรายกับบ้านเรา ไม่เหมือนกัน พื้นที่บรรยากาศก็ไม่เหมือนกัน ไปแบบนี้เหมือนไปเที่ยวมากกว่าเอาประโยชน์มาใช้ไม่ได้” และ “เกษตรกรเป็นคนแนะนำว่าเราควรจะไปดูงานที่ไหน เราเลือกไม่ได้หรอก แต่เราเสนอว่าเราอยากดูอะไร เขาแนะนำว่าจะไปไหน”

ระหว่างการดูงาน เกษตรกรมีโอกาสซักถามพูดคุยกับเจ้าของแปลงหรือเจ้าของสถานที่ แต่ไม่ได้สรุปร่วมกัน และเมื่อกลับจากดูงานแล้วเกิดผลอย่างไรกับเกษตรกร

นั้น ผู้ให้ข้อมูลหลักได้เล่าให้ฟังว่า “เคยพาไปดูงานข้าวอินทรีย์ตามแนวพระราชดำริ เขาใช้สารชีวภาพอย่างเดียว ขนาดว่ามีแปลงของพี่สาวอยู่ใกล้ๆ บ้าน ได้ 14 เกวียน ที่ 37 ไร่ เรายังทำใจไม่ได้ เห็นข้าวมันงามเรื่อย ๆ งามดี กำลังดูอยู่ ยังทำใจไม่ได้” จะเห็นได้ว่าการลดการใช้สารเคมีนั้น แม้จะลดต้นทุนการผลิต แต่เมื่อเห็นว่าผลผลิตที่ได้ค่อนข้างน้อย และมีสภาพไม่สวยงาม เกษตรกรยังทำใจรับสภาพไม่ได้เพราะเคยได้แต่ผลผลิตสูงขนาดใหญ่สวยงามมาตลอด นอกจากนี้ผู้ให้ข้อมูลหลักได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการลดการใช้สารเคมีในการลดต้นทุนการผลิตที่เขากำลังรณรงค์กันว่า “การใช้สารเคมีส่วนใหญ่ยังใช้อยู่ แต่เมื่อเทียบต้นทุนกับผู้ลดการใช้สารเคมี คนสนใจลดการใช้สารเคมีแต่ยังทำใจไม่ได้ ยังต้องใช้สารเคมีอยู่”

3) การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร มีการพูดถึงน้อยมาก มีแต่เรื่องเอกสารซึ่งเกษตรกรไม่ให้ความสนใจเท่าใดนัก และการให้คำแนะนำของเจ้าหน้าที่ที่เป็นไปตามปกติ

4) การประชุมสัมมนา มีการจัดการสัมมนาเรื่องเกษตรทฤษฎีใหม่ จัดที่ศูนย์ศิลปาชีพ เจ้าของแปลงสาธิตมีโอกาสได้เสนอความเห็นในที่สัมมนา ซึ่งเป็นการสัมมนาเฉพาะเขตภาคกลาง ได้รับทราบผลการดำเนินงาน และตัวอย่างของจังหวัดอื่น

5) การทำแปลงสาธิต ได้แปลงสาธิตมาเมื่อนานมาแล้ว จำไม่ได้ว่าเมื่อไรการเลือกคนมาทำแปลงสาธิต เจ้าหน้าที่กับชาวบ้านช่วยกันเลือก โดยดูพื้นที่ที่มีความเหมาะสมหรือไม่เป็นหลัก ก่อนปรับพื้นที่มีการวางผังฟาร์ม ทำบัญชีฟาร์ม

1.5.5 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้ การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

1) ปัจจัยภายใน

สำหรับสมาชิกกลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นาสีนาสหภาพ ได้ให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ว่า คนส่วนใหญ่ที่เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ จะเป็นเกษตรกรรุ่นที่มีอายุมาก ๆ กันแล้ว เพราะคนรุ่นใหม่ไม่สนใจทำการเกษตรแล้ว ส่วนใหญ่จะไปทำงานโรงงานกัน ด้วยเหตุผลที่ว่าทำงานโรงงานได้เงินแน่นอนกว่า และโรงงานบริเวณจังหวัดอยุธยาและปทุมธานีมีมากมาย ในส่วนของผู้ที่ยังทำการเกษตรอยู่ ส่วนใหญ่เวลาไปอบรม ดูงาน จะให้ผู้นำครอบครัวไปซึ่งโดยทั่วไปจะเป็นผู้ชาย เรื่องรายได้นั้นเกษตรกรไม่ค่อยอยากพูดถึง จะย้ายอยู่กับความคิดที่ว่า การเกษตรรายได้น้อย ผลผลิตราคาต่ำ ผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมส่วนใหญ่เป็นคนขยัน แต่ทำแล้วขายเองได้ราคาต่ำเหมือนเดิม ผู้นำชุมชนที่ตำบลนี้มีระดับการศึกษาใกล้เคียงกัน มีตั้งแต่ ป.4 -ป.6 และ ม.3 การเข้าร่วมกิจกรรมจะอยู่ที่เวลาว่างมากกว่า แต่ส่วนใหญ่ไม่ค่อยว่าง เพราะทำนากันตลอดปี แรงงานเกษตรน้อย ค่าจ้างแรงงานแพงจึงต้องทำเองด้วยจ้างด้วย แม้แต่เวลาที่เปิดฟังข่าวสารการเกษตรยังไม่ค่อยจะมี จะมีบ้างต้องเป็นช่วงเข้ามิด

ความคิดเห็นของเกษตรกรที่นี้ที่มีต่อการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ส่วนใหญ่เห็นด้วยว่าทำการเกษตรตามแนวนี้แล้วไม่อดตาย แต่เกษตรกรยังมองไม่เห็นช่องทางว่าการทำการเกษตรตามแนวนี้จะแก้ปัญหาหนี้สินได้อย่างไร ในเมื่อดอกเบี้ยเพิ่มทุกวัน ถ้าขายของไม่ได้ หรือได้น้อย ไม่พอไปใช้หนี้ หนี้สินจะเพิ่มพูนขึ้นอีก ดังนั้นเกษตรกรจึงคิดว่ายังจำเป็นต้องทำนาครั้งละมาก ๆ และทำหลายๆ ครั้งเพื่อขายให้ได้เงินก้อน แม้ว่าคิดทบทวนต้นทุนแล้ว การทำนาข้าวให้ผลตอบแทนต่อไร่ค่อนข้างต่ำก็ตาม เช่นเดียวกับการใช้สารเคมี แม้จะเห็นด้วยกับการลดการใช้สารเคมี แต่ถ้าไม่ใช้ แล้วได้ผลผลิตน้อย หรือฝักไม่สวยเกษตรกรยังทำให้ใจให้ยอมรับไม่ได้ เพราะกลัวจะขายไม่ได้ราคา หรือได้น้อย ความคิดเหล่านี้เป็นความคิดที่ยังฝังใจเกษตรกรมานาน ต้องใช้เวลานาน และวิธีการที่เหมาะสม จึงจะทำให้เกษตรกรเรียนรู้ที่จะเปลี่ยนแปลงวิธีคิดจากการมุ่งเน้นการหารายได้ มาเป็นการจัดการให้รายได้เหลือมากกว่ารายจ่าย รวมถึงความสำคัญ ความจำเป็นของสภาพแวดล้อมและความปลอดภัยของผู้บริโภค

2) ปัจจัยภายนอก

พื้นที่ตำบลนี้ ผู้นำชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้านมีบทบาทในการสนับสนุนการเกษตรหรือทำให้เกษตรกรตื่นตัวเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ทางด้านการพัฒนาอาชีพการเกษตร ขณะเดียวกันมีผู้นำเกษตรกรหลายคนที่ทดลองทำกิจกรรมการผลิตที่ไม่ใช้สารเคมี เพื่อหวังจะเป็นตัวอย่างให้เกษตรกรผู้อื่นได้เรียนรู้ เช่น แปลงข้าวอินทรีย์ ซึ่งผู้ให้ข้อมูลหลักได้กล่าวถึง และกำลังรอดูผลที่จะเกิดขึ้นอยู่ นอกจากนี้มีโครงการหลายโครงการที่รัฐสนับสนุนอยู่ในอำเภอเดียวกันนี้ เพื่อที่จะเป็นตัวอย่างให้กับเกษตรกร โดยเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น ธกส. พัฒนาที่ดิน ได้พยายามจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้เกษตรกร ซึ่งมีเกษตรกรหลายกลุ่มที่ได้รับการสนับสนุนและเข้าร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เช่น กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มผลิตข้าวคุณภาพดี และกลุ่มผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ เป็นต้น สำหรับกลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นานั้นให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในทุกกิจกรรมที่เจ้าหน้าที่ขอความร่วมมือไป

1.5.6 แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

1) ข้อเสนอของเกษตรกร

(1) ต้องการให้จัดการฝึกอบรมตามโครงการที่เกษตรกรทำเรื่องเสนอขอไป เช่น ปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด แต่ไม่ต้องการให้จัดฝึกอบรมอย่างเดียว ต้องทำควบกันไป อบรมดูงาน ทำโรงงานปุ๋ย

(2) เนื้อหาวิชาการที่จะฝึกอบรมต้องทำตามง่าย ไม่จุกจิก มีของจริงให้ดู ให้ทดลองทำ ไม่ควรบรรยายอย่างเดียว อบรมแล้วต้องเกิดประโยชน์กับเกษตรกรด้วย

(3) การจัดรายการเกษตรทางโทรทัศน์ ควรพาไปดูของจริง คุยกับเจ้าของแปลง เช่น รายการของเด่น ดอกประดับ จะเข้าใจง่ายกว่า การสัมภาษณ์อย่างเดียว ฟังแล้วต้องคิด คิดผิดคิดถูก ไม่มีใครบอกได้

2) ข้อเสนอของเจ้าหน้าที่

(1) ต้องสร้างความคุ้นเคยกับเกษตรกร เพื่อรับทราบความต้องการที่แท้จริงของเกษตรกร ได้รู้ว่าใครอยากรู้เรื่องอะไร จะได้เลือกคนเข้าร่วมกิจกรรมได้ถูกต้อง

(2) ต้องสร้างแรงจูงใจให้เกษตรกรเข้าร่วม เช่น จัดกิจกรรมการเรียนรู้ ที่จะช่วยแก้ปัญหาตลาดให้เกษตรกรได้ เป็นต้น

(3) ต้องสร้างโอกาสให้เกษตรกรมีส่วนร่วม เช่น ให้แสดงความต้องการฝึกอบรมเรื่องอะไร ที่ไหน เมื่อไร หรือให้โอกาสไปนำเสนอผลงานในที่สัมมนา เป็นต้น

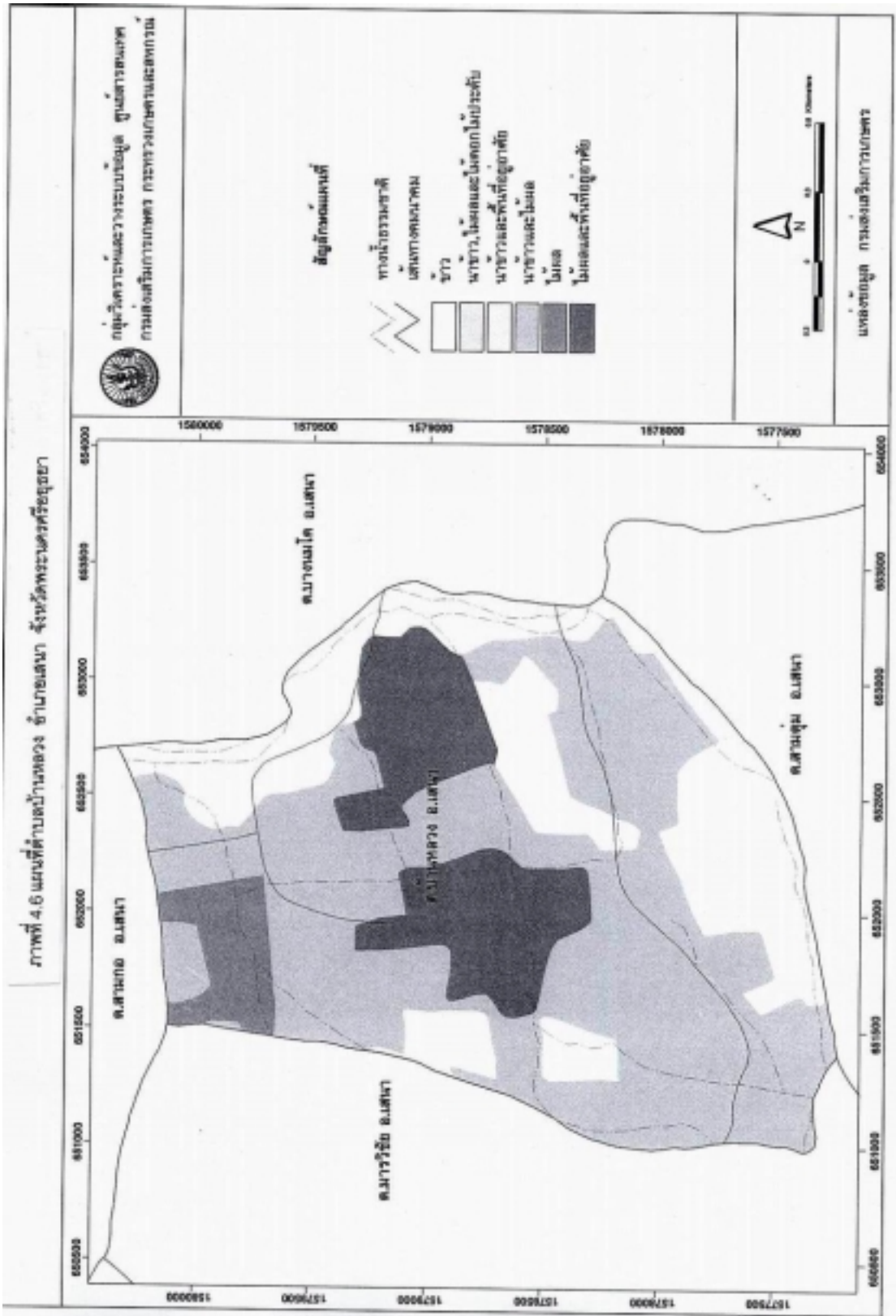
1.6 กลุ่มไร่นาสวนผสมตำบลบ้านหลวง อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

1.6.1 ข้อมูลพื้นฐานตำบลบ้านหลวง

ตำบลบ้านหลวง แบ่งการปกครองออกเป็น 6 หมู่บ้าน สภาพพื้นที่เป็นที่ราบลุ่ม มีคลองชลประทานไหลผ่านตลอดปี สภาพดินเป็นดินเหนียวเหมาะกับการปลูกข้าว มี 3 หมู่บ้านที่อยู่ในเขตปฏิรูปที่ดิน ได้แก่ หมู่ที่ 1, 2 และ 3 มีพื้นที่ทั้งหมด 4,581 ไร่ เป็นพื้นที่การเกษตร 3,230 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 70.50 ของพื้นที่ทั้งหมด มีประชากร 2,040 คน นับถือศาสนาพุทธทั้งหมด มีครัวเรือนทั้งหมด 523 ครัวเรือน ครัวเรือนเกษตรกร 170 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 32.50 การคมนาคมค่อนข้างสะดวก

ในด้านอาชีพ อาชีพหลักได้แก่ การทำนาข้าว สวนไม้ผล เลี้ยงสัตว์ ปลูกผัก ที่เหลือจะประกอบอาชีพรับจ้างและค้าขาย พื้นที่การเกษตรส่วนใหญ่เป็นพื้นที่นา เกษตรกรทำนาปีละ 2-3 ครั้ง ตลอดปี นอกจากนั้นเป็นสวนไม้ผลผสมผสาน ไร่นาสวนผสมและพืชผัก การเลี้ยงสัตว์จะเลี้ยงเป็นอาชีพเสริม มีพื้นที่ทำไร่นาสวนผสม 697 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 21.58 ของพื้นที่การเกษตร แหล่งเงินทุนมาจาก ธกส. สหกรณ์และพ่อค้า ในปี 2546 มีกองทุนหมู่บ้าน และกองทุนอื่น ๆ อีกหลายแห่ง

ปัญหาของชุมชน ส่วนใหญ่เป็นปัญหาด้านการเกษตร ปัญหาหลักคือไม่มีตลาด พ่อค้าไม่มารับซื้อผลผลิตราคาตกต่ำโดยเฉพาะในช่วงที่ผลผลิตล้นตลาด โรคแมลงศัตรูพืชระบาด ปัจจัยการผลิตมีราคาแพง

ภาพที่ 4.6 แผนที่ตำบลบ้านหลวง อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

1.6.2 ข้อมูลพื้นฐานกลุ่มไร่นาสวนผสมตำบลบ้านหลวง

กลุ่มไร่นาสวนผสมตำบลบ้านหลวง จัดตั้งขึ้นเป็นทางการเมื่อปี 2541 มีสมาชิก 43 คน ทั้งที่ทำสวนอยู่เดิมและที่ตัดสินใจเปลี่ยนที่นาเป็นไร่นาสวนผสมมาเมื่อเกือบ 10 ปีที่แล้ว มีข้าวเป็นพืชหลัก รองลงมาได้แก่ มะม่วง กลุ่มไร่นาสวนผสมเป็นกลุ่มเดียวกับกลุ่มไม้ผล เนื่องจากสมาชิกเป็นกลุ่มคนกลุ่มเดียวกัน และเมื่อปี 2543 กรรมการและสมาชิกของกลุ่มไร่นาสวนผสมได้ไปเข้าร่วมโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ตั้งเป็นกลุ่มนำร่องของโครงการดังกล่าว กล่าวโดยสรุปว่ากลุ่มไร่นาสวนผสมกลุ่มไม้ผลผสมผสาน และกลุ่มนำร่องฯ เกษตรยั่งยืนเป็นกลุ่มเกษตรกรกลุ่มเดียวกันที่แยกทำกิจกรรมการเกษตรในโครงการต่าง ๆ

กลุ่มไร่นาสวนผสมทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง โดยเฉพาะในพื้นที่ปฏิรูปที่ดินนั้น กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้สนับสนุนการจัดรูปที่ดิน น้ำ และวิชาการครบตามหลักการเกษตรทฤษฎีใหม่ จนได้รับรางวัลดีเด่น ต่อมาในปี 2543 อาจารย์สุรินทร์ กิจนิตยชีวี ผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งแห่งบ้านสาคลี อำเภอสวนา ซึ่งถือได้ว่าเป็นปราชญ์ชาวบ้านท่านหนึ่งของไทย ได้เข้าไปพบและพูดคุยเกี่ยวกับเรื่องเกษตรยั่งยืนอยู่บ่อย ๆ ระยะเวลาแรกๆ ไปเกือบทุกสัปดาห์ เพื่อสร้างแนวคิดในการเรียนรู้การเกษตรยั่งยืน สร้างแนวคิดร่วมกันว่าต้องสร้างความมั่นคงทางอาหารโดยปลูกข้าวกินเอง เลี้ยงปลา ไก่ ทำสวนหลังบ้าน ปลูกสมุนไพรแล้วลงมือทำ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันเดือนละครั้งเพื่อการเรียนรู้ร่วมกัน และในปี 2544 ได้รวมกลุ่มกัน 38 คน เป็นกลุ่มนำร่องตามโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ซึ่งให้งบประมาณมาดำเนินการภายใต้การบริหารโครงการของมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) ตามที่ผู้ให้ข้อมูลหลักได้อธิบายว่า “กลุ่มนำร่องมีแนวคิดที่แต่ละบ้านต้องปลูกข้าวกินเอง มีบ่อเลี้ยงปลา ผัก สมุนไพร เลี้ยงไก่ เป็ด ให้มีกินทุกวัน สร้างความมั่นคงทางอาหาร เหลือจึงขาย เอาคน 4 คน เป็นตัวแทนตลาดไปขายของในโรงงานแถวเสนา วันหนึ่ง 3 รถซาเล้ง แต่ละคนเอาของที่ผลิตได้ไปวางหน้าบ้านและบอกตัวแทนว่ามีอะไรบ้าง” และ “ลดสารเคมีในผัก ปลา ข้าวที่เราทำ ข้าวเป็นอาหารหลัก เราควรปลูกกินเอง ศักดิ์ศรีของชาวนาอยู่ที่ข้าว นี่เรายังต้องซื้อข้าวเขากินอยู่ เราปลูกข้าวขายข้าวเปลือกไปซื้อข้าวสารกิน”

แหล่งการเรียนรู้ด้านการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงในตำบลมีอยู่มากมาย ทั้งที่เป็นตัวบุคคลและสถานที่ ได้แก่ ภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งได้รวบรวมไว้ได้ประมาณ 13 คน แปลงไม้ผล ไร่นาสวนผสม เกษตรผสมผสาน และทฤษฎีใหม่ของท่านเหล่านั้น มีศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ที่ชาวบ้านช่วยกันบริจาคที่ดิน และช่วยกันหาวัสดุมาก่อสร้างให้ มีการจัดทำข้อมูลข่าวสารความรู้เกี่ยวกับเกษตรยั่งยืน จัดทำเป็น

นิทรรศการแสดงไว้และใช้เป็นสื่ออบรมเด็ก ๆ หรือเกษตรกรในตำบล กรรมการบริหารศูนย์ ส่วนใหญ่มาจากกลุ่มไร่นาสวนผสม

สำหรับความคิดเห็นของกลุ่มเกี่ยวกับการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ผู้ให้ข้อมูลหลักได้แสดงความคิดเห็นไว้ดังนี้ “เศรษฐกิจพอเพียงนั้นเห็นด้วย แต่ไม่เห็นด้วยในเรื่องธุรกิจที่เป็นเงิน นั้นเป็นความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือน มีกินแต่ไม่มีทางร่ำรวย ต้องการให้รัฐมาหาวิธีเพิ่มราคา หาดตลาดจัดการให้ แปรรูปให้ที แล้วให้ขายได้มีราคาดี ๆ มาสอนให้ทำอ้อยอย่างเดียว แต่ไม่รู้จะขายที่ไหน” ซึ่งความคิดเห็นเหล่านี้เป็นความคิดของเกษตรกรส่วนใหญ่ที่มีความคุ้นเคยกับการผลิตเพื่อขายมาตลอด โดยจะเห็นด้วยกับหลักการเศรษฐกิจพอเพียง แต่ยังขาดความเข้าใจว่าจะแก้ปัญหาหนี้สินหรือรายได้ต่ำของเขาได้อย่างไร การแก้ปัญหาจึงต้องใช้เวลาและวิธีการที่เหมาะสมในการเปลี่ยนวิถีคิดของเกษตรกรให้เปลี่ยนจากการผลิตเพื่อเพิ่มรายได้อย่างเดียว มาเป็นการจัดการให้รายได้สูงกว่ารายจ่าย เช่น ลดรายจ่าย รวมกลุ่มจัดการตลาดเอง เป็นต้น ซึ่งถ้าพิจารณาจากการดำเนินการของกลุ่มนาร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรมัยยืนได้เริ่มสร้างแนวคิดและการเรียนรู้ร่วมกันในการพึ่งตนเองไปแล้ว และกำลังดำเนินการอยู่ เช่น การรวบรวมของไปขายที่โรงงาน การทำตลาดชุมชน เป็นต้น แต่อาจต้องใช้เวลาและการเปรียบเทียบผลดีผลเสียในอนาคตให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้ เข้าใจและแก้ปัญหาได้ตรงกับสาเหตุ ซึ่งเป็นหน้าที่โดยตรงของภาครัฐที่ต้องเร่งหาทางแก้ไข

1.6.3 ประเภทของกิจกรรมการเรียนรู้เกษตรกรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่เกษตรกรมีส่วนร่วม

กลุ่มไร่นาสวนผสมตำบลบ้านหลวง มีการเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลายทั้งจากการจัดการของภาครัฐ มูลนิธิ และการจัดการของเกษตรกรเอง สรุปประเภทของกิจกรรมการเรียนรู้ของสมาชิกกลุ่มและเกษตรกรในตำบลเรียงตามความถี่ของการจัด ได้ดังนี้

- 1) การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ในระยะหลัง ๆ ตั้งแต่ปี 2543 เป็นต้นมา กิจกรรมการเรียนรู้ประเภทนี้ ได้ถูกจัดขึ้นบ่อยครั้งมาก โดยผู้แทนจากมูลนิธิเกษตรกรมัยยืนและเกษตรกรในกลุ่มนาร่องร่วมกันจัดขึ้นเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประสบการณ์ และเรียนรู้ร่วมกัน ส่วนใหญ่จะจัดในหมู่บ้าน ซึ่งการเรียนรู้ดังกล่าวได้นำไปสู่การร่วมกันสร้างแนวคิดในการสร้างความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งเป็นรากฐานของเกษตรมัยยืนอีกด้วย นอกจากนี้เป็นการกระจายข่าวสารโดยทางวิทยุชุมชน การประชุมหมู่บ้าน ส่วนเอกสารคำแนะนำนั้น เกษตรกรไม่ให้ความสนใจ ไม่ชอบอ่านหนังสือ ไม่ชอบดูรายการสาระความรู้

- 2) การฝึกอบรม เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรจัดอบรมเรื่องการตัดแต่งกิ่งมะม่วงที่สำนักงานเกษตรจังหวัด สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดจัดอบรมเรื่องทฤษฎีใหม่

และมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืนร่วมกับเกษตรกรจัดอบรมเรื่องเกษตรยั่งยืนได้แก่หัวข้อเรื่องการลดการใช้สารเคมี เกษตรไร้สารพิษ ปุ๋ยชีวภาพ สมุนไพร ซึ่งเป็นเรื่องที่กลุ่มนาร่องทำโครงการเสนอไป ส่วนใหญ่เป็นการอบรมในแปลงในหมู่บ้านที่อยู่ธยา สุพรรณบุรี ขอนแก่น โดยเชิญวิทยากรจากเครือข่ายของท่านจำลอง ศรีเมือง หรือของมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืนเป็นผู้ให้ความรู้และประสบการณ์

3) การดูงาน เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรจัดพาไปดูการผลิตมะม่วงคุณภาพ ไปพบพ่อค้าส่งออกมะม่วง ที่ฉะเชิงเทรา สระบุรี ตามแผนงานของจังหวัดซึ่งได้เจาะจงสถานที่ไว้แล้ว ผู้ที่ไปร่วมส่วนใหญ่เป็นกรรมการกลุ่ม ส่วนโครงการทฤษฎีใหม่ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้พาไปดูงานทฤษฎีใหม่ สวนส้มที่นครนายก เชียงราย สำหรับมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืนได้นำไปดูงานเกษตรยั่งยืนที่อยู่ธยา สุพรรณบุรี ขอนแก่น กระจับปี่ และอีกหลายแห่ง ซึ่งการดูงานของมูลนิธินั้น เป็นการจัดการควบคุมไปกับการฝึกอบรมที่กล่าวไปแล้วในข้อ 2) ผู้ที่เข้าร่วมบางครั้งไปเฉพาะกรรมการบางครั้งไปทั้งกลุ่ม

4) การทำแปลงสาธิต ในกลุ่มไร่นาสวนผสม มีแปลงสาธิตอยู่หลายจุด ทั้งที่เป็นแปลงสาธิตจากโครงการของรัฐเรื่องทฤษฎีใหม่ แปลงสาธิตหรือที่เรียกว่าจุดถ่ายทอดการผลิตมะม่วงของเกษตรกรที่ได้รับการสนับสนุนบ้างบางส่วนจากสำนักงานเกษตรจังหวัด นอกจากนี้มีแปลงเกษตรยั่งยืนของเกษตรกรที่ได้รับการสนับสนุนโครงการจากมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืนเพื่อดำเนินการในลักษณะเกษตรผสมผสาน

5) การประชุมสัมมนา มีการประชุมสัมมนาด้านไร่นาสวนผสม ที่จัดโดยสำนักงานเกษตรจังหวัด และเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงโดยวิทยาลัยเกษตร แต่ผู้ให้ข้อมูลหลักไม่ให้ความสนใจจะให้รายละเอียด

1.6.4 ระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่เจ้าหน้าที่ของรัฐหรือองค์กรต่าง ๆ จัดขึ้น ดังนี้

1) การฝึกอบรม ผู้ให้ข้อมูลหลักได้ให้ข้อมูลและความคิดเห็นเกี่ยวกับการฝึกอบรม ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นประสบการณ์ที่จัดโดยมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืนว่าการฝึกอบรมนั้นต้องจัดควบคุมไปกับการดูงาน ต้องปฏิบัติจริงในพื้นที่ และมีการอบรมอย่างต่อเนื่องจึงจะได้ผล ตามที่ได้เสนอความเห็นและประสบการณ์ ดังนี้

“วิธีการอบรมมีทุกอย่างเลย สาธิตให้ดู พาไปดูงาน ไปหมดทุกที่ สาธิตให้ดู แล้วให้ไปทำกันเอง”

“ต้องมีการอบรมอย่างต่อเนื่องจึงได้ผล ต้องมาจัดอบรมในท้องถิ่น ต้องมาจัดถึงพื้นที่สี่จากส่วนกลาง ถ้าเป็นทีวีไม่มีประโยชน์เลย มีแต่ผักซีโรยหน้าดูแล้วทำไม่ได้ ตื่นทุนสูงไป”

นอกจากนี้สมาชิกบางส่วนให้ข้อคิดเห็นว่าการฝึกอบรมไม่ใช่เรื่องหลักของการทำการเกษตร ปัญหาหลักอยู่ที่เรื่องตลาด โดยกล่าวว่า “ฝึกอบรม ความรู้ต่าง ๆ เป็นเรื่องรอง ๆ ทำแล้วขายไม่ได้เป็นเรื่องใหญ่ ก็เลยทำกันแบบตามมีตามเกิด” และจากข้อมูลที่ได้จากเจ้าหน้าที่และการสังเกต พบว่าเกษตรกรที่นี้ไม่ค่อยทำตามที่ได้รับการอบรมมา เพราะคิดว่าถึงจะทำตามแล้วได้ผลดี แต่ขายไม่ได้ย่อมไม่มีประโยชน์ สำหรับการที่มีปัญหาตลาด สืบเนื่องจากการส่งเสริมมะม่วง กระท้อน และไม้ผลอื่น ๆ พร้อม ๆ กันเป็นจำนวนพื้นที่ขนาดใหญ่ในช่วง 4-5 ปีที่ผ่านมา เพื่อแก้ปัญหาข้าวราคาตก แต่เมื่อผลไม้ออกพร้อม ๆ กันในช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมา ทำให้ผลไม้ล้นตลาด และพื้นที่ตำบลบ้านหลวง อยู่เข้าไปค่อนข้างลึกจากถนนใหญ่ ทำให้พ่อค้าไม่ยอมเข้าไปรับซื้อ ประกอบกับผลไม้ที่ผลิตได้ส่วนใหญ่เป็นพันธุ์ที่รับประทานสด คุณภาพดี ราคาสูง จึงทำให้ไม่เป็นที่ต้องการของตลาดโรงงานที่ต้องการผลไม้ราคาถูก ซึ่งกรณีนี้ผู้ให้ข้อมูลได้เล่าให้ฟังว่า “พ่อค้าเขาต้องการของถูก เขาไปเอาที่ลำพูน เอามะม่วงไปทำน้ำมะม่วง พ่อค้าเขาเล่าว่าลำพูนก็โกลະบาท เขาต้องการมะม่วงถูก ๆ ไม่ใช่มะม่วงคุณภาพดี”

2) การดูงาน ในกิจกรรมนี้ผู้ให้ข้อมูลหลักได้ให้ข้อมูลร่วมไปกับการฝึกอบรมแล้วว่า การฝึกอบรม ดูงาน และการสาธิต ทดลองปฏิบัติ ต้องดำเนินการไปพร้อม ๆ กัน ส่วนการจะไปดูงานที่ไหนนั้น ทางมูลนิธิจะให้คำแนะนำเรื่องที่จะเกษตรกรแจ้งความต้องการว่าอยากไปดูนั้น ควรจะไปได้ที่ไหนบ้าง เวลาไป ไปพร้อมกันทั้งหมด ใช้รถโดยสารขนาดใหญ่ 3 คัน (ไปพร้อมกันจาก 3 จังหวัด) เวลาไปดูงานมีโอกาสซักถามและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ ทั้งผู้ไปดูด้วยกันและผู้ที่เป็นเจ้าของสถานที่ ตามที่ผู้ให้ข้อมูลได้เล่าให้ฟังว่า

“เวลาไปดูงาน เขาบรรยายให้ฟังด้วย ไปดูสถานที่เขาทำขนมด้วย แล้วซักถาม เขาอธิบายให้หมด ทำไมไปดูแปรรูปสับปะรด เพราะอยากแปรรูปผลผลิตของเราบ้าง ไปดูตัวอย่างเครื่องอบเป็นแบบโรงงานขนาดเล็ก เรากลับมายังไม่ได้ทำเพราะไม่มีเครื่องมือ แต่ตอนนี้กลุ่มแม่บ้านพยายามทำกันอยู่ บ้านเราไม่มีสับปะรด เราก็เลยดูว่าข้าวกับผลไม้ น่าจะแปรรูปได้หลายอย่าง ตอนนี้มีแต่กวนอย่างเดียว”

นอกจากนี้ผู้ให้ข้อมูลยังได้ให้ข้อคิดเห็นว่าการดูงานต้องเลือกที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของตัวเอง ไม่ควรดูงานที่ประสบผลสำเร็จ แต่ลงทุนสูงเกินไป เกินทุนหรือความสามารถของตนเอง ตามที่ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า

“ที่เคยไปดู เขาจัดให้เลย เช่นที่ สป.กษ. (ชื่อย่อของหน่วยงานที่รับผิดชอบโครงการทฤษฎีใหม่) จัดพาไปดูสวนส้ม คนไปดูต้องกำหนดตัวเองด้วย เขาทำ 100 ไร่ เรามี 5 ไร่ ทำให้ได้อย่างเขาก็ไม่ได้” และ “เคยไปที่นครนายก เชียงราย เขาลงทุน 5 ล้าน 10 ล้าน ทำดีมากดูแล้วก็ทำไม่ได้ ดูทำไม ไม่ใช่ไปดูที่เขาขายไปแล้ว”

3) การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร กิจกรรมนี้ส่วนใหญ่กลุ่มนำร่องกับมูลนิธิร่วมกันจัดเวทีย่อยๆ ในกลุ่มสมาชิก เพื่อแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นหรือประสบการณ์ บางครั้งจัดให้เป็นการพูดคุยกับกลุ่มอื่น ๆ ภายนอกตำบล โดยมีทีมงานจากมูลนิธิมากระตุ้นให้เกิดเวทีดังกล่าว นับได้ว่ากิจกรรมการเรียนรู้ประเภทนี้เป็นกิจกรรมที่สามารถสอดแทรกแนวคิดของการใช้ชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงได้เป็นอย่างดี และยังทำให้เกิดกลุ่มนำร่องที่จะนำแนวคิดที่เป็นข้อตกลงร่วมกันของสมาชิกกลุ่มนำร่องไปปฏิบัติให้เห็นผลอีกด้วย อย่างไรก็ตามกิจกรรมนี้ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง เพราะเมื่อนำแนวคิดไปปฏิบัติ ย่อมจะเกิดปัญหามากมาย ที่จะต้องช่วยกันสรุปและหาคำตอบ

ผู้ให้ข้อมูลหลักได้เล่าถึงการแลกเปลี่ยนความรู้ และผลที่เกิดจากการพูดคุยแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูล ไว้ดังนี้

“มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืนของประเทศไทยได้รับงบประมาณมาทำโครงการนำร่อง เพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน อาจารย์สุรินทร์ กิจนิตยชีวะ มาคุยกันบ่อยมาก แรก ๆ อาทิตย์ ละครั้ง สร้างแนวคิดการเรียนรู้เมื่อทุกคนรู้ว่าจะต้องปลูกข้าวกินเอง ขุดบ่อเลี้ยงปลา เลี้ยงไก่ ทำสวนหลังบ้าน ทำสมุนไพรกันแล้ว ก็ลงมือทำ เยี่ยมเยียนกันเดือนละครั้ง ปี 2544 นำร่องเกิดขึ้น มีสมาชิกจำนวน 38 คน พวกนี้เริ่มทำจริง อบรมทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยชีวภาพ สารไล่แมลง แจกทุกบ้าน”

“เราสร้างความมั่นคงของอาหารในครัวเรือนก่อน ต้องมีผักกิน 365 วัน แต่มันก็ไม่ได้ครบต้องมีบ่อปลา เลี้ยงปลากันตลอดปี เลี้ยงไก่ 5 ตัว เป็ด 5 ตัว มีผลไม้ หลังบ้านมีสมุนไพร ปี 2545 ขึ้น 2546 ต้องแบ่งพื้นที่นำมาทำข้าวที่เราคิดว่ามันอ่อนมันนุ่มหอม มาทำข้าวเอาไว้สีกินเองในที่นี้ก็ทำหลายคน เราทำแล้วมันกำลังจะไม่ใช่ เพราะชาวบ้านใจร้อนได้แล้วจะไปสีกินเลย แต่โบราณเขาต้องเก็บไว้ก่อนเป็นปีให้แห้งจะได้สีกิน นี่เขาสีกินเลย พอสีกินมันก็แฉะไม่อร่อย ก็ร้อง แต่กลุ่มก็จัดการซื้อมาไว้ได้ 6 เกวียน ชาวบ้านเลยขายให้กลุ่มเขา รอไม่ได้”

จากคำพูดเหล่านี้ จะเห็นได้ว่าเมื่อสร้างแนวคิดแล้วนำไปปฏิบัติ ย่อมต้องเกิดปัญหาเป็นธรรมดา ดังนั้นเวทีแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูล จึงต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

เพื่อช่วยกันวิเคราะห์และแก้ไขปัญหาดังกล่าว ซึ่งต้องอาศัยผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มที่เข้มแข็งในการกระตุ้นให้เกิดการแลกเปลี่ยนดังกล่าว

ในส่วนของ การเผยแพร่เอกสารคำแนะนำนั้น เกษตรกรไม่สนใจ และให้คำตอบว่า “หนังสือไม่ชอบอ่าน ดูแต่รูป ที่วิกิดูละคร เกษตรไม่ดูเลย”

4) การประชุมสัมมนา ผู้ให้ข้อมูลหลักไม่ได้ให้ความสนใจกับการประชุมสัมมนาเลย กิจกรรมนี้ผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นเจ้าหน้าที่เท่านั้นที่ให้ข้อมูล

5) การทำแปลงสาธิต ผู้ให้ข้อมูลหลักได้ให้ความสำคัญกับแปลงสาธิต หรือจุดถ่ายทอดความรู้ จุดตัวอย่าง ว่าเป็นแหล่งการเรียนรู้การเกษตร สำหรับสอนเด็ก ๆ และเกษตรกรในหมู่บ้าน ซึ่งบางเรื่องยังไม่สำเร็จ เช่นการปลูกข้าวกินเอง ตามที่ผู้ให้ข้อมูลกล่าวไว้ว่า

“แปลงสาธิตมีทำข้าว ผักปลอดสาร ไม่มีจัดไร่นา แต่มีแปลงสาธิต เกษตรทฤษฎีใหม่มาชุดบ่อให้ มาส่งเสริมพันธุ์ปลา มาส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียง หารายละห้าพันบาท มีทำบัญชีด้วย มีการแลกเปลี่ยนความรู้กับกลุ่มอื่น รวมเป็นแหล่งเรียนรู้ในตำบล”

“แหล่งเรียนรู้ด้านเกษตร มีแปลงไม่ผลบ้านลุงหยด และอีกหลายแห่ง เป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมด้วย”

“รวบรวมภูมิปัญญา 13 คน ในหมู่เรา รวมแหล่งเรียนรู้ในตำบลแล้ว จัดสอนเด็ก ๆ และผู้ใหญ่ในเรื่องที่ทำอยู่ เช่น ทำข้าวกิน แต่ไม่สำเร็จ ตกกลางไว้ 11 ราย มาจริง ๆ 3-4 ราย แต่ก็มาเรียนรู้ของจริงไปที่ละชั้นตอน”

1.6.5 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้ การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

1) ปัจจัยภายใน

สมาชิกกลุ่มไร่นาสวนผสมตำบลบ้านหลวงได้ให้ข้อมูลว่าการเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้นั้น ถ้าไม่มีการจำกัดเงื่อนไข เช่น จำนวนคน สมาชิกในกลุ่มยินดีเข้าร่วมกิจกรรมแต่ส่วนใหญ่จะเป็นกรรมการกลุ่มหรือเป็นเกษตรกรที่สนใจเข้าร่วมโครงการ ชาวบ้านส่วนใหญ่ถ้ามีการบอกกล่าวหรือเชิญเข้าร่วมกิจกรรมใด ๆ มักจะไม่ค่อยขัด ด้วยความเกรงใจเจ้าหน้าที่หรือผู้นำชุมชน

ในส่วนของรายได้และการศึกษานั้น ผู้ให้ข้อมูลไม่ให้ความสำคัญแต่บอกว่า “ตอนนี้รายได้ต่ำหมดแล้ว เพราะขายของไม่ได้”

สำหรับการเปิดรับข่าวสารข้อมูล แม้ว่าผู้ให้ข้อมูลหลักส่วนใหญ่จะปฏิเสธ การรับข่าวสารข้อมูลด้านวิชาการเกษตร ทางโทรทัศน์ หรือหนังสือ แต่ไม่ได้ปิดกั้นการ

เปิดรับ ข้อมูลข่าวสารจากกลุ่ม หรือผู้นำชุมชน หรือหน่วยงานภายนอก จึงถือว่าผู้เข้าร่วมกิจกรรมส่วนใหญ่ มีการเปิดรับข้อมูลข่าวสารจากแหล่งต่าง ๆ

ผู้ให้ข้อมูลหลักส่วนใหญ่มีเจตคติที่เห็นด้วยกับการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง แต่อาจจะมีบางส่วนที่ยังไม่เข้าใจว่า เศรษฐกิจพอเพียงจะแก้ปัญหาสินค้าเกษตรราคาตกต่ำ และปัญหาหนี้สินได้อย่างไร เช่นที่กล่าวว่า “เวลาทำเศรษฐกิจพอเพียง มีหนี้สินอยู่ ต้องจ่ายคืน แต่ทำแล้วขายไม่ได้ เพราะตอนให้ผลราคามันต่ำ” ดังนั้นปัญหาการตลาดสินค้าราคาต่ำจึงเป็นสาเหตุที่ทำให้เกษตรกรบางส่วน เริ่มคิดแก้ปัญหาในทางที่ไม่น่าจะใช่วิธีแก้ไข เช่น “ความรู้การตลาดที่เป็นทฤษฎีไม่ต้องการ ต้องการตลาด มีที่ให้เราไปขาย หรือมีคนมาซื้อเราไม่ต้องมาอบรมว่าตลาดต้องทำอย่างนั้นอย่างนี้ เราทำไม่ได้” หรือ “หลายคนจะโค่นต้น โค่นสวนกลับไปทำนาอีกแล้ว”

2) ปัจจัยภายนอก

ในพื้นที่ตำบลบ้านหลวงนี้ ผู้นำชุมชนและโครงการที่รัฐสนับสนุนมีบทบาทอย่างมากในการผลักดันให้เกษตรกรเข้าร่วมโครงการ จากการที่ผู้ให้ข้อมูลได้กล่าวถึงการตั้งกลุ่มนำร่องที่ได้รับการผลักดันจากผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งคนหนึ่ง ในอำเภอเสนา และการที่เข้าร่วมโครงการต่าง ๆ ของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นโครงการของรัฐที่ผ่านมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน โครงการทฤษฎีใหม่และโครงการของสำนักงานเกษตรจังหวัด ตามที่เสนอข้อมูลไปแล้วในข้อ 1.6.3 และข้อ 1.6.4 ส่วนเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรนั้น แม้จะไม่ได้กล่าวถึงมากนัก แต่มีบทบาทอยู่แล้ว โดยหน้าที่แต่ในส่วนของ อบต. นั้น ผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มนี้ไม่เคยได้รับการสนับสนุนจาก อบต.

ในด้านเครือข่าย ขณะนี้อาจจะยังไม่มีบทบาทที่เด่นชัด แต่เป็นจุดเริ่มต้นของการเชื่อมโยงเครือข่าย โดยเฉพาะเรื่องเกษตรยั่งยืน ซึ่งในภาคกลางส่วนใหญ่จะเน้นรูปแบบไปที่การทำเกษตรผสมผสาน

ประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งของกลุ่มนี้ ได้แก่ “ปัญหาตลาด ราคาผลผลิตตกต่ำ” ดังนั้นถ้ามีแรงจูงใจในการแก้ปัญหาตลาดได้สำเร็จ จะเป็นปัจจัยที่กระตุ้นสมาชิกให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้มากขึ้น

1.6.6 แนวทางการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้เกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

1) ข้อเสนอของเกษตรกร

(1) ต้องการให้แก้ปัญหามarket โดยให้มีตลาดรับซื้อผลผลิตที่ให้ราคาคุ้มกับการลงทุน ต้องการให้ของที่ผลิตได้ขายได้ราคา

(2) การฝึกอบรม การดูงาน การสาธิต ต้องจัดควบคู่กันไป จึงจะเข้าใจ และกลับไป ทำได้

(3) การดูงาน ต้องจัดให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย ทั้งด้านพื้นที่ ต้นทุน และวิธีการปฏิบัติ

2) ข้อเสนอของเจ้าหน้าที่

(1) ต้องคัดเลือกคนที่สนใจอย่างจริงจังเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้

(2) หน่วยงานต่าง ๆ ควรสนับสนุนการฝึกอบรมตามที่เกษตรกร

ต้องการ

(3) ผู้เกี่ยวข้องต้องแก้ไขปัญหาการตลาดโดยเร่งด่วนต้องหาตลาดรับซื้อผลผลิตและให้ได้ราคาคุ้มทุน โดยเฉพาะเรื่องไม้ผล ข้าว

ตอนที่ 2 ภาพรวมการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้จาก 6 กรณีศึกษา

จากการศึกษาเป็นรายกรณีศึกษาทั้ง 6 กลุ่ม ดังที่กล่าวมาแล้ว เมื่อนำผลการศึกษา และวิเคราะห์ในแต่ละกลุ่มดังกล่าวมาทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์เป็นภาพรวมได้ดังนี้

2.1 ข้อมูลพื้นฐานตำบล

จากข้อมูลพื้นฐานของตำบลทั้ง 6 ตำบลพบว่ามีสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิต คล้ายคลึงกันไม่แตกต่างกันมากนัก กล่าวคือเป็นที่ราบลุ่มทั้งหมด อยู่ในเขตชลประทาน ในฤดูฝน บริเวณที่ลุ่มมาก ๆ อาจเกิดน้ำท่วมได้ ส่วนในฤดูแล้งน้ำไม่พอทำนาปรัง เพราะอาชีพหลักของทุก ตำบลเป็น ชาวนา ทำนาข้าวตลอดปี ประมาณ 2 ปี 5 ครั้ง ติดต่อกันจึงใช้น้ำในปริมาณมาก ส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนเกษตรกร ยกเว้นตำบลนาคูและตำบลบ้านหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่มีครัวเรือนเกษตรกรน้อยกว่าร้อยละ 50 ของครัวเรือนทั้งหมด ในภาพรวมมีครัวเรือนเกษตรกร ที่ทำไร่นาสวนผสมอยู่ระหว่างร้อยละ 12.74 ถึงร้อยละ 33.41 ของครัวเรือนเกษตรกร ซึ่งเป็นสัดส่วนค่อนข้างต่ำ กรรมสิทธิ์การถือครองที่ดินมีที่ดินทั้งที่เป็นของตนเองและที่เป็นที่ดินเช่า การเช่าที่ดินส่วนใหญ่จะเช่าเพื่อทำนา ตำบลที่มีการเช่าที่นาเป็นส่วนใหญ่ได้แก่ตำบลอินทประมูล จังหวัดอ่างทอง และตำบลนาคู จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในส่วนของการคมนาคม ส่วนใหญ่ สะดวก มีถนนเชื่อมต่อกับหมู่บ้าน ทุกตำบล อยู่ไม่ไกลจากถนนใหญ่ ตำบลที่อยู่ค่อนข้างไกล จากถนนใหญ่ คือตำบลบ้านหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ดังนั้นในด้านการตลาด จึงมีพ่อค้า มารับซื้อผลผลิตถึงแปลงเป็นส่วนใหญ่ ยกเว้นตำบลอินทประมูล จังหวัดอ่างทอง และตำบล บ้านหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่ต้องนำของไปขายเองที่ตลาดหรือขายที่โรงงาน ตลาด สินค้าเกษตรหลัก ๆ ได้แก่ตลาดสุพรรณบุรีในตัวจังหวัดอ่างทองหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ตลาดเขมร” เนื่องจากมีสินค้าจากเขมรมาขายมาก และในส่วนของพระนครศรีอยุธยา ได้แก่ ตลาดไทที่ จังหวัดปทุมธานี

ปัญหาหลัก ๆ ทางเกษตร ได้แก่ ปัญหาทางการตลาด ผลผลิตราคาต่ำ โดยเฉพาะในช่วงที่ผลผลิตล้นตลาด ต้นทุนการผลิตราคาแพง โรคแมลงศัตรูพืชระบาดทำให้ต้องใช้สารเคมีจำนวนมาก ฤดูฝนน้ำท่วมเสียหายเกือบหมด แต่เมื่อถึงฤดูแล้ง น้ำชลประทานและน้ำ จากแหล่งต่าง ๆ มีไม่พอทำนา เพราะพื้นที่นามีจำนวนมากและมีการปลูกข้าวตลอดปีซึ่งใช้น้ำ จำนวนมาก

2.2 ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มเกษตรกรที่ทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่ดำเนินการศึกษา

จากข้อมูลพื้นฐานที่พบพบว่าอาชีพหลักของเกษตรกรในเขตที่ราบลุ่มของจังหวัดอ่างทองและพระนครศรีอยุธยา คือการทำนาข้าว โดยมีไม้ผล พืชผัก บ่อเลี้ยงปลา และการเลี้ยงสัตว์ปีก ในรูปแบบไร่นาสวนผสม เกษตรผสมผสานและทฤษฎีใหม่ อยู่เป็นสัดส่วนประมาณร้อยละ 20-30 ของครัวเรือนเกษตรกร ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ผู้ให้ข้อมูลหลักส่วนใหญ่เป็นผู้นำเกษตรกร ที่เป็นกรรมการและสมาชิกของกลุ่มจัดไร่นาหรือกลุ่มไร่นาสวนผสม ที่กรมส่งเสริมการเกษตร สนับสนุนให้รวมตัวจัดตั้งขึ้นตามวิธีการส่งเสริมการเกษตรในรูปแบบกระบวนการกลุ่ม เพื่อเข้าร่วมโครงการส่งเสริมการจัดไร่นาของกรมส่งเสริมการเกษตร กลุ่มต่าง ๆ ดังกล่าวมีข้อมูลพื้นฐานที่ใกล้เคียงกัน มีแตกต่างกันบ้างในด้านความเข้มแข็งของการรวมกลุ่ม กลุ่มทั้ง 6 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นา 4 กลุ่มของตำบลโคกพุทรา และอินทประมูล จังหวัดอ่างทอง และตำบลนาคู และสิงหนาท จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ส่วนที่เหลืออีก 2 กลุ่มเป็นกลุ่มไร่นาสวนผสม ซึ่งแตกต่างเฉพาะชื่อเท่านั้น เนื่องจากหลักเกณฑ์ของกรมไม่ได้บังคับให้ใช้ชื่อเหมือนกัน เพียงแต่ให้รวมตัวกันเพื่อดำเนินการตามโครงการ อาจใช้ชื่อตามโครงการหรือตามกิจกรรมที่ทำขึ้นกับข้อตกลงของหน่วยงานในพื้นที่ได้แก่ สำนักงานเกษตรจังหวัด และสำนักงานเกษตรอำเภอ กับเกษตรกร โดยกำหนดให้มีตำบลละ 1 กลุ่ม ทุกตำบลที่มีพื้นที่ทำการเกษตรในลักษณะไร่นาสวนผสม เกษตรผสมผสานหรือทฤษฎีใหม่

ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มทั้ง 6 กลุ่มที่เป็นกรณีศึกษา ค่อนข้างคล้ายคลึงกันในสถานการณ์สิ่งแวดล้อม วิถีชีวิต แต่แตกต่างกันในรายละเอียดของเจตคติ ความรู้ความเข้าใจ และกิจกรรมภายในกลุ่ม โดยกลุ่มทั้ง 6 กลุ่มตั้งขึ้นเพื่อเข้าร่วมโครงการของรัฐ ส่วนใหญ่ตั้งมานานกว่า 10 ปี โดยตั้งเมื่อประมาณช่วงปี 2537 ถึง 2541 เกษตรกรที่มารวมตัวกันบางส่วนจะมีพื้นที่ส่วนที่เป็นไร่นาสวนผสมอยู่แล้ว บางส่วนเป็นเกษตรกรที่ทำนา แต่มีปัญหาข้าวราคาต่ำ น้ำไม่พอ โรคแมลงสะสม ฯลฯ จึงได้เปลี่ยนจากที่นายกรองปรับพื้นที่จนเป็นไร่นาสวนผสมหรือลักษณะเดียวกันนี้ ซึ่งในระบบการทำฟาร์มของการจัดไร่นาดังกล่าว จะมีพืชหลักของระบบ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นข้าว มีไม้ผลและพืชผักบ้าง ตามสภาพความเหมาะสมของพื้นที่ ไม้ผลหลักได้แก่ มะม่วง กระท้อน และฝรั่ง แหล่งการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในตำบลที่เป็นกรณีศึกษานี้ มีทั้งที่เป็นบุคคลและสถานที่ โดยส่วนใหญ่จะเป็นเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบล ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ผู้นำเกษตรกรที่เป็นคณะกรรมการกลุ่มอาชีพการเกษตรสาขาต่าง ๆ ภูมิปัญญาชาวบ้าน แปลงสาธิต และสื่อต่าง ๆ

ในส่วนของเจตคติ นั้น เจตคติที่เกษตรกรมีต่อการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงพบว่า ส่วนใหญ่เห็นด้วย แต่มีบางส่วนที่เห็นด้วยแต่ยังไม่เข้าใจในหลักการพึ่งตนเอง จากดัชนีบ่งชี้ที่ประมวลจากการสัมภาษณ์ สังเกตและวิเคราะห์แนวคิดของเกษตรกรพบว่า มีเกษตรกรบางส่วน คิดเพียงด้านเดียวว่าทำให้พอมีพอกินพอใช้ แต่รายได้ไม่มากพอที่จะใช้หนี้เก่า และยังมีความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนทางด้านวิชาการเกี่ยวกับการใช้ปุ๋ยและสารเคมี รวมถึงการติดขัดกับความสะดวกสบายในการใช้สารเคมีที่หาซื้อได้ตามท้องตลาด ทำให้ไม่สามารถลดต้นทุนการผลิตได้ตามที่ควรจะเป็น เพราะต้องลงทุนกับสารเคมีและปุ๋ยเคมีที่มีราคาแพง แต่สำหรับเกษตรกรที่เห็นด้วยนั้น มีแนวคิดในการยึดหลักการพึ่งตนเอง เช่นการทำปุ๋ยชีวภาพใช้เอง การปลูกพืชหลากหลายชนิดไว้บริโภคเองส่วนหนึ่งและมีเหลือขายได้ตลอดทั้งปี ทำให้มีรายได้กระจายตลอดปี การรวมกันจำหน่ายผลผลิต โดยนำไปขายเองที่ตลาดหรือโรงงาน การลดการใช้สารเคมี หรือปุ๋ยเคมี เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ต้องอาศัยความอดทน เวลาและความเข้าใจในหลักการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อการพึ่งตนเอง ความเข้าใจตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนี้เป็นความจำเป็นเร่งด่วนของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรที่ต้องดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้เกษตรกรที่ยังไม่เข้าใจเกิดการเรียนรู้และเข้าใจหลักการดังกล่าว

สำหรับการมีส่วนร่วม นั้น ส่วนใหญ่เจตคติจะเป็นไปในทางที่เห็นด้วย มีเพียงกลุ่มเดียว ที่ไม่เห็นความสำคัญ ได้แก่ กลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นาตำบลอินทประมูล โดยมีดัชนีบ่งชี้คือ กิจกรรมของกลุ่มไม่ต่อเนื่อง มีการประชุมเพียง 4 เดือนต่อครั้ง และต่างคนต่างทำกิจกรรม และไม่มีแนวคิดในการร่วมกันทำ ซึ่งอาจเป็นเพราะครวัเรียนเกษตรกรในตำบลนี้ทำอาชีพรับจ้าง ควบคู่ไปกับการทำการเกษตร ทำให้ไม่มีเวลาที่จะร่วมกลุ่มทำกิจกรรม ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งได้แก่ กลุ่มไร่นาสวนผสมตำบลคลองวัว เห็นด้วยกับการมีส่วนร่วม และมีการร่วมทำกิจกรรมตลอดต่อเนื่อง แต่ในส่วนของกรมมีส่วนร่วมคิดตัดสินใจ กลุ่มมักจะมอบให้เจ้าหน้าที่เป็นคนคิดตัดสินใจ ด้วยความศรัทธาในตัวเจ้าหน้าที่และคิดว่าเจ้าหน้าที่มีความรู้ความสามารถมากกว่า ซึ่งที่ผ่านมาเจ้าหน้าที่มีความรับผิดชอบสูง ตั้งใจทำงาน จึงทำให้ผลงานของกลุ่มอยู่ในเกณฑ์ดีจนได้รางวัล แต่ถ้าคิดถึงอนาคตว่าหากมีการเปลี่ยนแปลงตัวเจ้าหน้าที่จะมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นกับกลุ่มดังกล่าวนี้หรือไม่

2.3 ประเภทของกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่เกษตรกรมีส่วนร่วม

ประเภทของกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่เกษตรกรมีส่วนร่วมที่ประมวลได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลมี 6 กิจกรรม ได้แก่

2.3.1 การฝึกอบรม ส่วนใหญ่ผู้จัดเป็นเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานราชการได้แก่ เจ้าหน้าที่ ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบล สังกัดสำนักงานเกษตรอำเภอ กรมส่งเสริมการเกษตร มีบางส่วนที่จัดโดยเจ้าหน้าที่สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด (กษ) หรือหน่วยงานที่ไม่ใช่ราชการ ได้แก่ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืนหรือองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งการจัดแต่ละครั้งได้เชิญผู้แทนจากหลายหน่วยงานมาเป็นวิทยากรเช่น กรมพัฒนาที่ดิน ศูนย์ชีวภาพ หรือวิทยากรเกษตรกรในพื้นที่เป็นต้น ส่วนผู้เข้าร่วมการอบรมส่วนใหญ่เป็นผู้แทนจากกลุ่มสาขาอาชีพการเกษตร เช่น ผู้แทนกลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นา กลุ่มเกษตรกร กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษเป็นต้น โดยเลือกตามเนื้อหาของการฝึกอบรมยกเว้นบางตำบลที่จัดให้เฉพาะกลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นา ได้แก่ ตำบลนาคูและตำบลบ้านหลวง ในกรณีนี้ผู้จัดเป็นหน่วยงานอื่นไม่ใช่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร เช่นเดียวกับสถานที่จัดซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในเขตจังหวัด อำเภอหรือบริเวณแปลงสาธิต ยกเว้นตำบลนาคูและบ้านหลวงอีกเช่นกัน เพราะเหตุผลเดียวกันคือผู้จัดมาจากหน่วยงานอื่นจึงจัดอบรมข้ามเขตจังหวัดได้

2.3.2 การดูงาน เป็นกิจกรรมที่เกษตรกรมีความพอใจมากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับกิจกรรมอื่น ๆ และต้องการให้จัดบ่อยครั้งกว่านี้ ผู้จัดส่วนใหญ่เป็นเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบล มีเฉพาะตำบลบ้านหลวง ที่มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืนเป็นผู้จัด ผู้เข้าร่วมมีทั้งที่จัดเฉพาะกลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นาและมีผู้แทนจากหลายกลุ่มอาชีพ ขึ้นกับหัวข้อและสถานที่ไปดูงานซึ่งส่วนใหญ่ไปดูงานต่างจังหวัด ยกเว้นตำบลสิงหนาทที่ดูงานเฉพาะในเขตจังหวัด ความแตกต่างนี้ขึ้นกับงบประมาณที่ได้รับการสนับสนุน ถ้างบประมาณน้อยไม่สามารถไปดูงานไกล ๆ ได้

2.3.3 การจัดประชุมสัมมนา ผู้จัดส่วนใหญ่เป็นเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร หรือสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด มีหน่วยงานอื่นบ้าง เช่น ตำบลนาคู ตำบลบ้านหลวง มีสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนและวิทยาลัยเกษตรเป็นผู้จัด ผู้เข้าร่วมมีเฉพาะกลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นาหรือไร่นาสวนผสม สถานที่จัดส่วนใหญ่อยู่ในจังหวัดหรือที่กรุงเทพฯ ในกรณีที่เป็นการประชุมใหญ่

2.3.4 การทำแปลงสาธิต ส่วนใหญ่มีกิจกรรมนี้ยกเว้นตำบลอินทประมูลไม่มีกิจกรรมนี้ ซึ่งผู้จัด ได้แก่ สำนักงานเกษตรอำเภอ สำนักงานเกษตรจังหวัด จะสนับสนุนแปลงสาธิตไร่นาสวนผสมหรือเกษตรผสมผสาน และสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดสนับสนุน

แปลงสาธิตเกษตรทฤษฎีใหม่ ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีเฉพาะผู้แทนจากกลุ่มส่งเสริมจัดไร่นาหรือกลุ่มไร่นาสวนผสม

2.3.5 การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร เป็นการประชุมกลุ่มย่อย ส่วนใหญ่เป็นการจัดกันเองของกรรมการกลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นาหรือไร่นาสวนผสม เพื่อแลกเปลี่ยนหรือถ่ายทอดความรู้ที่ไปอบรมดูงานมาหรือไปได้ความรู้การเกษตรจากที่อื่นมา การจัดนี้จัดเป็นกลุ่มย่อยๆ ไม่เป็นทางการ มีสมาชิกกลุ่มหรือสมาชิกจากกลุ่มเครือข่ายเข้าร่วม กิจกรรมนี้บางครั้งได้รับการกระตุ้นจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรหรือผู้แทนจากหน่วยงานอื่นบ้าง เช่นผู้แทนจากมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน เป็นต้น

2.3.6 การเผยแพร่ความรู้ กิจกรรมนี้มีเฉพาะ 2 ตำบลที่คณะกรรมการกลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นาหรือกลุ่มไร่นาสวนผสมมีศักยภาพเพียงพอที่จะเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ให้กลุ่มเป้าหมายที่นอกเหนือจากสมาชิกในกลุ่มได้ เป็นการให้ความรู้แก่เพื่อนเกษตรกรจากสถานที่ต่าง ๆ รวมถึงนักเรียน หรือผู้สนใจโดยการเป็นวิทยากรเดินทางไปให้ความรู้ เช่น ประธานและเลขานุการกลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นาตำบลนาคู หรือเป็นวิทยากรอยู่ที่แปลงสาธิตของกลุ่มไร่นาสวนผสมที่ตำบลคลองวัว ซึ่งเป็นจุดดูงานของจังหวัดอ่างทอง

และกิจกรรมทั้ง 6 ประเภทนี้ เมื่อมีการเรียงลำดับตามความถี่ของการจัดและการที่เกษตรกรกล่าวพาดพิงหรืออ้างถึง สามารถจัดลำดับได้ดังนี้

- 1) การฝึกอบรม
- 2) การดูงาน
- 3) การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร (ประชุมกลุ่มย่อย)
- 4) การทำแปลงสาธิต
- 5) การประชุมสัมมนา
- 6) การเผยแพร่ความรู้

2.4 ระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

กิจกรรมการเรียนรู้ประเภทต่างๆ ที่ได้นำเสนอไปแล้วนั้น เมื่อพิจารณารายละเอียดในการมีส่วนร่วม โดยใช้บทบาทของสมาชิกกลุ่มที่เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในแต่ละขั้นตอนของการจัดกิจกรรมที่ประมวลได้จากคำบอกเล่าและการสังเกตพฤติกรรมของผู้ให้ข้อมูลหลัก นำมาเป็นดัชนีบ่งชี้ ระดับการมีส่วนร่วมสรุปได้ดังนี้

2.4.1 การฝึกอบรม

จากข้อมูลทั้ง 6 ตำบลพบว่าเกษตรกรที่เป็นคณะกรรมการกลุ่มหรือสมาชิกกลุ่มมีโอกาสรับทราบการจัดกิจกรรมการฝึกอบรมที่ภาครัฐหรือหน่วยงานอื่นจัดขึ้น โดยคณะกรรมการกลุ่ม แจ้งให้ทราบและคัดเลือกคนเข้ารับการฝึกอบรม มีส่วนน้อยที่กลุ่มมีโอกาสเสนอจัดฝึกอบรมใน หัวข้อที่ต้องการ ส่วนใหญ่แล้วเจ้าหน้าที่จัดมาให้เลือก และมีบางตำบลได้แก่สิงหนาท และคลองวัวที่เจ้าหน้าที่จัดการให้ทั้งหัวข้อเรื่องและผู้เข้ารับการฝึกอบรมภายใต้การยอมรับของกลุ่ม ซึ่งคิดว่าเจ้าหน้าที่มีความรู้มากกว่า จึงควรกำหนดหัวข้อและคัดเลือกคนได้เหมาะสมและในระหว่างการฝึกอบรมส่วนใหญ่แล้วเกษตรกรมีโอกาสดูการสาธิตและทดลองปฏิบัติ มีเพียงบางตำบลเท่านั้นที่จัดเฉพาะภาคบรรยายร่วมกับสื่อประเภท วีดิทัศน์ หรือมีการสาธิตแต่ไม่มีอุปกรณ์ให้ปฏิบัติ ซึ่งการฝึกอบรมลักษณะนี้เกษตรกรไม่ค่อยให้ความสนใจ เช่นบาง ครั้งฟังแล้วไม่เข้าใจ ภาพวีดิทัศน์ไม่ชัดเจนทำให้ไม่อยากฟัง เป็นต้น วิธีการฝึกอบรมเป็นสิ่งที่กระตุ้นให้เกษตรกรที่เข้าร่วมกิจกรรมนำความรู้มาทดลองทำ หรือนำมาใช้ในการปฏิบัติจริงในพื้นที่ด้วย เช่นการฝึกอบรมการทำปุ๋ยชีวภาพ ส่วนใหญ่แล้วมีการทดลองปฏิบัติ ทำให้เกษตรกรกลับมาทดลองทำมากกว่าเรื่องอื่นๆ สำหรับการประเมินผลส่วนใหญ่แล้วไม่มีการประเมินผลในลักษณะการให้โอกาสผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้ร่วมสรุปผลและเสนอแนะข้อคิดเห็นต่อผู้จัด

จากภาพรวมดังกล่าว เข้าวิเคราะห์ในรายละเอียดตามขั้นตอนของการมีส่วนร่วม โดยใช้ดัชนีบ่งชี้ในบทที่ 3 วิเคราะห์ระดับการมีส่วนร่วมของกลุ่มตัวอย่างในกิจกรรมการฝึกอบรมสรุปตามขั้นตอนการมีส่วนร่วมได้ดังนี้

- 1) ระดับการมีส่วนร่วมรับรู้ ดัชนีบ่งชี้คือการรับทราบการจัดกิจกรรมและเข้าร่วมกิจกรรม พบว่าทุกกลุ่มได้รับทราบและมีผู้แทนเข้าร่วมกิจกรรมการฝึกอบรม
- 2) ระดับการมีส่วนร่วมคิด ตัดสินใจ ดัชนีบ่งชี้คือ การที่กลุ่มมีโอกาสและได้นำเสนอความต้องการในการคัดเลือกหัวข้อเรื่อง เนื้อหาหลัก ๆ ที่ต้องการทราบหรือมีโอกาสคัดเลือกหัวข้อ หรือผู้เข้าร่วม ปรากฏว่าส่วนใหญ่มีโอกาสคัดเลือก แต่สำหรับตำบลคลองวัวนั้น คิดว่าการคัดเลือกควรเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ ซึ่งมีความรู้มากกว่าส่วนในกลุ่มของตำบลสิงหนาท เจ้าหน้าที่จัดการให้เอง
- 3) ระดับการมีส่วนร่วมทำ ดัชนีบ่งชี้ คือผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีโอกาสเข้าร่วมทดลองปฏิบัติในระหว่างการฝึกอบรม พบว่าส่วนใหญ่มีโอกาสดังกล่าว มีบางส่วนเป็นการฝึกอบรมโดยใช้การบรรยายหรือสื่อประเภทอื่น เช่น สไลด์ วีดิทัศน์ หรือการสาธิต เป็นต้น แต่ไม่มีการฝึกปฏิบัติ

4) ระดับการมีส่วนร่วมรับประโยชน์ ดัชนีบ่งชี้ในที่นี้ คือการที่ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้นำความรู้กลับมาทดลองใช้ในพื้นที่ของตน พบว่าส่วนใหญ่นำความรู้กลับมาทดลองใช้เป็นบางเรื่อง ได้แก่ ความรู้ด้านการทำปุ๋ยชีวภาพ ซึ่งเคยฝึกปฏิบัติมาในระหว่างการฝึกอบรม และมีเพียงบางส่วนบางกลุ่มที่นำกลับมาทดลองทำได้แก่ความรู้ด้านบัญชีฟาร์ม การตัดแต่งกิ่งไม้ผล และการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ นอกจากนี้ส่วนใหญ่ไม่นำมาปฏิบัติ

5) ระดับการมีส่วนร่วมประเมินผล ดัชนีบ่งชี้ในครั้งนี้ คือ ผู้เข้าร่วมรับการฝึกอบรมมีโอกาสร่วมกันสรุปผลการฝึกอบรม หรือมีโอกาสนำเสนอข้อสรุปนั้นให้ผู้จัดหรือสมาชิกกลุ่มรับทราบ พบว่ามีเพียง 2 กลุ่มที่มีส่วนร่วมดังกล่าว ได้แก่ โคกพุทรา และนาคู แต่ยังไม่ถึงขั้น นำข้อสรุปไปเสนอผู้จัดเป็นเพียงสรุปตนเองในกลุ่มผู้เข้ารับการฝึกอบรม หรือสรุปจากการทดลองทำตามที่อบรมมา

2.4.2 การดูงาน

ข้อมูลในภาพรวมของ 6 ตำบล สรุปได้ว่า การจัดกิจกรรมการดูงานส่วนใหญ่จัดโดย เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร มีหน่วยงานอื่นบ้างทั้งที่เป็นหน่วยงานราชการและหน่วยงานเอกชน และได้แจ้งให้คณะกรรมการกลุ่มและสมาชิกกลุ่มทราบทุกกลุ่ม เพื่อคัดเลือกผู้เข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งขึ้นกับจำนวนที่ผู้จัดรับได้ว่ากลุ่มไหนไปดูงานกี่คนในแต่ละครั้ง ส่วนใหญ่แล้วเกษตรกรมีโอกาสเสนอความต้องการว่าต้องการดูงานเรื่องใด แต่การเลือกสถานที่ส่วนใหญ่ผู้จัดเป็นผู้กำหนด เลือกตามความเหมาะสมกับความต้องการของเกษตรกรและข้อจำกัดของงบประมาณ มีบางครั้งที่ถูกกำหนดมาจากหน่วยงานต้นสังกัดในระดับจังหวัด ส่วนการคัดเลือกคนแต่ละกลุ่มมีเกณฑ์การคัดเลือกของตนเอง เช่น มีเวลาว่าง ไปดูงานแล้วมาถ่ายทอดได้ เป็นต้น ส่วนใหญ่เป็นกรรมการหรือสมาชิกที่เป็นเกษตรกรผู้นำหรือเกษตรกรตัวอย่างที่ชาวบ้านเชื่อถือ ในระหว่างดูงานส่วนใหญ่แล้วเกษตรกรมีโอกาสซักถามแลกเปลี่ยนกับเจ้าของสถานที่ที่ไปดูงาน ถ้าเป็นเกษตรกรด้วยกันผู้ดูงานเข้าใจมากกว่าพูดคุยกับนักวิชาการหรือนักวิจัย มีจุดอ่อนที่พบคือในระหว่างดูงานหรือก่อนเดินทางกลับเจ้าหน้าที่หรือผู้จัดไม่ให้ออกโอกาสในการร่วมกันวิเคราะห์หรือสรุปผลดูงาน มีเพียงตำบลโคกพุทราที่มีการพูดคุยบนรถ และตำบลนาคูกลับมาคุยกันต่อ ส่วนตำบลอื่น ๆ มีบางคนกลับไปทดลองทำตามที่ดูงานมาแล้วแต่ใครสนใจ มีเวลาหรือต้องการทดลองเพียงใด ซึ่งในกรณีนี้ถ้าผู้จัดให้ความสำคัญในการสรุปผลการดูงาน จำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรมการดูงานที่นำความรู้จากการดูงานไปปรับใช้ ควรจะมีมากขึ้น เพราะเกษตรกรบางส่วนมีความคิดว่าดูงานที่มีต้นทุนสูง สภาพแวดล้อมไม่เหมือนกับสภาพที่เป็นอยู่แล้วไม่สามารถนำความรู้มาใช้ได้ ทำให้เกิดความเบื่อหน่ายและมีเจตคติที่ไม่เห็นด้วยว่าเศรษฐกิจพอเพียงแก้ปัญหาการเกษตรได้

เมื่อไม่ค่อยมีการสรุปผลการดำเนินงาน เกษตรกรมีโอกาสน้อยในการประเมินผลทำให้วิธีการดำเนินงานที่เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่เกษตรกรพอใจมากกว่ากิจกรรมอื่น ๆ ไม่สามารถให้ประโยชน์ได้เต็มที่ จำเป็นต้องปรับปรุงวิธีการดังกล่าว

จากภาพรวมดังกล่าว ถ้าวิเคราะห์ในรายละเอียดตามขั้นตอนของการมีส่วนร่วม โดยใช้ดัชนีบ่งชี้ในบทที่ 3 วิเคราะห์การมีส่วนร่วมของกลุ่มตัวอย่างในกิจกรรมการดำเนินงาน สรุปตามขั้นตอนการมีส่วนร่วม ได้ดังนี้

- 1) ระดับการมีส่วนร่วมรับรู้ ดัชนีบ่งชี้คือ การรับทราบการจัดกิจกรรม และเข้าร่วมกิจกรรมพบว่าทุกกลุ่มรับทราบและส่งผู้แทนไปร่วมดำเนินงาน
- 2) ระดับการมีส่วนร่วมคิดตัดสินใจ ดัชนีบ่งชี้ คือการที่กลุ่มมีโอกาส และได้นำเสนอความต้องการในการคัดเลือกหัวข้อเรื่อง สถานที่ เวลา และผู้เข้าร่วมดำเนินงาน พบว่าทั้งหมดมีโอกาสเสนอความต้องการ แต่ที่ตำบลอินทประมูล และคลองวัวมีโอกาสเลือกเรื่อง และผู้เข้าร่วมแต่ไม่ได้เสนอความต้องการ เป็นการคัดเลือกจากการที่ผู้จัดนำเสนอทางเลือกให้ โดยเกษตรกรคิดว่าเจ้าหน้าที่มีความรู้มากกว่าควรเป็นฝ่ายเสนอทางเลือกให้เกษตรกร
- 3) ระดับการมีส่วนร่วมทำ ดัชนีบ่งชี้ในครั้งนี้ คือ ผู้เข้าร่วมดำเนินงานมีโอกาส เข้าไปดูสถานที่จริงและมีโอกาสซักถามแลกเปลี่ยนความคิดเห็นได้ พบว่าส่วนใหญ่มีโอกาส ดังกล่าว ยกเว้นกลุ่มอินทประมูล ซึ่งได้ดูสถานที่จริงแต่รับฟังด้านเดียวไม่ได้ซักถามเพราะคิดว่าถามแล้วกลับมามาทำไม่ได้ เนื่องจากต้นทุนสูงและงานแปลงเกษตรกรดีเด่นที่มีความพร้อมทุกด้าน และคิดว่าสิ่งเดิมที่ทำดีอยู่แล้ว
- 4) ระดับการมีส่วนร่วมรับประโยชน์ ดัชนีบ่งชี้ในที่นี่ คือการที่ผู้เข้าร่วมดำเนินงานได้นำสิ่งที่พบเห็น ความรู้หรือประสบการณ์ใหม่ ๆ ที่ได้รับมาทดลองทำ หรือมาปรับใช้หรือ บอกต่อขยายผลให้เกษตรกรเพื่อนบ้านได้ทราบ พบว่าส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการรับประโยชน์ ยกเว้นกลุ่มในตำบลอินทประมูล ซึ่งงานแล้วมาคุยกันบ้างแต่ไม่มีการนำมาทดลองหรือปรับใช้ เนื่องจากไม่มีเวลาต้องทำงานรับจ้างควบคู่กับการเกษตร และคิดว่าสิ่งเดิมที่ทำอยู่เช่น การใช้สารเคมี การใช้ปุ๋ยเคมี มีความจำเป็นและสะดวกกว่ารวมถึงยังมีความคิดในเชิงวิชาการที่คลาดเคลื่อน เช่น ดินเสื่อม ต้องใส่ปุ๋ยเคมี เป็นต้น
- 5) ระดับการมีส่วนร่วมประเมินผล ดัชนีบ่งชี้ คือ การที่ผู้เข้าร่วมดำเนินงานได้ มีโอกาสร่วมกันสรุปผลการดำเนินงาน หรือมีโอกาสนำเสนอข้อสรุปนั้นให้ผู้จัดหรือสมาชิกกลุ่มรับทราบ พบว่ามีเพียง 2 กลุ่มในตำบลโคกพุทราและนาคูเท่านั้นที่มีการสรุปผล นอกจากนั้นขาดการสรุปผลการดำเนินงานร่วมกัน

2.4.3 การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร

ภาพรวมของกิจกรรมการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ในพื้นที่ที่ทำการศึกษานั้น ในระยะแรกของการเก็บข้อมูล มุ่งประเด็นที่การแลกเปลี่ยนทั้งด้านการจัดประชุมของกลุ่มจัดไร่นาและการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารทางด้านเอกสารคำแนะนำ หรือการเรียนรู้จากสื่อต่าง ๆ ในพื้นที่ แต่ในระหว่างการเก็บข้อมูลและในช่วงสรุปผลพบว่า การแลกเปลี่ยนข้อมูลที่เป็นกิจกรรมที่เป็นรูปธรรมในพื้นที่ได้แก่ การพูดคุย การจัดประชุมกลุ่มย่อยของสมาชิกและการรวมกลุ่มรวมถึง การพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มเครือข่ายในและนอกพื้นที่ตำบล สื่อต่าง ๆ ได้แก่ วิทยุ โทรทัศน์ เอกสารคำแนะนำ มีความสำคัญแต่เกษตรกรให้ความสนใจน้อยกว่า สำหรับกิจกรรมการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารนั้น ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมที่กลุ่มจัดขึ้นเองหลังจากกลับจากฝึกอบรมหรือดูงาน หรือบางตำบลจัดขึ้นเมื่อสมาชิกกลุ่มมีความรู้หรือเครื่องมือใหม่ ๆ มาทดลองปฏิบัติ บางแห่งจัดขึ้นเมื่อมีเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรหรือเจ้าหน้าที่มูลนิธิกระตุ้นให้จัดเวที แลกเปลี่ยนเรียนรู้ เป็นการประชุมกลุ่มย่อยในพื้นที่หมู่บ้าน ตำบล พบว่าทุกกลุ่มมีโอกาสรับทราบ เข้าร่วม รวมถึงกำหนดหัวข้อ สถานที่ ได้เอง เมื่อคุยกันแล้วได้ความรู้ใหม่ ๆ จะกลับไปทดลองทำ โดยที่ตำบลนาคู เมื่อกลับไปทดลองทำแล้วได้ผลอย่างไรจะมานั่งคุยกันใหม่ เพื่อเผยแพร่ให้คนที่ไม่รู้ได้รับทราบและนำไปลอง ส่วนที่ตำบลบ้านหลวง มูลนิธิได้เข้าร่วมเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสนับสนุนกลุ่มนำร่องการทำการเกษตรยั่งยืนโดยใช้เวทินั้นเป็นเวทีเรียนรู้ และร่วมจัดการโครงการเกษตรยั่งยืนด้วย ประโยชน์ที่เกษตรกรได้รับจากกิจกรรมนี้มีทั้งความรู้ ประสบการณ์และช่องทางการตลาด เช่น สินค้าใหม่ ๆ หรือตลาดรับซื้อ เป็นต้น ในส่วนของ การประเมินผล มีเฉพาะตำบลนาคู และตำบลบ้านหลวงที่นำความรู้จากกิจกรรมนี้ไปทดลองทำ ได้ผลแล้วกลับมาสรุปทุกครั้งที่ต่อเนื่องกันไป

จากภาพรวมดังกล่าว เมื่อวิเคราะห์ในรายละเอียดตามขั้นตอนของการมีส่วนร่วมโดยใช้ดัชนีบ่งชี้ในบทที่ 3 วิเคราะห์ระดับการมีส่วนร่วมของผู้ให้ข้อมูลหลักในกิจกรรมแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร สรุปตามขั้นตอนการมีส่วนร่วมได้ดังนี้

- 1) ระดับการมีส่วนร่วมรับรู้ ดัชนีบ่งชี้ คือ สมาชิกทราบว่ากลุ่มมีการจัดการพูดคุยกลุ่มย่อยและเข้าร่วมพูดคุย พบว่าทุกกลุ่มรับทราบและเข้าร่วม ยกเว้นกลุ่มในตำบลสิงหนาท ซึ่งไม่ได้จัดพูดคุยในลักษณะดังกล่าว
- 2) ระดับการมีส่วนร่วมคิด ตัดสินใจ ดัชนีบ่งชี้ คือ กลุ่มมีการจัดการพูดคุยกลุ่มย่อย โดยเลือกหัวข้อสนทนา สถานที่ เวลา และผู้เข้าร่วมเอง ซึ่งพบว่าทุกกลุ่มมีส่วนร่วมในระดับนี้ ยกเว้นกลุ่มในตำบลสิงหนาทที่ไม่ได้จัดกิจกรรมนี้

3) ระดับการมีส่วนร่วมทำ ดัชนีบ่งชี้ คือ ผู้เข้าร่วมมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ของเพื่อนสมาชิกในกลุ่ม หรือในเครือข่าย พบว่าทุกกลุ่มมีส่วนร่วม ยกเว้น สิงหนาท

4) ระดับการมีส่วนร่วมรับประโยชน์ ดัชนีบ่งชี้ ได้แก่ ผลที่เกิดจากการพูดคุยได้ทำให้เกษตรกรได้รับความรู้ ประสบการณ์ใหม่ ๆ ช่องทางตลาด การแลกเปลี่ยนสินค้า หรือตัวสินค้า วัตถุประสงค์ เป็นต้น พบว่าส่วนใหญ่ได้รับความรู้ ประสบการณ์ โดยกลุ่มที่ตำบล โคกพุทราได้ทั้งการแลกเปลี่ยนสินค้ากับกลุ่มเครือข่ายและช่องทางตลาดเพิ่มเติม แต่มีกลุ่มใน ตำบลอินทประมุข ที่ไม่ได้ระบุว่าได้รับผลประโยชน์ใดจากการพูดคุยดังกล่าว

5) ระดับการมีส่วนร่วมประเมินผล เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมที่กลุ่ม จัดกันเอง ดังนั้นดัชนีบ่งชี้ในการมีส่วนร่วมระดับนี้ของกิจกรรมนี้ จึงเป็นการนำผลจากการพูดคุย ไปทดลองปฏิบัติแล้วแจ้งให้เพื่อนสมาชิกทราบหรือสรุปร่วมกัน พบว่ามี 2 กลุ่มในตำบลนาคู และบ้านหลวง ซึ่งเป็นการกระตุ้นจากกรรมการกลุ่มและมูลนิธิเกษตรกรมัยยั่งยืน

2.4.4 การประชุมสัมมนา

ภาพรวมของ 6 ตำบล แสดงให้ทราบถึงแนวคิดของเกษตรกรที่มีต่อการประชุมสัมมนาว่าเป็นเรื่องที่มีมากเกินไป การเข้าร่วมประชุมสัมมนาบ่อยครั้ง เสียเวลา เป็นกิจกรรมที่เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่ค่อยให้ความสนใจ แม้ว่าจะรับทราบทุกกลุ่มแต่การเข้าร่วมส่วนใหญ่เป็นการเข้าร่วมที่เกษตรกรไม่มีโอกาสเลือก เจ้าหน้าที่เป็นผู้คัดเลือกกรรมการกลุ่มหรือผู้นำเกษตรกรที่มีศักยภาพในการแสดงความคิดเห็นหรือเสนอผลงานได้เข้าร่วมประชุมสัมมนา หรือในกรณีที่เป็น การประชุมสัมมนาที่จัดขึ้นในเขตจังหวัดหรือจังหวัดใกล้เคียง ส่วนใหญ่เกษตรกรเป็นฝ่ายฟังมากกว่า มีโอกาสแสดงความคิดเห็นบ้างแต่ไม่มากนัก ได้รับประโยชน์บ้างในกรณีที่เป็นข่าวสารความรู้ใหม่ ๆ เช่น ปัญหาหน้าที่ใช้รดผักปลอดสารพิษ ถ้าเป็นน้ำในคลอง อาจมีสารตกค้างทำให้ผลผลิตไม่ผ่านการตรวจสารตกค้างหรือได้รับฟังตัวอย่างการจัดไร่นาในรูปแบบทฤษฎีใหม่ที่ประสบผลสำเร็จ เป็นต้น ในส่วนของการประเมินผล เกษตรกรทุกกลุ่มในทุกตำบลไม่มีโอกาสแสดงความคิดเห็นหรือสรุปผลที่ได้รับจากการสัมมนา

จากภาพรวมดังกล่าว ถ้าวิเคราะห์ในรายละเอียดตามขั้นตอนของการมีส่วนร่วม โดยใช้ดัชนีบ่งชี้ในบทที่ 3 วิเคราะห์ระดับการมีส่วนร่วมของผู้ให้ข้อมูลหลักในกิจกรรมการประชุมสัมมนา สรุปตามขั้นตอนการมีส่วนร่วมได้ดังนี้

1) ระดับการมีส่วนร่วมรับรู้ ดัชนีบ่งชี้ คือ การที่สมาชิกกลุ่มรับทราบ และ เข้าร่วมการประชุมสัมมนา พบว่าทุกกลุ่มได้รับทราบและเข้าร่วมประชุม

2) ระดับการมีส่วนร่วมคิด ตัดสินใจ ดัดสนบ่งชี้ ได้แก่ การที่กลุ่มมีโอกาสในการเลือกหัวข้อหรือเลือกเนื้อหาที่จะเข้าร่วมสัมมนา พบว่าไม่มีกลุ่มใดได้รับโอกาสดังกล่าว มีแต่เจ้าหน้าที่คัดเลือกส่งไปเข้าร่วม

3) ระดับการมีส่วนร่วมทำ ดัดสนบ่งชี้ ได้แก่ การที่ผู้เข้าร่วมมีโอกาสแสดงความคิดเห็น พบว่ามี 2 กลุ่ม ในตำบลคลองวัวและสิงหนาทที่มีโอกาสแสดงความคิดเห็นและแสดงผลงานในที่ประชุมสัมมนา

4) ระดับการมีส่วนร่วมรับประโยชน์ดัดสนบ่งชี้ ได้แก่ การที่ผู้เข้าร่วมได้รับข่าวสาร ข้อมูลใหม่ ๆ ผลงานหรือความก้าวหน้าของการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ปรากฏว่า ส่วนใหญ่ได้รับทราบข่าวสารข้อมูลใหม่ ๆ จากการสัมมนา เช่นตำบลนาคูได้เข้าใจความสำคัญของการใช้น้ำจากแหล่งที่ปลอดภัยจากสารพิษในการรดผักปลอดภัยจากสารพิษที่ปลูกไว้ มี 2 กลุ่มในตำบล อินทประมูล และบ้านหลวงที่ไม่มีส่วนร่วมดังกล่าว และคิดว่าการสัมมนาไม่ให้ประโยชน์ตรงกับที่ชาวบ้านต้องการ

5) ระดับการมีส่วนร่วมประเมินผล ดัดสนบ่งชี้เป็นการที่ผู้เข้าร่วมสัมมนา มีโอกาสเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดประชุมสัมมนา หรือได้เข้าร่วมหารือในการประชุมสรุปผลการสัมมนา ซึ่งไม่มีกลุ่มใดได้รับโอกาสดังกล่าว

2.4.5 การทำแปลงสาธิต

ภาพรวมของทุกกลุ่มใน 6 ตำบล สรุปภาพรวมได้ว่าการทำแปลงสาธิตเป็นกิจกรรมที่ จัดโดยหน่วยงานภาครัฐเป็นส่วนใหญ่ เกือบทุกตำบลได้รับแปลงสาธิตไร่นาสวนผสมหรือเกษตรผสมผสานในช่วงปี พ.ศ. 2537-2540 ซึ่งได้รับตามโครงการของกรมส่งเสริมการเกษตร แต่ไม่ได้รับทุกปี มีบางส่วนที่ได้รับตามโครงการทฤษฎีใหม่ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ในปี พ.ศ. 2542-2543 มีตำบลเดียวที่ไม่ได้รับแปลงสาธิตได้แก่ตำบลอินทประมูล เกษตรกรที่เข้าร่วมกิจกรรมแปลงสาธิตส่วนใหญ่กลุ่มเป็นผู้คัดเลือก โดยเลือกผู้ที่มีพื้นที่เหมาะสมกับการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง มีแหล่งน้ำ ขนาด 5-15 ไร่ มีแรงงานพอเพียงในการดูแล อยู่ใกล้ถนนหรือพื้นที่ที่เพื่อนบ้านสามารถเข้าไปศึกษาดูงานหรือเรียนรู้จากแปลงสาธิตนี้ได้ ซึ่งส่วนใหญ่ผู้ที่ได้รับแปลงสาธิตได้แก่ กรรมการกลุ่มหรือเกษตรกรผู้นำของกลุ่ม กิจกรรมแปลงสาธิตเป็นกิจกรรมที่เกษตรกรได้รับประโยชน์ เพราะมีโอกาสทดลองทำ เริ่มตั้งแต่กรรมการกลุ่มมีโอกาสคัดเลือกผู้เข้าร่วมทำแปลงสาธิตตามเกณฑ์ดังกล่าวข้างต้น และเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญของกลุ่มและผู้สนใจอื่น ๆ ในตำบล ในการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง อย่างไรก็ตามกิจกรรมนี้มีปริมาณไม่มากนัก ทำให้การคัดเลือกผู้เข้าร่วมกิจกรรมต้องมีความ

ยุติธรรมเป็นอย่างยิ่ง เพราะถ้าเจ้าของพื้นที่ที่ได้รับแปลงสาธิตไป ไม่เปิดโอกาสให้เพื่อนบ้านเข้าไปมีส่วนร่วมเรียนรู้หรือทำกิจกรรมเกษตรต่าง ๆ ตามลำพัง ไม่สนใจมติของกลุ่มในการวางแผนการจัดการไร่นาแล้วจะทำให้สมาชิกไม่ได้รับประโยชน์จากแปลงสาธิต กลายเป็นผลประโยชน์เฉพาะบุคคล ซึ่งจากการศึกษาพบว่ามีเพียงตำบลโคกพุทราและนาคูเท่านั้น ที่ใช้มติของกลุ่มในการวางแผนการปลูกพืชในแปลงสาธิต และที่ตำบลคลองวัวประธานกลุ่มวางแผนเอง เพราะเป็นเจ้าของแปลงสาธิตเปิดให้สมาชิกเข้ามาเรียนรู้ รวมถึงผู้สนใจจากพื้นที่อื่น ๆ ด้วย เพราะแปลงสาธิตของตำบลคลองวัวเป็นจุดดูงานของจังหวัดอ่างทอง

จากภาพรวมดังกล่าว ได้วิเคราะห์รายละเอียดตามขั้นตอนของการมีส่วนร่วมโดยใช้ดัชนีบ่งชี้ตามบทที่ 3 สรุปผลการวิเคราะห์ระดับการมีส่วนร่วมของผู้ให้ข้อมูลหลักในกิจกรรมแปลงสาธิตตามขั้นตอนการมีส่วนร่วมได้ดังนี้

- 1) ระดับการมีส่วนร่วมรับรู้ ดัชนีบ่งชี้คือการที่สมาชิกกลุ่มทราบเรื่องการทำการเกษตรแปลงสาธิต พบว่าทุกกลุ่มรับทราบ ยกเว้นกลุ่มในตำบลอินทประมูลที่ไม่มีแปลงสาธิต
- 2) ระดับการมีส่วนร่วมคิด ตัดสินใจ ดัชนีบ่งชี้คือการที่สมาชิกกลุ่มมีโอกาส ร่วมคัดเลือกพื้นที่และผู้แทนกลุ่มที่ร่วมทำแปลงสาธิต พบว่าทุกกลุ่มที่มีกิจกรรมนี้มีส่วนร่วมคิด ตัดสินใจ ยกเว้นกลุ่มในตำบลคลองวัว ยกให้เจ้าหน้าที่เป็นคนคัดเลือกพื้นที่
- 3) ระดับการมีส่วนร่วมทำ ดัชนีบ่งชี้คือการที่สมาชิกกลุ่มมีโอกาสร่วมดำเนินการในแปลงสาธิต เช่นวางแผนปลูกพืช การวางผังฟาร์ม เป็นต้น พบว่ามีเพียง 2 กลุ่มในตำบลโคกพุทราและนาคู นอกจากนั้นเจ้าของพื้นที่เป็นผู้ดูแล แล้วเปิดให้เพื่อนบ้านมาเรียนรู้หรือใช้เป็นจุดถ่ายทอดความรู้ จุดดูงานและฝึกอบรม
- 4) ระดับการมีส่วนร่วมรับประโยชน์ ดัชนีบ่งชี้ได้แก่ การที่สมาชิกกลุ่มมีโอกาสเรียนรู้การทำการเกษตรจากแปลงสาธิต นั่นคือแปลงสาธิตเป็นแหล่งการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มและของตำบลพบว่าทุกกลุ่มในตำบลมีแปลงสาธิตเป็นแหล่งการเรียนรู้
- 5) ระดับการมีส่วนร่วมประเมินผล ดัชนีบ่งชี้เป็นการที่สมาชิกมีโอกาสประชุมหรือพูดคุยเพื่อสรุปผลที่ได้จากแปลงสาธิตและการขยายผล แต่ไม่มีกลุ่มได้มีการดำเนินการดังกล่าว

2.5 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการเรียนรู้ตามแนว

เศรษฐกิจพอเพียง

ภาพรวมของปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้ ซึ่งประมวลจากข้อมูลในพื้นที่ 6 ตำบล แสดงให้เห็นว่าการที่เกษตรกรจะมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้รูปแบบต่าง ๆ มากหรือน้อยในระดับการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกันนั้นมีปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ทั้งที่เป็นปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก โดยมีขอบเขตการแบ่งแยกปัจจัยอยู่ที่กลุ่มส่งเสริมจัดไร่นาหรือกลุ่มไร่นาสวนผสมที่เป็นกรณีศึกษาปัจจัยดังกล่าวอาจก่อให้เกิดอิทธิพลได้ทั้งทางบวกและทางลบ ได้แก่ เป็นปัจจัยสนับสนุนการมีส่วนร่วมของเกษตรกรและปัจจัยอุปสรรคที่ขัดขวางหรือทำลายการมีส่วนร่วมของเกษตรกร ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ประกอบด้วย

2.5.1 ปัจจัยภายใน

เป็นปัจจัยภายในในกลุ่มที่เป็นกรณีศึกษา ซึ่งอาจแบ่งย่อยออกไปได้อีกเป็นปัจจัยในตัวเกษตรกรได้แก่ สมาชิกแต่ละบุคคลและปัจจัยภายในกลุ่ม เช่น เจตคติของสมาชิกส่วนใหญ่ภายในกลุ่ม เป็นต้น ซึ่งปัจจัยดังกล่าวมีผลทั้งในทางบวกคือมีส่วนร่วม และผลในทางลบคือไม่เข้าร่วมกิจกรรมหรือไม่มีส่วนร่วม

ผลจากการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมเรียงลำดับความถี่ของการให้ข้อมูล ได้แก่

1) เวลาว่าง เป็นเวลาที่ว่างจากภาระกิจอาชีพการงานประจำที่ต้องทำ ถ้าเป็นกรณีของแม่บ้านเกษตรกรต้องรวมถึงงานบ้าน งานในครอบครัวด้วย ถ้าเกษตรกรมีเวลาว่างจากการประกอบอาชีพ จึงจะสมัครใจเข้าร่วมกิจกรรมเช่นกรณีของกลุ่มในตำบลอินทประมูล ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมควบคู่กับอาชีพรับจ้าง ดังนั้นจึงมีเวลาว่างน้อย การเข้าร่วม ในกิจกรรมต่าง ๆ จึงค่อนข้างน้อยหรือเข้าอบรมแล้วแต่กลับมาไม่มีเวลาทำ เวลาว่างนี้เป็นปัจจัยที่ส่งผลตั้งแต่ระดับการมีส่วนร่วมรับรู้ ได้แก่ การเข้าร่วมกิจกรรม และระดับการมีส่วนร่วมรับประโยชน์ ได้แก่ เมื่อไปอบรมหรือดูงานมาแล้ว กลับมาไม่มีเวลาทำ

2) ตำแหน่งทางสังคม ได้แก่ ประธานกลุ่ม คณะกรรมการหรือตำแหน่งทางสังคมของผู้นำเกษตรกรในตำบล เช่น คณะกรรมการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล เป็นต้น พบว่าเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ ส่วนใหญ่สมาชิกจะคัดเลือกบุคคลที่มีตำแหน่งทางสังคมดังกล่าวให้เข้าร่วมกิจกรรม เนื่องจากบุคคลดังกล่าวเป็นที่ยอมรับในกลุ่มสมาชิก มีเพียงกลุ่มในตำบลสิงหนาท ที่ไม่ได้เน้นว่าตำแหน่งทางสังคมเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมหรือไม่ร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ สำหรับตำแหน่งทางสังคมส่งผลในระดับการมีส่วนร่วมรับรู้และเข้าร่วมกิจกรรม แต่ไม่ส่งผลในระดับการมีส่วนร่วมระดับอื่น ๆ

3) ความเป็นเกษตรกรก้าวหน้า ได้แก่ ชอบทดลองสิ่งใหม่ ๆ ชยัน พบว่าเป็นปัจจัยที่ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวถึงบ่อยครั้ง เพราะในชุมชนทราบกันดีว่าเกษตรกรคนใดชยันหรือชอบทดลองทำสิ่งใหม่ ๆ สมาชิกกลุ่มจึงคัดเลือกบุคคลดังกล่าวเข้าร่วมกิจกรรม หรือบางกลุ่มเจ้าหน้าที่เป็นผู้คัดเลือกบุคคลลักษณะนี้เข้าร่วมกิจกรรม ลักษณะดังกล่าวส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในระดับการร่วมรับรู้ การร่วมคิดตัดสินใจ และร่วมรับประโยชน์ เนื่องจากเกษตรกรก้าวหน้าถูกคัดเลือกให้เข้าร่วมกิจกรรมหรือบางครั้งเป็นผู้คิดตัดสินใจเข้าร่วมกิจกรรมเรียนรู้ด้วยตนเอง และเมื่อได้เรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ กลับมาแล้วได้นำมาทดลองทำและขยายผลให้เพื่อนบ้านที่สนใจด้วย กลุ่มที่ตำบลโคกพุทรา คลองบัว นาคู เป็นตัวอย่างของกลุ่มที่มีกรรมการและสมาชิกกลุ่มเป็นเกษตรกรก้าวหน้า

4) ความต้องการบริการของรัฐหรือหน่วยงานเอกชน ได้แก่ ความต้องการกิจกรรมโครงการ งบประมาณหรือวัสดุอุปกรณ์เพื่อสนับสนุนการพัฒนาความเป็นอยู่ของตน โดยต้องการให้รัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสนับสนุน เช่น งบประมาณในการปรับพื้นที่ กิจกรรมการสนับสนุนด้านการตลาด เป็นต้น ความต้องการดังกล่าวส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในระดับการร่วมรับรู้ ร่วมคิดตัดสินใจ เนื่องจากความต้องการบริการเป็นแรงผลักดันให้เกษตรกรเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้

5) เจตคติ เป็นเจตคติของคนส่วนใหญ่ของกลุ่มที่มีต่อการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงและเจตคติต่อการมีส่วนร่วม จากการศึกษาพบว่ากลุ่มที่มีเจตคติที่เห็นด้วยกับการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงในการที่ทำให้เกษตรกรมีอาหารเพียงพอไม่อดตาย มีความมั่นคงในชีวิตและมีโอกาสแก้ไขปัญหการเกษตรตามวิถีทางแห่งความพอเพียงได้ รวมถึงมีเจตคติที่เห็นด้วยกับการมีส่วนร่วม เป็นกลุ่มที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ทุกประเภทที่จัดขึ้นทั้งโดยภาครัฐ หน่วยงานอื่น ๆ หรือที่จัดกันเอง และมีส่วนร่วมตั้งแต่ระดับการรับรู้ ร่วมคิดร่วมทำ ร่วมรับประโยชน์ แต่ยังไม่มีส่วนร่วมในการประเมินผล แต่กลุ่มที่ค่อนข้างเห็นด้วยแต่มีเกษตรกรบางส่วนยังไม่เข้าใจว่าเศรษฐกิจพอเพียงแก้ไขปัญหาคความยากจน ปัญหาหนี้สิน และปัญหาการตลาดได้อย่างไร ซึ่งกลุ่มดังกล่าว ได้แก่ กลุ่มในตำบลอินทประมูลและสิงหนาทนั้น แม้ว่าเห็นด้วยกับการมีส่วนร่วมแต่ในทางปฏิบัติ มีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้น้อยกว่ากลุ่มอื่นโดยมีส่วนร่วมอยู่ในระดับร่วมรับรู้และร่วมทำเป็นส่วนใหญ่

6) อาชีพ ได้แก่อาชีพที่ทำอยู่เป็นประจำทั้งภาคเกษตรและนอกภาคเกษตร เนื่องจากบางกลุ่มเกษตรกรประกอบอาชีพการเกษตรควบคู่ไปกับการรับจ้างหรืออาชีพอื่น ๆ เช่น ขับสามล้อ หรือค้าขาย เป็นต้น ถ้าเป็นภาคเกษตรรวมถึงกิจกรรมเกษตรที่ดำเนินการอยู่ด้วย

ผู้ให้ข้อมูลหลักระบุว่าอาชีพหรือกิจกรรมเกษตรที่ทำอยู่เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเข้าร่วมกิจกรรมหรือไม่เข้าร่วมกิจกรรม เช่น ถ้าทำนาอย่างเดียวจะไม่เข้าร่วมกิจกรรมด้านไร่นาสวนผสม เป็นต้น แต่ถ้าทำไร่นาสวนผสมแล้วไม่ว่าฝึกอบรมดูงานเรื่องใดที่เกี่ยวข้องกับพืชหรือสัตว์ในฟาร์ม เกษตรกรเลือกที่จะเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ แต่ปัจจัยนี้มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมรับรู้เท่านั้น

7) ประสบการณ์ในการเข้าร่วมกิจกรรมของรัฐหรือเอกชน มีบางกลุ่มที่ระบุว่าบุคคลที่เคยเข้าร่วมกิจกรรมของภาครัฐหรือภาคเอกชน มักจะเป็นคนเดิมที่เคยเข้าร่วมกิจกรรมมาแล้ว โดยเฉพาะในกรณีที่เจ้าหน้าที่คัดเลือกเอง ปัจจัยนี้มีเพียง 3 กลุ่มที่ระบุว่าเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม รวมถึงปัจจัยในข้อ 8) - 10) ต่อไปนี้ด้วย ที่มีกลุ่ม 3 กลุ่มเท่านั้นที่ระบุว่าปัจจัยที่เกี่ยวข้อง

8) การได้รับการยอมรับจากเพื่อนสมาชิกในกลุ่ม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร ก้าวหน้าคล้ายกับในข้อ 3) หรือบางครั้งเป็นเกษตรกรที่มีลักษณะเป็นผู้นำผู้อาวุโสในกลุ่ม

9) การเปิดรับข้อมูลข่าวสาร ถ้ากลุ่มนั้นมีการติดต่อสื่อสารกับบุคคลภายนอกมากไม่ว่าจะด้วยวิธีใด ใช้สื่อชนิดใดก็ตาม กลุ่มนั้นจะมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้มากกว่า

10) การเป็นคนเสียสละพร้อมจะถ่ายทอดได้ มี 2 กลุ่มที่ระบุว่าปัจจัยที่เกี่ยวข้อง เพราะสมาชิกกลุ่มต้องการให้ผู้ที่ไปเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้กลับมาถ่ายทอดความรู้ให้กับคนที่ไม่ได้ไปร่วม

11) มีพื้นที่ทำกินเป็นของตนเอง เป็นปัจจัยสำคัญของสมาชิกกลุ่มในตำบลนาคูที่สนับสนุนให้เกษตรกรเข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งส่งผลถึงการมีส่วนร่วมตั้งแต่ระดับร่วมรับรู้ร่วมทำและร่วมรับประโยชน์ ส่วนเกษตรกรที่ไม่มีที่ดินทำกินไม่ต้องการเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้เนื่องจากคิดว่าต้องเช่าที่ดินทำกิน ทำดีเกินไปประโยชน์ตกอยู่กับเจ้าของที่ดิน

13) โอกาสที่จะได้รายได้ ปัจจัยนี้กลุ่มในตำบลนาคู ระบุว่าถ้าต้องเลือกระหว่างการเข้าฝึกอบรม ดูงาน กับโอกาสที่ต้องเก็บเกี่ยวผักส่งขาย เกษตรกรเลือกจะไม่เข้าร่วม เพราะการเก็บเกี่ยวผักมีระยะเวลาจำกัด ซ้ำเกินไปผลผลิตอาจเสียหายทำให้เสียโอกาสที่จะได้รายได้

14) ความกล้าในการแสดงออก ปัจจัยนี้เจ้าหน้าที่และสมาชิกกลุ่มในตำบลคลองวัว ระบุว่าคัดเลือกบุคคลเข้าร่วมกิจกรรม ได้ใช้คุณสมบัติข้อนี้ด้วย และเมื่อเข้าร่วมกิจกรรมแล้ว บุคคลที่มีความกล้าแสดงออกมีส่วนร่วมทั้งในระดับร่วมรับรู้ ร่วมคิดและร่วมทำ

15) ครอบครัวยุติธรรม ปัจจัยนี้กลุ่มในตำบลคลองวัว ระบุว่าเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ มีส่วนร่วมได้มากหรือน้อยขึ้นอยู่กับการสนับสนุนของครอบครัวด้วย ถ้าครอบครัว

สนับสนุนไม่ขัดแย้ง การมีส่วนร่วมทำได้เต็มที่นับตั้งแต่เข้าร่วมรับรู้ ทดลองทำ และขยายผลให้เพื่อนบ้าน

2.5.2 ปัจจัยภายนอก

เป็นปัจจัยภายนอกกลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นาหรือกลุ่มไร่นาสวนผสมที่เป็นกรณีศึกษา ซึ่งมีผลต่อการมีส่วนร่วมทั้งด้านบวกคือสร้างโอกาสหรือสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วม และในทางตรงกันข้ามอาจมีผลในทางลบคือการขัดขวางหรือทำลายโอกาสการมีส่วนร่วม ผลจากการศึกษาพบว่า ปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้องได้แก่

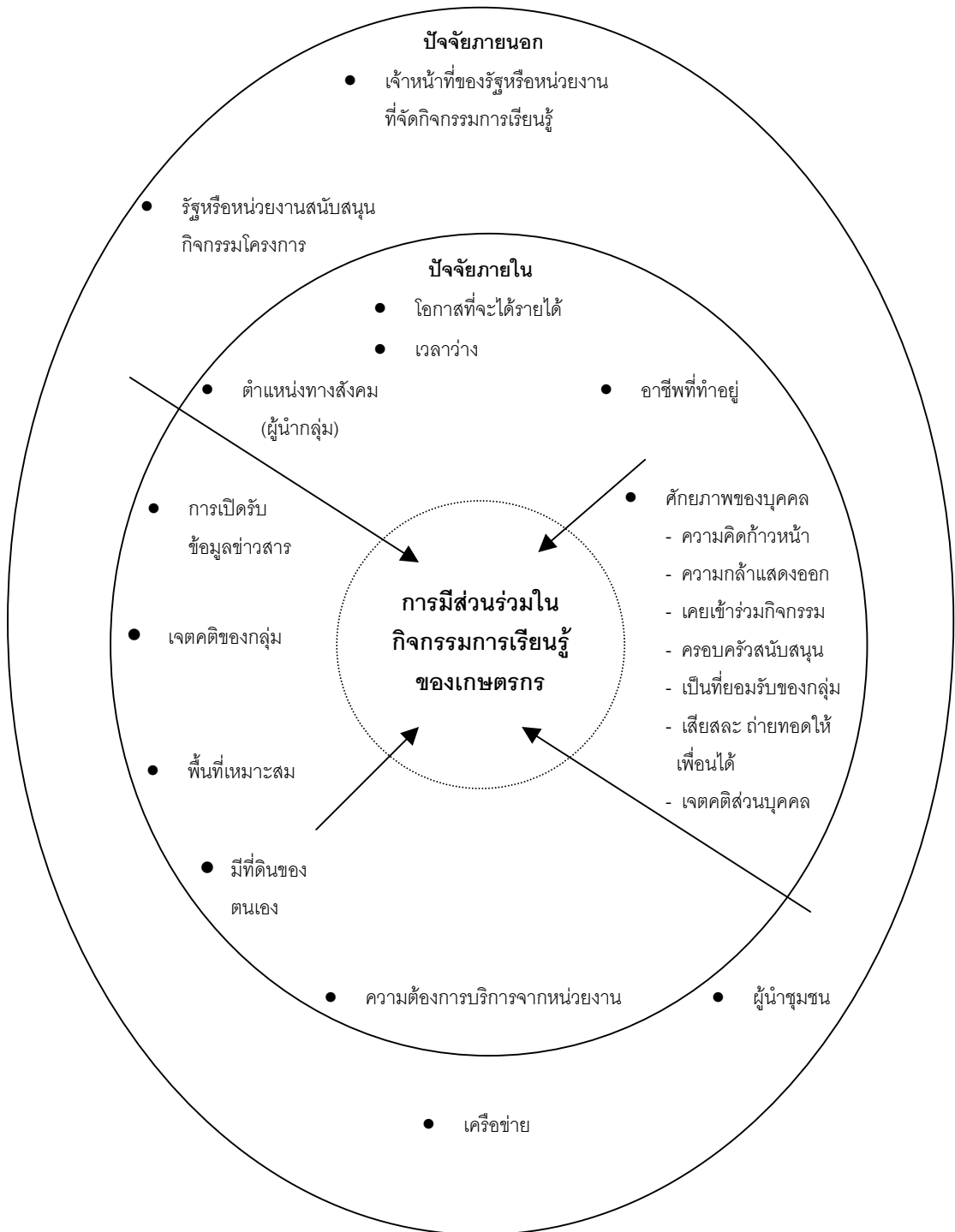
1) เจ้าหน้าที่ของรัฐหรือหน่วยงานเอกชน ในที่นี้เน้นหนักเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบล พบว่าทุกกลุ่มระบุว่าปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมเนื่องจากเป็นเจ้าหน้าที่โดยตรงในการส่งเสริมการเกษตรในทุกด้านซึ่งรวมถึงการส่งเสริมการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงด้วย นอกจากนี้ได้แก่เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานอื่น ๆ เช่น มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน เป็นต้น ที่เข้าไปมีบทบาทในการพัฒนาการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงในตำบล บุคคลากรเหล่านี้มีผลโดยตรงในการสร้างโอกาสให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ที่จัดขึ้น ดังนั้นถ้าเจ้าหน้าที่ที่มีความเข้าใจและเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วม จะเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างโอกาสการมีส่วนร่วมทำให้เกษตรกรเรียนรู้การเกษตรพอเพียงในทิศทางที่ถูกต้องและตรงกับปัญหาที่แท้จริงของเกษตรกร แต่ถ้าเจ้าหน้าที่ไม่มีความชัดเจนในแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงหรือไม่ใช้วิธีการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับเกษตรกรย่อมเป็นปัจจัยที่ทำลายโอกาสการมีส่วนร่วมของเกษตรกร และอาจทำให้เกษตรกรขาดความเข้าใจในเชิงวิชาการที่ถูกต้องทางด้านการเกษตรด้วย เช่น การใช้สารเคมีที่ไม่ถูกวิธี เป็นต้น

2) รัฐหรือเอกชนสนับสนุน ในที่นี้ ได้แก่ หน่วยงานของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในพื้นที่ มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืนและสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ซึ่งเป็นหน่วยงานสำคัญที่มีบทบาทในการพัฒนาการเกษตรในพื้นที่ศึกษา และมีส่วนสนับสนุนกิจกรรมการเรียนรู้ด้านเศรษฐกิจพอเพียงให้กับเกษตรกร

3) ผู้นำชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ผู้นำชุมชน และผู้แทนองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ซึ่งผู้ให้ข้อมูลหลักระบุว่ามีบทบาทสำคัญในการชักชวน สนับสนุนให้เกษตรกรเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดการพัฒนาอาชีพการเกษตร กลุ่มในตำบลที่ผู้นำชุมชนสนับสนุน มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมการศึกษามากกว่ากลุ่มในตำบลที่ผู้นำชุมชนไม่ให้ความ

สนใจด้านการพัฒนาอาชีพเกษตร เช่น การที่องค์การบริการส่วนตำบลโคกพุทราสนับสนุนกิจกรรมฝึกอบรมการทำปุ๋ยชีวภาพให้แก่เกษตรกร เป็นต้น

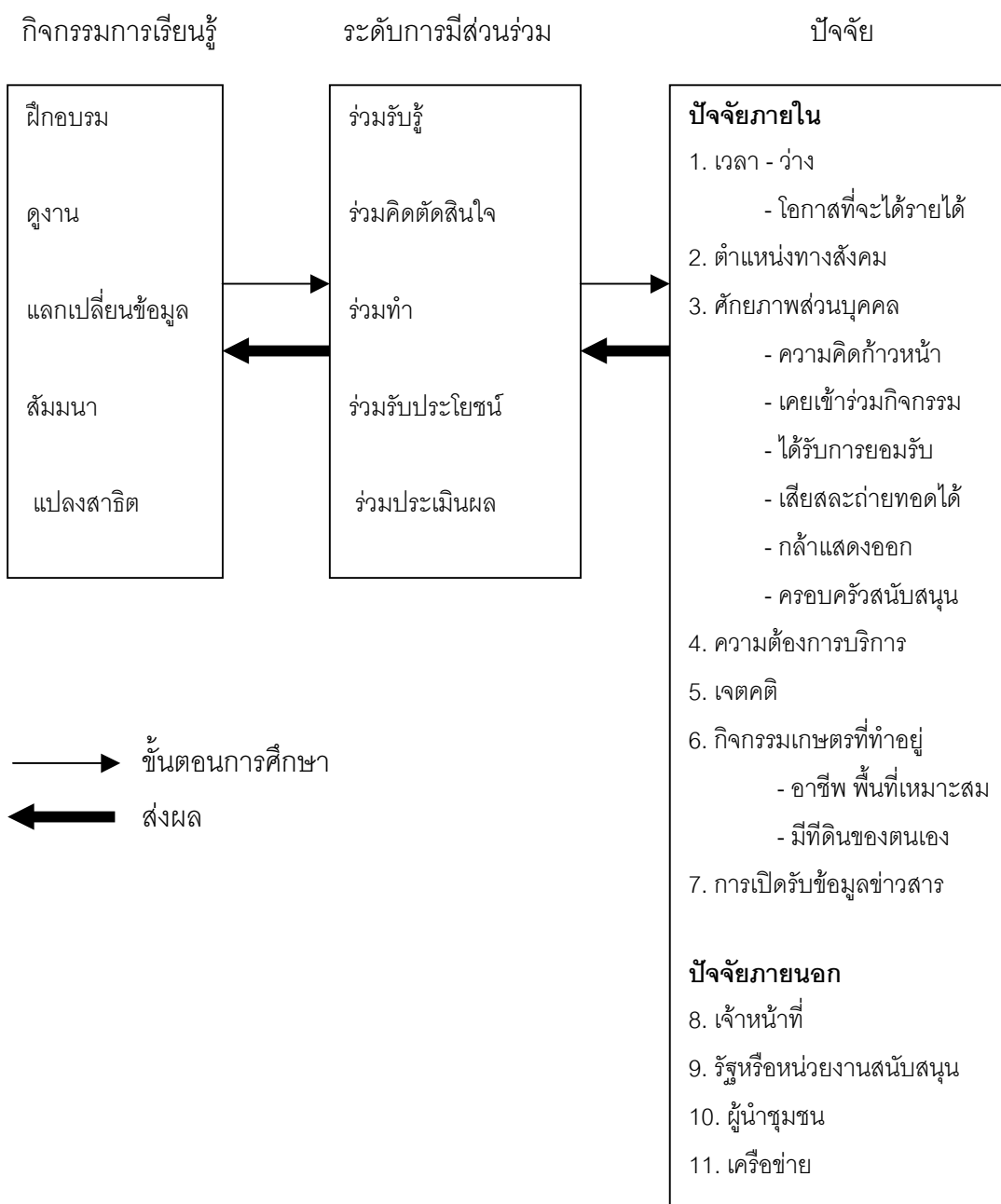
4) เครือข่ายด้านการเกษตร ซึ่งกลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นาหรือกลุ่มไร่นาสวนผสมติดต่อสื่อสารกันอยู่เป็นประจำ มีส่วนผลักดันให้เกษตรกรมีความต้องการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้มากขึ้น เพราะทำให้เกษตรกรได้รับข่าวสารข้อมูลใหม่ ๆ หรือช่องทางการตลาดหรือการผลิตสินค้าเกษตรใหม่ ๆ เนื่องจากเป็นกลุ่มเกษตรกรด้วยกัน อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน การทำความเข้าใจ การสื่อสาร หรือการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เข้าใจง่ายกว่านักวิชาการมาบรรยายให้ฟัง

ภาพที่ 4.7 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ของเกษตรกร

**2.5.3 ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับระดับการมีส่วนร่วมของ
เกษตรกร** เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับระดับการมีส่วนร่วมของ
เกษตรกรและกิจกรรมการเรียนรู้ สรุปผลได้ดังนี้

ภาพที่ 4.8 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับระดับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ 5 ประเภท

2.6 แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

สำหรับแนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมนั้น ผู้ให้ข้อมูลหลักทั้งที่เป็นเกษตรกรและเจ้าหน้าที่ได้ให้ข้อเสนอแนะรวมถึงผลการวิเคราะห์ข้อมูลของทั้ง 6 พื้นที่กรณีศึกษาประมวลเป็นข้อเสนอได้ ดังนี้

2.6.1 ข้อเสนอของเกษตรกร

- 1) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ต้องจัดควบคู่กันไปทั้งการฝึกอบรมและการดูงาน หรือแปลงสาธิต โดยให้มีเนื้อหาสอดคล้องกัน และมีโครงการรองรับหลังการฝึกอบรมดูงานแล้ว
- 2) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ต้องตรงกับความต้องการของเกษตรกร ต้องทราบว่ากลุ่มเป้าหมายใดต้องการเรียนรู้เรื่องใด เนื้อหาที่จัดให้ต้องใกล้เคียงกับสภาพข้อเท็จจริงของเกษตรกร เช่น การไปดูงาน ควรไปดูงานในสถานที่ที่มีสภาพพื้นที่ ภูมิอากาศ หรือการลงทุนที่ใกล้เคียงกับผู้เข้าร่วมดูงาน มีเนื้อหาวิชาการง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน ควรให้คำแนะนำบ่อย ๆ ต่อเนื่อง
- 3) วิธีการจัดการฝึกอบรม ดูงาน ต้องมีการบรรยายควบคู่กับการปฏิบัติ ให้โอกาสทดลองทำหรือถ้าใช้สื่อ ควรเป็นสื่อที่ถ่ายทำจากสถานที่จริง การปฏิบัติจริง ไม่ควรเป็นเพียงการสนทนา หรือสัมมนา เพราะฟังแล้วต้องมาตีความอีก อาจเข้าใจไม่ถูกต้องได้ และการบรรยายต้องบรรยายซ้ำ ๆ พูดให้ฟังแล้วเข้าใจง่าย และให้โอกาสซักถาม
- 4) ในการเตรียมการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ควรเตรียมวิทยากรเกษตรกร เพราะเกษตรกรสอนกันเอง เข้าใจง่ายกว่า รวมถึงการใช้แปลงสาธิตให้เกิดประโยชน์ในการเรียนรู้ได้เห็นของจริงมีโอกาสเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง
- 5) กำหนดเวลาในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ต้องกำหนดตามเวลาว่างของเกษตรกรครั้งละไม่นาน ประมาณวันเดียวเพียงพอแล้ว เกษตรกรส่วนใหญ่จึงจะเข้าร่วมได้
- 6) รัฐควรสนับสนุนในเรื่องที่เกษตรกรร้องขอ เพื่อให้เกิดแรงจูงใจในการเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ต่าง ๆ เช่นการแก้ปัญหาตลาด การฟื้นฟูไร่นาหลังน้ำท่วม เป็นต้น
- 7) เจ้าหน้าที่ของรัฐต้องเข้าใจหลักการเศรษฐกิจพอเพียงและทำให้เกษตรกรเข้าใจด้วย เช่นทดลองทำตัวอย่างให้ดู เป็นต้น

2.6.2 ข้อเสนอของเจ้าหน้าที่

- 1) พัฒนาเทคนิควิธีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้เจ้าหน้าที่ เพื่อจะได้จัดการเรียนรู้ด้วยวิธีการที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย โดยให้เกษตรกรเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ เน้นการปฏิบัติจริงในไร่นา
- 2) ควรใช้วิทยากรเกษตรกร ที่ประสบผลสำเร็จในการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อจะได้ทำให้เกษตรกรกล้าซักถามพูดคุย
- 3) เจ้าหน้าที่ต้องเรียนรู้ และศึกษาความต้องการ ปัญหา เวลาว่างของเกษตรกร เพื่อใช้เป็นเงื่อนไขในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้
- 4) จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ โดยเจ้าหน้าที่เป็นผู้กระตุ้นผู้อำนวยการความสะอาดหรือสร้างทีมวิทยากรที่เหมาะสมกับพื้นที่และมีความเข้าใจหลักการเศรษฐกิจพอเพียงเป็นอย่างดี
- 5) รัฐควรสนับสนุนงบประมาณ หรือวัสดุอุปกรณ์การฝึกปฏิบัติ ตามที่เกษตรกรร้องขอ ไม่ควรสนับสนุนตามความต้องการของหน่วยงานโดยไม่ตรงกับความต้องการของเกษตรกร
- 6) สร้างความเข้าใจหลักการเศรษฐกิจพอเพียง ที่เน้นการพึ่งตนเอง โดยการจัดการทรัพยากรการผลิตที่มีอยู่แล้วให้เกิดประโยชน์คุ้มค่า และมีวิถีชีวิตที่พอเพียง
- 7) สร้างแรงจูงใจและสร้างโอกาสการมีส่วนร่วม ให้เกษตรกรเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วม เช่น ให้โอกาสซักถามระหว่างการฝึกอบรม ร่วมกันสรุปผลที่ได้รับจากการดูงานในแต่ละวัน ให้โอกาสเกษตรกรเสนอความเห็นเกี่ยวกับวิธีการจัดการฝึกอบรม ดูงาน หรือการประชุมสัมมนา เป็นต้น

บทที่ 5

สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในเขตจังหวัดอ่างทองและพระนครศรีอยุธยา ในครั้งนี้เป็นการวิจัยที่ใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพของเกษตรกรที่ทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง โดยการศึกษาใน 6 กลุ่ม 6 ตำบลในเขตจังหวัดเป้าหมายดังกล่าวข้างต้น โดยดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

1. สรุปการวิจัย

1.1 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1.1.1 เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง
- 1.1.2 เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง
- 1.1.3 เพื่อเสนอแนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

1.2 วิธีดำเนินการวิจัย

1.2.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประชากรในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ เกษตรกรที่ทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ของจังหวัดอ่างทองและพระนครศรีอยุธยา โดยคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจงจากอำเภอโพธิ์ทอง และอำเภอเมือง จังหวัดอ่างทอง และอำเภอผักไห่ อำเภอลาดบัวหลวง และอำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นแหล่งการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง และมีหลักเกณฑ์การคัดเลือกตำบลและกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก เพื่อเป็นกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

1) เกณฑ์การคัดเลือกพื้นที่ตำบล ต้องเลือกตำบลที่คุณสมบัติครบ 3 ข้อต่อไปนี โดยเลือกอำเภอละ 1-2 ตำบล จังหวัดละ 3 ตำบล รวม 6 กลุ่ม

(1) เป็นตำบลที่เป็นแหล่งที่มีการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงของแต่ละจังหวัดกล่าวคือมีพื้นที่และครัวเรือนเกษตรกรที่ทำการเกษตรในรูปแบบไร่นาสวนผสม เกษตรผสมผสานหรือทฤษฎีใหม่

(2) เป็นตำบลที่มีการรวมกลุ่มของเกษตรกรที่ทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ตามหลักการส่งเสริมการเกษตรโดยใช้กระบวนการกลุ่มของกรมส่งเสริมการเกษตร จัดตั้งขึ้น เช่น กลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นา กลุ่มไร่นาสวนผสม หรือชื่ออื่น ๆ ที่มีผลบ่งบอกถึงกิจกรรมการจัดไร่นา ซึ่งมีอยู่แล้วตำบลละ 1 กลุ่ม

(3) กลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นาหรือกลุ่มไร่นาสวนผสมในตำบลนั้นต้องมีคณะกรรมการหรือสมาชิกที่มีคุณสมบัติต่อไปนี้

ก. ประกอบอาชีพการเกษตรที่มีการจัดการผลิตพืช สัตว์ ประมงในพื้นที่เดียวกันตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

ข. มีประสบการณ์ในการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงอย่างน้อย 2 ปี

ค. เป็นผู้นำเกษตรกรที่เกษตรกรส่วนใหญ่ในหมู่บ้านเดียวกันหรือใกล้เคียงยอมรับเป็นตัวอย่าง

2) เกณฑ์การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก จากตำบลที่คัดเลือกได้ 6 ตำบล ตามหลักเกณฑ์ดังกล่าวข้างต้น ได้คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก ดังนี้

1) เกษตรกรผู้นำจาก 6 กลุ่มในตำบลที่คัดเลือก ตำบลละ 7-9 คน โดยใช้หลักเกณฑ์การคัดเลือกพื้นที่และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักดังกล่าวข้างต้น รวมทั้งสิ้น 51 คน

2) เจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีบทบาทในการจัดการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงในระดับจังหวัด อำเภอ และตำบลในเขตพื้นที่จังหวัด อำเภอ และตำบลที่เป็นพื้นที่วิจัย จำนวน 10 คน

จากหลักเกณฑ์ดังกล่าวข้างต้นคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลหลักและพื้นที่ดำเนินการวิจัยได้ 6 กลุ่ม ได้แก่

- 1) กลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นา ตำบลโคกพุทรา อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง
- 2) กลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นา ตำบลอินทประมูล อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง
- 3) กลุ่มไร่นาสวนผสม ตำบลคลองวัว อำเภอเมือง จังหวัดอ่างทอง
- 4) กลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นา ตำบลนาคู อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- 5) กลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นา ตำบลสิงหนาท อำเภอลาดบัวหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- 6) กลุ่มไร่นาสวนผสม ตำบลบ้านหลวง อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

1.2.2 เครื่องมือในการวิจัย เป็นแบบสัมภาษณ์และแบบสังเกต ประกอบด้วย

1) แบบสัมภาษณ์เกษตรกรในการสนทนากลุ่ม สำหรับผู้ให้ข้อมูลหลักทั้ง 6 กลุ่ม

2) แบบสัมภาษณ์สำหรับเจ้าหน้าที่ของรัฐ

3) แบบสังเกต สำหรับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบลที่ดำเนินกรวิจัย

1.2.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้เวลาศึกษาสภาพพื้นที่ สังเกต สัมภาษณ์ และบันทึกประมาณ 3 เดือน โดยการสนทนากลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก สัมภาษณ์เจาะลึกเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้อง สังเกตสภาพพื้นที่ในหมู่บ้านและพื้นที่จัดไร่นาร่วมกับเจ้าหน้าที่และสอบถามพูดคุยกับเกษตรกรทั่วไปเพิ่มเติม บันทึกและรวบรวมเป็น 6 กรณีศึกษา

1.2.4 การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา โดยนำข้อมูลที่รวบรวมได้มาตรวจสอบจัดทำดัชนีข้อมูลตามกรอบแนวคิด จัดหมวดหมู่ ทำข้อสรุปย่อย กำหนดดัชนีบ่งชี้เชื่อมโยงบทสรุปย่อยเพื่อหาคำตอบของโจทย์วิจัย

1.3 ผลการวิจัย

สรุปผลการวิจัย

1.3.1 ข้อมูลพื้นฐานของตำบลและกลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นาหรือกลุ่มไร่นาสวนผสมที่เป็นกรณีศึกษา 6 กลุ่ม

ข้อมูลพื้นฐานทั้ง 6 ตำบลพบว่า มีสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตคล้ายคลึงกัน ไม่แตกต่างกันมากนัก กล่าวคือเป็นที่ราบลุ่ม อยู่ในเขตชลประทาน ในฤดูฝนบริเวณที่ลุ่มมาก ๆ อาจมีน้ำท่วมขังหลายวัน ในฤดูแล้งอาจมีการขาดแคลนน้ำ เนื่องจากอาชีพหลักได้แก่การทำนา ข้าวติดต่อกันปีละ 2-3 ครั้ง (2 ปี 5 ครั้ง) ซึ่งต้องใช้น้ำมาก มีครัวเรือนเกษตรกรที่ทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ระหว่างร้อยละ 12.74 ถึง 33.41 รูปแบบของการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงในพื้นที่ที่ทำการศึกษ ได้แก่ ไร่นาสวนผสม เกษตรผสมผสานและทฤษฎีใหม่ ซึ่งส่วนใหญ่ในแต่ละรูปแบบจะมีข้าวเป็นพืชหลัก รองลงไปได้แก่ ไม้ผล พืชผัก การคมนาคมสะดวกในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีโรงงานอยู่หลายแห่ง ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรบางส่วนมีอาชีพรับจ้างควบคู่ไปกับการเกษตร ตลาดสินค้าเกษตรส่วนใหญ่ได้แก่ “ตลาดไท” ที่จังหวัดปทุมธานี และ “ตลาดเขมร” ที่จังหวัดอ่างทอง ปัญหาการเกษตรที่สำคัญได้แก่ ปัญหาการตลาด ผลผลิตราคาต่ำ น้ำท่วม ต้นทุนการผลิตสูง

กลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นาและกลุ่มไร่นาสวนผสม เป็นกลุ่มที่เกษตรกรรวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อเข้าร่วมโครงการของกรมส่งเสริมการเกษตรในด้านการส่งเสริมการจัดไร่นา

ส่วนใหญ่จะรวมกลุ่มกันในช่วงปี 2537-2541 โดยกำหนดให้มีตำบลละ 1 กลุ่ม มีทั้งที่ทำไร่ นา สวนผสมอยู่เดิมและเกษตรกรที่แบ่งที่นามาปรับพื้นที่ยกทรงทำเป็นที่สวน แหล่งการเรียนรู้การเกษตร เช่น เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบล ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ผู้นำเกษตรกร แปลงสาธิต เป็นต้น

ในส่วนของเจตคติ ส่วนใหญ่เห็นด้วยกับหลักการเศรษฐกิจพอเพียง แต่มีบางส่วนยังไม่เข้าใจว่าเศรษฐกิจพอเพียงช่วยแก้ปัญหาหนี้สินและความยากจนได้อย่างไร และยังไม่เห็นความสำคัญของการลดการใช้สารเคมีและปุ๋ยเคมีที่ต้นทุนสูงและทำลายสภาพแวดล้อม นอกจากนี้ยังมีเจตคติที่เห็นด้วยกับการมีส่วนร่วม แต่บางส่วนยังมีแนวคิดว่าการมีส่วนร่วมคือการให้ความร่วมมือเท่านั้น ส่วนใหญ่แล้วกลุ่มที่มีเจตคติที่เห็นด้วยกับหลักการเศรษฐกิจพอเพียงและการมีส่วนร่วมจะเป็นกลุ่มที่มีคณะกรรมการที่เข้มแข็งและมีการแก้ปัญหาในลักษณะพึ่งตนเองสูง มีความเข้าใจหลักการจัดการทรัพยากรและมีวิสัยทัศน์ ได้แก่ กลุ่มนาคู โคกพุทรา และคลองวัว ส่วนบ้านหลวงนั้นอยู่ในระหว่างการเรียนรู้ร่วมกับมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน โดยมีทิศทางการร่วมงานที่เน้นการมีส่วนร่วมตามหลักการพึ่งตนเอง

1.3.2 ระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

1) ประเภทของกิจกรรมการเรียนรู้

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลสรุปได้ว่ามีกิจกรรมการเรียนรู้ 6 ประเภทที่เกษตรกรส่วนใหญ่ในกลุ่มที่เป็นกรณีศึกษา 6 กลุ่มมีส่วนร่วมได้แก่

(1) การฝึกอบรม

ก. ผู้จัดส่วนใหญ่เป็นเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานราชการ ได้แก่ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบล สังกัดสำนักงานเกษตรอำเภอ สำนักงานเกษตรจังหวัด กรมส่งเสริมการเกษตร มีบางส่วนที่จัดโดยเจ้าหน้าที่สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด สังกัดสำนักปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ หรือหน่วยงานที่ไม่ใช่ราชการ ได้แก่ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน

ข. ผู้เข้าร่วม ส่วนใหญ่เป็นผู้แทนของกลุ่มอาชีพการเกษตรสาขาต่าง ๆ เช่น กลุ่มผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มเกษตรกร กลุ่มไม้ผลผสมผสาน เป็นต้น ซึ่งมีอาชีพที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อเรื่อง มีบางตำบลที่จัดให้เฉพาะกลุ่มส่งเสริมการจัดไร่ นา ได้แก่ ตำบลนาคู และบ้านหลวง ซึ่งเป็นผู้จัดที่เป็นหน่วยงานอื่นที่ไม่ใช่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร

ค. วิทยากร มาจากหลายหน่วยงานตามเนื้อหาของหลักสูตร ได้แก่ กรมพัฒนาที่ดิน ศูนย์ชีวภาพจังหวัดชัยนาทในสังกัดกรมส่งเสริมการเกษตร สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนและวิทยากรเกษตรกรทั้งในพื้นที่และจากที่อื่น

ง. หัวข้อเรื่อง ส่วนใหญ่มีเนื้อหาหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับการจัดไร่นาและกิจกรรมการเกษตรต่าง ๆ ในไร่นา เช่น ไร่นาสวนผสม เกษตรผสมผสาน ทฤษฎีใหม่ การทำปุ๋ยชีวภาพ การลดการใช้สารเคมี การปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ การตัดแต่งกิ่ง การขยายพันธุ์พืช ระบบการให้น้ำพืช ข้าวอินทรีย์ เป็นต้น

จ. สถานที่ ส่วนใหญ่จัดอยู่ในเขตจังหวัด หรือภายในอำเภอ ตำบล โดยจัดที่แปลงสาธิตในหมู่บ้าน หรือจัดที่ห้องประชุมสำนักงาน มีบ้างที่ผู้จัดเป็นหน่วยงานอื่นที่ไม่ใช่สังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้จัดให้ข้ามเขตจังหวัดได้ ได้แก่ ตำบลนาคูและบ้านหลวง

(2) การดูงาน เป็นกิจกรรมที่เกษตรกรระบุว่าพอใจมากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับกิจกรรมอื่น ๆ

ก. ผู้จัด ได้แก่ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ยกเว้นตำบลบ้านหลวง ที่จัดโดยมูลนิธิเกษตรกรยั่งยืน

ข. ผู้เข้าร่วม มีทั้งที่จัดให้ทุกกลุ่มสาขาอาชีพเกษตร และที่จัดเฉพาะกลุ่มไร่นาสวนผสม ได้แก่ ตำบลบ้านหลวง ขึ้นกับหัวข้อเรื่องและผู้จัด

ค. หัวข้อเรื่อง เช่น การจัดการไร่นาในรูปแบบไร่นาสวนผสม เกษตรผสมผสาน ทฤษฎีใหม่ เกษตรยั่งยืน เกษตรอินทรีย์ การปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ เป็นต้น โดยเน้นดูงานเกษตรกรหรือกลุ่มเกษตรกรที่ประสบผลสำเร็จ

ง. สถานที่ ส่วนใหญ่จัดไปดูงานตามจังหวัดต่าง ๆ เช่น สระบุรี สุพรรณบุรี กาญจนบุรี จันทบุรี ระยอง ตราด เชียงใหม่ เชียงราย เพชรบุรี เป็นต้น ยกเว้นตำบลสิงหนาทที่ดูงานได้เพียงในเขตจังหวัด เพราะขาดงบประมาณสนับสนุน

(3) การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร เป็นการจัดแบบไม่เป็นทางการเป็นกลุ่มย่อย

ก. ผู้จัด ได้แก่กลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นาหรือกลุ่มไร่นาสวนผสม จัดกันเองหรือได้รับแรงกระตุ้นจากเจ้าหน้าที่ เช่น ตำบลสิงหนาท หรือจากมูลนิธิ เช่นตำบลบ้านหลวง

- ข. ผู้เข้าร่วม ได้แก่สมาชิกกลุ่ม หรือสมาชิกจากกลุ่มเครือข่ายอื่น ๆ ทั้งในหรือนอกตำบล
- ค. สถานที่ บ้านผู้นำเกษตรกร หรือผู้นำชุมชนในหมู่บ้าน ตำบล
- (4) การจัดประชุมสัมมนา ในการวิจัยครั้งนี้นำเสนอเฉพาะการประชุมสัมมนาภายใต้หัวข้อเรื่องเกี่ยวกับการจัดไร่นาในรูปแบบต่าง ๆ ที่มีผู้จัดเป็นทางการ ไม่รวมการประชุมชาวบ้านทั่ว ๆ ไป
- ก. ผู้จัด ส่วนใหญ่เป็นเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร สังกัดสำนักงานเกษตรจังหวัด หรือสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด แต่มีตำบลนาคูและบ้านหลวง ที่ได้เข้าร่วมประชุมสัมมนาที่จัดโดยสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน และมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน
- ข. ผู้เข้าร่วม ส่วนใหญ่เป็นผู้แทนจากกลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นาในแต่ละตำบล อำเภอ หรือจังหวัด
- ค. สถานที่ เช่น จังหวัดอ่างทอง พระนครศรีอยุธยา กรุงเทพมหานคร เป็นต้น
- (5) การทำแปลงสาธิต มีกิจกรรมนี้ในทุกตำบลยกเว้นตำบลอินทประมูล ส่วนใหญ่เป็นแปลงสาธิตที่ได้รับการสนับสนุนในช่วงปี 2537 2540 และ 2543 แต่ละตำบล ในรอบ 10 ปีจะได้ตำบลละ 1-2 ครั้ง ในลักษณะแปลงส่งเสริมของกลุ่ม ยกเว้นตำบลคลองวัว ได้รับบ่อยครั้งมาก เนื่องจากเป็นจุดดูงานของจังหวัด แปลงสาธิตที่นำเสนอข้อมูลในงานวิจัยครั้งนี้เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่ได้รับในรูปแบบแปลงสาธิตไร่นาสวนผสม เกษตรผสมผสาน และทฤษฎีใหม่ ซึ่งเป็นการสนับสนุนงบประมาณหรือวัสดุการเกษตร เพื่อปรับพื้นที่ พันธุ์พืช สัตว์ ประมง ตามความจำเป็นโดยมุ่งหวังให้เป็นแปลงสาธิตเพื่อการเรียนรู้ของเกษตรกรเจ้าของแปลงและ เพื่อนบ้าน โดยหวังให้เกิดการขยายผลไปสู่เกษตรกรรายอื่น ๆ ผู้จัดกิจกรรมนี้ ได้แก่สำนักงานเกษตรจังหวัดสนับสนุนแปลงสาธิตไร่นาสวนผสม เกษตรผสมผสาน ส่วนสำนักงานเกษตร และสหกรณ์จังหวัดสนับสนุนแปลงสาธิต เกษตรทฤษฎีใหม่
- (6) การเผยแพร่ความรู้ เป็นการเผยแพร่ความรู้ด้านการเกษตรที่กลุ่มดำเนินการแล้วประสบผลสำเร็จ เผยแพร่ไปสู่เกษตรกรข้างเคียง นักเรียน หรือผู้สนใจทั่วไป มีเพียง 2 กลุ่ม ในตำบลนาคูและคลองวัว โดยประธานและเลขานุการกลุ่มนาคูเป็นวิทยากร เกษตรกรเดินทางไปให้ความรู้กับตำบลอื่น ๆ ส่วนประธานและคณะกรรมการกลุ่มของตำบลคลองวัว เป็นวิทยากรเกษตรกรประจำอยู่ที่แปลงสาธิตหรือจุดถ่ายทอดของกลุ่มซึ่งเป็นจุดดูงานของจังหวัด

2) ระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกร

ตามประเด็นปัญหาดังกล่าว ได้จำกัดเฉพาะกิจกรรมที่เจ้าหน้าที่ของรัฐจัดขึ้น แต่เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลแล้วพบว่า เจ้าหน้าที่หน่วยงานที่ไม่ใช่ภาครัฐโดยตรงมีบทบาทในการสนับสนุนให้เกษตรกรมีส่วนร่วมมากขึ้น จึงนำเสนอทั้งกิจกรรมที่จัดขึ้นโดยภาครัฐและไม่ใช่ภาครัฐ ดังนี้

(1) การฝึกอบรม พบว่าระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกลุ่มที่เป็นกรณีศึกษา 6 กลุ่ม มีส่วนร่วมในแต่ละระดับ เรียงตามลำดับจากจำนวนกลุ่มมากไปหาน้อย ดังนี้

ก. การมีส่วนร่วมรับรู้ เกษตรกรทุกกลุ่มมีส่วนร่วมรับทราบและมีโอกาสเข้าร่วมการฝึกอบรม

ข. การมีส่วนร่วมทำ เกษตรกรทุกกลุ่มมีโอกาสร่วมทดลองและปฏิบัติในขั้นตอนของการฝึกอบรม

ค. การมีส่วนร่วมรับประโยชน์ เกษตรกรบางกลุ่มมีโอกาสนำความรู้ไปทดลองใช้หลังจากกลับมาจากฝึกอบรม

ง. การมีส่วนร่วมคิด ตัดสินใจ เกษตรกรเพียง 2 กลุ่มมีโอกาสร่วมคิดในการนำเสนอความต้องการหรือหัวข้อเรื่องในการฝึกอบรม การคัดเลือกคน เลือกลงเวลา ขณะที่เกษตรกรอีก 2 กลุ่มมีโอกาสเลือกหัวข้อเรื่อง คน และเวลา โดยเลือกจากทางเลือกที่เจ้าหน้าที่เสนอให้

จ. การมีส่วนร่วมประเมินผล เกษตรกรมีเพียง 2 กลุ่มมีโอกาสร่วมประเมินผล ได้แก่ กลุ่มในตำบลโคกพุทราและนาคูที่กลับมาพูดคุยสรุปกันในกลุ่มจากการฝึกอบรม แต่ไม่มีกลุ่มในตำบลไหนที่มีโอกาสนำผลสรุปความคิดเห็นเกี่ยวกับการฝึกอบรมเสนอผู้จัดได้

(2) การดูงาน พบว่าระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกลุ่มที่เป็นกรณีศึกษา 6 กลุ่ม มีส่วนร่วมในแต่ละระดับ เรียงจากจำนวนกลุ่มมากไปหาน้อย ดังนี้

ก. การมีส่วนร่วมรับรู้ เกษตรกรทุกกลุ่มมีส่วนร่วมรับทราบและมีโอกาสเข้าร่วมดูงาน

ข. การมีส่วนร่วมทำ เกษตรกรบางกลุ่มมีส่วนร่วมดูงานและซักถามปัญหาในระหว่างดูงาน

ค. การมีส่วนร่วมรับประโยชน์ เกษตรกรบางกลุ่มมีการนำสิ่งที่พบเห็นมาทดลองทำและปรับใช้

ง. การมีส่วนร่วมคิด ตัดสินใจ เกษตรกรทุกกลุ่มมีส่วนร่วมคัดเลือกผู้เข้าร่วมดูงาน โดยมี 3 กลุ่มที่มีโอกาสเสนอความต้องการเกี่ยวกับหัวข้อเรื่องและคน ส่วนอีก 2 กลุ่ม มีโอกาสเลือกจากทางเลือกที่เจ้าหน้าที่เสนอมา

จ. การมีส่วนร่วมประเมินผล เกษตรกรเพียง 2 กลุ่ม ที่มีโอกาสสรุปการดูงานบนรถและเมื่อกลับมาจากดูงาน ได้แก่โคกพุทราและนาคู แต่ไม่มีกลุ่มไหนมีโอกาสเสนอผลสรุปให้ผู้จัด

(3) การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร พบว่าระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกร ในกลุ่มที่เป็นกรณีศึกษา 6 กลุ่ม มีส่วนร่วมในแต่ละระดับ เรียงลำดับจากจำนวนกลุ่มมากไปหาน้อยดังนี้

ก. การมีส่วนร่วมรับรู้ เกษตรกรทุกกลุ่มที่มีกิจกรรมดังกล่าวนี้มีส่วนร่วมรับทราบและมีโอกาสเข้าร่วมการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร มีเพียงกลุ่มเดียวที่ไม่มีกิจกรรมนี้คือกลุ่มในตำบลสิงหนาท

ข. การมีส่วนร่วมคิด ตัดสินใจ เกษตรกรทุกกลุ่มที่มีกิจกรรมดังกล่าวนี้ มีส่วนร่วมคิดในการกำหนดหัวข้อเรื่อง สถานที่ เวลา และเลือกคน

ค. การมีส่วนทำ เกษตรกรกลุ่มที่มีกิจกรรมดังกล่าวนี้มีส่วนร่วมพูดคุยหรือแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ ช่องทางตลาด หรือสินค้าเกษตร

ง. การมีส่วนร่วมรับประโยชน์ เมื่อเกิดเวทีแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารแล้วมีบางกลุ่มที่ได้รับความรู้ ประสบการณ์ ช่องทางตลาด มีเพียงกลุ่มเดียวในตำบลอินทประมูลที่ไม่ได้ระบุว่าได้รับประโยชน์อะไรจากกิจกรรมนี้

จ. การมีส่วนร่วมประเมินผล มีเพียง 2 กลุ่มในตำบลนาคูและบ้านหลวงที่นำผลจากการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารไปลองทำกันดู แล้วกลับมาคุยกันใหม่ เช่น การใช้จุลินทรีย์กำจัดศัตรูพืช การปลูกข้าวกินเอง เป็นต้น

(4) การประชุมสัมมนา พบว่าระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกลุ่มที่เป็นกรณีศึกษา 6 กลุ่ม มีส่วนร่วมในแต่ละระดับ เรียงลำดับตามจำนวนกลุ่มจากมากไปหาน้อย ดังนี้

ก. การมีส่วนร่วมรับรู้ เกษตรกรทุกกลุ่มมีส่วนร่วมรับทราบและมีโอกาสส่งคนเข้าร่วม

ข. การมีส่วนร่วมรับประโยชน์ เกษตรกรบางกลุ่มมีส่วนร่วมรับประโยชน์ ได้แก่ ชาวสารใหม่ ๆ ข้อมูล ผลงานด้านเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มอื่น ๆ หรือ ตัวอย่างเกษตรกรที่ประสบผลสำเร็จด้านการจัดการทรัพยากรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

ค. การมีส่วนร่วมทำ เกษตรกรเพียง 2 กลุ่มที่มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นแลกเปลี่ยนกับกลุ่มอื่น ๆ ในการสัมมนา ได้แก่ กลุ่มคลองวัวและสิงหนาท

ง. การมีส่วนร่วมคิด เกษตรกรทุกกลุ่มไม่มีส่วนร่วม

จ. การมีส่วนร่วมประเมินผล เกษตรกรทุกกลุ่มไม่มีส่วนร่วม

(5) การทำแปลงสาธิต พบว่าระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกลุ่มที่เป็นกรณีศึกษา 6 กลุ่ม มีส่วนร่วมในแต่ละระดับเรียงลำดับตามจำนวนกลุ่มจากมากไปหาน้อย ดังนี้

ก. การมีส่วนร่วมรับรู้ เกษตรกรทุกกลุ่มที่มีกิจกรรมแปลงสาธิตมีส่วนร่วมในการรับทราบ มีเพียงกลุ่มเดียวในตำบลอินทประมูลที่ระบุว่าไม่ได้รับแปลงสาธิต

ข. การมีส่วนร่วมรับประโยชน์ ทุกกลุ่มที่มีกิจกรรมนี้ได้มีส่วนร่วมในการรับประโยชน์จากการทำแปลงสาธิต โดยเป็นแหล่งเรียนรู้การเกษตรสำหรับสมาชิกในกลุ่ม

ค. การมีส่วนร่วมคิด ตัดสินใจ เกษตรกรบางกลุ่มมีส่วนร่วมในการ คัดเลือกพื้นที่และคนที่เข้าร่วมจัดทำแปลงสาธิต

ง. การมีส่วนร่วมทำ เกษตรกรเพียง 2 กลุ่มในตำบลโคกพุทรา และนาคูที่มีส่วนร่วมวางผังฟาร์มและวางแผนการปลูกพืชสำหรับแปลงสาธิตของกลุ่ม

จ. การมีส่วนร่วมประเมินผล เกษตรกรทุกกลุ่มไม่มีส่วนร่วม

(6) การเผยแพร่ความรู้ มีเพียง 2 กลุ่มในตำบลคลองวัวและนาคูที่มีศักยภาพในการจัดกิจกรรมดังกล่าว จึงไม่ได้วิเคราะห์ระดับการมีส่วนร่วมของกิจกรรมนี้

ผลการวิเคราะห์ระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้ทั้ง 5 ประเภทสรุปได้ว่าระดับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ของเกษตรกรเป็นดังนี้

ก. การมีส่วนร่วมรับรู้ ทุกกลุ่มมีส่วนร่วมรับทราบและเข้าร่วมกิจกรรม

ข. การมีส่วนร่วมรับประโยชน์ บางกลุ่มมีส่วนร่วมรับประโยชน์ที่เกิดจากกิจกรรม

ค. การมีส่วนร่วมทำ บางกลุ่มมีส่วนร่วมทดลองปฏิบัติระหว่างการจัดกิจกรรม

ง. การมีส่วนร่วมคิด ตัดสินใจ บางกลุ่มมีส่วนร่วมคิด ตัดสินใจ เสนอความต้องการและวางแผนการจัดกิจกรรมในด้านการเสนอหัวข้อเรื่อง สถานที่ เวลา และ คนที่เข้าร่วม แต่บางกิจกรรมไม่มีส่วนร่วมคิด

จ. การมีส่วนร่วมประเมินผล มีเพียง 2 กลุ่มได้แก่โคกพุทราและ นาคู ที่มีส่วนร่วมประเมินผลในบางกิจกรรมเท่านั้น

สรุปภาพรวมได้ว่าเกษตรกรส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ ที่ระดับการมีส่วนร่วมรับรู้และการมีส่วนร่วมรับประโยชน์ แต่มีส่วนร่วมค่อนข้างน้อยในระดับการมีส่วนร่วมคิด ตัดสินใจ การมีส่วนร่วมทำ และมีส่วนร่วมน้อยมากในระดับการมีส่วนร่วมประเมินผล

1.3.3 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกร

ผลการวิเคราะห์ พบว่ามีปัจจัยจำนวนมากที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้ เรียงตามจำนวนกลุ่มที่เสนอข้อมูลสอดคล้องกัน ดังนี้

1) ปัจจัยภายใน ได้แก่

(1) เวลาว่าง เป็นเวลาที่ว่างจากภารกิจการงานอาชีพ รวมถึงงานในครอบครัวด้วย ในกรณีที่เป็นแม่บ้านเกษตรกร

(2) ตำแหน่งทางสังคม ผู้มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมเป็นอันดับต้น ๆ ส่วนใหญ่จะมีตำแหน่งในกลุ่มหรือองค์กรในพื้นที่ เช่น ประธานกลุ่ม เลขานุการกลุ่ม ผู้นำเกษตรกร เป็นต้น

(3) ความเป็นเกษตรกรก้าวหน้า ชยัน ชอบทดลอง

(4) ความต้องการบริการของรัฐ หรือหน่วยงานที่จัดกิจกรรม

(5) เจตคติต่อการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงและการมีส่วนร่วม

(6) อาชีพหรือกิจกรรมเกษตรที่ดำเนินการอยู่

(7) ประสบการณ์ในการเข้าร่วมกิจกรรมของรัฐหรือหน่วยงานที่ไม่ใช่ภาครัฐ

(8) การได้รับการยอมรับจากเพื่อนสมาชิกในกลุ่ม

(9) การเปิดรับข้อมูลข่าวสาร จากสื่อต่าง ๆ ทั้งที่เป็นสื่อบุคคล สื่อสิ่งพิมพ์ หรือโทรทัศน์ วิทยุ

(10) การเป็นคนเสียสละพร้อมจะถ่ายทอดความรู้ที่ได้รับให้เพื่อนบ้านได้

- (11) พื้นที่เหมาะสมกับกิจกรรมที่จะเข้าร่วมเรียนรู้
- (12) มีที่ทำกินเป็นของตนเอง ทำให้เกิดแรงจูงใจที่จะเข้าร่วม เพื่อนำความรู้มาปรับปรุงกิจกรรมเกษตรในไร่นาของตนเอง
- (13) โอกาสที่จะได้รายได้ เช่น ถ้าต้องไปอบรมช่วงที่ต้องเก็บผักขาย ทำให้เสียโอกาสได้รายได้
- (14) ความกล้าในการแสดงออก เกษตรกรบางกลุ่มไม่ค่อยกล้าแสดงความคิดเห็น หรือซักถามในกรณีที่เป็นวิทยากรที่มีตำแหน่งการงานหรือระดับการศึกษาสูง จึงไม่ต้องการมีส่วนร่วม
- (15) ครอบครัวสนับสนุน ให้โอกาสไปเข้าร่วมกิจกรรมหรือเมื่อกลับมาทดลองทำสิ่งใหม่ ๆ แล้วจะไม่ขัดแย้งหรือให้การสนับสนุน

2) ปัจจัยภายนอก

- (1) เจ้าหน้าที่ของรัฐหรือไม่ใช่ภาครัฐ ในที่นี้เน้นหนักเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบล ซึ่งมีหน้าที่โดยตรงในการส่งเสริมการเกษตร มีบทบาทอย่างสูงในการสร้างโอกาสการมีส่วนร่วมให้กับเกษตรกร
- (2) รัฐหรือหน่วยงานที่ไม่ใช่ภาครัฐ ให้การสนับสนุนกิจกรรมโครงการต่าง ๆ ในที่นี้ได้แก่ หน่วยงานในสังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน
- (3) ผู้นำชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ผู้นำท้องถิ่น ผู้แทน อบต.
- (4) เครือข่ายของกลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นาหรือไร่นาสวนผสมที่มีทั้งในและนอกตำบล

1.3.4 แนวทางในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้ การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

สรุปข้อเสนอแนะจากผู้เกี่ยวข้องและผลการวิเคราะห์ข้อมูล ได้ดังนี้

- 1) ข้อเสนอของเกษตรกร
  - (1) กิจกรรมการเรียนรู้ต้องจัดไปพร้อมกันและมีเนื้อหาสอดคล้องกัน ทั้งการฝึกอบรม ดูงาน แปรลงสาธิตให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง
  - (2) หัวข้อเรื่อง เนื้อหา แหล่งดูงาน ต้องตรงกับความต้องการของเกษตรกรและเหมาะสมกับสภาพของเกษตรกร จึงจะจูงใจให้เกษตรกรเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้
  - (3) การเตรียมวิทยากรในกิจกรรมการเรียนรู้ ควรจัดวิทยากรที่เหมาะสมทำให้เกษตรกรเข้าใจง่าย ควรเป็นวิทยากรเกษตรกร หรือวิทยากรที่ประสบความสำเร็จ

จากการปฏิบัติจริง ซึ่งทำให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในระดับร่วมทำ ร่วมรับประโยชน์และร่วมประเมินผลมากขึ้น

(4) กำหนดเวลาในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ควรคำนึงถึงเวลาว่างของเกษตรกร และไม่ควรใช้เวลานานหลายวัน ใช้เวลา 1 วันเป็นเวลาที่เหมาะสม

(5) วิธีการจัดฝึกอบรม ดูงาน ต้องมีการบรรยายควบคู่กับการทดลองปฏิบัติ ถ้าใช้สื่อวีดิทัศน์ หรือภาพยนตร์ ควรเป็นการถ่ายทำมาจากการดำเนินงานในสถานที่จริง

(6) เจ้าหน้าที่ของรัฐต้องเข้าใจหลักการเศรษฐกิจพอเพียง และทำให้เกษตรกรเข้าใจด้วย

(7) รัฐควรสนับสนุนในเรื่องที่เกษตรกรร้องขอ เพื่อสร้างแรงจูงใจในการมีส่วนร่วมในกิจกรรม

2) ข้อเสนอของเจ้าหน้าที่

(1) พัฒนาทักษะของเจ้าหน้าที่ในด้านเทคนิคการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายและเนื้อหาหลักสูตร

(2) วิทยากรกรฝึกอบรม ดูงาน ควรเป็นวิทยากรเกษตรกร ทำให้เกษตรกรกล้าซักถามพูดคุย มีส่วนร่วมมากขึ้น

(3) เจ้าหน้าที่ต้องเรียนรู้และเข้าใจปัญหาความต้องการ และวิถีชีวิตของเกษตรกร จึงจะสามารถจัดการเรียนรู้ที่เกษตรกรต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้น

(4) กระตุ้นการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ในพื้นที่ ระหว่างเกษตรกรด้วยกัน หรือเกษตรกรกับผู้รู้จากสาขาต่าง ๆ ในด้านเศรษฐกิจพอเพียง

(5) รัฐควรสนับสนุนงบประมาณ หรือวัสดุอุปกรณ์การฝึกปฏิบัติตามที่เกษตรกรร้องขอ

(6) สร้างความเข้าใจหลักการเศรษฐกิจพอเพียง เน้นการพึ่งตนเอง โดยการจัดทรัพยากรการผลิตที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์คุ้มค่า บนพื้นฐานแห่งความพอเพียง

(7) สร้างแรงจูงใจและสร้างโอกาสการมีส่วนร่วมของเกษตรกร โดยการให้โอกาสเกษตรกรเสนอความคิดเห็น หรือใช้เทคนิคการระดมสมองด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับเกษตรกร

2. อภิปรายผล

ข้อค้นพบในผลการวิจัยครั้งนี้มีข้อสรุปสำคัญที่ตอบวัตถุประสงค์การวิจัยดังต่อไปนี้

2.1 ระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

2.1.1 กิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่เกษตรกรมีส่วนร่วมในกิจกรรม ผลการวิจัยพบว่ากิจกรรมการเรียนรู้ 6 ประเภทที่เกษตรกรมีส่วนร่วมตามดัชนีบ่งชี้ ได้แก่

1) การฝึกอบรม เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่อยู่ในลำดับต้น ๆ ที่เกษตรกรกล่าวถึงว่าได้มีการจัดและการเข้าร่วมฝึกอบรมเพื่อเรียนรู้การเกษตรและหลักการเศรษฐกิจพอเพียง สอดคล้องกับสุนทร อมรวิวัฒน์ (2541) ที่ระบุว่า “มนุษย์สามารถเรียนรู้ด้วยตนเองเพื่อมีชีวิตรอดส่วนหนึ่ง และเรียนรู้ได้โดยกระบวนการศึกษา และการฝึกอบรมอีกส่วนหนึ่ง” เกษตรกรส่วนใหญ่ได้เข้ารับการฝึกอบรมที่จัดโดยหน่วยงานของรัฐเป็นส่วนใหญ่ ได้แก่ หน่วยงานในสังกัดกรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยให้หลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการเกษตรในระบบการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ไม่ได้เน้นการจัดการไร่นา แต่เพียงอย่างเดียว มีทั้งการทำปุ๋ยชีวภาพ การปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ การตัดแต่งกิ่ง ดังนั้น ผู้เข้าร่วมฝึกอบรมจึงไม่ได้มาจากกลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นาหรือไร่นาสวนผสมเพียงกลุ่มเดียว แต่มีเกษตรกรจากหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มผู้ผลิตผักปลอดภัยจากสารพิษ กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร เป็นต้น ยกเว้นเป็นการฝึกอบรมเฉพาะกิจ เรื่องการจัดการไร่นาหรือทฤษฎีใหม่ จึงจะมีผู้เข้าร่วมเพียงเฉพาะกลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นา หรือไร่นาสวนผสม ทั้งนี้ขึ้นกับผู้จัดและงบประมาณแผนงานโครงการที่ได้รับการสนับสนุน สำหรับในส่วนจังหวัดไม่สามารถจัดการอบรมข้ามจังหวัดได้ ต้องจัดเฉพาะภายในจังหวัด

2) การดูงาน เป็นกิจกรรมที่เกษตรกรระบุว่าพอใจมากที่สุด เพราะได้พบเห็นสิ่งใหม่ ๆ ได้ดูงานการปฏิบัติในสถานที่จริง ซึ่งเข้าใจง่ายกว่าการเข้าฝึกอบรมและฟังบรรยายหรือชมวีดิทัศน์ การดูงานจึงเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับเกษตรกร เป็นสิ่งแรกที่กระตุ้นการรับรู้ให้บุคคลสนใจต่อสิ่งเรานั้น ตามแนวคิดของแคธวอล และคณะ (1964) ซึ่งเป็นขั้นตอนแรกของการเรียนรู้ด้านเจตพิสัย

การดูงานส่วนใหญ่จัดโดยหน่วยงานของรัฐ ยกเว้นตำบลบ้านหลวง ที่จัดโดยมูลนิธิเกษตรกรมัยยั้งยืน โอกาสที่เกษตรกรเข้าร่วมดูงานมีมากกว่าการฝึกอบรม เพราะมีเป้าหมายปริมาณคนมากกว่า หัวข้อเรื่องที่จัดส่วนใหญ่จะมีหลายหัวข้อย่อยในการจัดดูงาน

แต่ครั้งแต่จะมีการกำหนดหัวข้อเรื่องหลักไว้ว่าเป็นการดูงานด้านการจัดไร่เนาหรือทฤษฎีใหม่ แต่สำหรับตำบลบ้านหลวงที่มูลนิธิเป็นผู้จัดใช้หัวข้อเรื่องเกษตรยั่งยืน ซึ่งเป็นรูปแบบการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงเช่นกัน

3) การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร เป็นการประชุมกลุ่มย่อยที่เกษตรกรจัดกันเองในหมู่บ้าน หรือในตำบล เพื่อแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลกันในระหว่างกลุ่มสมาชิก หรือหรือ พูดคุยกับกลุ่มหรือเครือข่ายอื่น บางตำบลเป็นการถ่ายทอดความรู้ที่ผู้ไปเข้าอบรมหรือดูงานมาถ่ายทอดให้เพื่อนสมาชิกรับรู้ บางครั้งเป็นการนำผลการทดลองที่เกษตรกรบางรายนำความรู้ จากการอบรมเช่น การทำปุ๋ยชีวภาพเป็นต้น ไปลองใช้แล้วนำผลมาเล่าสู่กันฟัง เวทีการเรียนรู้ ดังกล่าวนี้ เป็นกิจกรรมที่จัดแบบไม่เป็นทางการ แต่มีผลมากต่อการกระจายข่าวสารข้อมูล การร่วมกันคิดและแก้ปัญหาของเกษตรกรเอง เพราะเป็นเวทีที่ทุกคนกล้าพูดคุยแสดงความคิดเห็น จึงเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่ควรจะได้รับ การสนับสนุนจากหน่วยงานอื่น ๆ ให้มากกว่าที่เป็นอยู่

4) การประชุมสัมมนา ส่วนใหญ่จะจัดโดยหน่วยงานระดับจังหวัดหรือส่วนกลาง ผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มส่งเสริมการจัดไร่เนาหรือไร่เนาสวนผสม เนื่องจากการสัมมนาส่วนใหญ่จะระบุหัวข้อเรื่องเฉพาะเจาะจงเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง เกษตรกรที่เข้าร่วมส่วนใหญ่จะถูกคัดเลือกโดยหน่วยงาน ไม่ได้เข้าร่วมตามความต้องการ จึงเป็นกิจกรรมที่เกษตรกรไม่ให้ความสนใจเท่าใดนัก ยกเว้นกลุ่มในตำบลนาคูที่ได้รับความสนใจจากการจัดสัมมนาของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ได้แก่ ความรู้ใหม่เกี่ยวกับน้ำที่ใช้รดผักปลอดภัยจากสารพิษ ที่มาจากแหล่งน้ำว่าอาจมีการปนเปื้อนของสารพิษในน้ำ ทำให้ผักปลอดภัยจากสารพิษนั้นไม่ปลอดภัยจริง ทำให้เกษตรกรตระหนักถึงความจำเป็นในการเลือกแหล่งน้ำมาใช้กับแปลงปลูกผักปลอดสาร แต่อย่างไรก็ตามประโยชน์นั้นเกิดจากผู้จัดนำเสนอสิ่งที่มีประโยชน์และคัดเลือกผู้เข้าร่วมที่เหมาะสม ไม่ได้เกิดจากการมีส่วนร่วม จึงเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่เกษตรกรมีส่วนร่วมในระดับต่ำสุดของการมีส่วนร่วมที่ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ศนอ : 2537) ได้แบ่งระดับไว้ 3 ระดับ เรียงจากมีส่วนร่วมน้อยไปหามาก ได้แก่ เป็นผู้ใช้ประโยชน์ เป็นผู้ให้ความร่วมมือ และเป็นผู้ตัดสินใจ

5) การทำแปลงสาธิต เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่จำกัดปริมาณผู้เข้าร่วมกิจกรรม เนื่องจากต้นทุนสูง แต่เป็นกิจกรรมที่จำเป็นสำหรับการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง ดังนั้นจึงจัดสรรให้เป็นรายกลุ่ม โดยกลุ่มคัดเลือกเกษตรกรที่มีพื้นที่เหมาะสมเข้าร่วมทำแปลงสาธิต เพื่อใช้เป็นแหล่งการเรียนรู้การทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง สำหรับสมาชิกในกลุ่ม

ดังนั้น การมีส่วนร่วมในกิจกรรมดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ โดยใช้กระบวนการกลุ่มในการบริหารจัดการ
แปลงสาธิตให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ จึงมีบางกลุ่มที่ดำเนินการดังกล่าว ได้แก่ โคกพุดธาและนาคู

6) การเผยแพร่ความรู้ เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีเพียง 2 กลุ่ม ได้แก่
กลุ่มในตำบลคลองวัวและนาคู ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีศักยภาพ จึงมีส่วนร่วมในกิจกรรมดังกล่าว เพราะ
เป็นกิจกรรมที่เผยแพร่ผลสำเร็จของกลุ่มในการทำการเกษตรแนวนี้ไปสู่บุคคลภายนอกทั้งในและ
นอกตำบลโดยการเป็นวิทยากรเกษตรกรและจุดดูงานระดับจังหวัด ซึ่งความสำเร็จดังกล่าว
วิเคราะห์ได้ว่ามาจากความสามัคคีในกลุ่มและเจตคติที่ยึดหลักความพอเพียง การพึ่งตนเองและ
การจัดการทรัพยากรการผลิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงขององค์พระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวที่ สุเมธ ตันติเวชกุล (กรมการพัฒนารัฐวิสาหกิจ 2542) และวิทยา อธิปอนันต์ (2542)
ได้สรุปไว้

2.1.2 ระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตร ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่เจ้าหน้าที่ของรัฐและหน่วยงานที่ไม่ใช่ภาครัฐจัดขึ้น

ตามประเด็นปัญหาในเรื่องนี้ ตามกรอบแนวคิดในการวิจัยได้จำกัดเฉพาะ
กิจกรรมที่เจ้าหน้าที่ของรัฐจัดขึ้น แต่เมื่อรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์แล้วพบว่าถ้าพิจารณา
สถานการณ์มีส่วนร่วมของเกษตรกรเป็นประเด็นหลักแล้ว ไม่ควรตัดข้อมูลกิจกรรมที่เจ้าหน้าที่
หน่วยงานอื่นที่ไม่ใช่ภาครัฐได้ดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เพราะจะทำให้สถานการณ์เปลี่ยน
ไปจากข้อเท็จจริง เนื่องจากในบางกลุ่ม เจ้าหน้าที่ของรัฐมีบทบาทน้อยกว่าบุคลากรของมูลนิธิ
ดังนั้น จึงนำเสนอทั้งกิจกรรมที่จัดโดยภาครัฐและไม่ใช่ภาครัฐ ตามหัวข้อต่อไปนี้

1) การฝึกอบรม เกษตรกรทุกกลุ่มมีส่วนร่วมรับรู้ รองลงไป ได้แก่ ร่วมทำ
และร่วมรับประโยชน์ ที่มีส่วนร่วมน้อย ได้แก่ ร่วมคิดตัดสินใจและร่วมประเมินผล ดังนั้นการมี
ส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมฝึกอบรม จึงอยู่ในระดับการใช้ประโยชน์ ซึ่งเป็นระดับที่มีความ
เข้มของการมีส่วนร่วมต่ำที่สุดในการวัดการมีส่วนร่วมตามลำดับความเข้มของการมีส่วนร่วม ซึ่ง
อนงค์ พัฒนจักร (2535) ได้แบ่งวิธีการจัดการมีส่วนร่วมไว้ว่าถ้าวัดตามลำดับความเข้มของการมี
ส่วนร่วม จะแบ่งได้เป็น 3 ลำดับ เรียงจากความเข้มต่ำไปหาสูง ได้แก่ ระดับการใช้ประโยชน์
ระดับความร่วมมือและระดับการตัดสินใจ สาเหตุสำคัญที่วิเคราะห์ได้ คือการสำรวจความ
ต้องการในการฝึกอบรมมีน้อยเกินไป

2) การดูงาน เกษตรกรทุกกลุ่มมีส่วนร่วมรับรู้ รองลงไป ได้แก่ ร่วมทำ
ร่วมรับประโยชน์และร่วมคิดตัดสินใจ ที่มีส่วนร่วมน้อย ได้แก่ ร่วมประเมินผล การมีส่วนร่วม
ของเกษตรกรในกิจกรรมดูงาน จึงมีลำดับความเข้มของการมีส่วนร่วมสูงกว่ากิจกรรมฝึกอบรม
ตามที่อนงค์ พัฒนจักร (2535) ได้แบ่งวิธีการวัดการมีส่วนร่วมไว้

3) การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เกษตรกรจัดกันเอง การมีส่วนร่วมจึงอยู่ในระดับสูง โดยที่เกษตรกรทุกกลุ่มที่จัดกิจกรรมนี้ มีส่วนร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมทำ รองลงไปได้แก่การร่วมรับประโยชน์ และที่มีส่วนร่วมน้อย ได้แก่ การประเมินผล กิจกรรมนี้นับว่าเป็นกิจกรรมที่เกษตรกรมีส่วนร่วมมากที่สุด เพราะชาวบ้านจัดกันเองในหมู่บ้านหรือตำบล

4) การประชุมสัมมนา พบว่าเป็นกิจกรรมที่การมีส่วนร่วมมีความเข้มต่ำที่สุด เกษตรกรทุกกลุ่มมีส่วนร่วมรับรู้ รองลงไปคือการมีส่วนร่วมรับประโยชน์ ที่มีส่วนร่วมน้อยที่สุด ได้แก่การมีส่วนร่วมทำและที่ไม่มีส่วนร่วม ได้แก่ ร่วมคิดและร่วมประเมินผล การที่มีส่วนร่วมน้อยมากถึงไม่มีส่วนร่วมเลย ถ้าวิเคราะห์จากข้อมูลพบว่าเป็นการจัดของสำนักงานเกษตรจังหวัด หรือสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด หรือส่วนกลาง เกษตรกรจึงไม่มีโอกาสเสนอความต้องการ

5) การทำแปลงสาธิต พบว่าทุกกลุ่มที่มีกิจกรรมมีส่วนร่วมรับรู้ ร่วมรับประโยชน์ รองลงไป ได้แก่ ร่วมคิดตัดสินใจ และมีส่วนร่วมน้อย ได้แก่ การร่วมทำ และที่ไม่มีส่วนร่วมคือ การประเมินผลเนื่องจากการทำแปลงสาธิตจำกัดปริมาณผู้เข้าร่วมกิจกรรม และไม่มีข้อมูลจากกลุ่มใดที่ระบุได้ว่ามีการบริหารแปลงสาธิตโดยใช้กระบวนการกลุ่ม อาจมีบ้างในกลุ่มของตำบลโคกพุทราและนาคูแต่ขาดการประเมินผลแปลงสาธิต

และจากผลการวิเคราะห์ในภาพรวมพบว่าการมีส่วนร่วมของเกษตรกร ในกิจกรรมการเรียนรู้ทั้ง 5 ประเภท สรุปภาพรวมได้ว่าทุกกลุ่มมีส่วนร่วมรับรู้ รองลงไปได้แก่ การมีส่วนร่วมรับประโยชน์ การมีส่วนร่วมทำ ส่วนการมีส่วนร่วมคิดและร่วมประเมินผลนั้นมีน้อยหรือไม่มีส่วนร่วมเลย ซึ่งถ้าวัดตามลำดับความเข้มของการมีส่วนร่วมจะอยู่ในระดับการใช้ประโยชน์ และระดับความร่วมมือ ที่เป็นระดับต่ำและปานกลางของความเข้มของการมีส่วนร่วม

จากผลการวิเคราะห์ที่พบว่าการมีส่วนร่วมคิดและร่วมประเมินผลมีน้อย หรือไม่มีส่วนร่วมนั้นทำให้เห็นว่าไม่มีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้เกษตรกรได้คิดหรือได้สรุปผลขาดการสรุปบทเรียนทำให้ไม่สามารถประเมินตนเองหรือกลุ่มของตนได้ว่ากิจกรรมต่างๆ ที่ได้ดำเนินการไปนั้นมีข้อดีข้อเสียอย่างไร ได้ผลตอบแทนคุ้มค่าหรือไม่ ดังนั้น จึงมีผลให้บางกลุ่มมีเจตคติที่แสดงออกถึงความไม่เข้าใจในหลักการพึ่งตนเองและการจัดการ หรือไม่เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วม

2.2 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

จากการออกแบบคิดในการวิจัยได้กำหนดปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ไว้ 9 ปัจจัย แต่จากการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลพบว่าปัจจัยที่เกี่ยวข้องมีมากกว่า ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ผลการวิจัยพบว่ามึปัจจัยที่เกี่ยวข้งกับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรทั้งภายในและภายนอกกลุ่ม 11 ปัจจัยเรียงตามจำนวนกลุ่มที่ให้ข้อมูลสอดคล้องกัน ดังนี้

2.2.1 ปัจจัยภายใน

- 1) เวลาว่าง ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษา การมีส่วนร่วมในกิจกรรมแปรรูปผลผลิตเกษตรกรสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรในจังหวัดยะลา ของปรารมภ์ ยานะวิมุติ (2541)
- 2) ตำแหน่งทางสังคม สอดคล้องกับแนวคิดของโคเฮน และอัฟฮอฟท์ (1977) ที่กล่าวถึงอุปสรรคของประชาชนในการเข้ามามีส่วนร่วมในแง่ของปัจจัยที่เกี่ยวข้งว่าสถานภาพทางสังคมมีผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน และสอดคล้องกับทฤษฎีบทบาทของบิตเดลและโทมัส (อ้างถึงในปรารมภ์ ยานะวิมุติ 2541)
- 3) ความเป็นเกษตรกรก้าวหน้า ชยัน ชอบลอง
- 4) ความต้องการบริการของรัฐ หรือหน่วยงานที่จัดกิจกรรมสอดคล้องกับเกียรติศักดิ์ เรือนทองดี (2536) ที่เสนอว่าปัจจัยของสิ่งจูงใจมีผลต่อการมีส่วนร่วม
- 5) เจตคติที่มีต่อการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงและเจตคติต่อการมีส่วนร่วม ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีเจตคติ ที่ว่าเจตคติเป็นเรื่องของจิตใจและความรู้สึกนึกคิดของบุคคลที่ส่งผลให้แสดงพฤติกรรมออกมาและสอดคล้องกับ พรรณี ธรรมโชติ (2532) ที่พบว่าทัศนคติของสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต เป็นปัจจัยสำคัญมากที่สุดสามารถขึ้นนำการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน
- 6) อาชีพหรือกิจกรรมการเกษตรที่ดำเนินการอยู่ สอดคล้องกับแนวคิดของโคเฮนและอัฟฮอฟท์ (1977) ที่กล่าวว่าอาชีพช่วยให้บุคคลมีความต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน
- 7) ประสบการณ์ในการเข้าร่วมกิจกรรม
- 8) การได้รับการยอมรับจากเพื่อนสมาชิกในกลุ่ม
- 9) การเปิดรับข้อมูลข่าวสาร ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีการติดต่อสื่อสารและสอดคล้องกับชูเกียรติ ภัยลี (2536) ที่กล่าวสรุปว่าปัจจัยด้านการติดต่อสื่อสารมีผลต่อการมีส่วนร่วม
- 10) การเป็นคนเสียสละ พร้อมถ่ายทอดความรู้ให้เพื่อนบ้าน
- 11) พื้นที่เหมาะสมที่จะเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ เช่น แปลงสาธิต
- 12) มีที่ทำกินของตนเองสอดคล้องกับแนวคิดของโคเฮนและอัฟฮอฟท์ (1977) ที่ระบุว่าผู้เป็นเจ้าของที่ดินและเจ้าของกิจการย่อมต้องการเข้าร่วมในกิจกรรมของชุมชน

13) โอกาสที่จะได้รายได้

14) ความกล้าแสดงออก

15) ครอบครัวยุคใหม่

ผลการวิจัยพบว่า รายได้และระดับการศึกษาไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม ซึ่งไม่สอดคล้องกับทฤษฎีบทบาทของบิตเดลและโทมัส (1996 อ้างถึงในปรารมณียานะวิมุติ 2541) และสมใจ เข้มเจริญ (2531) ที่สรุปว่าประเด็นการศึกษามีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ แต่สอดคล้องกับผลการศึกษาของ สันติภาพวรรณเพิ่มพูล (2543) ที่สรุปว่าระดับการศึกษา และรายได้ของครัวเรือนไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องทั้ง 15 ปัจจัย สามารถสรุปภาพรวมโดยการจัดกลุ่มปัจจัยได้ดังนี้

(1) เวลาว่างจากงานประจำที่ไม่ทำให้เสียโอกาสที่จะได้รายได้

(2) ตำแหน่งทางสังคม

(3) ศักยภาพส่วนบุคคล มีความพร้อม ได้แก่ ความคิดก้าวหน้า ขยัน ซื่อสัตย์ มีประสบการณ์ในการเข้าร่วมกิจกรรมอื่น ๆ เป็นที่ยอมรับจากเพื่อนสมาชิก เป็นคนเสียสละ สามารถถ่ายทอดให้เพื่อนได้ กล้าแสดงออก ครอบครัวยุคใหม่

(4) ความต้องการบริการของรัฐหรือหน่วยงานที่จัดกิจกรรม

(5) เจตคติต่อการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงและการมีส่วนร่วม

มีส่วนร่วม

(6) กิจกรรมการเกษตรและทรัพยากรที่มีอยู่ ได้แก่ อาชีพ พื้นที่การเกษตร กรรมสิทธิ์ในพื้นที่

(7) การเปิดรับข้อมูลข่าวสาร

2.2.2 ปัจจัยภายนอก

1) เจ้าหน้าที่ของรัฐหรือหน่วยงานที่จัดกิจกรรมการเรียนรู้

2) รัฐหรือหน่วยงานอื่นสนับสนุน

3) ผู้นำชุมชน

4) เครือข่าย

ผลการวิจัยพบว่า เป็นไปตามกรอบแนวคิด และสอดคล้องกับทฤษฎีบทบาทของ บิตเดลและโทมัส (1996 อ้างถึงในปรารมณียานะวิมุติ 2541) ที่ว่าพฤติกรรมของบุคคลยัง

ขึ้นอยู่กับความคาดหวังของบุคคลอื่น ๆ ที่อยู่ในข่ายสังคมของเขาก็ด้วยและยังสอดคล้องกับ เสาวณีย์ เลวลีย์ (2545) ที่กล่าวว่า การสนับสนุนจากภาครัฐหรือเอกชนมีผลต่อการมีส่วนร่วม การเรียนรู้ ดังนั้น เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรและการสนับสนุนของภาครัฐ จึงเป็นปัจจัยสำคัญ ที่จะสร้างหรือทำลายโอกาสมีส่วนร่วมได้โดยตรง เพราะกิจกรรมส่วนใหญ่จัดโดยเจ้าหน้าที่ ถ้าเจ้าหน้าที่มีเทคนิควิธีการที่เหมาะสมและมีเจตคติที่ดีสามารถโน้มน้าวผู้นำชุมชนและสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ได้กว้างขวาง จะทำให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้มากขึ้น ส่งผลให้เกิดการระดมสมองจากทุกฝ่ายที่จะเรียนรู้ร่วมกันในการสร้างความยั่งยืนให้กับวัฒนธรรมการเกษตรของตำบลบนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง ความพอเพียงและการจัดการทรัพยากรที่เหมาะสม ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

2.3 แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้

การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

ในส่วนของข้อเสนอแนะที่มีต่อการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้ การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ผลการวิจัยพบว่าในส่วนของเกษตรกรมีความต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมเรียนรู้ที่ตรงกับความต้องการและเหมาะสมกับสภาพของเกษตรกร ทั้งด้านหัวข้อเรื่อง เนื้อหาและวิธีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ โดยเฉพาะในด้านวิธีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ต้องการวิทยากรที่ทำให้เกษตรกรเข้าใจง่ายและกล้าซักถาม ต้องการเข้าร่วมตามเวลาที่เหมาะสมสำหรับเกษตรกร ต้องการทดลองปฏิบัติหรือดูงานจากตัวอย่างของเกษตรกรที่ประสบผลสำเร็จและมีสภาพแวดล้อมใกล้เคียงกับผู้เข้าร่วมเรียนรู้ และต้องการการสนับสนุนโครงการจากภาครัฐตามที่เกษตรกรเสนอขอ ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอในส่วนของเจ้าหน้าที่ที่ต้องการการพัฒนาทักษะในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับเกษตรกรกลุ่มเป้าหมายของงานส่งเสริมการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง และต้องการให้ภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสนับสนุนโครงการ งบประมาณ หรือวัสดุอุปกรณ์การฝึกปฏิบัติให้เกษตรกรได้เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง พร้อมทั้งสนับสนุนการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ของเกษตรกรในพื้นที่

จากข้อเสนอแนะและผลการวิเคราะห์ดังกล่าวสอดคล้องกับ นฤมล ตันธสุรเศรษฐ์ (2544) ที่ได้ประมวลสรุปว่า การเรียนรู้ของผู้ใหญ่ลักษณะหนึ่งคือ การเรียนรู้โดยการนำตนเอง ผู้เรียนเป็นผู้วางแผนการเรียนเองโดยเน้นที่วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมของการเรียนรู้เป็นสำคัญ และสอดคล้องกับ เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540) ที่ได้สรุปไว้ว่า ลักษณะการเรียนรู้ของชาวบ้าน จนก่อให้เกิดการพัฒนาภูมิปัญญา ส่วนหนึ่งมาจากการลงมือกระทำจริง การแลกเปลี่ยนความรู้ และประสบการณ์ ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้นำข้อเสนอแนะและผลการวิเคราะห์รวมถึงปัจจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมมาประมวลผลสังเคราะห์ขึ้นเป็นแนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วม

เน้นการกระตุ้นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม และพัฒนาเทคนิควิธีการจัดการเรียนรู้โดยมีส่วนร่วมในการปฏิบัติจริงที่สอดคล้องกับความต้องการและเงื่อนไขทางสภาพแวดล้อมของเกษตรกรกลุ่มเป้าหมายของการเรียนรู้ โดยใช้เนื้อหาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อพัฒนาแนวคิดของเกษตรกรให้เข้าใจหลักการพึ่งตนเองและการจัดการทรัพยากรการเกษตรที่มีอยู่อย่างเหมาะสม ซึ่งได้นำเสนอไว้ในข้อเสนอแนะในหัวข้อต่อไป

3. ข้อเสนอแนะ

3.1 ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

ผลการวิจัยครั้งนี้ เมื่อสังเคราะห์ข้อมูลแล้วได้นำเสนอเป็นแนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง โดยมุ่งเน้นการกระตุ้นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมที่เป็นผลการวิจัย เพื่อให้เกิดการสร้างโอกาสการมีส่วนร่วมทั้งในส่วนของหน่วยงานที่จัดกิจกรรม เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร กลุ่มหรือเกษตรกรรายบุคคลและผู้เกี่ยวข้อง รวมถึงการนำผลที่เกิดจากการมีส่วนร่วมไปพัฒนาแนวคิดและวิธีการส่งเสริมการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงต่อไป ดังนี้

3.1.1 แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

- 1) รวบรวมความต้องการของเกษตรกรในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ โดยใช้การประชุมกลุ่มย่อยเป็นเครื่องมือ เพื่อสร้างโอกาสให้ผู้แทนเกษตรกรเสนอความต้องการจัดการเรียนรู้ ทั้งด้านเนื้อหา กลุ่มเป้าหมาย วิทยากร วิธีการ เวลา สถานที่
- 2) จัดทำแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ร่วมกับผู้นำชุมชนและผู้แทนหน่วยงาน โดยจัดในลักษณะชุดกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย การฝึกอบรม ดูงาน แลกเปลี่ยน และเวทีเรียนรู้ โดยจัดควบคู่กันหรือต่อเนื่อง ในช่วงระยะเวลาหนึ่งปี เลือกจัดช่วงที่เกษตรกรเป้าหมายว่าง และจัดเป็นช่วงสั้น ๆ ครั้งละ 1-3 วัน
- 3) เน้นวิธีการเรียนรู้โดยการปฏิบัติ (Action Learning) ในทุกกิจกรรมและเลือกสถานที่ดูงานที่เหมาะสมกับสถานภาพของบุคคลเป้าหมาย
- 4) หลักสูตรที่ใช้ทุกเรื่องต้องสร้างความเข้าใจหลักการพึ่งตนเองความพอเพียง และการจัดการทรัพยากรที่เหมาะสมและยั่งยืน โดยเน้นการลดต้นทุนการผลิตโดยลดสารเคมี และลดปุ๋ยเคมี การใช้ปุ๋ยชีวภาพ การจัดการให้เหลือรายได้มากกว่ารายจ่าย ความมั่นคงทางอาหารและการรวมกันชาย

- 5) เจ้าหน้าที่ผู้จัดควรมีบทบาทเป็นวิทยากรกระบวนการ คือเป็นวิทยากรที่ใช้เทคนิคเพื่อคอยกระตุ้นให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการจัดกิจกรรม
- 6) สร้างโอกาสการประเมินผลแบบมีส่วนร่วม โดยการจัดประชุมกลุ่มย่อย สรุปผลการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกับผู้เข้าร่วมกิจกรรมทุกครั้ง และนำผลสรุปไปปรับปรุงการจัดกิจกรรมในครั้งต่อไป
- 7) รัฐหรือหน่วยงานต่าง ๆ ควรสนับสนุนโครงการต่าง ๆ ที่เกษตรกรขอ ร้องตามความจำเป็นเร่งด่วนของปัญหา และพัฒนาทักษะของเจ้าหน้าที่ในการเป็นวิทยากร กระบวนการเพื่อสร้างแรงจูงใจในการมีส่วนร่วม
- 8) สนับสนุนการสร้างเครือข่ายการผลิต การจำหน่าย และกลุ่มอาชีพ เกษตรสาขาต่าง ๆ เพื่อให้เป็นเครือข่ายการเรียนรู้ สนับสนุนการมีส่วนร่วมของเกษตรกร
- 9) เจ้าหน้าที่ควรเป็นผู้ประสานงานผู้นำกลุ่ม ผู้นำชุมชน และเครือข่าย ต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

3.1.2 แนวทางส่งเสริมการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

- 1) จัดทำโครงการส่งเสริมระบบการทำฟาร์มหรือการจัดไร่นา ในลักษณะ ชุดกิจกรรมเรียนรู้ที่ประกอบด้วย การฝึกอบรม ฐาน แพลงสาธิต เวทีเรียนรู้ ครบทุกรูปแบบ รวมถึงการสนับสนุนแผนการผลิตของเกษตรกรที่เกิดขึ้นหลังจากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ดังกล่าว โดยรัฐหรือหน่วยงานต้องให้การสนับสนุนการดำเนินการโครงการและปรับกระบวนการ ด้สน ในการทำงานของเจ้าหน้าที่ให้ทำงานแบบมีส่วนร่วมมากขึ้น
- 2) ใช้เวทีเรียนรู้ หรือเวทีชุมชน หรือการประชุมกลุ่มย่อยเป็นเครื่องมือในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้เกษตรกร กลุ่มหรือองค์กรเกษตรกร ในด้านการจัดการทรัพยากร โดยยึดหลักการพึ่งตนเอง บนพื้นฐานแห่งความพอเพียง โดยสอดแทรกเข้าไปในเนื้อหาวิชาการ หรือประสบการณ์ที่นำมาเป็นหัวข้อเรื่องในเวทีดังกล่าว เพื่อให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง สร้างความเข้าใจและความเข้มแข็งให้ชุมชน
- 3) พัฒนาเครือข่ายกลุ่มอาชีพการเกษตรสาขาต่างๆ ให้เป็นเครือข่ายการเรียนรู้ การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อช่วยกันสร้างความเข้าใจหลักการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

3.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

- 3.2.1 การวิจัยครั้งต่อไปควรดำเนินการในพื้นที่ที่มีความแตกต่างทางภูมิศาสตร์ ในแต่ละกลุ่มและควรเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในลักษณะที่มิวิจัย จะทำให้มุมมอง

และการวิเคราะห์ข้อมูลมีความหลากหลายมากกว่านี้ โดยขยายหัวข้อเรื่องไปสู่การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการพัฒนาการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

3.2.2 ควรทำการวิจัยกระบวนการจัดเวทีเรียนรู้ที่เหมาะสม สำหรับเกษตรกรในการสร้างความเข้าใจในหลักการปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

3.2.3 การวิจัยครั้งต่อไปที่ควรดำเนินการอีกเรื่องหนึ่ง ได้แก่ การพัฒนาแหล่งการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง โดยเน้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อสร้างพื้นฐานความเข้าใจและขยายแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

3.2.4 การวิจัยเพื่อประเมินผลโครงการด้านการส่งเสริมการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการวิจัยที่ควรดำเนินการโดยเน้นการประเมินผลการนำความรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงไปปรับใช้ในการทำการเกษตรของเกษตรกร และควรเป็นการประเมินผลแบบมีส่วนร่วม โดยให้เกษตรกรและเจ้าหน้าที่ภาคสนามมีส่วนร่วมเป็นที่วิจัยด้วย ไม่ใช่เป็นเพียงผู้ให้ข้อมูล

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

กรมวิชาการ **แนวการจัดการเรียนรู้เกษตรแบบเศรษฐกิจพอเพียง** กรุงเทพมหานคร

โรงพิมพ์การศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ 2542

กรมส่งเสริมการเกษตร **ไร่นาสวนผสมตามแนวทฤษฎีใหม่** กรุงเทพมหานคร กรมส่งเสริมการเกษตร 2540

_____ . **นโยบายและแนวทางปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตร ปีงบประมาณ 2545**

กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์กองเกษตรสัมพันธ์ กรมส่งเสริมการเกษตร 2544

_____ . “รายงานผลการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์ ในการทำงานด้านไร่นาสวนผสมและเกษตรผสมผสาน” กรุงเทพมหานคร 2545 (อัดสำเนา)

เกษม วัฒนชัย **การปฏิรูปการศึกษาไทย** กรุงเทพมหานคร สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2545

เกียรติศักดิ์ เวือนทองดี “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วมของสตรีในการพัฒนา: ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลสหกรณ์นิคม อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี” วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2536

ชูเกียรติ ภัยลี “การศึกษาเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมระหว่างเขตพื้นที่ที่มีการปฏิบัติงานกับเขตพื้นที่ที่ไม่มีการปฏิบัติงานของตำรวจชุมชนและมวลชนสัมพันธ์ในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา” วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2536

ชำนาญ พูลพังกา “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้พื้นที่โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเพื่อรักษาพระ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์” วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2543

ณรงค์ ทองใบ “การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมของที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านในจังหวัดสตูล” วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ เพื่อพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี 2537

ดิเรก ฤกษ์ห่วย **การพัฒนา: เน้นการพัฒนาสังคมและแนวความคิดจำเป็นพื้นฐาน**

กรุงเทพมหานคร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2527

- ทวี นาคบุตร “หน่วยที่ 3 ปัญหาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษานอกระบบ” ใน **ประมวลสาระชุดวิชาสัมมนาปัญหาและประเด็นในการศึกษานอกระบบ** นนทบุรี สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. 2545
- นฤมล ตันธสุรเศรษฐ์ “หน่วยที่ 6 การเรียนรู้ของผู้เรียนการศึกษานอกระบบ” ใน **ประมวลสาระชุดวิชาปรัชญาและหลักการศึกษานอกระบบ** นนทบุรี สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. 2544
- แนว ไสตติพันธ์ “การมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชนของประชาชนในชนบทศึกษาเฉพาะกรณีในเขตพื้นที่จังหวัดสงขลา” วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี 2534
- บัวพันธ์ พรรคพิง และคณะ **การเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาของชาวบ้านในเขตตำบลวังม้า ตำบลลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์** 2532
- เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ “หน่วยที่ 9 การวิจัยการมีส่วนร่วมทางส่งเสริมการเกษตร” ใน **ประมวลสาระชุดวิชาการวิจัยเพื่อการพัฒนาการส่งเสริมการเกษตร** นนทบุรี สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช 2544
- ประภาเพ็ญ สุวรรณ. **ทัศนคติ: การวัดการเปลี่ยนแปลงและพฤติกรรมอนามัย** กรุงเทพมหานคร โอเดียนสโตร์ 2526
- ประยูร ศรีประสาธน์ และคณะ “การกระจายอำนาจการบริหารการศึกษาของไทย” ใน **รายงานวิจัยทุนอุดหนุนจากงบประมาณแผ่นดิน 2537 – 2539** นนทบุรี มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. 2541
- ปรารมณีย์ ยานะวิมุติ “การมีส่วนร่วมในกิจกรรมแปรรูปผลผลิตเกษตรของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรในจังหวัดยะลา” วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศึกษาศาสตร์เพื่อพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ 2541
- ปาน กิมปี “การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน” วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2540
- พรรณี ธรรมโชติ “ปัจจัยบ่งชี้การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต” วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี 2532

- พรทิพย์ อุดมสิน และคณะ “สิทธิเกษตรกรในประเทศไทย: กระบวนการเรียนรู้กับระบบเกษตรกรรม” นนทบุรี สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. ม.ป.ป. (อัดสำเนา)
- วิทยา อธิปอนันต์ **เศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการเกษตรที่พึ่งพาตนเอง** กรุงเทพมหานคร กรมส่งเสริมการเกษตร 2542
- วิริยา ตูลยสุข. “การมีส่วนร่วมของผู้ประกอบการสถานที่พักตากอากาศในการพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อม บริเวณแหล่งท่องเที่ยวเกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี” วิทยานิพนธ์ วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2535
- ศิริชัย กาญจนวาสี “หน่วยที่ 1-7 การเรียนรู้ของผู้เรียนกับการวัดและประเมินผลการศึกษา” ใน **เอกสารการสอนชุดวิชาจิตวิทยาและสังคมวิทยาพื้นฐาน เพื่อการวัดและประเมินผลการศึกษา** นนทบุรี สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัย-ธรรมาธิราช. 2534
- ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ศนอ.) **คู่มือนักพัฒนา** อุบลราชธานี โรงพิมพ์ศูนย์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ศนอ.) 2537
- สำนักพระราชวัง “พระราชทานพระบรมราชานุญาต” กรุงเทพมหานคร สำนักราชเลขาธิการ พระบรมมหาราชวัง ที่ รล 003/1888 ลงวันที่ 29 พฤศจิกายน 2542 (อัดสำเนา)
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ **รายงานสภาวะการศึกษาไทย ปี 2540** กรุงเทพมหานคร อมรินทร์พริ้นติ้ง 2541
- สงวนศรี วิรัชชัย **จิตวิทยาสังคมเพื่อการศึกษา** กรุงเทพมหานคร 2527
- สันติภาพ วรณเพิ่มพูล “ปัจจัยที่มีผลต่อส่วนร่วมของราษฎรบ้านโลกโฆม่งในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาสามหลัน จังหวัดสระบุรี” วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2543
- สีลาภรณ์ นาครทรรพ “ระบบการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน กรณีศึกษาชุมชนอีสานใต้” **วารสารสุโขทัยธรรมาธิราช** 8 (2538) 38-48
- สมใจ เข็มเจริญ “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในตำบลสระเียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่” วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสิ่งแวดล้อม บัณฑิตมหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล 2531

- สมบูรณ์ ศาลยาชีวิน **จิตวิทยาเพื่อการศึกษาผู้ใหญ่** เชียงใหม่ ลานนาการพิมพ์ 2526
- สุชา จันท์ธอม **จิตวิทยาทั่วไป** กรุงเทพมหานคร ไทยวัฒนาพานิช 2536
- สุมน อมรวิวัฒน์ “ทำไมต้องปฏิรูปการเรียนรู้” ใน **การปฏิรูปการเรียนรู้ตามแนวคิดทฤษฎี**
กรุงเทพมหานคร ศูนย์พัฒนาคุณภาพการเรียนการสอน สำนักงานคณะกรรมการ
การศึกษาแห่งชาติ 2541
- สุเมธ ตันติเวชกุล “การดำเนินชีวิตในระบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ” ใน
วันพัฒนา 2542 กรุงเทพมหานคร กรมพัฒนาชุมชน 2542
- สุรีย์ ตันต์ศรีสุโรจน์ “การมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมของผู้นำเยาวชนในชุมชน
คลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร” วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตร
มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2531
- สุภางค์ จันทวานิช **การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ** กรุงเทพมหานคร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2540
- เสาวนีย์ เลวลีย์ “หน่วยที่ 12 การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารการศึกษานอกระบบ” ใน
**ประมวลสาระชุดวิชาการวางแผน การกำกับดูแล และการประเมินการศึกษา
นอกระบบ** นนทบุรี สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
2545
- อนงค์ พัฒนาจักร “การมีส่วนร่วมของสตรีในการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้: กรณีศึกษาหมู่บ้าน
ห้วยม่วง จังหวัดขอนแก่น” วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัยขอนแก่น 2535
- อัจฉรา จิตตลดากร และ บำเพ็ญ เขียวหวาน “หน่วยที่ 7 ระบบการปลูกพืชและการเกษตรแบบ
ผสมผสาน” ใน **เอกสารการสอนชุดวิชาประสบการณ์วิชาชีพการจัดการการ
ผลิตพืช** หน้า 409-411 นนทบุรี สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช 2540
- เอกวิทย์ ณ ถลาง **ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค: วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของ
ชาวบ้านไทย** นนทบุรี โครงการกิตติเมธี สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย
สุโขทัยธรรมาธิราช. 2540
- Chapin F.S. “Social Participation and Social Intelligence.” In *hand book of research
design and social measurement*. 215-217. 3rd ed. New York: Academic
Press, 1977.

Roger, E. and SK. Floyd. *Communication of Innovation: Across-Culture Approach*.

New York: The Free Press, 1971.

UNICEF (Paris) / Verhagen, Koenraad "Glossary: Community Participation: What does it mean?" *Adult Education and Development*. 25 (1985): 55-70.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือ

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือ

1. ชื่อ นายวิทยา อธิปอนันต์

สถานที่ทำงาน กรมส่งเสริมการเกษตร สำนักพัฒนาเกษตรกร
(ผู้อำนวยการส่วนส่งเสริมจัดการฟาร์ม)

วุฒิการศึกษา Master of Agriculture; Agricultural Extension and
Education มหาวิทยาลัยมิสซิสซิปปี สหรัฐอเมริกา

ประสบการณ์หรือความชำนาญ การส่งเสริมการจัดการฟาร์ม การเกษตรผสมผสาน
เศรษฐกิจพอเพียง
2. ชื่อ นางรૂวณันท์ พานิชโยทัย

สถานที่ทำงาน กรมส่งเสริมการเกษตร กองวิจัยและพัฒนางานส่งเสริม
การเกษตร (ผู้อำนวยการกลุ่มงานวิจัย)

วุฒิการศึกษา ปริญญาโทเกษตรศาสตร์

ประสบการณ์หรือความชำนาญ

  - การวิจัยการส่งเสริมการเกษตร
  - กระบวนการทำงานกับชุมชน
3. ชื่อ รองศาสตราจารย์ ดร.รุจ ศิริสัตย์ลักษณ์

สถานที่ทำงาน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตร
และสหกรณ์

วุฒิการศึกษา ปริญญาเอก

ประสบการณ์หรือความชำนาญ ด้านส่งเสริมการเกษตร (สอนและวิจัย)
4. ชื่อ ดร.ชัยยศ อิมสุวรรณ์

สถานที่ทำงาน กรมการศึกษานอกโรงเรียน กองพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน
(ผู้อำนวยการกอง)

วุฒิการศึกษา ปริญญาเอก

ประสบการณ์หรือความชำนาญ การวางแผนและปฏิบัติงานการจัดการศึกษา
เพื่อพัฒนาชุมชน

5. ชื่อ รองศาสตราจารย์ ดร.เอมอร อังสุรัตน์

สถานที่ทำงาน   ภาควิชาส่งเสริมและนิเทศศาสตร์ คณะเกษตร
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

วุฒิการศึกษา   ปริญญาเอก

ประสบการณ์หรือความชำนาญ   การจัดการทรัพยากรด้านการเกษตร

ภาคผนวก ข

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นเกษตรกร

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นเกษตรกร

1. จังหวัดอ่างทอง

- 1) ตำบลโคกพุทรา อำเภอโพธิ์ทอง ได้แก่ กลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นา ประกอบด้วย
  1. นายวันชัย อินอร่าม หมู่ 7 ประธานกลุ่มและประธานคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร
  2. นายสมควร ปราชศรี หมู่ 7 กรรมการ
  3. นายสุเทพ ยวงลำใย หมู่ 7
  4. นายอุดม พันธุ์เทียน หมู่ 7 ประธานกลุ่มหนองไม้ฝรั่ง
  5. นางเฉลิม โคกสวน หมู่ 7
  6. นายนิพนธ์ รักไคร้ หมู่ 5 รองประธานกลุ่มหนองไม้ฝรั่ง
  7. นางสมพิศ ชูวงศ์ หมู่ 5 เภรัญญิกกลุ่มหนองไม้ฝรั่ง
  8. นายสงว วงษ์ศิริ หมู่ 6
  9. นายอรุณ พึ่งดี หมู่ 6 วิทยากรและเจ้าของจุดถ่ายทอด (แปลงสาธิต)
- 2) ตำบลอินทประมูล อำเภอโพธิ์ทอง ได้แก่ กลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นา ประกอบด้วย
  1. นายทองสุข เต่าทอง หมู่ 2 ประธานกลุ่ม
  2. นายขวัญเมือง มีนันท์ หมู่ 2 เลขานุการ
  3. นายบุญนาค สีผาสุข หมู่ 2 เภรัญญิก
  4. นางเฉลียว ชูเชิด หมู่ 2
  5. นางเสมอ เต่าทอง หมู่ 2
  6. นางซุ่น เหล็กไหล หมู่ 2
  7. นางเพชฌัญญา รัชตวรรณ หมู่ 2
  8. นางสมนึก ทองคำมาก หมู่ 2
- 3) ตำบลคลองวัว อำเภอเมือง ได้แก่ กลุ่มไร่นาสวนผสม ประกอบด้วย
  1. นางสมจิตร เจริญโพธิ์ หมู่ 2 ประธานกลุ่ม วิทยากรเจ้าของจุดถ่ายทอด
  2. นางอุไร คชแสง หมู่ 2 รองประธาน
  3. นางอย่าลื้ม ชุมแสง หมู่ 1
  4. นางตริ่งใจ อินสุวรรณ หมู่ 2
  5. นางฉวี ครองญาติ หมู่ 3

6. นางสาวชิน จันทร์พลา หมู่ 2
 7. นางบุญชู จันทร์พลา หมู่ 2

2. จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

1) ตำบลนาคู อำเภอผักไห่ ได้แก่ กลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นา ประกอบด้วย

1. นายสุวรรณ มะโน หมู่ 6 ประธานกลุ่ม
 2. นายปฐพี พวงสุวรรณ หมู่ 1 เลขานุการ
 3. นายสมศักดิ์ คงสุวรรณ หมู่ 2
 4. น.ส.ฉันทนา กสิผล หมู่ 2
 5. นางสาวสัมฤทธิ์ ฤกษ์บุรุษ หมู่ 2
 6. นายประทีป ฤกษ์บุรุษ หมู่ 2
 7. น.ส.เยาวลักษณ์ สุขสีเหลือง หมู่ 1
 8. นายบุญสม บุญมีประเสริฐ หมู่ 4
 9. นายจรัส ฉ่ำกลิ่น หมู่ 6

2) ตำบลสิงหนาท อำเภอลาดบัวหลวง ได้แก่ กลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นา ประกอบด้วย

1. นายวีรชัย ชีววิชา หมู่ 6 ประธาน
 2. นางสาวสมสุข ชื่นอารมย์ หมู่ 6
 3. นางประเทือง ดีไหว หมู่ 6
 4. นายพนม ไกรโสภา หมู่ 6
 5. นายวิไล คงแก้ว หมู่ 6
 6. นายนิรุจน์ บุตรทรัพย์ หมู่ 4 ผู้ใหญ่บ้าน
 7. นายประเทือง ปานดี หมู่ 6
 8. นายสุเทพ ทรัพย์บริบูรณ์ หมู่ 6
 9. นายวิเศษฐ ธนะเนตร หมู่ 6

3) ตำบลบ้านหลวง อำเภอเสนา ได้แก่ กลุ่มไร่นาสวนผสม ประกอบด้วย

1. นายบุญส่ง กิจรัตน์ หมู่ 2 ประธาน
 2. นายอนันต์ กิจวิถิ หมู่ 1 เลขานุการ
 3. นายอุดม เข้มมาลัย หมู่ 1
 4. นายเอื้อง รักษา หมู่ 1
 5. นางประทุม กิจอินทรีย์ หมู่ 2

6. นายประทีป ปิยะรัตน์ หมู่ 2
7. นายไพฑูรย์ พูนประเสริฐ หมู่ 2
8. นายสำรวจ กวีรัก หมู่ 1
9. นายรำพึง สุขบุญเพ็ง หมู่ 2

ภาคผนวก ค

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นเจ้าหน้าที่

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นเจ้าหน้าที่

1. นายไพศาล สังข์มงคล	นักวิชาการส่งเสริมเกษตร 7	สำนักงานเกษตร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
2. นายถวัลย์ เพ็ชรสี	เจ้าพนักงานการเกษตร 5	สำนักงานเกษตรอำเภอผักไห่
3. นางอาภรณ์ สัจญ์โชติ	นักวิชาการส่งเสริมการเกษตร 6	สำนักงานเกษตรอำเภอเสนา
4. นายสมบัติ ฤทธิเดช	เจ้าพนักงานการเกษตร 5	สำนักงานเกษตร อำเภอลาดบัวหลวง
5. นายบัญญัติ กรหมี	เจ้าพนักงานการเกษตร 5	สำนักงานเกษตร อำเภอบางไทร
6. นายชูชีพ นาคสัมฤทธิ์	เจ้าพนักงานการเกษตร 5	สำนักงานเกษตรอำเภอ เมืองอ่างทอง
7. นายวัชรชัย แววเพชร	เจ้าพนักงานการเกษตร 5	สำนักงานเกษตร อำเภอโพธิ์ทอง
8. นายสมหมาย ทศนกิจ	เจ้าพนักงานการเกษตร 5	สำนักงานเกษตร อำเภอโพธิ์ทอง
9. นายสนอง พ่วงดี	เจ้าพนักงานการเกษตร 5	สำนักงานเกษตร อำเภอเมืองอ่างทอง
10. นางนิภาภรณ์ สนิทพันธุ์	เจ้าพนักงานการเกษตร 5	สำนักงานเกษตรอำเภอไชโย

ภาคผนวก ง
แบบสัมภาษณ์สำหรับเกษตรกร

ประเด็นการสัมภาษณ์สำหรับเกษตรกร
การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนว
เศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในเขตจังหวัดอ่างทองและพระนครศรีอยุธยา

1. เริ่มต้นการสัมภาษณ์

- 1.1 ขอความร่วมมือในการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบในพื้นที่
- 1.2 แนะนำตัวผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัย รวมทั้งทีมงาน (ชื่อ สกุล หน่วยงานต้นสังกัด)
- 1.3 ทำความรู้จักกับผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informant) สร้างความคุ้นเคยในวงสนทนา
- 1.4 ชี้แจงวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์และประเด็นการสัมภาษณ์ในภาพรวม
- 1.5 ขออนุญาตผู้เข้าร่วมเสวนาฉบับที่กและบันทึกเสียงการสนทนาและชี้แจงเหตุผลที่ต้องฉบับที่กและบันทึกเสียง

2. แนวคำถามในการสัมภาษณ์

- 2.1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ สภาพของกิจกรรมการเกษตรและปัญหาหลักของเกษตรกรในเขตพื้นที่เป็นอย่างไร
- 2.2 ในความคิดเห็นของท่าน เศรษฐกิจพอเพียงหมายถึงอะไร
- 2.3 ชุมชน กลุ่ม หรือหน่วยงานต่างๆ เคยจัดกิจกรรมการเรียนรู้ด้านการเกษตรบ้างหรือไม่ เรื่องอะไร ใครจัด การจัดกิจกรรมเหล่านั้น เกษตรกรเคยมีโอกาสเสนอปัญหาความและต้องการหรือแลกเปลี่ยนประสบการณ์หรือร่วมวางแผนการจัดกิจกรรมกับผู้จัดหรือไม่ อย่างไร
- 2.4 เกษตรกรมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรแบบพอเพียง ในกิจกรรมใดบ้าง แต่ละกิจกรรม เคยเข้าร่วมหรือไม่ เรื่องอะไรบ้าง ที่ไหน ใครจัด (กิจกรรมดังกล่าวเช่น การฝึกอบรม การดูงาน การทำแปลงตัวอย่าง การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร การประชุมสัมมนา ฯลฯ)
- 2.5 เมื่อเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ เช่น การฝึกอบรม ดูงาน การทำตัวอย่างแปลงสาธิต การแลกเปลี่ยนข้อมูล และการประชุมสัมมนา เกษตรกรเคยมีโอกาสร่วมสรุปผลหรือเสนอความเห็นเกี่ยวกับผลที่เกิดจากกิจกรรมนั้นหรือไม่
- 2.6 เหตุผลและความรู้สึกในการเข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้
  - 2.6.1 ในกิจกรรมการเรียนรู้ที่เข้าร่วมทำไมถึงได้เข้าร่วม ใครสนับสนุน เข้าร่วมแล้วได้มีบทบาทอะไรบ้าง (คิด/พูด/ทำ/ฟังเฉยๆ/ ฯลฯ) เข้าร่วมแล้วได้ประโยชน์อะไรบ้าง เข้าร่วมแล้วรู้สึกอย่างไรบ้าง (พอใจ/ไม่พอใจ เพราะเหตุใด) กิจกรรมใดให้ประโยชน์มากที่สุดหรือชอบมากที่สุด เพราะอะไร
  - 2.6.2 ในกรณีที่มีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แต่ไม่ได้เข้าร่วม ทำไมไม่เข้าร่วม

2.7 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่

2.7.1 ปัจจัยภายในตัวเกษตรกรที่ผู้ให้ข้อมูลคิดว่ามีผลต่อการมีส่วนร่วม มีหรือไม่ อย่างไร เช่น

- รายได้หลัก รายได้เสริม ทรัพย์สิน หนี้สิน
- ตำแหน่งทางสังคม เช่น ประธานกลุ่ม ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน เป็นต้น
- ระดับการศึกษา
- เจตคติที่มีต่อการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง การมีส่วนร่วมและเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการเกษตรแบบพอเพียง

- การเปิดรับข้อมูลข่าวสาร ความถี่ ช่องทาง ประเภทของข่าวสารข้อมูล

2.7.2 ปัจจัยภายนอกที่คิดว่ามีผลต่อการเข้าร่วมกิจกรรม มีผลหรือไม่ อย่างไร เช่น

- การสนับสนุนของรัฐ
- การสนับสนุนของผู้นำชุมชน
- เครือข่ายการเรียนรู้การเกษตรแบบพอเพียง

2.8 ข้อเสนอแนะที่มีต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรแบบพอเพียง

- ต้องการให้จัดแบบไหน ใครจัด (รัฐ/ชุมชน/เอกชน/ฯลฯ)
- จัดอย่างไรให้เกษตรกรเข้าร่วมได้สะดวกและมีประโยชน์กับเกษตรกร
- ต้องการมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมหรือไม่ อยากมีส่วนร่วมในขั้นตอนใด
- ทำอย่างไรเกษตรกรจึงจะเข้าใจหลักการ วิธีการของเกษตรพอเพียงได้ดีที่สุด

3. ปิดการสัมภาษณ์

- กล่าวขอบคุณผู้ให้ข้อมูลหลักพร้อมทั้งมอบเอกสารคำแนะนำด้านเกษตรพอเพียง หรือคำแนะนำด้านการเกษตร แนะนำศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร ฯลฯ
- ขอจดที่อยู่ และหมายเลขโทรศัพท์ที่สามารถติดต่อสื่อสารกันได้ภายหลัง

4. ข้อควรคำนึง

แนวคำถามเหล่านี้ผู้สัมภาษณ์สอดแทรกคำถามเกี่ยวกับบริบท หรือสิ่งแวดล้อมของการทำกิจกรรม การเกษตร กระบวนการเรียนรู้ด้านการเกษตรพอเพียงของกลุ่มระหว่างการสัมภาษณ์ และผู้สัมภาษณ์ควรสนใจแต่ละประเด็นที่เกิดขึ้นระหว่างการสัมภาษณ์และเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลทุกคนมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลอย่างอิสระตามความคิดของผู้ให้ข้อมูล เช่น การวาดรูป ผังฟาร์ม แผนที่หมู่บ้าน)

**แบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์เกษตรกรในการสนทนากลุ่ม
การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกร
ในเขตอ่างทองและอยุธยา
จังหวัด..... อำเภอ..... ตำบล.....**

1. รายชื่อเกษตรกรเข้าร่วมการสนทนากลุ่ม วันที่ ..... เดือน..... พ.ศ.....
(จัดบันทึกจากเอกสารทะเบียนผู้เข้าร่วมโครงการที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียง)

ชื่อ-สกุล	หมู่บ้าน	ตำแหน่งทางสังคม

2. ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลหลักในภาพรวมของตำบล/ชุมชนจัดบันทึกจากการ
สัมภาษณ์เกษตรกร

2.1 สภาพของกิจกรรมการเกษตรด้านเศรษฐกิจพอเพียง (ไร่นาสวนผสม/เกษตรผสม
ผสาน/ทฤษฎีใหม่) ประกอบด้วยพืช/สัตว์/ประมง ชนิดใดบ้าง ทำอย่างไร มีป้อนน้ำหรือไม่
ใช้แหล่งน้ำจากไหน.....

.....

.....

.....

2.2 กลุ่มเกษตรกรเรียนรู้การทำกรเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงมาจากใคร หรือจากที่ใดและกลุ่มเกษตรกรมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการทำกรเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงอย่างไร

.....
.....

2.3 ปัญหาหลักของเกษตรกรในตำบล (เรียงตามลำดับความรุนแรงของปัญหา)

- 1).....
- 2).....
- 3).....

3. ชุมชน กลุ่ม หรือหน่วยงานต่าง ๆ เคยจัดกิจกรรมการเรียนรู้ด้านการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงหรือไม่ เรื่องอะไร ใครจัด ก่อนจัดกิจกรรมเหล่านั้น เกษตรกรเคยมีโอกาสเสนอปัญหาความต้องการ หรือแลกเปลี่ยนประสบการณ์ หรือร่วมวางแผนกับผู้จัดหรือไม่ อย่างไร

.....
.....
.....

4. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรแบบพอเพียงของเกษตรกร (ได้แก่ ไร่นาสวนผสม เกษตรผสมผสาน ทฤษฎีใหม่) เคยร่วมในกิจกรรมใดบ้าง (เลือกทุกกิจกรรมที่เคยเข้าร่วม)

- 1. อบรม   2. ดูงาน   3. แลกเปลี่ยน   4. แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร
- 5. ประชุมสัมมนา   6. อื่น ๆ (ระบุ).....

- ถ้าเคยเข้าร่วมกิจกรรมใดให้เลือกตอบข้อ 4.1 – 4.5
- ถ้าไม่เคยเข้าร่วม ทำไม่ไม่เข้าร่วมกิจกรรม.....

4.1 เคยเข้ารับการ**อบรม**เกี่ยวกับการทำเกษตรพอเพียงเรื่องอะไร ใครจัด จัดที่ไหน
ทำไมถึงเข้าอบรม.....

.....
.....

4.1.1 การอบรมจัดแบบใด ใช้สื่ออะไร.....

.....
.....

4.1.2 มีบทบาทอะไรบ้างในการเข้าร่วมอบรม.....

.....
.....

4.1.3 อบรมแล้วได้ประโยชน์อะไร.....

.....
4.1.4 รู้สึกพอใจหรือไม่ในการอบรมดังกล่าว เพราะเหตุใด.....
.....

4.2 เคยร่วม**ดูงาน**ด้านเกษตรพอเพียงที่ไหน ใครจัด เรื่องอะไร ไปกี่วัน

.....
.....

4.2.1 ทำไมถึงไปดูงาน.....

.....
4.2.2 มีบทบาทอะไรบ้างในการดูงาน.....
.....

4.2.3 ดูงานแล้วได้ประโยชน์อะไร.....

.....
4.2.4 รู้สึกพอใจหรือไม่ เพราะเหตุใด.....
.....

4.3 เคย**ทำแปลงสาธิต**เกษตรพอเพียงโดยแจ้งความต้องการขอทำเองหรือเจ้าหน้าที่
เลือกให้ทำ.....

4.3.1 ได้รับการสนับสนุนการทำแปลงสาธิตจากใคร ได้รับการสนับสนุนเป็น
อะไรบ้าง.....

4.3.2 ในการ**ทำแปลงสาธิต**ต้องทำอะไรบ้าง

1) วางผังฟาร์ม ทำหรือไม่ ใครแนะนำ ทำอย่างไร.....

.....
2) ปรับพื้นที่ ทำหรือไม่ ใครแนะนำ.....
.....

3) ขุดบ่อ ทำหรือไม่ ใครแนะนำ.....
.....

4) วางแผนปลูกพืช/เลี้ยงสัตว์/ประมง ทำหรือไม่ ใครทำ ทำอย่างไร.....

.....
.....

5) ปลูกพืช/เลี้ยงสัตว์/ปลา ทำอย่างไร ใครแนะนำ.....

.....
.....

6) บัญชีฟาร์ม ทำหรือไม่ ใครทำ ทำแล้วมีประโยชน์อย่างไร ถ้าไม่ทำเพราะเหตุใด.....

.....
.....

7) ทำแปลงสาธิตแล้วพอใจหรือไม่ เพราะเหตุใด.....

.....
.....

4.4 เคยเข้าร่วมแลกเปลี่ยนข้อมูลหรือประสบการณ์การทำงานเกษตรพอเพียงด้วยวิธีใด ที่ไหน ใครจัด.....

.....
.....

4.4.1 มีบทบาทอะไรในการประชุมดังกล่าว.....

.....
.....

4.4.2 เข้าร่วมกิจกรรมนี้แล้วได้อะไร.....

.....
.....

4.4.3 พอใจหรือไม่ เพราะเหตุใด.....

.....
.....

4.4.4 เคยได้รับเอกสารคำแนะนำด้านเกษตรพอเพียงหรือไม่ เรื่องอะไร ได้รับจากใคร มีประโยชน์อะไร.....

.....
.....

4.5 เคยเข้าร่วมประชุมสัมมนา ด้านเกษตรพอเพียง เรื่องอะไร ใครจัด.....

.....
.....

4.5.1 มีบทบาทอะไรในการประชุมดังกล่าว.....

.....

4.5.2ร่วมประชุมแล้วได้ประโยชน์อะไร.....

.....

4.5.3 ร่วมประชุมแล้วพอใจหรือไม่ เพราะเหตุใด.....

.....

5. หลังจากเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในข้อ 4.1 – 4.5 แล้ว เกษตรกรเคยมีโอกาสร่วมสรุปผล หรือเสนอความเห็นเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เหล่านั้นหรือไม่ อย่างไร.....

.....

.....

6. ผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ต่าง ๆ ในข้อ 4.1 – 4.5 **ส่วนใหญ่**แล้วมีคุณสมบัติอย่างไร

6.1 พื้นฐานการศึกษา เป็นอย่างไร.....

.....

6.2 ความรู้ประสบการณ์ ของผู้เข้าร่วม**ส่วนใหญ่**เกี่ยวข้องกับเรื่องอะไร.....

.....

6.3 ผู้ที่เข้าร่วมมีความคิดเห็นต่อการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงอย่างไร

.....

6.4 ผู้ที่เข้าร่วม**ส่วนใหญ่**รายได้มากหรือน้อย ส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านในตำบลคิดว่า รายได้มากคือรายได้ประมาณไม่ต่ำกว่าเดือนละเท่าไร.....

.....

6.5 ผู้ที่เข้าร่วม**ส่วนใหญ่** มีหนี้สินหรือไม่ **เฉลี่ย**แล้วหนี้สินคนละเท่าไร สาเหตุที่มีหนี้สิน เพราะเหตุใด.....

.....

6.6 ผู้ที่เข้าร่วม**ส่วนใหญ่** เป็นผู้นำชุมชนหรือเกษตรกรทั่วไป ถ้าเป็นผู้นำ มีตำแหน่ง ทางสังคมอะไรบ้าง.....

6.7 ผู้ที่เข้าร่วม**ส่วนใหญ่** ได้รับข้อมูลข่าวสารทางสื่อประเภทใดบ้าง การได้รับข้อมูล ประมาณสัปดาห์ละกี่ครั้ง ถ้าเทียบกับเกษตรกรทั่วไป จะมากกว่าหรือน้อยกว่า หรือพอ ๆ กัน ในด้านความถี่ของการรับข้อมูล.....

7. การเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ต่างๆ ในข้อ 4.1 - 4.5 มีใครสนับสนุนบ้าง

7.1 ใครเป็นผู้คัดเลือกเกษตรกรเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ในข้อ 4.1 – 4.5 มีหรือไม่ที่เกษตรกรแจ้งความประสงค์ขอเข้าร่วมกิจกรรมด้วยตนเอง ถ้ามีได้แก่กิจกรรมใด.....

7.2 ผู้นำชุมชนมีส่วนสนับสนุนเกษตรกรให้เข้าร่วมกิจกรรม หรือไม่ ถ้ามี ผู้นำคนใดบ้างที่สนับสนุน (ระบุตำแหน่ง).....

7.3 ตำบลนี้มีเครือข่ายการเรียนรู้เกษตรกรพอเพียง เช่น มีกลุ่มจัดไร่นา หรือกลุ่มอื่น ๆ หรือไม่ ได้แก่กลุ่มอะไรบ้าง แต่ละกลุ่มเคยพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นกันหรือไม่ ด้วยวิธีการใด ถ้ามีหลายกลุ่ม เกษตรกรที่เป็นสมาชิกได้ประโยชน์อะไรจากกลุ่มเหล่านี้.....

8. ข้อเสนอแนะต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรพอเพียง (อบรม/สาธิต/ดูงาน/แลกเปลี่ยนข้อมูล/ประชุม/อื่น ๆ(ระบุ))

8.1 ต้องการให้จัดกิจกรรมอะไรบ้าง.....

8.2 ต้องการให้ใครจัด (รัฐ/เอกชน/ชุมชนร่วมกันจัดเอง).....

8.3 ต้องการให้จัดอย่างไร เกษตรกรจึงจะได้รับประโยชน์ หรือได้รับความสะดวก

8.4 ถ้าต้องการให้จัด เกษตรกรอยากเข้ามาร่วมในขั้นตอนไหนบ้าง (เลือกได้มากกว่า 1 ข้อ)

- 1) แจ้งความประสงค์ขอจัดกิจกรรมด้วยตนเอง
- 2) แจ้งความประสงค์ขอเข้าร่วมกิจกรรมที่รัฐจัดขึ้น

- 3) ให้ชุมชนเป็นผู้คัดเลือกเกษตรกรเข้าร่วมกิจกรรม
- 4) เข้าร่วมกำหนดวิธีการ แผนการดำเนินงาน เลือกสถานที่หรือเลือกวิทยากร ฯลฯ
- 5) ได้มีโอกาสร่วมฝึกปฏิบัติ หรือทดลองทำ
- 6) ได้มีโอกาสซักถาม เสนอแนะในระหว่างจัดกิจกรรม
- 7) ได้มีโอกาสสรุปผล ประเมินผล และแสดงความคิดเห็นในการปรับปรุงการจัด

กิจกรรมสำหรับการจัดครั้งต่อไป

- 8) เข้าร่วมรับฟัง หรือร่วมไปดูงาน เฉยๆ ไม่ต้องแสดงบทบาท
- 9) อื่น ๆ ระบุ.....

.....

8.5 ท่านยินดีให้ความร่วมมือด้วยวิธีใดบ้างในการจัดกิจกรรม ดังกล่าว

.....

.....

8.6 ท่านชอบกิจกรรมการเรียนรู้แบบใดมากที่สุด (เลือก 1 ข้อ)

- 1. อบรม   2. ดูงาน   3. แปลงสาธิต
- 4. แลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสาร   5. ประชุม/สัมมนา

เพราะเหตุใด.....

.....

8.7 ท่านคิดว่ารัฐควรจัดกิจกรรมอย่างไร เกษตรกรจึงจะเข้าใจหลักการและวิธีการของ การทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง.....

.....

.....

9. ประเด็นนอกเหนือจากข้อ 1-8 ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการเรียนรู้ด้านเศรษฐกิจพอเพียง และเกษตรกรให้ความคิดเห็นในระหว่างสัมภาษณ์ มีอะไรบ้าง.....

.....

.....

ภาคผนวก จ
แบบสัมภาษณ์สำหรับเจ้าหน้าที่

ประเด็นการสัมภาษณ์สำหรับเจ้าหน้าที่
การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนว
เศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในเขตจังหวัดอ่างทองและพระนครศรีอยุธยา

1. ตำแหน่ง สังกัด ประสบการณ์ทำงาน
2. ท่านมีความคิดเห็น (เจตคติ) อย่างไรต่อการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง เหตุผลที่คิดแบบนั้น)
3. ท่านมีความเข้าใจหลักการและยุทธศาสตร์การส่งเสริมการเกษตรแนวเศรษฐกิจพอเพียงอย่างไร (หลักการ แนวทาง และวิธีการส่งเสริม)
4. ท่านมีบทบาทอย่างไรในการสนับสนุนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เกษตรพอเพียง
5. กิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรพอเพียงที่จัดให้เกษตรกรมีอะไรบ้าง จัดอย่างไร ความถี่ของการจัด
6. ในการสร้างโอกาสการมีส่วนร่วมให้เกษตรกรเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ ท่านมีแนวคิดและวิธีการดำเนินการอย่างไร จะทำอย่างไร
  - 6.1 แนวคิด
    - การมีส่วนร่วมจำเป็นหรือไม่ต่อการเรียนรู้
    - เกษตรกรควรจะมีส่วนร่วม หรือมีบทบาทอย่างไรบ้างต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบต่าง ๆ
  - 6.2 วิธีดำเนินงาน
    - ทำอย่างไรให้เกษตรกรมีส่วนร่วม
7. ท่านคิดว่ากิจกรรมใดทำให้เกษตรกรเรียนรู้การเกษตรพอเพียงอย่างเข้าใจและนำไปปฏิบัติได้
8. ปัญหาอุปสรรคที่ท่านพบจากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ มีอะไรบ้าง มีสาเหตุมาจากอะไร
9. ท่านคิดว่าปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรได้แก่อะไรบ้าง
  - 9.1 ปัจจัยภายในตัวเกษตรกรเอง
  - 9.2 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับผู้นำชุมชน
  - 9.3 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร
  - 9.4 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับโครงการของรัฐ
  - 9.5 ปัจจัยอื่นๆที่ท่านคิดว่ามีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกร
10. ข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหาด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

แบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่แบบเจาะลึก
การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกร
ในเขตอ่างทองและอยุธยา
จังหวัด..... อำเภอ..... ตำบล.....

1. ตำแหน่ง สังกัด และประสบการณ์ทำงาน.....
 .....
 .....
2. ท่านมีความคิดเห็น (เจตคติ) อย่างไรต่อการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง
 .....
 .....
 เหตุผลที่คิดเช่นนั้น .....
3. ท่านมีความเข้าใจในหลักการ แนวทาง และวิธีการส่งเสริมการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจ
 พอเพียงอย่างไร .....
4. ท่านมีบทบาทอย่างไรในการสนับสนุนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจ
 พอเพียง (ไร่นาสวนผสม/เกษตรผสมผสาน/ทฤษฎีใหม่).....
 .....
 .....
5. กิจกรรมการเรียนรู้ด้านเกษตรพอเพียงที่จัดให้เกษตรกรมีอะไรบ้าง แต่ละกิจกรรมจัดอย่างไร
 (เลือกเฉพาะที่จัด)
  - 5.1 การอบรม เรื่องอะไรบ้าง ใช้วิธีการอบรมแบบใด สื่อที่ใช้มีอะไรบ้าง.....
 .....
 .....
  - 5.2 การดูงาน เรื่องอะไรบ้าง เลือกสถานที่ดูงานที่ไหน เพราะเหตุใด ดูแล้วมีการสรุปผล
 หรือไม่.....
 .....

5.3 แปลงสาริต เรื่องอะไรบ้าง ปัจจัยที่สนับสนุนได้แก่อะไรบ้าง.....

5.4 การแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสาร เรื่องอะไรบ้าง ใช้วิธีใดในการแลกเปลี่ยนข้อมูล
ข่าวสารกับเกษตรกร.....

5.5 การประชุม/สัมมนา เรื่องอะไร การจัดสัมมนาแบบใด สื่อที่ใช้มีอะไรบ้าง.....

6. ในการสร้างโอกาสการมีส่วนร่วมให้เกษตรกรเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้

6.1 ท่านคิดว่าการมีส่วนร่วมจำเป็นหรือไม่ต่อการเรียนรู้ของเกษตรกร.....

6.2 ท่านคิดว่าเกษตรกรควรจะมีส่วนร่วม หรือมีบทบาทอย่างไรบ้างต่อการจัด
กิจกรรมการเรียนรู้รูปแบบต่าง ๆ .....

6.3 ท่านคิดว่าจะทำอย่างไรให้เกษตรกรมีส่วนร่วม.....

7. ท่านคิดว่ากิจกรรมใดที่ทำให้เกษตรกรเรียนรู้การทำงานเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง
อย่างเข้าใจ และนำไปปฏิบัติได้.....

8. ปัญหาอุปสรรคที่ท่านพบจากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ มีอะไรบ้าง มีสาเหตุจากอะไร

.....

.....

.....

9. ท่านคิดว่าปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรได้แก่อะไรบ้าง

9.1 ปัจจัยภายในตัวเกษตรกรเอง ได้แก่อะไรบ้าง.....

.....

.....

.....

9.2 ปัจจัยที่เกี่ยวกับผู้นำเกษตรกร ผู้นำชุมชน ได้แก่อะไรบ้าง.....

.....

.....

.....

9.3 ปัจจัยที่เกี่ยวกับตัวเจ้าหน้าที่ของรัฐ ได้แก่อะไรบ้าง.....

.....

.....

.....

9.4 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับโครงการของรัฐ มีอะไรบ้าง

.....

.....

.....

9.5 อื่น ๆ.....

10. ข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหาด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

.....

.....

.....

ภาคผนวก จ

แบบสังเกต

แบบสังเกตสำหรับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรระดับตำบล
การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกร
ในเขตอำเภอดงและอุทุมพร

จังหวัด..... อำเภอ..... ตำบล.....

1. ตำบลนี้มีครัวเรือนที่ทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง (ไร่นาสวนผสม/เกษตรผสม
ผสาน/ทฤษฎีใหม่)ประมาณร้อยละเท่าไรของครัวเรือนเกษตรกร.....

2. เกษตรกรในตำบลส่วนใหญ่มีเชื้อชาติอะไร นับถือศาสนาใด และอาชีพหลักของเกษตรกรใน
ตำบลได้แก่อะไร.....

3. เกษตรกรส่วนใหญ่ในตำบล มีค่านิยมในการดำรงชีวิตแบบใด
ก. แบบคนเมือง (รักความสะดวก ชอบใช้จ่ายในสิ่งอำนวยความสะดวกที่เกินจำเป็น)
ข. แบบพอเพียง (ใช้จ่ายตามความจำเป็นของชีวิต)

4. เกษตรกรที่ทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ส่วนใหญ่จะมีกิจกรรมด้านใดบ้าง
เกษตรกรเรียนรู้การทำกรเกษตรแนวนี้มาจากแหล่งใดบ้าง

5. เกษตรกรที่ทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง เขาผลผลิตในฟาร์มไปขายโดยวิธีใดบ้าง
และขายที่ไหน .....

6. ความกระตือรือร้นของเกษตรกร**ส่วนใหญ่**ในการเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ (อบรม/ดูงาน/สาธิต/ประชุม/แลกเปลี่ยนข้อมูล) (ใช้เครื่องหมาย / เลือกได้กิจกรรมละ 1 ข้อ)

กิจกรรม	ความพอใจในการเข้าร่วมประชุม				
	ยินดี อย่างยิ่ง	ยินดี	เฉย ๆ	เข้าร่วมแบบ ไม่เต็มใจ	ไม่เข้าร่วม
1. อบรม	.....	.....	.....	.....	.....
2. ดูงาน	.....	.....	.....	.....	.....
3. แปลงสาธิต	.....	.....	.....	.....	.....
4. แลกเปลี่ยนข้อมูล	.....	.....	.....	.....	.....
5. ประชุม	.....	.....	.....	.....	.....

7. เกษตรกร**ส่วนใหญ่**ที่เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ที่รัฐจัดให้มักจะมีคุณสมบัติต่อไปนี้ (เลือกได้มากกว่า 1 ข้อ)

- . รายได้สูง ประมาณ ...../เดือน (ตามความคิดของเกษตรกร)
- . รายได้ต่ำ ประมาณ ...../เดือน (ตามความคิดของเกษตรกร)
- . เวลาว่างมาก
- . เกษตรกรก้าวหน้า มีประสบการณ์ทางการเกษตรมาก หรือเป็นเกษตรกรผู้นำ
- . มีตำแหน่งทางสังคม เช่น กรรมการบริหารศูนย์ กรรมการหมู่บ้าน ฯลฯ
- . เปิดรับฟังข่าวสารข้อมูลบ่อย
- . การศึกษาสูง
- . เคยเข้ารับการอบรม หรือร่วมโครงการของรัฐบ่อย ๆ
- . ต้องการบริการของรัฐ
- . อื่น ๆ ระบุ.....

8. ความสนใจของเกษตรกร**ส่วนใหญ่**ในการเปิดรับข้อมูลข่าวสารการเกษตร วิชาการ สารสนเทศ (ไม่ใช้บันทึก/กีฬา) เป็นอย่างไร (เลือกข้อเดียว)

- . เปิดรับฟังข่าวสารข้อมูล มีการคุยแลกเปลี่ยน ทันเหตุการณ์
- . เปิดรับฟังข่าวสารข้อมูลบ้าง แต่ไม่บ่อยครั้ง
- . ไม่สนใจเปิดรับฟังข่าวสารข้อมูล

.....

9. การสื่อสาร การกระจายข่าวสารข้อมูลในตำบล ใช้วิธีการใดบ้าง.....
.....
.....
.....
.....

10. การรวมกลุ่มของเกษตรกรในตำบล เป็นอย่างไร (เลือกข้อเดียว)

- . มีการรวมกลุ่ม และมีกิจกรรมต่อเนื่อง ได้แก่กลุ่ม .....
- . มีการรวมกลุ่มดำเนินการเป็นบางครั้ง โดยอาศัย(ใคร)..... เป็นผู้กระตุ้น
- . มีการรวมกลุ่ม แต่ไม่มีกิจกรรมต่อเนื่อง
- . รวมกลุ่มกันยาก
- . ไม่มีการรวมกลุ่ม

ภาคผนวก ช
ตารางวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

ตารางวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

1. ข้อมูลพื้นฐานของตำบล

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบข้อมูลพื้นฐานของตำบล

หัวข้อ	โคกพุทรา	อินทประมูล	คลองวัว	นาคู	สิงหนาท	บ้านหลวง
1.สภาพพื้นที่	ราบลุ่ม ฤดูแล้งน้ำไม่พอ	ราบลุ่ม ฤดูฝนน้ำท่วม	ราบลุ่ม ฤดูแล้งน้ำไม่พอ	ราบลุ่ม	ราบลุ่ม ฤดูฝนน้ำท่วม	ราบลุ่ม
2.ครัวเรือน(ร้อยละของ ครัวเรือนทั้งหมด)	79.15	67.34	85.33	46.14	88.63	32.5
3.ครัวเรือนเกษตรกรที่ทำกร จัดไร่นา(ร้อยละของครัวเรือน เกษตรกร)	33.41	26.93	22.92	12.74	20	21.58
4.กรรมสิทธิ์ที่ดิน	ส่วนใหญ่ของตัวเอง	ส่วนใหญ่เช่า	ส่วนใหญ่ของตัวเอง	ตัวเอง/เช่า	ส่วนใหญ่ของตัวเอง	-
5.แหล่งน้ำ	ชลประทานชั้นสูง	ชลประทานยางมณี	ชลประทานยางมณี	ชลประทานชั้นสูง	ชลประทานพระยาบันลือ	ชลประทาน
6.อาชีพหลัก	ทำนา	ทำนา/รับจ้าง	ทำนา	ทำนา	ทำนา	ทำนา
7.การคมนาคม	สะดวก	สะดวก	สะดวก	สะดวก	สะดวก	ค่อนข้างสะดวก
8.ตลาดผลผลิตเกษตร	มีพ่อค้ามารับซื้อ	ตลาดเขมร	มีพ่อค้ามารับซื้อ หรือตลาดเขมร	มีพ่อค้ามารับซื้อ ตลาดกลาง	มีพ่อค้ามารับซื้อ ตลาดไท โรงงาน	ตลาดไท/โรงงาน
9.ปัญหาหลัก(เรียงตามลำดับ ความเร่งด่วน)	1.ผลผลิตราคาต่ำ 2.ปัจจัยการผลิตราคาแพง 3.น้ำไม่พอช่วงฤดูแล้ง	1.น้ำท่วมเสียหาย 2.ผลผลิตราคาต่ำ 3.ขาดแคลนแรงงาน ภาคเกษตร	1.โรคแมลงศัตรูพืช ระบาด 2.น้ำไม่พอทำนาปรัง 3.ราคาผลผลิตต่ำ	1.ปัจจัยการผลิต ราคาแพง 2.ราคาผลผลิตต่ำ 3.น้ำไม่พอช่วงฤดูแล้ง	1.ราคาข้าวตกต่ำ 2.ต้นทุนสูง 3.ใช้สารเคมีมาก	1.ไม่มีตลาด /พ่อค้า ไม่มาซื้อ 2.ราคาผลผลิตต่ำ 3.ผลผลิตตลาด

2. ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นาหรือกลุ่มไร่นาสวนผสม

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มส่งเสริมการจัดไร่นาหรือกลุ่มไร่นาสวนผสม

หัวข้อ	โคกพุดรา	อินทประมุล	คลองบัว	นาคู	สิงหนาท	บ้านหลวง
1.สาเหตุที่ตั้งกลุ่ม	เข้าร่วมโครงการของรัฐ	เข้าร่วมโครงการของรัฐ	เข้าร่วมโครงการของรัฐ	เข้าร่วมโครงการของรัฐ	เข้าร่วมโครงการของรัฐ	เข้าร่วมโครงการของรัฐ
2.พืชหลักของระบบฟาร์ม	ข้าว	ไม้ผล	ไม้ผล	ข้าว/ผัก	ข้าว	ข้าว
3.แหล่งการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง	- ศูนย์บริการฯ - เจ้าหน้าที่เกษตร - เปลี่ยนสาธิตไร่นาสวนผสม	- เจ้าหน้าที่เกษตร - เพื่อนบ้าน - โทรศัพท์	- เจ้าหน้าที่เกษตร - ศูนย์บริการฯ - ประธานกลุ่ม - เปลี่ยนสาธิตเกษตรผสมผสาน	- ประธาน/เลขากลุ่ม - เจ้าหน้าที่เกษตร - สื่อต่าง ๆ	- สื่อต่าง ๆ - ศูนย์บริการฯ - เจ้าหน้าที่เกษตร - กลุ่มอาชีพต่าง ๆ	- ภูมิปัญญาชาวบ้าน - แปลงสาธิตกิจกรรมต่างๆ - ศูนย์บริการฯ
4.เจตคติของเกษตรกรที่มีต่อเศรษฐกิจพอเพียง	เห็นด้วย	เห็นด้วยแต่ไม่เข้าใจ	เห็นด้วย	เห็นด้วย	เห็นด้วยแต่ไม่เข้าใจ	เห็นด้วยแต่ไม่เข้าใจ
- ดัชนีบ่งชี้	- มีอาหารกินเอง - มีรายได้ตลอดปี - เข้าใจเรื่องการจัดการทรัพยากร	- มีอาหารพออยู่พอกิน - ไม่พอใช้หนี้ - ต้องใช้สารเคมี/ปุ๋ยเคมี - ทำปุ๋ยชีวภาพเสียเวลา	- มีอาหารกินเอง - ไม่อดตาย - เข้าใจหลักการพึ่งพาตนเอง - มีศรัทธา	- ลดรายจ่าย - เงินไม่ขาดมือ - มีเงินใช้หนี้เรื่อย ๆ - เข้าใจสาเหตุของหนี้ - เผยแพร่ความรู้ให้คนรุ่นใหม่	- มีอาหารพออยู่พอกิน - ชาวบ้านรักกันดี - ไม่พอใช้หนี้เก่า - ไม่พอส่งลูกเรียน	- ความมั่นคงทางอาหาร - ขายของไม่ได้ - ไม่มีตลาด - รายได้ต่ำไม่พอใช้หนี้
5.เจตคติของเกษตรกรที่มีต่อการมีส่วนร่วม	เห็นด้วย	ไม่เห็นความสำคัญ	เห็นด้วย	เห็นด้วย	เห็นด้วย	เห็นด้วย
- ดัชนีบ่งชี้	- การหารือเพื่อวางแผนฟาร์ม - ร่วมกันวางแผนปลูกพืชตามตลาด	- ประชุม 4 เดือนต่อครั้ง - ต่างคนต่างทำกิจกรรมเกษตร - ต่างคนต่างขายผลผลิต	- ให้ความร่วมมือตลอด - ศรัทธาเจ้าหน้าที่ - เจ้าหน้าที่วางแผนและเตรียมการให้บ่อย	- คุยกันบ่อย - เข้าร่วมกับหน่วยงานหลายหน่วย - ร่วมกันวางแผนปลูกพืชตามตลาด	- ต้องมีส่วนร่วมจึงจะเรียนรู้และทำได้	- พุดคุยกันบ่อย - เข้าร่วมโครงการต่าง ๆ

3. ประเภทของกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

ตารางที่ 3 เปรียบเทียบกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่เกษตรกรมีส่วนร่วม (เรียงลำดับตามชื่อของการจัดและการถูกอ้างถึง)

หัวข้อ	โคกพุดรา	อินทประมูล	คลองวีว	นาคู	สิงหนาท	บ้านหลวง
1. การอบรม	อันดับที่ 3	อันดับที่ 1	อันดับที่ 1	อันดับที่ 1	อันดับที่ 1	อันดับที่ 2
ผู้จัด	เกษตร อบต.	เกษตร	เกษตร	เกษตร/กษ./พอช.	เกษตร/กษ.	มูลนิธิ กษ. เกษตร
ผู้เข้าร่วม	ผู้แทนกลุ่มอาชีพ	ผู้แทนกลุ่มอาชีพ	ผู้แทนกลุ่มอาชีพ	กลุ่มจัดไร่นา	กลุ่มอาชีพ	กลุ่มไร่นาสวนผสม
สถานที่	อำเภอ จังหวัด แปลง	อำเภอ	อำเภอ จังหวัด แปลง	อำเภอ จังหวัด ต่างจังหวัด	อำเภอ จังหวัด	แปลง จังหวัด ต่างจังหวัด
2. การดูงาน	อันดับที่ 1	อันดับที่ 2	อันดับที่ 2	อันดับที่ 2	อันดับที่ 2	อันดับที่ 3
ผู้จัด	เกษตร	เกษตร	เกษตร	เกษตร/กษ./พอช.	เกษตร	มูลนิธิ กษ. เกษตร
ผู้เข้าร่วม	ผู้แทนกลุ่มอาชีพ	ผู้แทนกลุ่มอาชีพ	ผู้แทนกลุ่มอาชีพ	กลุ่มจัดไร่นา	กลุ่มจัดไร่นา	กลุ่มไร่นาสวนผสม
สถานที่	สระบุรี นครปฐม トラด ระยอง จันทบุรี เชียงใหม่	อ่างทอง สระบุรี	อ่างทอง สระบุรี	สระบุรี เพชรบุรี กาญจนบุรี กาฬสินธุ์ นครปฐม สมุทรปราการ อยุธยา นครนายก ระยอง จันทบุรี トラด	อำเภอ จังหวัด	อยุธยา สุพรรณบุรี ขอนแก่น ประจวบฯ นครนายก เชียงราย ฉะเชิงเทรา สระบุรี
3. การประชุมสัมมนา	อันดับที่ 2	อันดับที่ 4	อันดับที่ 4	อันดับที่ 4	อันดับที่ 4	อันดับที่ 5
ผู้จัด	เกษตร	เกษตร	เกษตร	กษ. พอช.	กษ. เกษตร	เกษตร วิทาลัยเกษตร
ผู้เข้าร่วม	กลุ่มจัดไร่นา	กลุ่มจัดไร่นา	กลุ่มจัดไร่นา	กลุ่มจัดไร่นา	กลุ่มจัดไร่นา	กลุ่มไร่นาสวนผสม
สถานที่	อ่างทอง อยุธยา กรุงเทพฯ	อ่างทอง สระบุรี	อ่างทอง	กรุงเทพฯ อยุธยา	อำเภอ อยุธยา	อยุธยา

ตารางที่ 3 (ต่อ)

หัวข้อ	โคกพุทรา	อินทประมูล	คลองวี	นาคู	สิงหนาท	บ้านหลวง
4. การทำแปลงสาธิต	อันดับที่ 4	ไม่มี	อันดับที่ 3	อันดับที่ 5	อันดับที่ 3	อันดับที่ 4
ผู้จัด	เกษตร	-	เกษตร กษ.	เกษตร กษ.	กษ. เกษตร	กษ. กลุ่ม มูลนิธิ
ผู้เข้าร่วม	กลุ่มจัดไร่นา	-	กลุ่มไร่นาสวนผสม	กลุ่มจัดไร่นา	กลุ่มจัดไร่นา	กลุ่มไร่นาสวนผสม
เรื่อง	ไร่นาสวนผสม	-	ไร่นาสวนผสม ระบบน้ำ	ไร่นาสวนผสม	ทฤษฎีใหม่	ทฤษฎีใหม่ เกษตรผสมผสาน
5. การแลกเปลี่ยนข้อมูลฯ	อันดับที่ 5	อันดับที่ 3	อันดับที่ 4	อันดับที่ 3	อันดับที่ 5	อันดับที่ 1
ผู้จัด	กลุ่มจัดไร่นา	กลุ่มจัดไร่นา	กลุ่มไร่นาสวนผสม	กลุ่มจัดไร่นา	กลุ่มจัดไร่นา	มูลนิธิ กลุ่มไร่นาฯ
ผู้เข้าร่วม	สมาชิกกลุ่ม/เครือข่าย	สมาชิกกลุ่ม	สมาชิกกลุ่ม/เครือข่าย	สมาชิกกลุ่ม	สมาชิกกลุ่ม	สมาชิกกลุ่ม
6. การเผยแพร่	ไม่มี	ไม่มี	อันดับที่ 6	อันดับที่ 6	ไม่มี	ไม่มี
ผู้จัด	-	-	กลุ่มไร่นาสวนผสม/เกษตร	กลุ่มจัดไร่นา	-	-
วิทยากร	-	-	ประธาน/กรรมการกลุ่ม	ประธาน เลขากลุ่ม	-	-

4. ระดับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้

ตารางที่ 4 เปรียบเทียบระดับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ โดยระบุดัชนีบ่งชี้สำหรับระดับการมีส่วนร่วม

หัวข้อ	โคกพุทรา	อินทประมูล	คลองบัว	นาคู	สิงหนาท	บ้านหลวง
ดัชนีบ่งชี้ของระดับการมีส่วนร่วม						
แต่ละระดับในแต่ละกิจกรรม						
1. การอบรม						
- ร่วมรับรู้	ทราบและเข้าอบรม	ทราบและเข้าอบรม	ทราบและเข้าอบรม	ทราบและเข้าอบรม	ทราบและเข้าอบรม	ทราบและเข้าอบรม
- ร่วมคิด	คัดเลือกคน	คัดเลือกคน	-	เสนอความต้องการ เรื่อง เวลา เลื่อนคน	-	เสนอความต้องการ เรื่อง เวลา เลื่อนคน
- ร่วมทำ	ทดลองปฏิบัติ	ทดลองปฏิบัติ	ทดลองปฏิบัติ	-	-	ทดลองปฏิบัติ
- ร่วมรับประโยชน์	นำความรู้ไปทดลองใช้	-	นำความรู้ไปทดลองใช้	นำความรู้ไปทดลองใช้	-	นำความรู้ไปทดลองใช้
- ร่วมประเมินผล	กลับมาคุยในกลุ่ม	-	-	กลับมาคุยในกลุ่ม	-	-
2. การดูงาน						
- ร่วมรับรู้	ทราบและร่วมดูงาน	ทราบและร่วมดูงาน	ทราบและร่วมดูงาน	ทราบและร่วมดูงาน	ทราบและร่วมดูงาน	ทราบและร่วมดูงาน
- ร่วมคิด	เสนอความต้องการ เรื่อง สถานที่ เลือกคน	เลือกเรื่อง คน	เลือกคน	เสนอความต้องการ เรื่อง สถานที่ เลือกคน	เสนอความต้องการ เรื่อง คน	เสนอความต้องการ เรื่อง คน
- ร่วมทำ	ดูงานและซักถาม	-	ดูงานและซักถาม	ดูงานและซักถาม	ดูงานและซักถาม	ดูงานและซักถาม
- ร่วมรับประโยชน์	นำสิ่งที่พบมาปรับใช้ และถ่ายทอดต่อ	-	นำสิ่งใหม่ ๆ ที่ดีกว่า มาปรับใช้และบอกต่อ	ดูตัวอย่างมาปรับใช้ ทดลองทำและเผยแพร่	นำสิ่งที่พบมาลองทำ	นำสิ่งที่พบมาลองทำ
- ร่วมประเมินผล	สรุปบทเรียน	-	-	กลับมาคุยในกลุ่ม	-	-

ตารางที่ 4 (ต่อ)

หัวข้อ	โคกพุทรา	อินทประมูล	คลองวัว	นาคู	สิงหนาท	บ้านหลวง
3. การแลกเปลี่ยนข้อมูลฯ		มีน้อย				
- ร่วมรับรู้	ทราบและเข้าร่วม	ทราบและเข้าร่วม	ทราบและเข้าร่วม	ทราบและเข้าร่วม	ทราบและเข้าร่วม	ทราบและเข้าร่วม
- ร่วมคิด	เรื่อง สถานที่ เวลา คน	เรื่อง คน	เรื่อง เวลา คน	-	-	-
- ร่วมทำ	หารือแลกเปลี่ยน	พูดคุยแลกเปลี่ยน	พูดคุยแลกเปลี่ยน	พูดคุยแลกเปลี่ยน	พูดคุยแลกเปลี่ยน	แลกเปลี่ยน เรียนรู้
- ร่วมรับประโยชน์	ความรู้ สินค้า ตลาดฯ	-	ความรู้ ประสบการณ์	ความรู้ประสบการณ์	ผลงานใหม่ ๆ ตัวอย่าง	-
- ร่วมประเมินผล	-	-	-	กลับไปทดลองทำแล้วมา แจ้งผลให้สมาชิกทราบ	นำผลไปปฏิบัติ และสรุปร่วมกัน	-
4. การประชุมสัมมนา						
- ร่วมรับรู้	ทราบและเข้าร่วม	ทราบและเข้าร่วม	ทราบและเข้าร่วม	ทราบและเข้าร่วม	ทราบและเข้าร่วม	ทราบและเข้าร่วม
- ร่วมคิด	-	-	-	-	-	-
- ร่วมทำ	-	-	แสดงความคิดเห็น	-	แสดงความคิดเห็น	-
- ร่วมรับประโยชน์	ข่าวสารใหม่ ๆ	-	ข่าวสารข้อมูล	ข่าวสารข้อมูลใหม่ ๆ	ผลงานใหม่ ๆ ตัวอย่าง	-
- ร่วมประเมินผล	-	-	-	-	-	-
5. การทำแปลงสาธิต		ไม่มี				
- ร่วมรับรู้	ทราบ	-	ทราบ	ทราบ	ทราบ	ทราบ
- ร่วมคิด	คัดเลือกคน พื้นที่	-	-	คัดเลือกคน พื้นที่	ร่วมคัดเลือกคน พื้นที่	-
- ร่วมทำ	วางแผนฟาร์ม	-	-	วางแผนปลูกพืช	-	-
- ร่วมรับประโยชน์	แหล่งการเรียนรู้	-	แหล่งการเรียนรู้	แหล่งการเรียนรู้	แหล่งการเรียนรู้	แหล่งการเรียนรู้
- ร่วมประเมินผล	-	-	-	-	-	-

5. ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

ตารางที่ 5.1 เปรียบเทียบปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

หัวข้อ	โคกพุดรา	อินทประมูล	คลองบัว	นาคู	สิงหนาท	บ้านหลวง
ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม						
1. ร่วมรับรู้ (เข้าร่วมกิจกรรม)						
- ปัจจัยภายใน	-เรื่องที่จัดกิจกรรมเกี่ยวข้องกับอาชีพที่ทำ	-	-ความเหมาะสมของพื้นที่และกิจกรรมที่ทำ	-ความเหมาะสมของพื้นที่และกิจกรรมที่ทำ	-คนรุ่นเก่าที่ทำการเกษตรอยู่แล้ว	-
	-เสียสละพร้อมจะถ่ายทอดให้เพื่อนสมาชิก	-	-	-เสียสละ ถ่ายทอดได้	-	-
	-	-เคยเข้าร่วมกิจกรรม	-เคยเข้าร่วมกิจกรรม	-เคยเข้าร่วมกิจกรรม	-	-
-มีตำแหน่งทางสังคมเป็นกรรมการ	-มีตำแหน่งทางสังคมเป็นประธาน	-มีตำแหน่งทางสังคมเป็นกรรมการ ผู้นำเกษตรกร	-มีตำแหน่งทางสังคมเป็นกรรมการ เลขานุการ	-มีตำแหน่งทางสังคมเป็นกรรมการ เลขานุการ	-	-มีตำแหน่งทางสังคมเป็นกรรมการ
-ได้รับการยอมรับ	-ได้รับการยอมรับ	-	-	-ได้รับการยอมรับ	-	-
-มีเวลาว่าง	-มีเวลาว่าง	-มีเวลาว่าง	-มีเวลาว่าง	-มีเวลาว่าง	-ไม่มีเวลาว่าง	-
-หัวก้าวหน้า	-	-	-ขยัน ซอบลอง	-ขยัน ซอบลอง	-ขยัน ซอบลอง	-
-เจตคติที่เห็นด้วย	-	-	-เจตคติที่เห็นด้วย	-เจตคติที่เห็นด้วย	-	-เจตคติที่เห็นด้วย
-ต้องการบริการของรัฐ	-ต้องการบริการของรัฐ	-	-	-ต้องการบริการของรัฐ	-	-ต้องการบริการของรัฐ
-เปิดรับข่าวสารข้อมูล	-การเปิดรับมีวงจำกัด	-การเปิดรับมีวงจำกัด	-การเปิดรับมีวงจำกัด	-การเปิดรับมีวงจำกัด	-การเปิดรับมีวงจำกัด	-เปิดรับข่าวสารข้อมูล
	-	-	-	-มีที่ดินของตนเอง	-	-
	-	-	-	-โอกาสที่จะได้รายได้	-	-

ตารางที่ 5.1 (ต่อ)

หัวข้อ	โคกพระ	อินทประมูล	คลองบัว	นาคู	สิงหนาท	บ้านหลวง	
- ปัจจัยภายนอก	-เจ้าหน้าที่ของรัฐ -อบต. -รัฐสภับสนุน -	-เจ้าหน้าที่ของรัฐ - -รัฐสภับสนุน -	-เจ้าหน้าที่ของรัฐ - -รัฐสภับสนุน -	-เจ้าหน้าที่ของรัฐ -ผู้นำชุมชน -รัฐสภับสนุน -หน่วยงานเอกชน และอื่น ๆ	-เจ้าหน้าที่ของรัฐ -ผู้นำชุมชน -รัฐสภับสนุน -	-เจ้าหน้าที่ของรัฐ -ผู้นำชุมชน -รัฐสภับสนุน -	-เจ้าหน้าที่ของรัฐ -ผู้นำชุมชน -รัฐสภับสนุน -มูลนิธิ
2.ร่วมคิด							
-ปัจจัยภายใน	-หัวหน้า -ต้องการบริการของรัฐ -ผู้นำกลุ่ม	- - -ผู้นำกลุ่ม	- - -ผู้นำกลุ่ม	- -ต้องการบริการของรัฐ -ผู้นำกลุ่ม	- - -	- -ต้องการการสนับสนุน -ผู้นำกลุ่ม	
-ปัจจัยภายนอก	-ผู้จัดให้โอกาส	-ผู้จัดให้โอกาส	-ผู้จัดให้โอกาส	-ผู้จัดให้โอกาส	-ผู้จัดให้โอกาส	-ผู้จัดให้โอกาส	
3.ร่วมทำ							
-ปัจจัยภายใน	- - -	- - -	- -ไม่กล้าแสดงออก -ครอบครัวสนับสนุน	-มีที่นาของตน - -	- - -	- - -	
-ปัจจัยภายนอก	-ผู้จัดหรือวิทยากรให้โอกาส	-ผู้จัดหรือวิทยากรให้โอกาส	-ผู้จัดหรือวิทยากรให้โอกาส	-ผู้จัดหรือวิทยากรให้โอกาส	-ผู้จัดหรือวิทยากรให้โอกาส	-ผู้จัดหรือวิทยากรให้โอกาส	

ตารางที่ 5.1 (ต่อ)

หัวข้อ	โคกพุทรา	อินทประมูล	คลองวัว	นาคู	สิงหนาท	บ้านหลวง
4.ร่วมรับประโยชน์						
-ปัจจัยภายใน	-เจตคติที่เห็นด้วย	-เจตคติที่เห็นด้วย แต่ยังไม่เข้าใจ	-เจตคติที่เห็นด้วย	-เจตคติที่เห็นด้วย	-เจตคติที่เห็นด้วย แต่ยังไม่เข้าใจ	-
	-เสียสละพร้อมจะถ่ายทอดให้เพื่อน	-	-	-เสียสละถ่ายทอดให้เพื่อน	-	-
	-มีเวลา	-ไม่มีเวลา	-มีเวลา	-มีเวลา	-ไม่มีเวลา	-
	-	-	-ขยัน ซอบลอง	-ขยัน ซอบลอง	-	-
	-ผู้นำกลุ่ม	-ผู้นำกลุ่ม	-ผู้นำกลุ่ม	-ผู้นำกลุ่ม	-ผู้นำกลุ่ม	-ผู้นำกลุ่ม
-ปัจจัยภายนอก	-กลุ่ม/เครือข่าย	-	-กลุ่ม/เครือข่าย	-กลุ่ม/เครือข่าย	-	-กลุ่ม/เครือข่าย
5.ร่วมประเมินผล						
-ปัจจัยภายใน	-ผู้นำกลุ่ม	-	-	-ผู้นำกลุ่ม	-	-ผู้นำกลุ่ม
-ปัจจัยภายนอก	-เจ้าหน้าที่ของรัฐ	-เจ้าหน้าที่ของรัฐ	-เจ้าหน้าที่ของรัฐ	-เจ้าหน้าที่ของรัฐ	-เจ้าหน้าที่ของรัฐ	-เจ้าหน้าที่ของรัฐ
	-กลุ่ม/เครือข่าย	-	-	-กลุ่ม/เครือข่าย	-	-

ตารางที่ 6 เปรียบเทียบข้อเสนอของเกษตรกรและเจ้าหน้าที่

หัวข้อ	โคกพุทรา	อินทประมูล	คลองวัว	นาคู	สิงหนาท	บ้านหลวง
1. ข้อเสนอของเกษตรกร	1.อบรมดูงานต้องจัดควบคู่กัน	-	1.อบรมดูงานต้องสอดคล้องกัน	1.อบรมดูงานต้องจัดควบคู่กัน	1.อบรมดูงาน ทำโครงการ ควบคู่กันไป	1.อบรม ดูงาน การสาธิต ต้องจัดควบคู่กันไป
	2.ตรงกับความต้องการ ของเกษตรกร	2.ตรงกับความต้องการ	2.ตรงกับความต้องการ	2.ตรงกับความต้องการ และสภาพพื้นที่ใกล้เคียง ปัญหาคล้ายกัน	-	2.ตรงกับกลุ่มเป้าหมาย และสภาพใกล้เคียง
	3.ต้องมีทั้งบรรยายและปฏิบัติ	1.ต้องบรรยายควบคู่ปฏิบัติ	2.ไม่ต้องบรรยายมาก ใช้สื่อช่วย	3.ต้องมีบรรยายควบคู่กับ การปฏิบัติ	2.ไม่ควรบรรยายอย่างเดียว ให้ทดลองทำ	-
	4.การบรรยายต้องเข้าใจง่าย ซ้ำ ๆ	2.บรรยายซ้ำ ๆ	-	4.ให้โอกาสซักถาม	-	-
	5.ต้องให้คำแนะนำบ่อย ๆ	-	-	-	3.เป็นวิชาการง่าย ๆ	-
	6.ควรใช้แปลงสาธิต ให้เป็นประโยชน์ในการเรียนรู้	-	3.ควรใช้วิทยากรเกษตรกร คุยกันง่ายกว่า	5.ใช้ตัวอย่างของจริง จัดใกล้บ้าน	4.ใช้ตัวอย่างของจริงหรือสื่อ ที่ถ่ายทำของจริงดีกว่าการ สัมภาษณ์	-
	7.ต้องจัดในช่วงที่เกษตรกร มีเวลาว่าง	3.ควรจัดอบรมดูงาน เพียง 1 วัน	-	6.จัดในช่วงเวลาและ ไม่ใช่เวลานาน	-	-
	8.รัฐควรสนับสนุนเรื่องที่ เกษตรกรร้องขอ	4.รัฐควรสนับสนุน งบประมาณ	-	7.ผู้จัดต้องเข้าใจหลักการ เศรษฐกิจพอเพียง และทำให้เกษตรกรเข้าใจ	5.รัฐควรสนับสนุนเรื่องที่ เกษตรกรร้องขอ	3.ต้องการให้รัฐแก้ปัญหา ตลาด

ตารางที่ 6 (ต่อ)

หัวข้อ	โคกพุทรา	อินทประมูล	คลองวัว	นาคู	สิงหนาท	บ้านหลวง
2. ข้อเสนอของเจ้าหน้าที่	1. การจัดการเรียนรู้ ต้องเน้น การปฏิบัติจริงในไร่นา		1. ให้เกษตรกรเป็น ศูนย์กลางการเรียนรู้ เน้นปฏิบัติจริง	1. พัฒนาเทคนิควิชาการ จัดการเรียนรู้	-	1. เลือกคนที่สนใจ
	2. ควรใช้วิทยากรเกษตรกร	1. ควรใช้วิทยากรเกษตรกร	2. จัดเวทีแลกเปลี่ยน เจ้าหน้าที่ให้คำแนะนำ	2. จัดเวทีแลกเปลี่ยน สร้างทีมวิทยากร	-	-
	3. รัฐควรสนับสนุนงบประมาณ หรืออุปกรณ์การฝึกปฏิบัติ	3. รัฐควรสนับสนุน งบประมาณตามความ ต้องการของเกษตรกร	3. ต้องศึกษาความต้องการ ของเกษตรกร	3. จัดตามความต้องการ และเวลาว่างของเกษตรกร	1. ศึกษาความต้องการของ เกษตรกร	2. รัฐควรสนับสนุนตาม ความต้องการ
	-	3. สร้างความเข้าใจให้ เกษตรกรเห็นความ สำคัญของการมีส่วนร่วม	4. เปิดโอกาสให้เกษตรกร แสดงออก	4. สร้างโอกาส การเรียนรู้	2. สร้างโอกาส แรงจูงใจ	3. แก้ปัญหาตลาด เพื่อสร้างแรงจูงใจ
			5. สร้างความเข้าใจด้าน การจัดการทรัพยากร	-	-	-

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	นางมัลลิกา เขียวหวาน
วัน เดือน ปีเกิด	4 มกราคม 2501
สถานที่เกิด	อำเภอยานนาวา จังหวัดกรุงเทพมหานคร
ประวัติการศึกษา	วิทยาศาสตรบัณฑิต (เกษตรศาสตร์) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พ.ศ. 2524
สถานที่ทำงาน	กลุ่มพัฒนาศูนย์และถ่ายทอดความรู้ สำนักพัฒนาการถ่ายทอดเทคโนโลยี กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์
ตำแหน่ง	ผู้อำนวยการกลุ่มงานพัฒนาศูนย์และถ่ายทอดความรู้ (นักวิชาการส่งเสริมการเกษตร 7 ว.)